

**T.C.
Mersin Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Sosyoloji Ana Bilim Dalı**

**TÜRKİYE'DE GİRİŞİMCİLİĞİN LIBERAL/MUHAFAZAKÂR
EKSENDE ÇÖZÜMLENMESİ: MÜSİAD ÖRNEĞİ**

Eylül Ronya CANBEY

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mersin, 2012

T.C.
Mersin Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Sosyoloji Ana Bilim Dalı

TÜRKİYE'DE GİRİŞİMCİLİĞİN LİBERAL/MUHAFAZAKÂR
EKSENDE ÇÖZÜMLENMESİ: MÜSİAD ÖRNEĞİ

Eylül Ronya CANBEY

Danışman
Doç. Dr. Nalân YETİM

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mersin, 2012

Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Eylül Ronya CANBEY tarafından hazırlanan, Türkiye’de Girişimciliğin Liberal/Muhafazakar Eksende Çözümlemesi MÜSİAD Örneği adlı çalışma, jürimiz tarafından Sosyoloji Ana Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS olarak kabul edilmiştir.

Başarılı

Başarısız

Üye

Doç. Dr. Nalan YETİM
(Danışman)

Üye

Prof. Dr. Ünsal YETİM

Üye

Doç. DR. Ayşe AZMAN

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim elemanlarına ait olduklarını onaylıyorum.

Doç. Dr. Nalan YETİM
Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Türkiye'de girişimcilik, genellikle iktisadi anlamda ele alınmaktadır. Girişimciliğin liberal ve muhafazakar ekseninde ele alınması ve MÜSİAD ile örneklendirilmesi, Türkiye'de farklı girişimci sınıfları tanımlamamıza yardımcı olacaktır. Bu tezin amacı da Türkiye'de muhafazakar kimliğiyle ön plana çıkan MÜSİAD'ın girişimciliğini liberal/muhafazakar ekseninde çözümlemektir.

Bu araştırmanın başından sonuna kadar akademik desteğini ve anlayışını esirgemeyen danışmanın Doç. Dr. Nalan YETİM'e teşekkür ederim. Bu süreçte maddi ve manevi desteğiyle her zaman yanımda olan ablam Hatice CANBEY'e ve aileme teşekkür ederim. Ayrıca Mersin Üniversitesi Sosyoloji Bölümü hocalarına katkılarından dolayı teşekkür ederim.

ÖZET

TÜRKİYE’DE GİRİŞİMCİLİĞİN LIBERAL/MUHAFAZAKÂR EKSENDE ÇÖZÜMLENMESİ: MÜSİAD ÖRNEĞİ

Aydınlanma çağı, liberal değerlerle aklına güvenen insan tipini yaratarak, modernliğin temelini atmıştır. Modern toplumlarda siyasi liberalizm demokrasiye, ekonomik liberalizm ise kapitalizme önyak olmuştur. Girişimcilik, modern toplumlarda kapitalizmin motor gücü olarak görülmektedir. Muhafazakarlık Batı’da liberalizmin savunduğu “laissez fair” ve laissez passer”a karşı din ve geleneği koyarak toplumsal değişimi en aza indirmeye çalışmıştır. Türkiye’de liberalizm, modernleşme sürecinin bir parçası olarak ortaya çıkmış, ekonomik alanın canlanması için bir araç olarak işlev görmüştür. Bu nedenle Türkiye’de 1980’lere kadar ekonomik alanda devlet girişimciliği hakim olmuştur. 1980’lerde dünya genelinde ekonomiye neoliberalizm yön vermeye başlamış ve Türkiye ekonomisi neoliberalizmden etkilenmiştir. 1980 sonrası Türkiye’de neoliberalizmin de etkisiyle Anadolu merkezli yeni bir girişimci sınıf ortaya çıkmıştır. Anadolu girişimcileri, İslami değerleri benimsemiş ve girişimci kimliğini İslami değerlere göre inşa etmiştir. Anadolu girişimcileri, MÜSİAD çatısı altında toplanarak örgütlenme yoluna gitmiştir. MÜSİAD, liberal değerleri belli bir yere kadar kabul etmekte ve liberalizmdeki homo economicus yerine homo islamicus’u savunmaktadır. Bu araştırmada, MÜSİAD girişimciliği liberal/muhafazakar ekseninde çözümlenmiş, 60 MÜSİAD üyesi ile görüşme yapılmış, elde edilen veriler liberal/muhafazakar ekseninde çözümlenmiştir. Elde edilen verilere göre MÜSİAD Kayseri şubesine üye girişimciler; milli ve dini değerlerde, bireysel görev ve sorumluluklarda, devlet ve mülkiyet konularında muhafazakar tutum; ticari ilişkilerde, teknoloji ve inovasyon konusunda ise liberal tutum sergilediği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Liberalizm, Muhafazakarlık, Girişimci, Girişimcilik, Homo economicus, Homo İslamicus

ABSTRACT**ANALYSIS OF ENTREPRENEURSHIP ON AXIS OF LIBERALIST/RIGHT-WINGER IN TURKEY: SAMPLE OF MUSIAD**

As the age of Enlightenment creates to type of human that relies on mind with liberalistic values, it lays the foundations of modernism. In modern society, when political liberalism takes the lead in democracy, economical liberalism takes the lead in capitalism. The entrepreneurship is seen as engine power of capitalism in the modern society. Conservatism tries to minimize to social upheaval/ social change as putting religion and tradition against “laissez fair” and “laissez passer” of defense of liberalism. In Turkey, liberalism emerges as being a part of modernization process and it functions like a tool in order to come to life economic field. Therefore, the government entrepreneurship dominates in economic field until 1980s in Turkey. In 1980s, neoliberalism gets to direct to economy in the worldwide and economy of Turkey is impressed by neoliberalism. After 1980 in Turkey, Anatolian centred a new entrepreneurs adopt Islamic values and construct to entrepreneur identity according to Islamic values. Anatolian entrepreneurs go to the way of organization as bringing together under the roof of MUSIAD (independent industrialists and businessmen association). MUSIAD accepts liberalistic values until some point and defends to homo islamicus instead of homo economicus on liberalism. In this research, entrepreneurship of MUSIAD is solved on axis of liberalist/ right-winger, is interviewed with 60 members of MUSIAD and is solved the obtained data on axis of liberalist/right-winger. According to the obtained data, for Kayseri branch and for entrepreneur member, MUSIAD is seen to adopt a right-winger attitude on the point of national and religious values, individual duty and responsibility and point of state and point of property; it is seen

to adopt a liberalistic attitude on the point of business connection, the point of technology and innovation.

Key words: Liberalism, Conservatism, Entrepreneur, Entrepreneurship, Homo economicus, Homo Islamicus.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
ÖZET	ii
ABSTRACT	iv
İÇİNDEKİLER.....	vi
TABLolar LİSTESİ	ix
KISALTMALAR.....	x
GİRİŞ.....	1
I. BÖLÜM: KAVRAMSAL ÇERÇEVE	7
1.1. Liberalizm.....	7
1.1.2. Türkiye'de Liberalizm.....	11
1.1.2.1. 1923-1960 Yılları Arasında Türkiye'de Liberaliz	17
1.1.2.2. İthal İkameci Sanayileşme Döneminde Türkiye'de Liberalizm	26
1.1.3. Klasik Liberalizmin Çöküşü	31
1.1.4. Neoliberalizm	35
1.1.4.1. Neoliberalizmde Devlet.....	39
1.2. Muhafazakarlık	41
1.2.1. Muhafazakarlıkta Din ve Gelenek	54
1.2.2. Türkiye'de Muhafazakarlık	60
1.2.2.1. Cumhuriyet Muhafazakarlığı ve Kemalizm.....	65

1.2.2.2. Bir Kurgu Olarak Türk Muhafazakarlığı	72
1.3. Girişimcilik	74
1.3.1. Girişimci Bireyin Özellikleri	85
1.3.2. Girişimcilikle İlgili Kavramlar	88
1.3.2.1. Yaratıcılık	89
1.3.2.2. Yenilik	90
1.3.2.3. Risk	90
1.3.3. Türkiye’de Girişimcilik	91
1.3.3.1. Batı’da ve Türkiyede Girişimciliğin Karşılaştırmalı Çözümlemesi	92
1.3.3.2. Muhafazakar Girişimci Örneği Olarak MÜSİAD	108
1.3.3.3. MÜSİAD’ın Girişimcilik Anlayışı	115
1.3.4. İslam Hayatında İş İnsanı: Homo Islamicus	128
II. ARAŞTIRMANIN YÖNETİMİ	134
2.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi	134
2.2. Araştırmanın Temel Kavramaları ve Varsayımları	136
2.3. Araştırma Soruları	137
2.4. Araştırmanın Evren ve Örneklemi	138
2.5. Araştırmanın Sınırlılıkları	139
2.6. Ekonomik Gelişme ve Kayseri	139
2.7. Veri Toplama Aracı ve Süreci	146

2.8. Veri Çözümleme Tekniği.....	148
III. BÖLÜM: ARAŞTIRMA BULGULARI VE YORUMLANMASI	149
3.1. Kayseri MÜSİAD Şubesi Üyelerin Sosyo Demografik Özellikleri	149
3.2. Kayseri MÜSİAD Şubesi Üyelerin Örgütlülük Eğilimleri.....	153
3.3. Liberalizm ve Muhafazakarlık Ekseninde MÜSİAD Girişimciliği	158
3.3.1. Bireyin Görev ve Sorumlulukları	158
3.3.2. Modern Toplum Tanımı	171
3.3.3. Modern Toplumda Bireyin Tanımı.....	178
3.3.4. Toplumsal Değişim	186
3.3.5. Muhafazakarlığın Tanımlanması	187
3.3.6. Devletin Görev ve Sorumluluklarının Tanımı	190
3.3.7. Müslüman Ülkelerle Ticari İlişkiler	198
3.3.8. Zenginliğin Tanımlanması.....	201
3.3.9. Kitle İletişim Araçları Dini ve Kültürel Değerler Üzerindeki Etkisi	204
3.4 Girişimciler ve Türk Modernleşmesi.....	208
SONUÇ	213
KAYNAKÇA.....	220

TABLULAR LİSTESİ

	Sayfa No
Tablo 1: : MÜSİAD Üyelerin Cinsiyeti	149
Tablo 2: MÜSİAD Üyelerin Yaş Dağılımları	150
Tablo 3: MÜSİAD Üyelerin Öğrenim Durumu	151
Tablo 4: MÜSİAD Üyelerin Doğum Yerleri	152
Tablo 5: MÜSİAD Üyelerinin Yaşadığı Yer	152
Tablo 6: MÜSİAD Üyelerinin Kaç Yıldır Çalışma Hayatında Olduğu	153

KISALTMALAR

- AB:** Avrupa Birliği
- BM:** Birleşmiş Milletler
- CHP:** Cumhuriyet Halk Partisi
- DB:** Dünya Bankası
- DP:** Demokrat Parti
- DPT:** Devlet Planlama Teşkilatı
- E:** Eğitim Durumu
- IMF:** Uluslar arası Para Fonu
- İ.İ.S:** İthal İkameci Sanayileşme
- İŞHAD:** İş Hayatı Dayanışma Derneği
- KİT:** Kamu İktisadi Teşebbüsleri
- KOBİ:** Küçük ve Orta Boy Büyüklükteki İşletme
- MÜSİAD:** Müstakil Sanayici ve İş Adamları Derneği
- OESD:** Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
- SCF:** Serbest Cumhuriyet Fırkası
- SİAD:** Sanayici ve İş Adamları Derneği
- SSCB:** Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
- TUGİAD:** Türkiye Genç İş Adamları Derneği
- TUIK:** Türkiye İstatistik Kurumu
- TÜSİAD:** Türkiye Sanayiciler ve İş Adamları Derneği
- Y:** Yaş

GİRİŞ

Girişimcilik kavramı günümüzdeki anlamı kapitalizmin yaygınlaştığı 19. ve 20. Yüzyılları arasında bulmuştur. Girişimcilik, modern ekonominin taşıyıcısı olan burjuva sınıfına atfedilen bir kavramdır. Avrupa'da girişimci sınıfın ortaya çıkması, bu kıtada kapitalist üretim ilişkilerinin gelişmesinde büyük rol oynamıştır. Kapitalist üretim ilişkileri, emeğin özgürleşmesine, para olarak servetin birikimine ve teknolojik gelişmeye ihtiyaç duymaktaydı. Emeğin özgürleşmesi, paranın servet olarak birikmesi ve üretim alanındaki teknolojik gelişmeler geleneksel toplum yapısının zayıflamasına neden olmuştur.

Girişimcilik kapitalist üretim tarzının ekonomiye egemen hale gelmesiyle açıklanmaktadır. Schumpeter'a göre kapitalist girişimcilik, rasyonel ve bireyci ruha sahiptir. Bu rasyonel ve bireyci ruh kapitalist medeniyetin maddi ve manevi her yönüne yayılmıştır. Girişimci, rasyonel davrandığı için paranın varlığından çok üretim tekniklerine ve yeniliği ekonomik sisteme taşıma yeteneğine ihtiyaç duymaktadır. Girişimci, değişen koşullara uyum sağlayan, risk alabilen, yenilik yaratan kişi olarak tanımlanır. Girişimcilik bu yönleriyle daha çok modern toplumlarda ortaya çıkan kültürel kod olarak tanımlanmaktadır. Bu kültürel kod modern ve geleneksel toplum ayırımına dayanmaktadır. Modern toplumun temellerinde ise liberal değerler yer almaktadır.

Liberalizm, Avrupa'da ortaçağ toplum düzeninin çözülmesiyle ve eski düzen yerine yeni arayışlarla ortaya çıkmıştır. Aşkın Tanrı düzenine bir başkaldırı olan liberalizmle, Tanrı, kral, toplum ve birey gibi kavramları yeniden tanımlamıştır. Liberalizmin en önemli ilkesi bireyciliktir. Liberalizm, bireyi toplum, sınıf, halk, millet gibi kavramlardan daha üstün tutmaktadır. Sosyal, ekonomik ve siyasal olaylar, bireyin eylem ve davranışlarına bağlı olarak açıklanmaktadır. Liberalizmde ikinci önemli kavram özgürlüktür. Liberalizmde özgürlük kavramı, bireyin baskı ve herhangi bir zorlama

olmaksızın istediği gibi hareket etmesi, istediğini yapması ve istediği gibi davranması anlamına gelmektedir. Liberalizmin üçüncü önemli kavramı doğal düzendir. Laissez faire ile ifade edilen doğal düzen, ekonomide devlet müdahalesine karşı çıkmaktadır.

Liberalizm, Tanrı kaynaklı iktidarı sekülerleşen burjuvaya yani insana devretmiştir. Liberalizmin bu düşüncesine karşı çıkan muhafazakarlar, insan aklına teslim edilmiş değişimi toplumsal hastalık olarak değerlendirmektedirler. Karşı devrimci bir hareket olan muhafazakarlığın asıl amacı Aydınlanmacı aklın itibarsızlaştırdığı geleneğe ve dine itibarını iade etmektir. Muhafazakarlar, mülkiyet ilişkilerini, aileyi ve kilise kurumlarının varlığı için geleneği korumaya çalışmışlardır. Muhafazakarlara göre bir organizma olan toplum, dışarıdan bir müdahaleyi kabul etmez. Toplumsal değişim kendiliğinden ve dereceli bir şekilde olmalıdır. Muhafazakarlar, Aydınlanmacı aklın yücelttiği teorik akıl yerine toplumun tarihsel deneyiminden gelen pratik akıl savunmaktadırlar.

Muhafazakar ve liberal düşünce ilk kez İngiltere’de 19. yüzyılda yakınlaşmaya başladı. Muhafazakar düşünce liberalizmin savunduğu toplumsal, ekonomik ve siyasal değişimlere sıcak bakmaya başlamıştır. Bu yakınlaşma 20. yüzyılda da devam etmiştir. Muhafazakarlık 20. yüzyılda kapitalizmle bütünleşmiş, liberalizm ile serbest piyasa ekonomisi, toplumsal yaşamda devletin rolünü yasal ve idari işlerle sınırlama noktasında anlaşmışlardır. Özellikle 1970 ve 1980’lerde yeni sağ perspektifle devlet, toplum ve piyasa ilişkileri yeniden tanımlanmaya başlandı. Liberal muhafazakar temelli yeni sağ yaklaşımlar kendi haline bırakıldığında piyasanın ve bireyin kendi yolunu bulabileceğini ve bu yolla anarşinin önleneceğini savunmaktadırlar. Devletin temel görevleri tehditlere karşı ortak güvenliği sağlamak, hukukun üstünlüğünü korumaktır. Devlet, asla rekabetçi piyasaya alternatif olmamalıdır.

Dünya ekonomisinde 1978'deki petrol krizi ile önemli değişimler yaşanmıştır. Ekonomik krizin ardından sergilenen liberal duruş öne çıkmıştır. Başta Avrupa ülkeleri ve Amerika olmak üzere pek çok ülke 1978'deki petrol krizini neoliberal politikalarla aşmaya çalışmıştır. Küreselleşen ekonomide para ve sermaye piyasaları hareketliliği, ulusal sınırların dışına çıkmıştır. Ekonomideki bu değişiklik, sermaye-devlet ilişkisini de değiştirmiştir. İngiltere'de Thatcher, Amerika'da Reagan iktidarı yeni sağ politikaları devlet politikası haline getirmiştir. Gelişmekte olan ülkelerde de ulusal kalkınmacı politika, devlet kontrollü ekonomi süreci sona ermiştir. Klasik liberalizmdeki serbest piyasa anlayışı, gelişmekte olan ülkelerde muhafazakar politikacılar tarafından da benimsenmiştir.

Türkiye de dünya ekonomisinde yaşanan bu değişimden etkilenmiştir. Türkiye, 24 Ocak kararları ile Türkiye'de İthal İkameci Ekonomi politikalarından vazgeçmiştir. 24 Ocak kararlarından sonra Türkiye, dışa açık bir ekonomi modeli seçmiştir. Türkiye'de yaşanan ekonomik değişimleri, ideolojik ve politik değişimler takip etmiştir. ANAP iktidarının sahiplendiği liberal-muhafazakar dil bu süreci hızlandırmıştır. ANAP iktidarı muhafazakar ve geleneksel söyleme özellikle iktisadi alanda liberal ifadeleri ekleyerek Türkiye'de yeni sağın öncülüğünü yapmıştır.

Türkiye, ağırlıklı İstanbul merkezli sermaye, 1990'daki liberal ekonomi politikaları lehine çevirmeyi bilmiş ve sanayide, ihracatta güçlenerek çıkmıştır. Ağırlıklı İstanbul merkezli sermaye, TÜSİAD bünyesinde örgütlenmiştir. Anadolu sermayesi de Türkiye'de küreselleşme sürecini lehine çevirmeyi başaran bir diğer sermaye dinamiğiydi. Anadolu Kaplanları olarak bilinen bu sermaye kesiminin büyük çoğunluğu, küçük ve orta boy işletmelerden yani KOBİ'lerden oluşmaktaydı. 1980'lerde yaşanan küreselleşme, Anadolu'da küçük ve orta boy işletmelerin (KOBİ) hem önemini artırmış hem de hareket alanını genişletmiştir. Anadolu Kaplanları, 1990'larda dışa açılma ve ihracat ile ciddi

ekonomik gelişme göstermiş ve 1990'da MÜSİAD çatısı altında örgütlenme yoluna girmiştir. Yeni örgütlenen Anadolu merkezli sermaye, muhafazakar girişimciler olarak tanımlanmaktadır.

24 Ocak kararları ile devlet ekonomik alana daha az müdahale etmeye başlamıştır. Devletin ekonomiye daha az müdahalesi Anadolu sermayesinin hareket alanını genişletmiş, Anadolu sermayesinin örgütlenip güçlenmesini sağlamıştır. MÜSİAD çatısı altında örgütlenen Anadolu sermayesi kısa süre içinde kendi iç dinamiklerini oluşturarak iç pazarı aşp dış pazara açılmayı başarmıştır. MÜSİAD üyesi girişimciler özellikle ihracatçı kimliğiyle ön plan çıkmaktadır.

MÜSİAD, sivil toplum kuruluşu olarak liberal ve muhafazakar değerlerden beslenmektedir. Liberal ekonomiyi ve siyasi katılımı desteklemesi, toplumsal mekanizmalar içinde yer alma ve söz sahibi olma isteği MÜSİAD'ın liberal tarafını oluşturmaktadır. Kendilerini Anadolu burjuvazisi olarak değerlendiren MÜSİAD, liberal ekonominin gereği olan serbest piyasa ekonomisini ve çağın gerektirdiği teknolojik-bilimsel gelişmeleri kabullenmektedir. Bununla birlikte MÜSİAD, kapitalizmin iktisadi ve teknolojik alanda yarattığı gelişmeleri kabullenmesine karşın kapitalizmin taşıyıcısı homo economicus'u reddetmektedir. MÜSİAD üyelerinin milli ve manevi değerlere sahip çıkması, İslami yaşam tarzına sıkı sıkıya bağlı olması ise MÜSİAD'ın muhafazakar kimliğini oluşturmaktadır. MÜSİAD, milletin muhafazakar kimliği ile iş hayatında İslam insanını yani homo islamicus'u birleştirerek muhafazakar girimci kimliğini oluşturmaktadır.

MÜSİAD'ın girişimci kimliğini daha iyi anlamak için liberalizm, muhafazakarlık ve girişimcilik kavramlarının tanımlaması gerekmektedir. Liberalizm, muhafazakarlık ve girişimciliğin Türkiye'nin modernleşme süreciyle açıklanması önem arz etmektedir. Araştırmanın amacı, MÜSİAD girişimciliğini liberal muhafazakar ekseninde

çözümlemektir. Bu amaçla MÜSİAD Kayseri şubesine üye girişimciler üzerinde alan araştırması yapılmıştır. Çalışmanın “kavramsal çerçevesi”, “araştırmanın yöntemi”, “araştırma bulguları ve araştırma bulgularının yorumlanmasından oluşan üç ana başlığa ayrılmıştır.

İlk bölüm sırasıyla liberalizm, muhafazakarlık ve girişimcilik alt başlıklarından oluşmaktadır. Liberalizm alt başlığında liberalizm kavramı tanımlandıktan sonra Türkiye’de liberalizm tarihsel süreç göz önüne alınarak çözümlenmiştir. Klasik liberalizmin çöküşü, neoliberalizm, liberalizm ve devlet ilişkisinin dünya genelindeki gelişimi ve gelişimlerin Türkiye’ye yansımaları açıklanmaya çalışılmıştır. Muhafazakarlık alt başlığında muhafazakarlık kavramı liberalizm ile birlikte ele alınmıştır. Muhafazakar düşüncede din ve geleneğin önemine değinildikten sonra Türkiye’de muhafazakarlık kavramı Türk modernleşmesi çerçevesinde ele alınmıştır. Girişimcilik alt başlığında girişimciliğin tanımı yapılmış, girişimci bireyin özellikleri, Türkiye’de girişimcilik, MÜSİAD girişimciliği ve homo islamicus kavramları açıklanmıştır.

İkinci bölümde araştırmanın amacına, önemine değinilmiş; araştırmanın temel kavramları, varsayımları, sınırlılıkları açıklanmış; çalışmanın evren ve örneklemini belirlenmiş; araştırmanın soruları oluşturulmuş; araştırmanın alanı olan Kayseri’nin ekonomik özelliği incelenmiştir. Son olarak veri toplama aracı ve süreci açıklandıktan sonra kullanılan veri çözümleme tekniği aktarılmıştır.

Üçüncü bölümde, alan araştırması sonucunda elde edilen veriler değerlendirilmiştir. Bu bölüm dört alt başlığa ayrılmıştır. İlk başlıkta, Kayseri MÜSİAD şubesine üye girişimcilerin sosyodemografik özellikleri verilmiştir. İkinci başlıkta MÜSİAD Kayseri şubesine üye girişimcilerin örgütlülük eğilimleri değerlendirilmiştir. Üçüncü başlıkta, MÜSİAD girişimciliği liberal muhafazakar ekseninde çözümlenmiştir.

Dördüncü başlıkta, MÜSİAD Kayseri şubesine üye girişimcilerin Türk modernleşme sürecini nasıl değerlendirdikleri açıklanmaya çalışılmıştır.

Araştırmanın sonuç bölümünde, elde edilen bulgular liberal muhafazakar eksende yorumlanmıştır.

I. BÖLÜM: KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Liberalizm

Liberalizm, modern siyasi bir doktrin olup Batı'da tarihinin en çalkantılı döneminde ortaya çıkmıştır. Liberalizmin öncülüğünü John Milton ve John Locke yapmıştır. Ama liberalizm gerçek anlamını, Herbert Spencer ve John Stuart Mill ile bulmuştur. Bir Anglo-Amerikan düşünce geleneği olan liberalizm, kendi içinde klasik ve sosyal (modern) liberalizm olarak iki döneme ayrılmaktadır. Klasik liberalizmin en önemli temsilcisi olan J. Locke bu doktrini tabii hukuka ve evrensellik ilkesine (Erdoğan, 2005: 23-24; Berzeg,1996: 2-3; Öztürk, 2010: 100-101) dayandırmıştır.

Liberalizm; bireysel haklar, özel mülkiyet, anayasal ve hukukun üstünlüğü, sınırlı devlet ve serbest piyasa ekonomisi gibi modern toplumun en belirgin özelliği olan demokratik söylemlere dayanmaktadır. Locke bu kavramları hayat, hürriyet ve mülkiyet üçlemesiyle anlamlandırmaktadır.

Locke'un liberal siyasi düşüncedeki önemi, toplumsal ve siyasal varoluşu, başlangıçta doğa halinde yaşayan ve 'doğal haklara sahip olan insanların kendi aralarında anlaşarak devleti kurdukları varsayımıyla temellendirilmesinden ileri gelmektedir. Ona göre, insanlar doğa halinde 'uygar' siyasi toplumda geçerek doğal haklarını mahfuz tutmuşlar ve devleti bu hakları korumakla görevlendirip yetkilendirmişlerdir...Locke'un düşüncesinde doğal haklar öylesine temel ve vazgeçilmez değerlerdir ki, sözleşmeyle kurulan siyasi yönetimin bunları sistematik olarak ihlal etmesi bireylere o yönetime karşı 'direnme hakkı' verir (Erdoğan, 2005: 24).

Klasik liberalizmin bu söylemi Amerikan'ın Bağımsızlık Beyannamesi ve Amerika anayasasında yer alarak anayasacı çağı başlatmıştır. Liberalizm kavramı; ancak 19. yüzyılın başlarında kullanılmaya başlanmıştır. Diğer bir ifadeyle liberalizm 19. yüzyıla kadar isimsiz bir çocuk olarak kalmıştır. Liberalizm, Avrupa orta sınıfının mutlakıyetçi devlet düzenine karşı teolojik dünya görüşünün bir parçası olarak ortaya çıkmış ve halkın halk tarafından yönetilmesi, hukuk devleti, ekonomide serbestlik, kanun karşısında eşitlik,

kuvvetler ayrılığı gibi ilkelerle demokratik devletin temellerini (Berzeg, 1996: 34-36; Akdemir, 2009) oluşturmuştur.

Bu ilkeler liberalizmi, siyasal ve ekonomik liberalizm olarak ikiye ayırmaktadır. Siyasal liberalizm demokrasinin, ekonomik liberalizm ise kapitalizmin temel felsefesini oluşturmaktadır. Klasik iktisadın babası sayılan Adam Smith, toplumu doğal iktisadi yaşama sahip bir organizma olarak tanımlamaktadır. Smith'e göre, insan iradesindeki doğal ve bağımsız yasalar kapitalist ekonomiye yön vermektedir. Çağdaş toplum ve devlet düzeninin dayandığı "toplumsal sözleşmenin" amacı, öncelikle bu doğal yasaların ve hakkın istikrarlı bir hukuk sistemi güvencesi altına alınmasıdır. Bu doğal yasaların bozulmaması ve sekteye uğramaması için en uygun ortam serbest rekabet ortamıdır. İş bölümü ve serbest rekabet düzeninde her iktisadi birim, ister üretici ister tüketici olsun, kendi kişisel çıkarının peşinde koşarken kendiliğinden bütün toplumun refahına da hizmet etmiş olacaktır (Atakan, 1995; Çetin, 2002).

Siyasal ve ekonomik liberalizme göre sınırlandırılmış iktidar, bireysellik, negatif özgürlükler kendiliğinden toplumsal ve iktisadi düzeni oluşturacaktır. Diğer bir ifadeyle bu olgular toplumsal ve iktisadi düzende görünmez el olarak işlev görecektir. Ekonomik liberalizmde bireysel özgürlük yerini, piyasa ekonomisi kapsamında özgür girişimciye bırakmaktadır. Mülkiyet özgürlüğü, girişim ve sözleşme özgürlüğü bireysel özgürlükleri sollamış ve devletin ekonomiye müdahalesine karşıtlık olarak kendini göstermiştir (Alkan, 2005: 356-357).

Liberal ekonominin temelleri sanayi öncesi kurumlara dayansa da liberalizm, gerçek zaferi sanayi ve Fransız Devrimi'yle kazanmıştır. J. M. Albertini'ye (1990: 16) göre sanayi öncesi liberal ekonomi ve o çağın kurumları arasındaki farklılaşma ve teknik gelişmenin etkileri, 'laissez faire' ve laissez passer'nin zafere ulaşmasını sağlamıştır. Eski

yöntemlere bağı korporasyonların düzenleriyle çatışan yenilikçilere göre, teknik gelişme girişim özgürlüğünü zorunlu kılmıştır. Girişim özgürlüğü sonucunda milletlerin emrindeki zenginlikler artacaktır; çünkü kendi özel çıkarlarını arayan girişimciler, toplumun genel çıkarlara da hizmet etmektedirler.

Kapitalizmin ve dolayısıyla burjuva sınıfının temel dinamiğini oluşturan girişimcilerin güçlenmesi, İngiltere ve Fransa'da monarşi iktidarların tepkisiyle karşılaşmış ve Fransa'da karşı devrimci seslerin yükselmesine diğer bir ifadeyle muhafazakâr bir söylemin gelişmesine neden olmuştur. Özellikle Fransa'da zanaata ilişkin geleneklerin sürdürüldüğü sektörler ve bu sektörlerin yoğunlaştığı bölgelerde liberal ekonomi, dolayısıyla girişim özgürlüğü tepkiyle karşılanmıştır. Fransa'da gelişen sanayi, girişimcilerin girişim özgürlüğünü ve buna bağı olarak zenginleşmeyi, ekonomide yepyeni bir örgütlenme biçimini, serbest piyasa ve yeni pazarları gerektiriyordu. Fransa'da gelişen sanayi girişim özgürlüğü; kapitalizmin ve liberalizmin flörtünü başlatmış oldu. Gelişen kapitalizm, özel girişimci ve sermaye sahiplerine rahat hareket edebilecekleri özgür bir alan sağlamış, devlete de bu alanı koruyacak, kollayacak jandarma rolü verilmiştir. Devletin bu rolü girişimcilerin kârını ve bağımsızlığını garanti altına almakta, üretim mallarının mülkiyetini, girişimcinin özgür karar almasını ve bağımsızlığını pekiştirmektedir (Albertini,1990: 16-20).

Piyasa ekonomisi gerçek anlamda var olabilmek için liberalizmdeki sınırlı devlete ihtiyaç duyulmaktadır. Diğer bir ifadeyle devletin piyasaya müdahalesine karşı çıkmaktadır. Devletin piyasaya müdahalesi, doğal olarak kişisel özgürlükleri kısıtlama ve devletin cebir kullanma kapasitesinin genişlemesi anlamına gelmektedir. Devletin, piyasaya müdahalesi kişilerin kendi kazançları üzerinde serbest tasarrufunu ve iktisadi

kaynakları kendi yararları için kullanma haklarını kısıtlayacak; doğal hukukun işlemlerini engelleyecektir (Erdoğan, 2005: 31).

Sınırlı devlet her ne kadar liberal söylemin mihenk taşlarından biri olsa da, liberalizm, devletin piyasa işleyişi için olumlu müdahaleye karşı pek de soğuk bakmamaktadır, özellikle sermaye sahiplerini destekleyen politikalar üretiliyorsa. Sınırlı devletin olumlanan bir diğer tarafı, siyasal liberalizmden ekonomik liberalizme doğru bir kayma yaşanırken, devlet müdahalesinin gelirin yeniden dağılımı, sosyal yardımı, toplumsal barışı sağlama ve sermaye sahipleri ile halk arasında dengeleyici bir rol üstlenmesidir. Ayşe Buğra (2005: 385-386) toplumsal barış ile serbest piyasa ekonomisi arasındaki dengeyi şu sözlerle ifade etmektedir:

Batı kapitalizminin gelişme süreci içinde, işadamlarının, özel mülkiyeti ve serbest piyasa düzenini bir miktar zorlayan siyasi ve sosyal hakları kabul etme yolunu seçmiş olmalarını, liberal düşüncenin olmazsa olmaz koşulunu oluşturduğunu...hukuk devleti ilkesine geri dönerek açıklamak mümkün. İşadamları, devletin, özel mülkiyet hakkının kayıtsız şartsız kullanımını veya serbest piyasanın tamamen kendi kurallarına göre işlemlerini sağlamak üzere, siyasi ve sosyal hak taleplerinin önünü almasını isteyebilir. Yani baskı, toplumsal düzeni korunmanın en uygun aracı olarak görülebilir. Ama çoğunluk bu şekilde güçsüzleştirildikten sonra, devlet gücüyle baş başa kalan işadamlarının siyasi gücün keyfi kullanımını engelleyip engellemeyeceklerini kestirmek biraz zor.

Fransız Devrimi modernlik, liberalizm dolayısıyla kapitalizm için tam bir dönüm noktası olmuştur. Fransız Devrimi, değişimin kaçınılmaz olduğunu göstererek; siyasi, sosyal ve ekonomik değişimleri normalleştirerek, evrenselci, ilerlemeci ve pozitivist bir anlayışla akılcı reformculuğun önünü açmış oldu. Modernliğin öznesi olarak bireyi ön plana çıkaran liberallere göre “halk” bireylerin toplamından oluşmakta ve bu bireylerin her biri siyasi ekonomik ve kültürel hakların nihai sahibidirler. Liberalizmin devrimci ve geleneksel değerlere karşı tavrı çok geçmeden karşı devrimci söylemi olan muhafazakarlığın (Wallerstein, 1998: 79-87) ortaya çıkmasına neden olmuştur.

1.1.2. Türkiye’de Liberalizm

Türk liberalizmi 19. yüzyılda Osmanlı modernleşme hareketinin bir parçası olarak ortaya çıkmıştır. Osmanlı modernleşmesinin ve Osmanlı devletinde siyasi liberalleşmesinin ilk örnekleri padişahın ve devletin etkilerini sınırlandırma girişimi ve bu girişimin yazılı bir anayasa (Kanun-i Esasiye) ile garanti altına alma çabası sonucunda ortaya çıkmıştır. Bu çabaların asıl amacı, Osmanlı’nın Batı karşısında geri kalmışlığını ortadan kaldırma ve eskisi gibi güçlü Osmanlı’ya kavuşmaktır. Osmanlı modernleşmesine hakim liberal anlayış, bireysel hak ve özgürlükler noktası da klasik liberalizmden ayrılmaktaydı. Osmanlı’da liberalizm; ekonominin, siyasetin ve hukukun merkezine bireyi yerleştiren klasik liberalizmin aksine, devletin ve toplumun merkezindeki padişahın yerini koruyacak, Osmanlı gerilemesinin önüne geçecek ve toplumsal bütünlüğü yeniden sağlayacak araç olarak görülmekteydi.

Liberalizm “sınırlı devlet” için iktidarı anayasa ile sınırlandırıp bireysel hak ve özgürlükleri garanti altına almaktadır. Liberalizmde, hukuk devleti olmazsa olmazlardandır; ama bu durum Osmanlı devleti için geçerli olduğu söylenemez. Osmanlı devletinin son dönemlerinde liberalleşme çabası olarak da değerlendirilen reform hareketleri özünde liberal bir hareket olmayıp devleti kurtarma, gayrimüslimlere yönelik ayrımcılığı ortadan kaldırma ve bu kesimin taleplerini karşılama çabasıdır. Tüm bu çabalara rağmen Osmanlı devletinde anayasa, bireysel hak ve özgürlükler padişahın iradesinden ayrılmamış ve devletin başat politikası olmamıştır. Daha açık bir ifadeyle padişahın iradesi Osmanlı’nın son dönemine kadar varlığını korumuştur (Arslan, 2005: 273-277).

Liberalizm; bireyi, akıl ve iradesiyle bilgisini kullanan akılsal varlık olarak tanımlamakta ve bu tanıma göre akılsal varlık nesnel dünyasını kontrol edebilir ve ilgilerini

tatmin edecek yolları bulup kendi lehine değerlendirebilir ki buna homo economicus'un tanımı da denilebilir. Kısaca homo economicus ilgi ve çıkarları için kendi bilgisini kullanan akılsal varlıktır (Toker, 2005: 114).

Liberalizme göre insan, doğası gereği kendi ilgisine odaklı olup çıkarları peşinden koşmaktadır. Kişi, çıkarları peşinden koşarken bireyler arası çatışmanın önüne geçmek, bireysel varoluş koşullarını sağlamak ve bu koşulları sürdürmek için bazı haklarından feragat ederek bu haklarını devlete devretmektedir (Toker, 2005: 114-115). Bireyler arası anlaşmadan doğan devletin asli görevi, bireylerin bu doğal haklarını koruyup güvence altına almaktır (Erdoğan, 2005: 24).

Osmanlı devletinin siyasi ve ekonomik sistemi, toplumsal yapıda değişimin önüne geçmiş; piyasayı etkin bir biçimde denetim altına almış ve bu sistemde fiyat istikrarı için üretim, tüketim ve dağıtım gibi ekonomik süreçler makro anlamda planlanmıştır. Bu süreç içerisinde sermaye birikimi hoş karşılanmadığı gibi müsadere yöntemiyle sermaye birikiminin önüne de geçilmiştir.

Osmanlı devletinde, bürokrasiyi dengeleyecek alternatif örgütlenme ya da güç odağı olmadığından, merkezi yönetim karşısında devlet memurları ve ekonomik alan güvence altında değildi; zenginliğin kaynağı da devlete bağlı statüden geçiyordu (Mardin, 2002: 119-120). Mardin'in ifadesiyle devlet; var olan toplumsal zümrelerin farklılaşp, toplumsal özerklik elde etmemeleri için, Osmanlı toplumunda mevcut geleneksel yapıları ayakta tutarak, kendine tabi kıldı ve bu durum Osmanlı modernleşmesinin başlangıcına kadar varlığını sürdürdü (Mardin, 2002: 122-125).

1826'da kaldırılan müsadere sistemi, yeni memurlar oligarşisini yaratarak iktidarı elinde bulunduran küçük ama etkin zümre ile yeni yeni oluşan bu zümre arasında

çatışmaya neden oluyordu. Uğruna çatışılan ise klasik devlet geleneğinin bir uzantısı olan devlet kapısındaki güç ve iktidar alanıydı (Mardin, 2002: 122-136).

Homo economicus/liberal düşüncesindeki kendi ilgi ve çıkarları peşinden koşan, nesnel dünyasını akılcı bir biçimde kontrol edebilen birey ile Osmanlı modernleşmesinin yarattığı birey birbirinden farklıydı. Osmanlı modernleşmesinin yarattığı homo economicus yeni memurlar sınıfından oluşmaktaydı. Bu memur sınıfı ya da Osmanlı modernleşmesinin yarattığı homo economicus, kendi ilgi ve çıkarları için peşinden koştuğu alana hâkim olan ekonomik, politik ve ideolojik düzeydeki toplumsal ilişkilerin devlet tarafından belirlenmesi açısından liberalizmin öngördüğü homo economicus'tan farklılaşmaktaydı. Osmanlı modernleşmesinin yarattığı homo economicus siyasi ve iktisadi liberalizm için etkin bir alana sahip olmamıştır. Osmanlı devletinde serbest hareket alanı bulamayan homo economicus, nesnel dünyasına tam olarak hâkim olamadı. Piyasa ekonomisi için gerekli olan sermaye birikimi ve sözleşme özgürlüğü sağlayacak alanlar da bürokrasinin elinde bulunuyordu (Alkan, 2005: 357). Osmanlıda devlet bürokrasisinin “servet biriktirip statü değiştirme imkânı olmayan çok sayıda küçük üretici ile hiyerarşik bir düzen içinde bütünüyle saraya tabi bir memurlar sınıfı ön gören klasik modele...” (Keyder, 2004: 39) dayanması, ekonomik artık üzerinden hak iddia edemeyen tüccarların toplumsal sınıf olarak ortaya çıkmasını ve girişimciye dönüşmesini de engellemekteydi (Keyder, 2004a: 42).

Osmanlı reformcularının; Batı kapitalizminin siyasi-iktisadi mantığına dahil olmak için attıkları adımlar sonucunda, Osmanlı devletinde ticaretin önü açılmış, zanaata dayalı toplumsal iş bölümünü yıkılmıştır. Zanaata dayalı işbölümünün yıkılması ve ticaretin gelişmesi yeni ekonomik ve toplumsal grupların oluşmasını sağlamıştır. Yeni oluşan bu komprador gruplar; taşıdıkları yabancı pasaportlarla başta İstanbul, Selanik ve

İzmir olmak üzere liman kentlerde Avrupa ülkeleri ile ticari ilişkiler geliştirip iç bölgelerle ulaşımı sağlayan şebekeler kurmuşlardır. Kurulan bu yeni ilişki ağı geleneksel manifaktürler, Müslüman zanaatkârlar ucuz ithal mamul ürün ve artan ham madde fiyatları karşısında direnemedi. Geleneksel manifaktürlerin ve zanaatkarların yerini, çoğunluğu gayri Müslimlerden oluşan, dış ticarete bağlı yeni bir sınıfa bıraktı. Ama Osmanlı devlet geleneğinin esas iki sınıfı olan bürokrasi ve küçük köylülük varlığını sürdürmeyi başarmıştır (Keyder, 2004a: 42-75).

Osmanlı bürokrasisi 19. yüzyılda kendi içinde farklılaşıp ve kısmen saray inisiyatifinin dışına çıkarak nitel ve nicel anlamda büyük bir değişim geçirdi. Mühendishane, mülkiye ve tıbbiye gibi yeni kurulan okullarda çok sayıda öğrenci Avrupa'nın çağdaş siyasi akımlarından etkilenerek yetişti ve yetişen bu kadro bürokrasinin tüm kademeleri için gerekli personeli sağladı. Yeni yetişen bu kadro aynı zamanda anti-mutlakiyetçi ve iktisadi bağımsızlığı savunana Jön Türk hareketi, İttihat ve Terakki'nin ana kadrosunu oluşturacaktı. Daha önceki Osmanlı reformcuları gibi Jön Türkler'in de asıl amacı devletin özerkliğini ve coğrafi bütünlüğünü korumaktı. Jön Türklere göre devletin birlik ve bütünlüğünü korumanın tek yolu Avrupa devlet anlayışına benzer birimler kurmaktan geçmekteydi. Osmanlı'nın savaş cephelerinde aldığı ağır yenilgiler, devletin borçlanması ve Düyunu-Umumiye idaresinin kurulması, azınlıkların talepleri ve Batı ile kurdukları ilişkilerin etkisi ile İttihat ve Terakki'nin modernleşme çabasını, devlet otoritesinin yeniden güçlendirme çabasına dönüştürerek muhafazakâr bir kimliğe bürünmesini kolaylaştırmıştır (Keyder, 2004a: 71-86; Erdoğan, 2005: 44).

Özel mülkiyet; bireysel hak ve hukuk açısından Batı liberalizminden farklı bir seyir izleyen Osmanlı liberalizmin savunucuları, Osmanlı'nın siyasi liberalizme henüz hazır olmadığını savunarak, ekonomik liberalizme ağırlık vermişlerdir. Osmanlı'da

liberalleşme eğilimleri, devleti kurtarmak için ekonomik alanı canlandırma ve yerli bir girişimci sınıfı oluşturma çabasında dönüştü (Koltürk ve Çetin, 2005: 326-327).

Türkiye’de iktisadi liberalizmin temellerini atan Sakızlı Ohannes Paşa’ya göre Osmanlı’nın iktisadi kalkınması için; girişim özgürlüğü, mülkiyet hakkı, açık ve rekabetçi bir iktisadi yapıya ihtiyaç vardı. Ohannes Paşa’nın ardılı olan Mehmet Cavit Bey de liberal ekonomiyi savunmuştur. Cavit Bey’e göre Osmanlı devletinin kalkınması ancak dünya ekonomisiyle bütünleşmesi ve yabancı sermayeyi teşvik etmesiyle mümkündür. Cavit Bey, korumacı ekonomiye karşı çıkararak, devletin piyasaya müdahalesi olumsuz sonuçlara yol açabileceğini savunmuştur. Bu dönemde liberalizmi savunan diğer bir kişi Prens Sabahattin’dir. Prens Sabahattin; özel teşebbüsü, ademi merkezîyetçiliği savunuyordu; diğer Osmanlı liberallerin tersine, bireyci toplum temelli bir ekonomik teori ile özel teşebbüsün, ademi merkezîyetçiliğin mümkün olacağını belirtmekteydi (Erdoğan, 2005: 32).

İttihat ve Terakki partisinin bir üyesi olan Prens Sabahattin, liberal fikirleri nedeniyle partiden ayrılmış ve Osmanlı Hürriyetperveran Cemiyeti’ni (Osmanlı liberalleri derneği/partisi) ve daha sonra da Teşebbüs-i Şahsi ve Adem-i Merkezîyet Cemiyeti’ni kurmuştur (Erdoğan, 2005: 32).

Prens Sabahattin’e göre bütüncü toplumlar, toplumsal yapıları gereği, merkezîyetçi yönetimler egemendir ve bu merkezîyetçi yönetimlerde, bürokrasi gelişmeyi engellemektedir. Bürokratik yönetimleri çıkmaz sokak olarak nitelendiren Prens Sabahattin, Osmanlı’nın kalkınması için bürokrasinin ekonomik, toplumsal, siyasal ve yönetim alanlarında etkin olmaktan çıkarılması, merkezîyetçi yönetimden yerinde yönetime yani adem-i merkezîyetçi bir yönetime geçilmesi gerektiğine inanıyordu. Prens’in kullandığı bir diğer kavram da teşebbüs-i şahsi kavramıdır. Prens Sabahattin’in Le Play

okulundan aldığı bu kavramla, bürokratik yapının ortaya çıkardığı merkeziyetçi devlet anlayışına bir alternatif sunuyordu. Liberalizmin temelini oluşturan bir kavram olarak bireycilik, Prens'e göre burjuva/girişimci sınıfının da ön şartıdır. Bireysel girişimcilik, bürokratik yapıya dayalı merkezi yönetim anlayışını aşmada ve modern topluma geçişte en önemli unsurdur. Zira Batı toplumları bireycidir, Doğu toplumları ve dolayısıyla Osmanlı toplumu cemaatçi olup bu yapıları nedeniyle geri kalmışlardır. Fakat Prens Sabahattin'in tarif ettiği birey, eğitim yoluyla karakter kazanmakta ve modern toplumun, modern devletin tesisini sağlayacak projenin bir parçasıdır (Koltürk ve Çetin, 2005: 326-328).

Osmanlı devletinin tarihsel olarak güçlü siyasi ve idari bir yapısı olduğu için muhafazakâr unsurları bünyesinde barındırmaktadır. Fakat Batı ile ilişkilerin ve modernleşme çabalarının yoğunlaştığı dönemde, devleti kurtarma adına girişilen bir çaba olarak modernleşme ve ıslahatlar, liberal bir çaba olup paradoksal bir şekilde bir yandan muhafazakârlığı yadsırken, bir yandan da muhafazakârlığı yeniden ürettiyordu. Yani bir taraftan devletin temsil ettiği egemen güç sınırlandırılmakta, özel mülkiyet hakkı, bireysel ve dini özgürlükler tanınmakta, öte yandan bu hakları, devlet bir devrim sonucunda değil de kendi eliyle ve iradesiyle belli bir toplumsal kesime vermektedir. Buradaki paradoks ise devletin güçlenmesi için devlet sınırlarını kendi eliyle daraltmasıdır (Özipek, 2004: 70-80). Ahmet İnel'e (2005: 43) göre Osmanlı düşünce geleneğinde liberal düşünceye yer yoktur. Bazı devlet adamlarının veya düşünürlerin dile getirdikleri sultanın ve genel olarak devlet adamının hoşgörülü olması, bir temel hak olarak değil de, devlet aklının bir gereği olarak dile getirildi. Osmanlı geleneksel siyasi düşüncesi devlet merkezliydi. Devlet ve toplum, merkezinde sultanın bulunduğu bir patrimonial bütünlük içinde algılandığından bu yaklaşımda sistemli bir iktisadi liberalizm öğretisine yer yoktur.

Aşırı elitist olan Osmanlı liberallerin modernleşme çabaları, Avrupa'nın medeniyetine ve askeri üstünlüğüne karşı muhafazakâr bir şekle bürünmüştür. Osmanlı liberalleri, siyasi liberalizm için toplumun henüz hazır olmadığını düşünmekteydiler. Bu nedenle ekonomik liberalizme daha yakın duran Osmanlı imparatorluğu, liberal-muhafazakâr bir yaklaşım sergilemiştir. Tanzimat sonrası Osmanlı aydınlarının asıl hedefi Osmanlı sanayisini kalkındırmaktı. Bunun için ya ticaretin önündeki tüm engeller kaldırılacaktı ya da girişimci, devlet himayesine (İnsel, 2005: 45) alınacaktı.

Osmanlı sanayi ve pazarında azınlıkların etkin olması, Müslümanların ve buna bağlı olarak Türklerin yeterli sermayeye sahip olmaması, devlet girişimciliğini zorunlu kılıyordu. Osmanlı ve Türkiye'de liberalizm algısını şekillendiren faktörlerin başında devletin ekonomi ve işadami kimliğinin oluşumundaki belirleyici rolü yer almaktadır (Alkan, 2005: 357).

1.1.2.1. 1923- 1960 Yılları Arasında Türkiye'de Liberalizm

Liberalizmde devlet, hukuk ve diğer toplumsal örgütlenmeler, bireyin kendi doğasına uygun olarak ilgi duyduğu şeyi gerçekleştirecek ortamı sağlamak için vardır. Devletin görevi, düzenin taşıyıcısı olmak ve her türlü baskı ve otoriteyi bireyin özgürlük alanından uzak tutmak için vardır ki buna modern devletin tanımı da denir. Liberalizm; modernleşmenin merkezine bireyi koyarken, Türkiye'de modernleşmenin merkezinde devlet yer almaktadır. Reddi mirasa dayanan Türk modernleşme hareketi; dine ve hanedana dayalı meşrutiyeti ret ederek laik, milliyetçi, ilerlemeci, pozitivist temele dayalı yeni bir söylem benimsenmiştir (Toker, 2005:104-105; Keyder, 2004a).

Türk modernleşmesinde tasarlanmak istenen şey birey değil de devlet olmuştur. Bu yönüyle liberalizmin birey merkezli modern toplum tanımından ayrılan Türk modernleşmesi, Cumhuriyet projesiyle Osmanlıdan kalma modernleşme anlayışıyla

toplumun bilgisini taşıyacak akılsal varlık olarak devleti, toplumsal bilgiyi taşıyacak akılsal varlık olarak bireye tercih etmiştir. Tam da bu noktada Türk modernleşmesi yeni bir toplum ve yeni bir birey tanımına ihtiyaç duymuştur. Türk modernleşmesi aynı zamanda kapitalist üretim ilişkisine eklemlenmek için ülkenin ekonomik açıdan kalkınmasını sağlayacak sanayileşme ve sanayileşmeyi sağlayacak toplumsal sınıfı oluşturması gerekiyordu (Toker, 2005: 105-106; Bakırgezer, 2005:139).

Cumhuriyet dönemi Türk modernleşmesi, Osmanlı'nın devlete yönelik sınırlı modernleşmesinin aksine sosyokültürel, ekonomik alanları kapsayacak daha bütüncül ve köklü değişimi, dönüşümü ifade ediyordu. Kemalist modernleşme projesi olarak tanımlanan erken dönem Türk modernleşmesi, maddi ve manevi açıdan muasır medeniyet düzeyine ulaşmak amacıyla 1923-1930 yılları arasında Cumhuriyetin ilanı, halifeliğin kaldırılması, eğitimin birleştirilmesi, medeni kanunun kabulü gibi köklü değişimlere gitmiştir. Kemalist devrimin amacı milli devleti modernleştirme sürecinde toplumsal mühendislikle laik devleti, homojen toplumu yani yeni Türk kimliğini inşa etmektir. Yeni yeni oluşturulan homojen Türk kimliğinin dışında kalan dini, geleneksel, mahalli unsurlar ve etnik, alt kültürler kamusal alanın dışına itilerek görünmez kılındı. Yeni devletin yeni kimliğini oluşturan ideoloji ise milliyetçilik ve ulusçuluk olup bu ideolojiler özünde antiliberalisttir (Çolak, 2007: 16-21; İrem, 2008:12-16; Keyder, 2004b: 29-31).

Bu süreçte bireye düşen görev ise liberalizmdeki kendi ilgi ve çıkarları peşinde koşan, hak ve özgürlüğünü ön plana çıkararak yurttaş olmaktan ziyade ulus olma yolunda ilerleyen, devlete karşı görev ve sorumluluğunu yerine getiren, devletin kendisine sağladığı alanda hareket eden modern görünüşlü birey olmaktır. Bireyin çıkarları devlet karşısında ikincil durumu, Cumhuriyet'in sonraki yıllarına da varlığını sürdürmesi; devletin

belirlediği sınırların dışında hareket edecek, kendi ilgi ve çıkarlarını devlete önceleyecek girişimcilerin ve girişimci grupların oluşmasını zorlaştırmıştır.

Keyder'in (2004b: 31) ifadesiyle yıkılan imparatorluklardan sonra kurulan yeni devletlerde önderlik eden milliyetçi elitler, siyasi alanın yanı sıra ekonomik alana da hâkim olmaya çalıştılar. Türkiye'de de siyasi ve ekonomik alanı elinde bulunduran milliyetçi elitler, 1929 ekonomik krizinin etkisiyle yerli sermayeye, maddi ve manevi imkâna sahip olmayan girişimci sınıfı devlet korumasına almıştır. Bu elitler, milli burjuvaziyi yaratmak için devlet güdümünde ulusal kalkınmacı modeli benimsediler. Bu amaçla Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti kurularak ülkeyi tasarrufa teşvik etmeye, yerli malın üretim ve tüketimi sağlanmaya, ithal malların tüketimini azaltılmaya çalışılmışlardır.

1930'larda çıkarılan kanunlarla siyasi ve iktisadi alanın yanı sıra üniversite, basın yayın ve benzeri alanlarda da devletin etkinliği artırılarak antiliberalist söylem ön plana çıkarıldı. İç ve dış ticareti, sanayiye elinde bulunduran devlet, bürokrasi ile burjuva sınıfının kaynaşması sağladı; burjuva sınıfının gücü yetmediği alanlara yatırım yaparak sanayileşmeyi ve kalkınmayı hızlandırmaya çalıştı. Kısaca dönemin iktisadi devletçilik olmuştur. Liberalizmin ön gördüğü akılsal varlık olarak bireyin kendi nesnel dünyasını ilgi ve çıkarlarına uygun olarak kontrol etme şansı bir kez daha devlet tarafından sınırlandırılmış ve bürokrasinin iradesine tabi kılınmıştır (Keyder, 2004a).

Fransız Devrimi'nde olduğu gibi Kemalist devrimde de milliyetçilik, devletçilik ve aydınlanmacı akıl, ulus devlet oluşturma sürecinde araçsallaştırılmıştır. Kemalist devrimin aydınlanmacı aklı düzenli toplum, medenileştirilmiş vatandaş, homojen kültüre dayalı toplumsal benlik yaratma fikrine dayanmaktadır. Bu nedenle Kemalist devrim, aydınlanmanın evrensel değerleri olan bireysel özgürlük, eşitlik ilkelerin devlet ve ulusal benlik karşısında ikincil duruma düşmesi paradoks içermektedir.

Bu dönemde bürokrasiyi, parlamento çatısı altında CHP temsil etmekte ve modernleştirici ideolojinin taşıyıcılığını yapmaktaydı. CHP tek partiye dayalı iktidarını 1946 yılına kadar sürdürmüş ve Türk modernleşmesinin asıl amaçlarından biri olan burjuva devrimini tamamlama çabası milliyetçi ideoloji ile birleştirmeyi başarmıştır. Türkiye siyasi alanda Serbest Cumhuriyet Fırkası (SCF), ekonomik alanda ise İzmir İktisadi Kongresi ile kısmi liberalleşme çabası gösterse de SCF'nin fesh edilmesi, Şeyh Said İsyanı bu çabayı boşa çıkarmış ve yeniden Takrir-i Sükun dönemine geri dönmüştür. Böylelikle CHP'nin otoritesi devletçiliği de arkasına alarak daha da güçlendi ve liberalizm CHP tarafından yıkıcı, zararlı, yabancı bir ideoloji olarak yeniden tanımlandı (Gülalp, 1993: 28-30, Yılmaz, 2005: 190-192).

Mehmet Cavit Bey, Ahmet Ağaoğlu gibi liberaller de iktidarı elinde bulunduran bürokratlarca iktidar alanından uzak tutulmuş ve dışlanmışlardır. Kemalist kadronun dışında kalan bu liberaller, ancak muhalefet içinde kendine yer bulabilmiş; köylü, devlete bağımlı işadamlarından oluşan bir cepheyi oluşturmuşlardır. Merkezi yönetim karşısında oldukça zayıf olan bu cephe, devletin cebir kullanmadaki keyfiliğine, kamusal kaynakların dağılımında eşitsizliğe, dini ve geleneksel alanların devlet eliyle değiştirilmesine karşı çıkmışlardır (Demirel, 2004:486-488). Bu karşı çıkış Türk muhafazakârlığının ana çizgisini belirlenmiş ve bu çizgi hem iktisadi hem siyasi anlamda günümüze kadar gelmeyi başarmıştır.

Muhalefet cephesi, her ne kadar liberal bir söylem benimsese de söz konusu devletin modernleşmesi olduğunda, liberal unsurların milliyetçi unsurlara eklemlenmesinde bir mahsur görmemiş ve bu noktada Kemalist kadroyla birlikte hareket etmiştir. Bireyin hak ve özgürlüklerini devlet hegemonyası karşısında savunmaktansa, devletin ve milletin kurtuluşu için liberal değerler çerçevesinde bireye görev ve

sorumluluklar yükleyen muhalefet, toplumsal modernleşme projesine karşı olmadığını göstermiş, devletin ortak iyinin temsilcisi olduğunu, bireyin iradesinin bu ortak iyinin temsilcisi olan devlete tabi olmasının ve bireyin bu amaçla eğitilmesi gerektiğini kabullenmiştir (Demirel, 2004: 488-489).

Bu açıdan bakıldığında aslında muhalefet cephesi de hükümet cephesi gibi özünde liberal olmadığı ve liberalizmi devleti modernleştirme projesinde bir araç olarak gördüğü söylenebilir. Kısaca Kemalist kadro ve ona muhalefet edenler her ne kadar liberalizm gibi aydınlanmacı ideallerden beslense ve bireyin özerkliğini vaat etse de liberalizm Türkiye’de ne Kemalist kadro ne de ona muhalefet edenlerin beslendiği ideoloji olmamıştır. Liberal değerler yerine o günün koşullarının etkisiyle de milliyetçilik ulusçuluk hâkim ideoloji olmuştur.

Türkiye’de liberalistler, muhafazakârlar ve devletçi kesimlerin benimsedikleri değerler açısından birbirlerinden ve devlet karşısındaki konumlarından büyük bir farklılık oluşmadı. Liberalizmin ve muhafazakarlığın temsilcileri bu dönemde bir bocalanma ile muhalefet- Kemalist devlet temsilciliği arasında sürekli gel gitler yaşadılar (Demirel, 2004: 489-492).

Modern Türkiye’nin modern kurumlarını ve hayat tarzını oluşturmak, modern değerlere sahip bireyler yetiştirmek için kapsamlı dönüşümler yapan CHP kadrosu toplumun yüzde sekseninden fazlasını oluşturan köylü kitlesiyle iletişime geçememesi, dini-geleneksel değerleri yadsıması, cebir yoluyla topluma yabancı değer yargılarını dayatması çok partili hayata geçişle birlikte muhalefet cephesinin yönünü belirledi. Bu muhalefet, DP’nin çatısı altında toplanarak devletin pazara müdahalesine karşı serbest piyasayı savunarak, dinin ve geleneksel değerlere sahip çıkarak popülizmle geniş halk

kitlesine ulaşmış, ılımlı devletçi kimselerin de CHP'den ayrılarak muhalefet kanadına katılmasını sağlamıştır.

Özellikle Varlık Vergisinin iktisadi alanda yarattığı olumsuzlukların etkisiyle, devlet özel sektörde yeniden yapılanma yoluna gitmiştir. Devlet; II. Dünya Savaşı'nın bitmesi, Marshall Yardım Programı ile özel sektöre ağırlık vermiş ve tarım sektörüne destek vererek devletçiliğin iplerini biraz da olsa gevşetmiştir. CHP'de aynı dönemde, devlet eksenli duruşunda taviz vermeye başlamış ve muhalefetin söylemini benimseyerek toplumla ilişkilerini düzeltmeye çalışmıştır. CHP'nin bu amaçla yeni din okullarını açması, ilköğretime din dersini koyması, türbelerin ziyaret edilme yasağını kaldırması, katı bürokrasiyle kontrol edilen ve devlet tekeline alınan dini özgürlüklerin kısmen de olsa önünü açmıştır. Böylece DP ile CHP'nin iktisadi-siyasi duruşu birbirine yaklaşmıştır. CHP'nin geçmişteki devlet ve toplumla olan ilişkisinden dolayı toplumda güven uyandıramaması, II. Dünya Savaşını bitmesiyle dünya genelinde piyasaların canlanması ve bunun Türkiye'ye olumlu yansıması, sermaye sahiplerinin tavrını serbest pazar ve girişimden yana koyması, DP'nin küçük üreticiyle ilişki kurabilmesi, kırsal artığın pazarla buluşma imkanını bulması DP'nin popülist politikalarının başarıya ulaşmasını kolaylaştırmış ve iktidar olmasını sağlamıştır (Buğra, 1995:168-174; Keyder, 2004a:163-178).

Türkiye, 1950'deki seçimle ilk defa siyasi tercihini dile getirmiş, devlet hem siyasi hem ekonomik açıdan liberalizmi deneyimleme şansını bulmuştur. DP'nin sermaye yanlısı görünmesi ve dini özgürlükleri savunması DP'nin liberal kimliğini oluşturuyordu.

Türkiye'de, Müslüman bürokratlardan oluşan yeni sınıf 1929'daki ekonomik krizini de fırsat bilerek büyük vurgunlar yapmış ve planlı sanayileşme ile ciddi bir sermaye biriktirmiş, iç pazarı yaratmış ve dış pazara açılmaya çalışmıştır (Gülalp, 1993: 30-31;

Yılmaz, 2005: 330-332). Ama Türkiye'nin büyük girişimcileri 1950'lerde ortaya çıkmış ve sermaye birikiminde de ciddi bir artış yaşanmıştır. Gayrimüslimlerin elinde bulunan sermayenin millileştirme çabası 1950'ler de sonuç vermiştir. DP'nin iktidarı dönemindeki olumlu iktisadi gelişmeler ve girişimciliği destekleyen mekanizmaların devreye sokulması, Türk girişimciliğine ivme kazandırmış; bu gün faaliyette olan büyük işletmelerin birçoğu bu dönemde kurulmuş ve büyük başarılarla imza atmışlardır (Buğra, 1995: 175-179).

Türkiye DP iktidarının ilk dört yılında büyük iktisadi dönüşümler göstermiş, karayolu ağının gelişmesiyle taşra ile ilişkiler kurulabilmiş, traktörlerin sayısı artması ve ekili alanın genişletilmesiyle tarım sektörü pazarla buluşabilmiştir. Türkiye'nin bugünkü sanayi kuruluşları ve burjuvazisinin temelleri daha çok 1950'lerdeki bu sermaye birikimine dayanmaktadır (Buğra, 1995: 173-181; Keyder, 2004a: 72-92). Bu dönemde ekonomik alanda kısmen de olsa liberal bir hava esmiştir. Osmanlı'dan Cumhuriyette sirayet eden köklü ekonomik-siyasi geleneğin birkaç yılda yerini liberalizme bırakmasını beklemek aşırı bir iyimserlik olurdu. Nitekim DP iktidarı döneminde de amaç liberalizm değil de devleti hızlı kalkındırmak ve yoksulluğu yenmektir. Sanayi burjuvazisi bu süreçte liberalizmin ön gördüğü bireysel hakların garanti altına alan minimal devletin aksine, hem girişimci olarak hem de özel sektörü destekleyen devlete ihtiyaç duyuyordu (Demirel, 2004: 511-528).

Burada vurgulanması gereken nokta hem küçük üretici hem de yeni yeni oluşan sanayi burjuvazisinin ortak talebi devlet bürokrasisinin siyasi ve iktisadi alana daha az müdahale etmesi, ama iktisadi alan daha etkin destek vermesidir. Hem küçük üretici hem sanayi burjuvazisi devlet hamiliğine, milli birlik ve beraberliği sağlaması noktasında CHP ile aynı görüşü paylaşmaktadır. Dahası "Yeter söz milletindir" sloganı ile iktidara gelen DP de Osmanlı'dan kalan kutsal devlet geleneğine sadık kalmış ve eleştirisini

devlete değil de yıllarca devletin gücünü elinde bulunduran CHP'ye yönelmiştir. DP'nin hem “ Yeter söz milletindir” sloganını kullanması hem de geleneksel devlet anlayışına sahip çıkması Türk liberalizminde yeni bir çelişkiye neden olmuştur. DP bir yandan yetkiyi halktan aldığını vurgulamakta öte yandan devleti, toplumun hamisi olarak görmesi çelişkiye neden olmaktadır (Demirel, 2004: 495-528; Keyder, 2004a: 164-165).

DP'nin liberalizmle ilişkisi; CHP'nin toplumla kuramadığı ilişkiyi bir yere kadar kurabilmesi, Kemalist kadronun dışında kalanların kendini ifade edebilecek bir platforma dönüşmesine dayanıyordu. DP'nin CHP'den en önemli farkı ise laik-milliyetçi söylemin dışında kalan dini, gelenekçi söylemin milliyetçi söylemle birleştirmeyi başarmasıdır. Dini vurgu geniş halk kitlelerini peşinden sürükleyebilme kapasitesinin farkında olan DP kadrosu, toplumsal tepkiyi popülist bir şekilde kanalize etmeyi başarmış, DP kadrosu bu başarısını muhalefete (özellikle CHP'ye) karşı baskı aracı olarak kullanmıştır. Demirel'in ifadesiyle:

DP iktidarı aynı zamanda, askeri ve sivil bürokrasinin keyfi davranışlarını geçmişe nazaran sınırlandırması anlamına da gelmişti. Çok partili hayata geçişle birlikte, hem bürokrasiye yönelik şikâyetlerin dile getirilebileceği platformlarının sayısı artmış hem de, atanmışların nihai analizde seçilmişlere tabi olması ilkesinin hayata geçirilebilme ihtimali yükselmiştir. Partili başkanlar ve milletvekilleri, sıradan adamın, çoğu zaman kendisine tepeden bakmış olan kaymakama, jandarmaya ve tahsildara karşı başvurabileceği bir makam olarak görülmüştür. Partililerin zaman zaman partizanlıktan kendilerini alamadıkları, özellikle DP'li olmayanlar üzerine, eskiyi aratmayan yeni bir baskı unsuru oldukları vakasına rağmen, DP'li yıllarda sıradan adamın kendisini bir “değer” olarak hissedebildiği de bir gerçektir. Diğer taraftan, DP'nin muhalefette benimsemiş gördüğü özgürlükçü çizginin kırılabilirliği iktidarın ilk yıllarından itibaren ortaya çıkmaya başlamıştır. Birçok DP'li için, CHP'nin iktidardan uzaklaştırılması ile hürriyet rejimi mütakâmil bir biçimde tesis edilmiştir. Dolayısıyla özgürlüklerin genişletilmesi gündem maddesi olmaktan çıkmıştır. Eleştirilen CHP iktidarının politikaları aynen takip edilerek, sol içerikli fikirlerin ifade edilmesi, komünizmi önlemek adına bastırılmaya çalışılmıştır. Bu, sol söz konusu olduğunda ifade özgürlüğü üzerindeki sınırlamaların, neredeyse periyodik hale gelen solcu avlarının, devam ettirilmesi anlamına gelmiştir.” (Demirel, 2004: 498-499).

Ekonomik alanın devlete halen göbekten bağılı olduğunu anlayan DP kadrosu, iktisadi liberalleşme yerine dini özgürlüklere yoğunlaşmaya ve kamusal alanda görünmez kılınan toplumsal değer yargılarına vurgu yapmaya başlamışlardır. Liberalizm; Türkiye’de demokrasi geleneğinin oluşmamasından kaynaklı olarak etkili bir ideoloji olmayı başaramadı Türkiye’nin iktisadi anlamda kalkınması için yeterli sermayenin ve dolayısıyla girişimci sınıfının olmaması, toplumun çoğunluğunun köylü olması, dünya ekonomisindeki çalkantılar. Türkiye’nin ekonomi politikalarını belirleyen nesnel gerçekleri oluşturmaktaydı. Bu gerçekler karşısında izlenen politikalar bir partiye bağılı olmaktan ziyade devlete bağılıydı ve bu yüzden hem CHP hem de DP’nin iktidar dönemleri devletin nesnel gerçeklerinden ayrı değerlendirilemez. Ayrıca Türkiye’nin geçirdiği siyasi ve sosyal aşamalarda devletin bu nesnel gerçeklerine bağılı olup devlet politikasından, toplumsal kökeninden ayrı değerlendirilemez. Bu nedenle Cumhuriyetin ilk dönemlerinden itibaren sanayileşme, kalkınma ve toplumsal modernleşme çabalarının faturası sadece bir partiye veya kesime mal etmek var olan nesnel koşulları görmezden gelmektir. Hem CHP hem de DP iktidarı dönemindeki gerek liberal gerekse anti liberal politikalar gerçek anlamda bu partilerin iradesini aşmakta ve izlenen politikaların bu partiler tarafından özümseme ve uygulama derecesi bu partilerin kimliklerini oluşturmaktadır. DP iktidarı dönemindeki liberalleşme de kendi döneminin koşullarından kaynaklanmaktadır. DP’nin bu dönemde yaptığı şey ise var olan nesnel gerçekliği kendi lehine çevirmek oldu. DP iktidar olduktan kısa bir süre sonra, CHP iktidarı döneminde olduğu gibi iktidar alanını kendisine muhalefet edenlere karşı bir baskı aracı olarak kullanması ve ekonomik, sosyal, siyasal politikalarının dar boğaza girmesi, Türkiye’deki nesnel gerçekliklere bağılı olduğu söylenebilir (Gülalp, 1993:41-43).

1.1.2.2. İthal İkameci Sanayileşme Döneminde Türk Liberalizmi

1960 darbesi DP'ye, CHP'ye ve toplumsal-siyasal kesimlere Türkiye'nin nesnel gerçekliğini en çıplak haliyle bir kez daha göstermiştir. Türkiye'de henüz kendi başına hareket edecek, toplumsal dinamik yaratacak, dünya kapitalizmi ile entegre olacak yeterli sermaye birikiminin olmaması nedeniyle, toplumda sınıfsal çatışma ve saflaşma dinamikleri oluşmaması, Türkiye'nin nesnel gerçekliğini oluşturmaktaydı. Türkiye'nin diğer bir nesnel gerçekliği, devlet bürokrasisinin halen Türkiye'de çok güçlü ve sermaye sahiplerinin de bu bürokrasiye bağlı olmasıdır (Keyder, 2004a:196).

1960 darbesinin altında yatan nedenlerin başında; DP'nin ekonomik politikası ve bu politikalara muhalefet eden kentli aydın, ticaret ve sanayi burjuvazisinin hoşnutsuzluğu yer almaktadır. Bu hoşnutsuzluğa DP, giderek daha sertleşen yaptırımlar uygulamıştır. Kısaca DP'nin politikaları bir noktadan sonra Türkiye'nin nesnel gerçekliği ile çakışmadı.

1950-1960 yılları arasında küçük üretici ve köylülük ekonomik anlamda gelişti ve toplumsal hareketliliği de beraberinde getirdi. Bu toplumsal hareketlilik Türkiye'de devlet bürokrasisi ve bu bürokrasiye dayalı sermaye sınıfı ile örtüşmüyordu. Başta laiklik olmak üzere DP'nin küçük üretici ve köylülüğe dayalı ekonomik politikaları, muhalefetin tepkisine neden olmuştur. 1960 darbesi Türkiye'de ekonomi ve siyasetin yanı sıra anayasayı da yeniden yapılandırmıştır.

1960 anayasası, 1950'lerde bütün idari yetkilerin parlamento tarafından gasp edilmesine bir tepki olarak ortaya çıktığından, en düşük örgütlenme düzeyindeki toplumsal gurupların bile siyasi otoriteye muhalefetini mümkün kılan bir kontrol ve dengeler sistemi getirmişti. Devlet memurlarının son derece güçlü olan Danıştay'a başvurma hakları vardı. Anayasa Mahkemesi parlamentonun çıkardığı kanunları sık sık iptal ediyordu ve en küçük siyasi parti bile bu mahkemeye başvurarak çeşitli devlet süreçlerinin işleyişini engelleyebiliyordu. Özetle, idari etkinlik pahasına bir pazarlık ve veto sistemi kurulmuştu" (Keyder, 2004a: 205-2006).

Türkiye'de 1950-1960 yılları arasında ticaret ve tarıma dayalı sermaye birikiminden, iç pazara yönelik sanayi sermayesine dayalı birikim modeline geçmiştir. Yeni anayasa ile liberal anlamda bireysel hak ve özgürlüklerde, örgütlenme haklarından vb. alanlarda olumlu adımlar atıldı (Keyder, 2004a:197; Gülalp, 1993: 34-35). Tüm dünyada olduğu gibi en büyük değişiklik İthal İkameci Sanayileşme modeline geçilmesiyle oldu. Böylece Türkiye'deki sanayi burjuvazisinin uluslararası sermaye ile buluşmasını sağlayacak mekanizmalar, devlet tarafından düzenlenmiştir. İthal İkameci Sanayileşme modeli sayesinde Türkiye, güçlü devlet bürokrasisinin çıkarları ile sanayi burjuvazisinin çıkarları ortak bir noktada tekrar çakışmıştır (Keyder, 2004a: 199). Bu çakışma Türkiye'deki bürokratik geleneğin sorunsuz bir şekilde 1980'lere kadar sürdürmesini sağlamıştır.

Türkiye'de İ.E.S (İthal İkameci Sanayileşme) modeli, kıt kaynakların temini, bölüşümü, bu kaynakların programlı bir şekilde paylaşırın DPT'nin kurulması ile toplumsal kesimlerin örgütlenme haklarının anayasal güvenceye alınması olmak üzere iki önemli boyuta sahiptir. Bürokratik alanda reformculuğa gidilerek, sanayi burjuvazisinin kendi başına gerçekleştiremediği toplumsal dönüşüm devlet eliyle yapılmaya çalışıldı. Bu yolla kapitalist üretim tarzına özgü toplumsal saflar oluşturulacak, toplumsal dönüşüm motorlarından biri olan işçi sınıfının statüsü güvence altına alınacaktı (Keyder, 2004a: 204-205).

Türkiye hızlı sanayileşme amacıyla İ.İ.S modeline geçmiş, kapitalist üretim sürecine dahil olduğunu ortaya koymuş ve bu modeli tüm yönleriyle benimsemiştir. İ.İ.S modelinin ayrıt edici özelliği ise:

İçeride dönük, sanayi merkezli ve dışarıya bağımlı olmasıdır. Teknolojinin, yatırım mallarının ve girdilerinin ithal edilerek nihai ürünün ülke içinde üretildiği İ.İ.S modeli iç pazara yönelik tüketime dayanır. Model, sürekli ve canlı iç pazara gereksinim duyduğunda yeniden bölüşümcü politikalar, pazarı genişletmeye hizmet eder. Diğer yandan ithal ikameci sanayilerin koruma ile

ayakta kalması ve yasal olarak da dış pazara girmelerinin olanaksız olması, bu sanayilerin kendi tükettikleri dövizi sağlayamamalarına yol açar (Özgüden, 2007: 15).

Mamul mal ithalatını azaltmak ve ulusal sanayinin büyümesini teşvik etmeye dayalı (Marshall, 2005: 368) İ.İ.S modeli, iç pazara dönük olmasından kaynaklı olarak harcadığından daha fazla dövize ihtiyaç duymakta, bu ihtiyacı karşılamak amacıyla dış borçlara yönelmektedir. Devlet, iç ve dış pazarda yerli sermayeyi koruma amacıyla kamusal ve ekonomik alanda bölüşümcü ve düzenleyici aygıt olarak görev almaktadır (Özgüden, 2007: 15-16). Keynesçi model olarak bilinen İ.İ.S ithalatı kısıtladığından, iç pazara ve buna bağlı olarak yeniden bölüşüm politikalarına ihtiyaç duymaktadır. Bölüşüm politikaları ve iç pazarın devamlılığını sağlamak için devletin piyasayı koruma altına alması zorunluydu (Gülalp, 1993: 35-36).

İç pazarı oluşturmayı ve ulusal sanayileşmeyi sağlamayı amaçlayan İ.İ.S modeli, Türkiye’de bir tüketici kitlesinin oluşturulmasına, istikrarlı talep ve bu talebi besleyecek ücret artışlarına, ücret artışlarını güvence altına alacak anayasal düzenlemelere ihtiyaç duyuyordu (Özgüden, 2007: 16). Bir yandan anayasal düzenlemeler öte yandan devlet müdahalesi Türkiye’de İ.İ.S’nin kendi içinde çelişkiye düşmesine neden oluyordu. İ.İ.S modeli yeterli büyümeyi sağladığı müddetçe bu çelişki pek sorun olmuyordu. İ.İ.S’nin büyüme hızı düştüğünde ve yeterli sermaye bulamadığında bu çelişki tam bir çıkmaza neden oluyordu. Bu çelişkiyi derinleştiren diğer bir unsurda her ne kadar devlet destekli olsa da iç pazarın belli bir kapasitesi ve büyüme sınırı olduğu gerçeğidir (Özgüden, 2007: 15-22).

Gittikçe güçlenen sanayi burjuvazisi, devlet bürokrasisinden koparak toplumu emek-sermaye bağlamında yeniden şekillendirmesi, toplumda sınıflı yapıyı belirginleştirmesi kaçınılmazdı. Kaldı ki devlet bu sınıfları kontrol etmekte yetersiz

kalacaktı. Devletin güçlenen sermaye sahipleriyle iş birliğine gitmesi ve sermayenin dış pazara açılması an meselesiydi. 1970'lere gelindiğinde gerek küçük gerekse büyük sermaye yeteri kadar palazlanmış, işçi sınıfı yeteri kadar örgütlenmiş, toplumun farklı kesimleri taleplerini dile getirmeye başlayacak kadar siyasal alanda politize olmuştur. Tamda bu noktada Cumhuriyetin ilk günlerinden beri var olan devletin modernleştirme projesindeki çelişki tekrar ortaya çıkmakta. Yani bir yandan bireysel hak ve özgürlükler tanınmakta, örgütlenme hakları önündeki engeller kaldırılmakta öte yandan devlet hegemonyası katı bir şekilde kendini bir öncekinden daha güçlü ve sistemli olarak yeniden inşa etmektedir.

Dünyadaki ekonomik ve siyasal hareketlilik de bu inşa sürecine genelde olumlu yansımaktadır. İ.İ.S birikim modelinde devlet; toplumsal adaleti sağlayan, ekonomik bölüşümü olanaklı kılan, sınıflar üstü bir görünüm kazandı. İ.İ.S model ideolojik unsurları da bünyesine katarak devletin yüceliğini toplumun gözünde pekiştirmiştir. İ.İ.S modeli Türkiye'de ulusçuluğu, milliyetçiliği, devletçilikle birleştirmiş ve Kemalist devrimin yeniden okunması ve güncellenmesini sağlamıştır (Gülalp, 1993: 36).

1970'lerde İ.İ.S modeli bünyesinde barındırdığı çelişkiler ve artan dış borçlar nedeniyle krize girmiştir. IMF, OECD gibi uluslar arası finans kuruluşları ihracata dayalı ekonomik yeniden yapılandırmayı dayatmaya başladı. 1971 askeri müdahalesi de krizin ağırlaşmasına neden olmuştur. Yurt dışındaki işçilerin gönderdiği dövizler IMF'nin verdiği krediler İ.İ.S'nin bir süre daha krize dayanmasını sağlasa da ihracatın önü ve iç pazarın uluslar arası rekabete açılması, kaynakların ihraç sanayisine aktarılması, küçük üreticinin ve tarım sanayinin ihracata dönük yeniden yapılandırılması ile bu modelin artık sürdürülemeyeceğini gösteriyordu. Yani ekonomik alanda yeniden yapılanmaya

gidiliyordu ve bu yapılanma ekonomik anlamda İ.İ.S'den daha liberal unsurlara sahipti. (Gülalp,1993: 40).

Türkiye'de ekonomik alandaki yapılanmalar beraberinde siyasal-sosyal yapılandırmayı da getirdiğinden, değişimin boyutu büyümekteydi. 1960'da kalkınmacı model 1980'e gelindiğinde işlevini yitirmiş, toplumsal kutuplaşma ve çatışmalar hat safhaya ulaşmıştır. Türkiye'de sağ-sol çatışması, işçi grevleri gösterilerine karşı sağcı grupların antikomünist söyleme sarılarak propaganda yapması şeklinde kendini göstermiştir. Özellikle sağcı gruplar toplumsal çatışmayı fırsat bilerek komünizme karşı tepkilerini mezhepsel farklılıklara yönelik şiddet eylemlerine dönüştürmüştür (Özgüden, 2007: 25-26). Türk-Sünni sağcılar tepkilerinin odağına genellikle Alevileri, devlet, tepkisinin odağına Kürt'leri koyarak toplumda yeni çatışma alanlarının yaratmışlardır. Bu çatışma ortamında devlet hegemonyası kendini günün koşullarına uygun olarak yeniden yaratma fırsatını bulmuş ve toplumsal bilginin akılsal taşıyıcısı olarak devlet, kendini toplumsal bilgiyi taşıyacak akılsal varlık olarak bireyden üstün tutmuş.

1960, 1971 ve 1980 askeri müdahaleleri devletin bu üstünlüğüne bir süreklilik kazandırmıştır. Kısaca 1960 darbesinin getirdiği anayasal güvence dahil bireysel hak ve özgürlükler temelli bir anayasa, Türkiye'de gerçek anlamda var olmamış, bireyin iradesi devlete tabi tutulma durumu, Türk modernleşme tarihi boyunca bir süreklilik göstermiştir. Türk liberalizmi, sadece piyasa gibi sınırlı bir alanda var olmayı başarmış ve devlet bürokrasisine tabi bir şekilde Türk modernleşme projesinde bir araç olarak yer almıştır. 1980'lerde ise devlet-birey, devlet-piyasa ve devlet-din ilişkisi yön değiştirmiş, laik-Türk devlet anlayışı sorgulanmaya başlanmıştır. Bu dönemde devlet kendini tanımlarken; dışarıda bıraktığı ve kamusal alanda görünmeyen unsurlar, seslerini duyurmaya çalışmıştır. Bu seslerin arasında Anadolu'nun küçük üreticileri de yer almaktadır.

1.1.3. Klasik Liberalizmin Çöküşü

Klasik liberalizmin ve modern Batı toplumunun temelini oluşturan bireysel özgürlük ve insan hakları, hukukun üstünlüğü, sınırlı ve tarafsız devlet, piyasa ekonomisi (Yılmaz, 2005: 21) ortaya çıktıktan yaklaşık olarak 400 yıl sonra neoliberalistler tarafından yeniden yorumlandı. Klasik liberalizmin kurduğu devlet-toplum ilişkisi, her ne kadar mutlakıyetçi düzene karşı devrimci, özgürlükçü olsa da en nihayetinde ulus devletlerin kurulmasına ve piyasa ekonomisinin yaygınlaşmasına hizmet etmiştir (Özkazanç, 2005:634). Hem ulus devlet hem de piyasa ekonomisi toplumsal ve iktisadi anlamda büyük çaplı yıkımlara neden olmuştur. Ulus devlet, toplumların, siyasi geleneklerini yerinden ederek, piyasa ekonomisi ise toplumun her alanında kendine yer açarak klasik liberalizmin başarısına bir süreklilik kazandırmıştır.

19. yüzyıl sonlarına doğru ekonominin kontrolsüz büyümesi ve ekonomik krizlerin ortaya çıkması, sosyal ve siyasal sorunlara yol açmıştır. 1970'lere gelindiğinde artık klasik liberalizmin temel kavramları sorgulanmaya başlanmıştır. Sınırlı devlet-piyasa ve devlet-toplum ilişkisi, bireysel hak ve özgürlüğe dayalı negatif özgürlükten, devlet etkinliğinin arttığı, toplumun genel faydasının göz önüne alındığı pozitif özgürlüğe geçirilerek refah devleti ya da Keynesçi iktisad çerçevesinde yeniden düzenlendi. Keynes'ten önceki liberal iktisatçılara göre devlet veya hükümet piyasaya müdahale etmemeli ve piyasayı düzenlenmemelidir. Çünkü düzenlenmemiş bir ekonomi kendi doğal akışı içinde tam istihdamı sağlayacak ve kendi dengesini kurup bu dengeyi sürdürecektir. Keynes'e göre tam istihdam ve ekonominin dengede durabilmesi, bu istihdamın ve denge durumunun hızlandırılması için etkin bir müdahale süreci gerekmektedir. Aynı zamanda devletin istihdam sürecinde ortaya çıkabilecek sorunların bertaraf edilmesinde, iktisadi dengenin yeniden sağlanmasında da etkin rol oynamalıdır (Marshall, 1999:401).

1929 ekonomik krizinden sonra piyasalar durgunlaşmış ve ulusal ekonomiler küçülmüştür. Kapitalizm, piyasa mekanizmasını devreye sokarak kendi dengesini kurması ve piyasanın kendi başına büyümesini reddeden Keynes, devletin para arzı, kredi hacmi vb araçları kullanarak piyasalardaki bu durgunluğu giderilebileceğini savunmuştur. Ayrıca Keynes'e göre devlet, bu araçlarla alt yapıya yatırım yaparak ekonomik durgunluğun önüne geçebilir ve ekonomik büyümede istikrar, yüksek istihdam sağlayabilir. Keynes, krizden çıkmak için "laissez faire"ı terk etmeyi ve devlet güdümünde, kontrollü olarak büyüyen bir ekonomiyi öneriyordu. Keynes (Aydın, 1992: 2). Keynes'e göre özellikle çevre ülkedeki devletler bu yolla yerel sanayisini güçlendirip kalkındıracaktır. Kemal Aydın'ın ifadesiyle:

Kalkınma iktisadi bağlamında ortaya konan temel hedef, tam anlamıyla çeşitlendirilmiş modern bir ulusal ekonomi (hem bütün mal ve hizmetleri üretebilen hem de yabancı sermaye ile teknolojiye bağımlılığı sınırlı bir ekonomi) oluşturmaktır. Bunun içinden de kapasitesinin, köktenci bir değişim sürecine tabi tutarak makine üreten makineleri sermaye mallarını yapabilir hale getirilmesinin gerektiği ileri sürülmektedir... Esas itibarıyla 1940'lı yılların sonunda formüle edilen ve 70'li yılların başına kadar egemenliğini sürdüren kalkınma iktisadı, sanayileşme olgusunu öne çıkaran, bireyi mutlak anlamda devlete bağımlı kılan ve toplumu yukarıdan aşağıya örgütlemeyi ve biçimlendirmeyi öngören... Özel bir modernleşme tasviri ile birlikte ele alınmaktadır (Aydın;1999: 4).

Refah devleti içe dönük bir sanayileşmeyi ön görmekte ve 1945 ile 1970'li yılların ilk yarısını kapsamaktadır. Keynesçi ekonomi politikaları, özellikle tüketim malları alanındaki üstün başarısıyla 1945 sonrası ekonomik büyümenin motoru işlevini görmüştür (Baltacı, 2004: 361). Yoğun fordist birikim süreci ile teknelci mekanizmanın hakim olduğu bu süreçte sermaye birikiminde ve verimliliğinde artış, üretim süreci, toplumun refah düzeyi ve gelir bölüşümü karşılıklı olarak birbirini beslemiştir. Ulus devlet ise sosyal

devlet misyonunu üslenmiştir bu dönemde (Yetim, 2003: 18-22; Kargı ve Özoğurlu:2007:276).

1960'larda bu sanayi modelinin kar oranında düşüş, sermaye birikiminde daralma yaşanmıştır (Kargı ve Özoğurlu, 2007:276; Yetim, 2003: 21). 1970'lerin ortasında itibaren refah devleti/sosyal liberalizm, çıkan petrol krizleriyle sarsılmaya başlamıştır. Bir kapitalizm biçimi olan refah devleti, gelişen yeni teknolojiye bağlı üretimdeki artış yoğun bir sermaye birikimine neden olmuş, ekonomik büyüme hız kazanmıştır. Fakat 1970'lerin sonunda üretimde ciddi bir düşüş, fiyatlarda ve işsizlikte sürekli bir artış yaşanmıştır. Böylece Keynesci ekonomi politikaları iflas etme eşiğine geldi (Yetim, 2003: 122; Baltacı, 2004: 361). Refah devleti; vaat ettiği siyasal, toplumsal, ekonomik hak ve özgürlükleri sağlayamamıştır. Refah devletinde işsizlik, eğitim, kitle iletişimin gelişmesiyle birlikte toplumsal farkındalığın artmasına bağlı olarak, toplumsal hoşnutsuzluk ve taleplerin yaygınlık kazanması kriz durumunu daha da derinleştirmiştir (Baltacı,2004: 363). Devlet, ekonomik sosyal alanda üstlendiği düzenleyici rolden vazgeçip bu rolü serbest piyasa ekonomisine devrederek krizi aşmaya çalıştı. Ekonomik, sosyal alandaki bu değişiklikler neoliberalizmin önünü açmıştır (Gölbaşı, 2007: 57). Neoliberalist iktisatçılar bu dönemde refah devletine ciddi eleştiriler yöneltmişlerdir.

Baltacı'ya göre (2004:362) refah devletine yöneltilen eleştiriler şunlardır:

- a) Devletin görev ve işlevleri aşırı genişlemiştir. Bu yüzden aşırı yüklü devlet küçültülmelidir.
- b) Refah devleti kamu çıkarını koruma adına girdiği piyasada sorunlar doğurmaya başlamıştır.
- c) Refah devletinin ekonomik ve siyasal gücü sınırlarını çoktan aşarak tehlikeli bir duruma gelmiştir. Devlet yöneticileri, yeniden seçilmek ve koltuklarını

koruma uğruna ekonomik rasyonelliğe aykırı ve aslında toplum yararına olmayan popülist politikaların esiri olmuşlardır.

d) Refah devleti iyi işlemeyen temsili sistemin bir ürünü olarak ehil olmayan yöneticilerin iş başında olduğu büyük ve hantal bir siyasal işletme gibi örgütlenmiştir.

e) Refah devletin şeffaf olmayan, gücünü kötüye kullanması sonucu politik yozlaşmaların, çıkar ve rant sağlamaların odağı haline gelmiştir.

f) Refah devleti, kıt kaynakların kötü kullanımından ötürü finansman sorunu yaşamış ve sunduğunu ileri sürdüğü toplumsal hizmetlerde kaliteyi yakalayamadığı gibi toplumu da tembelliğe özendirmiştir.

g) Devlet, güdümlü sosyalizm stratejilerinin etkisiyle siyasal iktidarın toplumsal çıkarlara aracılık ettiği, rekabetçi bir pazar yerine benzemekten çıkmış ve “özel çıkar hizmetleri” kurulmaya başlanmıştır.

1980'lere gelindiğinde ulus devletler ulusal kalkınmacı politikaların iflası sonucunda etkinliğini kaybedince; demokratikleşme, küreselleşme, özelleştirme kavramları önem kazanmaya başlamıştır. Kimilerine göre modern çağının sonu gelmiş, post modern çağa girilmiştir. Post modern çağın yeni ideolojisi ise neoliberalizmdir. Klasik liberalizmin yeniden yorumlaması olan neoliberalizm, minimal devlet anlayışıyla hareket etmektedir. Neoliberalizmde devletin ekonomide ve toplumsal alandaki yeri özel sektöre devredilmiş, devlet küçülmüş ve devletin çekildiği her alanda herkes kendinden sorumlu olmaya başlamıştır. Fakat devletin küçülmesi, devletin etkinliğini kaybettiği anlamına gelmez, tam tersine küçük ama etkin devlet anlayışı ortaya çıkmıştır. Bir taraftan ulusal sınır anlam yitimine uğrayıp dünya küçük bir köye dönüşürken öte taraftan toplumsal örgütlenmelerin

önüne geçilmeye çalışılmıştır (Baltacı, 2004: 364). Neoliberal dönemde devletin rolü de değişmiş ve yeniden yorumlanması gerekmiştir.

1.1.4. Neoliberalizm

Pek çok ülke, 1978'deki petrol krizini yeni sağ ya da neoliberal politikalarla aşmaya çalışmıştır. Hem yeni sağ düşünürler hem de neoliberalistler, klasik liberalizmi yeniden canlandırmaya çalıştılar; devletin piyasadaki etkinliğini kırarak devletin etkin olduğu bu alanı özel sektöre devretmeyi amaçladılar. Chicago, Avusturya, Virigina, ve Freiburg okullarında neoliberalizmle devletin küçültülme teorilerinin üretildiği okullardı (Gölbaşı,2007:58). Neoliberalizmin en etkili isimleri, Neo Avusturya İktisat Okulu'nun kurucusu olan Hayek, Chicago İktisat Okulu'nun sembol ismi Friedman'dır (Özgüden,2007:114).

Sağ düşünürler, yeni muhafazakârlar klasik liberalizmin fikirlerini yeniden canlandırmayı amaçlamışlardır (Yılmaz, 2005: 109) Neoliberaler ve yeni sağcılar, uluslararası düzeyde belirlenecek olan özel mülkiyet anlayışıyla, serbest piyasa ve serbest ticaret kurallarının ulusal devlet aracılığıyla hayata geçirilmesiyle toplumun refah düzeyini yükseltmeyi vaat etmekteydiler (Gambetti.2009:147). 1980'lerde İngiltere'de Thatcher, Amerika'da Reagan iktidara gelmesiyle yeni sağ fikirlerin bu ülkelerde devlet politikası haline gelmiştir (Yılmaz, 2005: 109). Hem yeni sağcılarının hem de neoliberalistlerin ortak noktası, klasik liberalizmin bireycilik ve serbest piyasa anlayışını yeniden canlandırmaktı.

Pek çok muhafazakâr, serbest piyasa ekonomisini en doğru ekonomik sistem olduğunu savunmuş ve kendilerini liberal olarak adlandırmıştır. Neoliberalistler, muhafazakârların ilk dönemde liberalizme yönelttiği eleştirilerden beslenerek liberalizmin köksüz birey anlayışına, toplumsal ve geleneksel değerlere ilk dönem liberalizmin ve

kurumlara karşı duyarsızlığına (Baltacı, 2004: 364-369) sırt çevirerek muhafazakâr değerleri liberalizme eklemeyi başarmıştır.

Yeni liberalizm artık liberalizmin başlangıcında görülen hümanist, rasyonalist, reformcu, hatta zamanında devrimci kimliğinden soyunmuş; gelenekleri, din, aile, ulusal kimlik gibi geleneksel yapı ve değerleri toplumsal yaşam için makul ve zorunlu gören, serbest piyasa ekonomisini anti-rasyonalist, evrimci bir yaşamla savunan bir kimliğe kavuşmuştur.... Yeni muhafazakârlar da toplumsal değer ve geleneklere verdikleri önemi koruyarak ekonomik alanda serbest piyasa ekonomisini benimsemişlerdir. Bu tür bir yaklaşım sonucunda iki akım arasında temel konularda önemli bir fark kalmamış görünüyor (Baltacı, 2004:364-365).

Neoliberalizm, piyasa ve demokrasi arasında tek yönlü bir ilişki kurmakta (Özgüden, 2007:171). Hayek'e göre piyasada bireysel özgürlüklere ve bireysel özgürlüğün değer verdiği her şeye ulaşmak mümkündür. Piyasa düzeni; toplumun, insanların barış içinde yaşayabilecekleri, bireysel farklılıkların hem temsil edildiği hem de birbirlerine yarar sağlayabildikleri bir alandır (Karakaş ve Alp, 2006:13-14). Neoliberalizmin savunduğu bireysel özgürlük, klasik liberalizmin savunduğu bireysel özgürlükten, aydınlanmış-rasyonalist birey noktasında ayrılmaktadır. Neoliberalizme göre birey, rasyonalist olmaktan ziyade içgüdüsel olarak çıkarları peşinden koşmaktadır. Birey amaçları için plan yapıp bunları tasarlayamaz. Bunun yerine birey, eşit ve rekabet ortamında, potansiyelini gerçekleştirerek mülk edinebilmektedir. Zaten piyasa ortamında en önemli unsur mülk edinebilmektir. Mülk edinme-edinememe bireysel başarı veya şansa bağlıdır (Özgüden, 2007:1171).

Bireysel başarı için yapılması gereken tek şey piyasa mekanizmasının güçlendirmek ve toplumsal yapılarında buna uygun olarak dönüştürmektir (Kargı ve Özüğür, 2007: 275) ya da toplumunda piyasa düzenine ayak uyduracak dinamiklerin önünü açmaktır. Toplumsal dinamiklerin önünü açmak için de ekonomik gücün siyasi güçten ayırmak gerekmektedir. Böylece girişim özgürlüğünün önü açılacak, birey piyasanın

kendiliğinden düzenine katılacak ve mülkiyet, değişim, sözleşme haklarını kullanarak ekonomik özgürlüğünü kazanacaktır. Bu süreçte piyasa siyasi-ideolojik herhangi bir müdahale bireysel özgürlükle bağdaşmayacağı gibi, piyasanın kendiliğinden oluşan düzeni bozmak ve toplumsal çoğulculuğun da önüne geçmek olacaktır. Neoliberalizmde serbest piyasa ile demokrasi arasında neden-sonuç ilişkisi kurulmakta ve serbest piyasanın demokrasinin ön koşulu olarak görülmektedir (Özgüden, 2007:118-120).

Serbest piyasayı daha etkin hale getirmek için başta İngiltere ve Amerika olmak üzere özelleştirme yoluna gitmişlerdir. Çevre ülkelerde neoliberalizme geçiş, ulus devletlerin merkez devletlere borçlanması ile gerçekleşmiştir. Çevre ülkelere önce yüklü miktarda borç verilerek daha sonra bu borçları yeniden yapılandırma yoluyla çevre ülkeler merkez ülkelere bağımlı hale getirildi. Zamanla bu borç ödeme takvimi, çevre ülkelerden merkez ülkelere sermaye akışı halini aldı. Çevre ülkelere kredi veren IMF, OECD, DB, BM, AB gibi kurumların her kredi transferi, ulus devletlerin ekonomik alandaki yetkilerini sınırlandırmıştır. Çevre ülkeler ekonomik alanda yetkilerini yavaş yavaş uluslar arası iktisadi kurumlara devretmek zorunda kaldı. Böylece çevre ülkeler neoliberal iktisat düzeni kabul etmek zorunda kaldılar. Gelişmiş Batı toplumların dışında bu yolla neoliberal iktisadi sisteme dahil edilen ülkelerin başında Orta ve Latin Amerika ülkeleri, Uzakdoğu ve Güneydoğu Asya ülkeleri, Ortadoğu bazı Kuzey Afrika ülkeleri ile Türkiye gelmektedir (Gölbaşı, 2007:64-67).

Merkez ülkelerden çevre ülkelere yayılan neoliberalizm; ilkin İngiltere’de Thacher, Amerika’da Reagan’ın devleti küçültme, kamu kurum ve kuruluşlarını özelleştirme politikaları ile yaygınlık kazanmıştır. Daha sonra bu politikalar Thacherizm ve Reaganizm olarak adlandırılmışlardır. Devletin ekonomiye müdahalesini en aza indiren Reaganizm, toplumsal refahı artıran politikalardan vazgeçmeyi ön görüyordu. Thacherizm

ise piyasa ekonomisinin sorunsuz işleme ve sürdürülebilirliği için özelleştirmeye azami derecede önem vermiştir. Öte yandan Thatcherizm alt gelir grubuna ağır vergiler getirmiş ve sendikalaşmaya karşı sert tedbirler almıştır (Aydın, 1999:23).

Gambetti'nin de belirttiği gibi (2009:147) neoliberalizm, özünde ekonomik politik kuram olup toplumsal refahın inşasını serbest piyasa ekonomisine indirgemıştır. Neoliberalistlere göre toplumsal refah, serbest piyasa ve serbest ticaret kurallarının ulusal devletler düzeyinde hayata geçirilmesine bağlıdır. Serbest ticaret için oluşan koşullar, girişimcilere hareket edeceği geniş bir alan sunmaktadır.

Küreselleşen piyasaya eklenen ülkelerin borç batağına saplanması, sık tekrarlanan ekonomik krizler, dünya genelinde tırmanan şiddet olayları, iktisadi ve toplumsal risk faktörlerinin artması neoliberalizmin çelişkilerini ve açmazlarını oluşturmaktadır (Gambetti, 2009).

Hayek, neoliberalizmde, doğal olanın kendi düzenini kuracağını, fizik, güç, sosyal çevre, bilgi, beceri vb konularda devletin kaldıramayacağı kadar farklılık gösteren insanlar, bu düzende kendilerini bulacağını savunuyordu. Hayek bu düzene kendiliğinden (Karakaş ve Alp, 2006: 13) düzen olarak adlanmaktadır. “Kendiliğinden düzen kavramı epistemolojik açıdan insan aklının karmaşık yapısı ve sınırları nedeniyle bireylerin bilinçli bir şekilde ‘yaratamadıkları’ kurumların içinde yaşam sürmek zorunda olmaları anlamına gelmektedir” (Pennington, 2007:182). Hayek, dil ve benzeri sosyal kurumların suni ve tabii olmadığından bu kurumlar kimsenin eseri olamayacağı, kimsenin bilgisi bu kurumun tamamını kapsayamayacağını düşünmektedir. Sosyal kurumlar kendiliğinden oluştuğu için bunları revize etme veya bu kurumlar hakkında planlar yapıp uygulamaya koyma girişimi başarısızlıkla sonuçlanacaktır (Pennington, 2007:182).

Hayek'in savunduğu kendiliğinden düzenin içinde piyasa da yer almaktadır. Dil gibi kendiliğinden düzen olan piyasa, herhangi bir müdahale veya planlamayı kabul etmez. Yani Hayek, kurucu rasyonalizmin düzene müdahale etmesine ve yeniden kurgulamasına (Pennington, 2007; 182) “yapma düzen” olarak bakmaktadır. “Yapma-düzen” doğal yapıya bir dışsal etki ile oluşturulmuş, yaratılmış bir düzen biçimidir. Bu da siyasal liberalizm açısından özgürlüklerin kısıtlanması ve otoriter bir düzen anlamına gelmektedir (Kargı, 2009; 210). Hayek, piyasa benzeri kendiliğinden düzene ‘bireysel aklın sınırlı olmasından kaynaklı olarak’ güvenilmesi gerektiğine, kendiliğinden düzende, çoğulculuğun kendine yer bulabileceğine ve yine bu düzen, girişimcilere kendilerini her açıdan yetiştirebilecekleri bir ortam sunabileceğine inanıyordu (Pennington, 2007; 183). Yapma düzenin otoriter ve sınırlı olduğunu savunan Hayek, kendiliğinden düzenin bir büyümüş düzen ve bir devletteki bir toplumdaki doğru düzen anlamına gelen “kozmos” adını vermektedir (Kargı, 2010). Neoliberalizmdeki bu kozmos anlayışı; devlet, demokrasi, piyasa ilişkisini kapitalist sistemin inisiyatifine bırakmaktadır.

1.1.4.1. Neoliberalizmde Devlet

“Devlet toplumu yöneten kuralları belirleme yetkisine sahip olan özel bir kurumlar bütünü” (Marshall, 1999:146) olarak tanımlanmaktadır. Farklı kişiler yeni teorilerle devleti ekonomik ve toplumsal değişimlere bağlı olarak tekrar tekrar tanımlanma ihtiyacı duymuştur. Bütün bu tartışmaların ve tanımlamaların ortak noktası, devletin meşru şiddeti kullanma yetkisi, bürokrasi, adli sistem, iktidar, sivil toplum, devlet aygıtları (Marshall, 1999:146) ve bu aygıtları elinde bulunduran toplumsal kesim etrafında odaklanmıştır. Örneğin Marksist kuramcılara göre, modern devletin rolü toplumda işgal ettikleri yerle belirlenmekte (Marshall, 1999: 1471). “Weber’e göre devlet belirli bir toprak

parçası üzerinde meşru erk ve baskı tekeline sahip örgütlenme biçimidir” (Yılmaz, 2005:112).

1929’daki ekonomik krizde 1980’ne kadar devlet, adalet, özgürlük, insan hakları, sivil toplum (Kargı,2010: 170) vb konularda değişiklik yaşanmıştır. Bu değişiklikler devletin görev, yetki, sorumluluk ve varlık nedeni konusunda da değişikliğe yol açmıştır. (Kargı,2010: 1701). Özellikle 1980’lerden sonra, ulus devletlerin küreselleşme eğiliminden kaynaklı olarak eski devlet düzeni ile yeni kurulmakta olan ulusüstü düzen arasında bu değişime bağlı olarak güçlü bir gerilim yaşanmıştır (Şen, 2008:1201).

Amerika’da Reagan ve İngiltere’de Thatcheher’in öncülük ettiği yeni sağ fikirler devlet olgusunda yeni bir dönemin başlangıcı oldu (Yılmaz,2005:109).

Değişen devlet olgusu devletin görev ve sorumluluğunu da değiştirmiştir. Devlet artık sadece piyasa düzenininin gerçekleşmesini güvence altına almak, dış tehditlere karşı güvenliği sağlamak, hukukun üstünlüğünü korumak ve piyasanın etkinlikle dağıtamadığı çok az sayıdaki malı tedarik etmekle yükümlüdür (Yılmaz,2005.109).

Devletin görev ve sorumluluklarının bu denli sınırlandırılmasının nedeni; 1980 öncesi yaşanan tüm olumsuzlukların refah devletine yüklenmesi ve devletin aşırı büyümesinden dolayı üstlendiği görevleri yerine getirememesi olarak gösterilmiştir (Baltacı, 2004:366). “Friedman’a göre hükümetin siyasal-sosyal ve ekonomik olarak alanı genişlediğinde; yöneten ile yönetilen arasındaki ilişki kopmakta, vatandaşlar kamu işleri hakkında yeterli bilgi sahibi olmamakta; bürokrasi özel bir çıkar grubu olarak istediğini gerçekleştirebilmektedir (Baltacı, 2004:366).

Refah devletine yöneltelen bu eleştiriler ve neoliberal iktisadi hareketlilik ulusüstü bir nitelik kazanması pek çok faaliyetin ulus devlet sınırları dışında cereyan

etmesine neden olmuştur. Neoliberalizm “küresel düzeyde örgütlenmiş kuruluşların ve ekonominin küresel düzeyde yeniden örgütlenmesini zorunlu hale getirmiştir” (Gölbaşı, 2007:621). Bu örgütlenme sürecinde devlet ekonomik olarak pek çok yetkisini uluslararası kurumlara devretmiş geri kalan yetkisinin bir kısmını da yerel birimlere devretmek zorunda kalmıştır. Devlet savunma dışında diğer tüm yetkilerinden vazgeçmiş ve ulus devlet, küresel değişim dinamikleri karşısında baş edemez olmuştur. Diğer bir deyişle ulus devletinin krizi başlamıştır (Gölbaşı, 2007: 62; Şen, 2008: 119).

Wallerstein’e göre devlet egemenliği, kapitalist devlet sisteminin vazgeçilmez öznesidir; devlet egemenliğinde sadece bir denge değişikliği olmuş, ama sermayenin güçlü devletten yana olma gerçeğinde bir değişiklik olmamıştır (Gölbaşı, 2007: 63). Bu denge değişikliği, devlet egemenliğini ve devletin kapitalizmle kurduğu ilişki sanıldığı gibi değiştirmemiştir; güçlü devlet anlayışının değiştiğini sanmak yanılgıdır.

Neoliberalizmde devlet, küçük ama etkin bir devlet olmalı, gece bekçisi rolünü sürdürmelidir. Yine neoliberalizme göre devlet; toplumu ve piyasayı kendi dinamiklerine bırakmalıdır (Baltacı,2004: 367).

1.2. Muhafazakârlık

Muhafazakârlık kavramının siyasal anlamı Fransa’da Restorasyon döneminde ortaya çıktı. ‘Muhafazakâr’ sözcüğü Chateaubriand’ın ilk kez 1818’de çıkardığı gazetenin ismi olarak kullanıldı, İngiltere’de 1830’da siyasi bir partinin (Conservative party) adı oldu (Akpolat, 2007: 91). Latince “conservare” ve Neo-Latince “conservatismus” kelimelerinden türeyen muhafazakârlık (conservatism) kavramının anlamı, ‘korumak’ ya da ‘olduğu gibi muhafaza etmek’tir. Genellikle soyut bir kuram ve ideoloji olarak kabul görmeyen muhafazakarlık; gelenek, din, tarihsel süreklilik üzerine temellendirilir (Güngörmez, 2004:12; Marshall,2005: 512).

Muhafazakarlığın ana temalarını ve karakteristik özelliklerini bir araya getirmeye çalışan Akıncı (2008: 35-36), farklı kişilerin farklı temalara vurgu yaptığından bahsetmiştir. R. Nispet'e göre muhafazakarlığın ana temaları toplumsal olanın öncelliği, toplumsal unsurların işlevsel karşılıklı bağımlılığı, kutsal olanın gerekliliği, aracı cemiyetler, toplumsal düzensizlik hayaleti, tarihselcilik ve hiyerarşidir. Kirk muhafazakarlığın temel unsurlarını; aşkın düzene inanış, sınıfsız toplum anlayışına karşı oluş, özel mülkiyete inanç, soyut akla güvensizlik, büyük ve hızlı değişimlere karşın küçük ve yavaş değişimleri tercih etme olarak tanımlar. Heywood'a göre ise muhafazakarlığın ana temaları gelenek, mükemmel olmayan insan, organik toplum, otorite ve mülkiyetten oluşmaktadır. Bora muhafazakarlığın ana temalarını din, devlet ve otorite; Erdoğan ise gelenek, toplum ve akıl ile tanımlamaktadır.

Mannheim muhafazakarlığı, bilinçli hale gelmiş gelenekçilik olarak tanımlar; Oakeshott göre ise "bildik olanı bilinmeyene, gerçeği (fact) muammaya (mystery), fiili olanı mümkün olana, sınırlı olanı sınırsız olana, yakındakini uzağa, yeterliliği bolluğa, uygun olanı mükemmele, şimdiki sevinci ütopyacı mutluluğa tercih etmektir". Muhafazakarlıkta önemli olan pratik bilgiyi teorik ya da teknik bilgiye tercih etmektir. Muhafazakar anlamda pratik bilgi, 'doğma' ve 'önyargı'lardır; 'doğma' ve 'önyargılar' da insanların yüzyıllarca süren tecrübesinin ürünüdür. Bu nedenle Aydınlanma çağının yücelttiği teorik/teknik akıl pratik aklın yerini tutamaz. Alışkanlıklardan ve gelenekten oluşan pratik akıl ancak insanın eylemi için gerekli unsurları bünyesinde barındırır. Pratik ve teorik akıl arasındaki bu farkı "knowledge of" (bir şeyin bilgisi) ve "knowledge about" (bir şey hakkındaki bilgi) ile vermeye çalışan William James'a göre bunlardan ilki tecrübe ikincisi soyut mantıksal kurallarla ilgilidir (Güngörmez, 2004: 12-14).

Muhafazakarların karşı çıktığı şey akıl değil; Aydınlanmacı düşüncesinin bir ürünü olan akıldır, yani rasyonalizmdir. Bu karşı çıkış, muhafazakarları irrasyonel yapmamaktadır. Muhafazakarlar Aydınlanmacı düşüncenin tekniğe (reason) dayalı aklına karşı tarihsel aklı yani bilgi, hikmet anlamına gelen “wisdom”ı savunmaktadır. “Reason “ soyut, mutlak ve doğal bilgiye dayanırken, wisdom; gelenek, tarih ve alışkanlıklara dayanır (Güngörmez, 2004:126-27).

Aydınlanma düşüncesinin yarattığı ilerleme fikrinin karşı tarafı yani gericileri, muhafazakarlar oluşturuyordu. Aydınlanma düşüncesinin projelendirilmiş toplumuna karşı tepkisel bir hareket olan muhafazakarlığın temel vurgusu; modern dünyada insanların cemaat bağları kopmuş, insanlar geleneksizleşme sürecine girmiş, köksüzleşmiş, yabancılaşmış ve güvensizlik içinde yaşamaktadırlar. Aydınlanmacı akıl; dini, tarihi, geleneği, toplumu soyut kavramlara dönüştürmüş ve toplumsal sözleşmeyle bir araya gelen bireyler de soyut haklara sahip olmuşlardır. Aydınlanmacı akla göre ekonomi, siyaset, toplum dahil her şey rasyonelleştirilebilir ve rasyonelleşmenin öznesi insandır. Muhafazakarlar, “Aydınlanma’nın ‘rasyonel otonom öznesi’nin gerçekliği yansıtmadığını ve gerçek insan doğasını aklın hegemonyası altına sokarak saptırdığını düşünmektedir. Muhafazakarlar, Aydınlanmacı aklın merkezine bireyin yerleştirilmesi bireysel, toplumsal ve siyasal düzeyde bir tür yabancılaşma yarattığı (Duman, 2007: 88) eleştirisi ile Aydınlanmacı akla karşı çıkmakta ve toplumsal aklın yerini bireysel aklın yer alamayacağını savunmaktadırlar.

Muhafazakar düşünce, Hıristiyan inancının ilk günah doktrinine dayanarak bireyi sınırlı bir varlık olarak görür. Hıristiyan inancına göre, insan psikolojik olarak eksiktir; akıl olarak sınırlıdır, doğası gereği kusurludur (imperfection) ve günahkâr olarak doğar, kötülüğe eğilimlidir, insanın günahkar olduğu gerçeği asla değiştirilemez.

Muhafazakarlar, toplumu ön plana çıkararak, otorite ve düzeni korumayı, toplumsal kurumlarda sürekliliği sağlamayı (Akıncı, 2008:38) amaçlamaktadırlar.

Muhafazakarlara göre toplumsal akıl bireysel akla tercih edilmelidir. Aksi takdirde devrimlerin bir sonucu olan sınırlı bireysel akıl, toplumu yeniden düzenleyip kurgulayarak önceki kuşaklardan devralınan gelenek, aile ve cemaatler yok edecektir. Birey ve devlet arasında aracı bir kurum kalmadığından, devlet despotizmi ve tiranlığı baş göstertecektir. Birey kendi başına devlete karşı koyamaz, “hiyerarşilerden, sosyal bağlardan, cemaatlerden, ve diğer aracı cemiyetlerden bağımsız, eşit haklara sahip güçsüz ve köksüz bireylerden oluşan kitleye karşı güç, yönetenlerin elinde yoğunlaşacak ve halk böylece merkezî bir yönetimin boyunduruğu altına girecektir” (Güngörmez,2004:19-20).

Muhafazakarlık, Fransa’da devrimin yarattığı toplumsal altüst oluşa karşı bir tepki olarak ortaya çıkmış, muhafazakarlar değişimin normallliğini meşrulaştırmasına toplumsal hastalık olarak bakmışlar. Gerçek anlamda ise liberalizm/aydınlanmacı akıl, muhafazakârlığa karşı devrimci bir tepki olarak kendi karşı devrimini yine muhafazakârlıkla yaratmıştır (Wallerstein, 1998: 96;). Beneton, muhafazakârlığın doğuşunu, karşı-devrimci ilk büyük metinlerin yayınlanması ile başlatır. Beneton muhafazakarlığın köklerini, Morton Auerbach klasik düşünceye kadar uzatır ve muhafazakârların arasına Cicero’yu, Saint Augustin’i, Thomas More’u vb. dâhil eder; muhafazakârlığın kurucusu olarak da Burke gösterir. Muhafazakârlık, modern zamanlarda doğan ve modernizme karşı ortaya çıkan bir fikir ve siyasal harekettir. Beneton’a göre muhafazakâr doktrin; Avrupa uluslarının geleneksel siyasal ve toplumsal düzenini savunmak için oluşturulmuş, temelde anti-modernistir ve saf muhafazakârlık da gelenekçiliktir (Beneton ,1991: 7-10).

Muhafazakar düşünce, liberal düşüncenin bir yanığı içinde olduğunu belirtmek amacıyla harekete geçmiştir. Jakobenler Fransız Devrimi'nden sonra insanlığı geçmişin zincirlerinden kurtarmayı hedeflerken, muhafazakarlar devrimin toplumun kendiliğinden düzenini bozduğunu ispatlamaya çalışmıştır. Liberalizm ve muhafazakarlık karşıt iki kutbu temsil etmektedir. Nisbet bu karşıtlığı geleneksel-modern tipolojisi olarak açıklar. “Tarihsel-millî insana karşı soyut-akli insan, statü ile belirlenmiş topluma karşı eşitlerin yaptığı sözleşme ile belirlenmiş toplum anlayışı, feodal üretime karşı kapitalist üretim, topluluğa karşı toplum, geleneksel akla karşı evrensel soyut akıl, kırsal yaşama biçimine karşı kentsel yaşam biçimi” (Akpolat, 2007: 92) yer almaktadır.

Aydınlamacı akıl siyasi bir projeye dönüşmüş, hedef tahtasına Fransız geleneksel toplum yapısını koymuştur. Fransız muhafazakârlığı; aydınlanmacı aklın ve devrimlerin tüm sıkıntılarını yaşadığından hem Aydınlanma hem de devrimlerin yol açtığı siyasi, sosyal değişimleri ve sonuçlarını reddetmişler. Aydınlanma Çağı; 1688 İngiliz Devrimi ile başlar, 1789 Fransız Devrimi ile doruk noktasına ulaşmıştır. Aydınlanma düşüncesinin amacı, tüm toplumsal ilişkilere ve kurumlara akli başat kılmaktır. Aydınlanma'nın birleştirici unsuru ve merkezi akıldır. Bu nedenle bu çağa Akıl Çağı da denilmektedir. Aydınlanmacı düşünürlere göre akıl, doğru metot uygulandığı takdirde güvenilir, açık, kesin ve evrensel bilgiyi sunacaktır. Elde edilen bilgi sayesinde birey özne-nesne, zihin-madde, ruh-beden vb dikotomilerden kurtulup (Duman, 2007: 14-21) özgürleşecektir.

Akpolat'a (2007: 90) göre bu özgürlük “aristokrasinin sahip olduğu tarihsel gerçeklikten aristokrasinin kendi iktidarını meşrulaştıran Katolik kilisesinin skolâstik felsefeden yani ideolojisinden kurtulmadır”. Akıl Çağı özgürlüğünün savunucusu ise burjuva sınıfidır. Burjuva ideolojisi; insanı, toplumu, doğayı hem özgür bırakıp hem de

akla tabi kılar. Aristokrasinin Tanrı kaynaklı iktidarı sekülerleştiren burjuva, iktidarın ve hukukun kaynağını Tanrı'dan alıp insana devreder (Akpolat, 2007: 90). İnsan artık kendi kurguladığı dünyada, kendi aklına tabidir. İnsan, akıl sayesinde her şeye karşı şüphe duyabilir; akli sayesinde her şeyi eleştirebilir, kendi dünyasını aklın rehberliğinde yeniden kurgulayabilir.

Aydınlanma, yerleşik olan her şeye karşı şüpheyile bakmaktadır. Kant ve Wagner'e göre özgür iradeye sahip eşit bireyler, başkalarının veya geleneğin rehberliğine ihtiyaç duymaksızın, tüm insanlarda ortak olan akıl ile tüm doğmaları sorgulayabilir. Aydınlanmacı alık bu nedenle, geleneksel otorite sistemine, dine karşı derin bir şüphe ve insanlığı iyiliğe götürecek bilim ve teknolojilerdeki sınırsız başarılarla ulaştıran insan aklına sonuz güven duyulmakta. İnsan aklının üstünlüğüne duyulan güvenle, gelenek ve din bireyin özgürlüğü önünde engel olarak görülmesine neden olmuş ve Aydınlanmacı aklın hâkim olduğu bir düzenin tesis edilme çabasına dönüşmüştür. Yani akıl aracılığıyla yeni bir düzen kurulacak ve bu düzende birey, insanı kökünde kötü ve yetersiz gören anlayıştan ve köleleştirici mitlerden koparacaktır; böylece birey rasyonel bir şekilde tesis edilen düzende özgürce yaşayabilecektir (Akıncı, 2008: 18-30). Aydınlanmacı akıl bu yönüyle insan aklına sınırsız bir güven duyduğu ve rasyonel aklın, insana karşı aşırı bir iyimserlik içinde olduğu görülecektir.

Günümüzde muhafazakârlık, 18. yüzyıl muhafazakârlığı ile 19. 20. yüzyıl ve günümüze kadar uzanan modern muhafazakârlık olarak iki dönem halinde ele alınmakta ve her iki dönem arasında önemli farklar bulunmaktadır. İlk dönem muhafazakârlık anlayışı, özü itibariyle, Fransız Devrimi'ne ve bütün burjuva devrimlerine karşı gerici bir tepki olarak değerlendirilmektedir. Fransız Devrimi eski, geleneksel olandan hem felsefi hem de siyasi anlamda köklü bir kopuşu simgelediği için muhafazakârlık, siyasal bir harekete

dönüşme fırsatını buldu. İlk dönem muhafazakârlık olarak adlandırılan bu tepki, yeni olanın mutlak reddine dayanmaktadır. Klasik bir tanımlama yapmak gerekirse, muhafazakârlık; Fransız Devrimi sırasında Jakoben hareketi tarafından eski toplumun kurumlarına karşı yürütülen radikal veya devrimci müdahalelere bir tepki olarak doğmuş; kendisini, Restorasyon hareketiyle politik ve toplumsal alanda, karşı eylemlerde bulunarak dışa vurmuştur.

Wallerstein (1991: 78), modernliğe karşı bir tepki olarak şekillenen muhafazakârlığı, değişimi engellemeye çalıştığı için gerici olarak nitelendirmektedir. Edmund Burke tarafın kaleme alınan Karşı-Devrimci An Metni “Reflections on the Revolution in France” (Fransa’daki Devrim Hakkında Düşünceler) muhafazakâr doktrininin temel tezlerini oluşturmakta, muhafazakârlık da kendi içinde siyasal ve toplumsal muhafazakârlık olarak ikiye ayrılmaktadır. Her iki muhafazakârlık da gelenekçi olup modernliğe karşıdır. Bunun dışında karşı devrimciler de kendi aralarında farklılıklar göstermektedir. Dönemin Whig partisi parlamenterleri olan Burke ve diğer muhafazakârlar; temsili hükümete, kitle demokrasisine, endüstriyel kapitalizme karşı çıkıyorlardı. Muhafazakarlar, toplumsal düzeni tehdit eden, geleneksel otoriteyi, meslek ve sınıf yapısını yok eden ani değişimlere karşı çıkmakta ve böylesi değişimler karşısında tedirgin olmaktaydılar (Okutan, 2006: 307-308).

Tarihi bir sürekliliğe inanan Burke’e göre Fransız Devrim biçimi, geçmişten kopuşu ifade ettiği için anlamsızlıktır; korunması gereken mirası ve savunulması gereken malvarlıkları terk etmek, toplumu oluşturan temel öğelerden hiçbir şey anlamamaktır. Geçmişin mirasında tüm toplumsal erdemler, tecrübeler, bilgi ve pratikler yer almaktadır. Bunu terk etmek ve yerine yeni bir düzen kurmak olabilecek en güç işlerden biridir. Bu

nedenle Fransız Devrimi, toplumsal kumaşı hoyratça parçalamak, söküp atmaktır (Beneton, 1991: 14-20).

Gençlik yıllarını İngiltere’de geçiren Burke, siyasete girerek 1765’de İngiltere başkanı Lord Rockingham’ın yardımcılığını yapmıştır. Avam Kamarası’nda Whig üyesi Burke, Amerikan Kolonileri’ndeki sorunu, Fransız Devrimi ile İngiltere Devrimi’ni karşılaştırma fırsatı bulmuştur. Burke, Fransız Devrimi’ne karşı çıkmasına rağmen İngiltere ve Amerikan Devrimi’ne destek vermiştir. Burke, Fransız Devrimi’nin aksine İngiliz Devrimi’nin geleneksel kurumlara, aristokrasiye sadık kaldığını ve evrimsel bir muhafazakarlıkla rejimde devamlılığın sağlandığını; geleneksel İngiliz politikası sayesinde muhafazakarlık ve liberaliz arasında siyasi bağ kurulduğunu düşünmekteydi (Ceylan,2007: 27-29).

Burke, Amerikan Devrimi’ni olumlamaının nedeni olarak halkın geleneğe ve geçmişe değil de İngiliz yönetimine karşı duruşunu göstermektedir. Fransız Devrimi ise tarihsel, toplumsal bir kopuşa neden olmuştur. Fransa artık düşmüş bir ülkedir; Fransızlar da “çok kısa bir zamanda monarşilerini, kiliselerini, asaletlerini, hukuklarını, gelirlerini, donanmalarını, ticaretlerini, sanatlarını zanaatlarını” kaybetmiş, köksüzleşmiştir (Ceylan,2007: 2937).

Burke gibi Joseph de Maistre’da Fransız Devrimi’ni ve modern rasyonalizmi eleştirmiştir. Maistre, devrimi insanın iradesine ve zihnine sığmayan, geçmişte eşi benzeri olmayan, önüne çıkan her şeyi kapıp götüren, kendi başına yol alan ve insanları cezalandıran ilahi bir güç olarak görmektedir. Maistre’a göre devrimi yöneten insanlar değildir, insanları kullanan devrimdir. Maistre, insanların araçtan başka bir şey olmadığını düşünmektedir ve bu nedenle modernliğin, insanın akıllı faaliyetlerinin bir ürünü olan örgütlenmeler, insan haklarından veya halkın haklarından bahsedilemeyeceğini

savunmaktadır. Maistre'e göre; modern doğal hukukun söz ettiği toplumsal sözleşmeden bahsedilemez, toplumsal bir hayvan olan insanın, toplumdan önce bir dönemi olmadı ve bu nedenle haklar korucu bir aklın eseri değil de tarihsel haklardır; kökleri gelenekte ve toplumsal kurumlarda aranmalıdır (Beneton, 1991: 31-33).

Maistre'in karşı çıktığı toplumsal sözleşme Rousseau göre bireyci, eşitlikçi, halk egemenliğine dayalı bir toplumun; özgürleşme ve akılcılaştırmanın temelidir. Rousseau, insanın özgür doğduğunu ama her yerde zincirlendiğini ve bu zincirlerin kaynağı yine insanın kendisi olduğunu düşünmektedir. İnsan, kendisinin yarattığı olumsuz durumdan kurtulması ancak kendi eliyle kurup yöneteceği cumhuriyet'le mümkündür. Cumhuriyette aristokratik düzene yer yoktur. İnsanlar, eşit oy hakkıyla, her insanın katıldığı ortak bir iradeyle oluşturulan bir iktidarda uzlaşacaktır. Ortak iradeden oluşan bu iktidar sayesinde insan, artık dışarıdan dayatılan bir yönetime değil, kendi iradesine tabi olacak, iktidarın kaynağı da atık dışarıdan değil, içerden gelecektir (Akpolat, 2007: 89-91).

Aydınlanma teorisyeni olarak bilinen Rousseau'ya ve diğer aydınlanmacı düşünürlere bir tepki olarak oluşan muhafazakar düşüncede, bireysel akıl toplumsal aklı önceleyemez; toplum, geçmişten gelip geleceğe uzanan ve kendisine hiçbir şekilde müdahale edilmemesi gereken organik ve canlı bir yapıdır. Bu organik yapı toplumsal grupların bilinçli ve iradeye dayalı sözleşmelerinden değil; toplumun kendi iç zorunluluklarından, tarihsel gelişmelerin sonucunda doğmuştur. Bireysel iradenin bu yapının oluşmasında herhangi bir rolü yoktur. Zaten toplum bireyden önce vardır ve bireyi kendisine tabi kılar. Toplumsal kurallar ve normlar bireyin görevini, sınırını ve sorumluluklarını belirlemektedir. Birey toplumun dışında var olamaz, bireyin varlığı ancak toplum içinde anlam bulmaktadır. Toplumla anlam bulan birey görev ve sorumluluklarını gönüllü olarak kabul etmekte ve böylece toplumun bir aradanlığı sağlanmış olmaktadır.

Birey gibi toplumsal yapıda da her bir öge öteki ile uyumludur ve bu ögeler, bütün içerisinde kendisine düşen görevi yerine getirmekle yükümlüdür (Akıncı,2008: 44-47).

Bir organizma olarak toplum, dışarıdan müdahaleyi kabul etmez. Toplumsal değişim müdahale sonucunda değil, kendiliğinden, tedrici olmalıdır. Muhafazakar Oakeshott'un ifadesiyle, toplumsal değişim kaçınılmazdır ve muhafazakarlar da bunun bilincindedir. Muhafazakarlar değişime değil, müdahale sonucu oluşan toplumsal değişime karşı çıkmaktadırlar. Toplumun bilinçli bir şekilde kurgulanması, muhafazakarları ürpertmektedir. Aydınlanma, Fransız ve Sanayi Devrimi insana tüm dünyayı anlayıp akıl ile yeniden kurgulama fırsatı vermiştir (Akıncı,2008: 44-47).

Bireyi topluma önceleyen liberallerin, toplumu dönüştürme çabası ile muhafazakarların fark edilmeyecek kadar yavaş değişim anlayışı çok geçmeden mülkiyetin korunması noktasında birbirine yaklaşmaya başlamışlardır. Wallerstein'nin (1998: 88) ifadesiyle bu flört liberaller ile muhafazakarlar arasındaki yakınlaşmanın başlangıcıdır. Muhafazakârlar, zamanla mülkiyetin korunması konusunda da liberallere yaklaşmaya başladılar. Wallerstein'a (1998: 88) göre liberaller ile muhafazakârlar arasında yeni yeni şekillenen bu uzlaşma tarihi 1848'dir.

Victoria döneminde İngiltere'de birbiri ardına gelen liberal ve muhafazakâr iktidarlar bu yakınlaşmayı daha da pekiştirdi. 19. yüzyıl muhafazakârları; toplumsal, ekonomik ve siyasal reformları kabul etmekle kalmadı, bu reformların uygulayıcısı oldu. Dönemin İngiliz muhafazakârlarından Disrail, liberal Peel'den bir adım daha ileri giderek halkın yaşam koşullarını düzeltmeye çalıştı, toplumsal barışı ve İngiliz ulusunun tarihi mirasını korumak amacıyla aristokrasi ile halkı uzlaştırdı. Disrail bu dönemde hem liberal rakipleriyle mücadele etti hem de uzlaşmacı bir anlayış benimsedi. 1867 reformunun

mimarı sayılan uzlaşmacı Disrail, muhafazakârlığın eylem ilkelerini üç başlık altında topluyordu. Bunlar:

1. Geleneksel İngiliz kurumlarını korumak
2. İmparatorluğu savunmak
3. Halkın yaşam koşullarını yükseltmek (Beneton, 1991: 70-71).

Yeni güç dengesini ifade eden liberal muhafazakârlık, Wallerstein’na (1998: 223) göre: “Önde gelen muhafazakâr siyasetçiler kendilerini ‘aydınlanmış muhafazakârlara’, yani çalışan sınıfların entegrasyonu sürecinde resmi liberallerin fiili rakiplerine dönüştürdüler. Disrail, Bismark ve hatta Napolyon, ‘liberal muhafazakârlık’ terimiyle karşılanabilecek olan muhafazakârlığın bu yeni örnekleri sayılır.”

İster aydınlanmış, ister modern, isterse liberal muhafazakârlık; adı ne olursa olsun bu yeni muhafazakâr anlayış, Avrupa’da Restorasyon hamlesinin kısa başarısından sonra yenilgiye uğramıştır. Rasyonelleşmiş gelenekçilik ya da aydınlanmış bir tutuculukla özdeşleştirilen liberal muhafazakârlık 19. ve 20. yüzyılda burjuvazinin ideolojisi haline gelmiştir. Muhafazakârlığın mihenk taşı olan din, kapitalizmle uzlaşarak dünyevileşmiş ve kapitalist gelişmenin önünde engel olmaktan çıkmıştır (Akıncı, 2008; Akpolat; 2007; wallertein; 1991).

Öğün’e göre (2004: 577) muhafazakârlıkta ilkelerin gevşemesinin nedeni, liberal ve liberteryen ilkelerle bağdaşma isteğidir. Muhafazakarlar bunu yaparken politik liberalizme; bireycilik, evrenselcilik, akılcılık ve sözleşmeci, yararcılık ilkelerine çekince koymaktadır. En nihayetinde politik liberalizm ve muhafazakâr ilkeler arasında bir paralellik sağlanmış ve bu paralelliğin kökenini Burke ve Tocqueville’e kadar götürülebilir.

Muhafazakârlık ile liberalizmi birbirine karşı geçiren kılan en önemli husus mülkiyet konusudur. Gerçekten de muhafazakârlık, bir orta sınıf değeri olarak mülkiyetçiliği

savunmaktadır. Ama bu, bireylerin toplumsal konumunu güçlendirmesi ve düşük hayat şartları içinde yozlaşmalarını engellemek için tasarlanmış bir düşüncedir ve onların temelde piyasa ekonomisini savunmaları anlamına gelmez. Nitekim Benjamin Constant gibi, üstelik liberal düşüncelere sahip muhafazakârlar laissez faire'i savunan yaklaşım karşısında duydukları tepkiyi yüksek sesle dile getirmekten çekinmemişlerdir... Bu konudaki tartışmalar İngiliz muhafazakâr partisinde de son derece belirgindir... Oakeshott'a göre Burke'cü muhafazakârlar bir ilke olarak sivilite, devletin küçülerek pratik aklın eseri olan ve gelişmenin esas dinamiğini teşkil eden piyasa güçlerinin özgürleşmesini gerektirir. Burke ve Tocqueville'in ılımlı mirası, özellikle yararçı ve pratik akla verdiği önem açısından, muhafazakârlığı, bazıları dirense de kolayca kapitalizmin maddi dünyası ve onun piyasa ekonomisindeki uzantılarıyla birleştirmektedir (Öğün, 2004: 577-578).

Yukarıdaki sözlerden de da anlaşılacağı üzere muhafazakârlık, kapitalizmin maddi nitelikleri ile kültürel muhafazakârlık arasına sıkışmış ve çelişki içinde kalmıştır. Muhafazakârlığın bu durumu, muhafazakarların değişime nasıl bir tepki vereceğini kestirememesi ve kendi içinde farklı gruplara bölünmesinden ileri gelmektedir. Bu ayrım muhafazakârlığı, ılımlı sağ ve ona destek veren popülist muhafazakâr entelektüel ile paternalist muhafazakârlık şeklindedir (Öğün, 2004: 578-579).

Günümüzde artık liberal muhafazakârlık olarak da bilinen ve serbest piyasa ekonomisine dayanan, toplumsal yaşamda devletin rolünü yasal ve idari işlemlerle sınırlayan bir anlayış hakim olmaya başlamıştır. Soğuk savaş döneminden sonra dünya genelinde ekonomik olarak liberalizm, kültürel ve siyasi olarak muhafazakâr bir anlayış öne çıkmıştır, özellikle SSCB'nin yıkılışından sonra neoliberalizm, sosyal devlet ekseninde kendini gösterse de klasik liberal ağırlığı daha fazla hissedilmiştir. 1970 ve 1980'lerde; sınırları aşan yeni pazar, yeni üretim teknikleriyle küreselleşen bir kapitalist ekonomi karşımıza çıkmaktadır. Artık yeni sağ devlet kuramı ile yeni süreç açıklanmakta ve modern dönemin bir ürünü olan ulus devleti aşan dünya kapitalizmi, sınıfsal yapıdan ayrı olarak kendini topluma dayatmaktadır (Yılmaz, 2005: 108-110).

Yeni sağ perspektif; devlet, toplum ve piyasa arsındaki ilişki açısından pek çok bakımdan klasik liberalizmin (zellikle bireycilik ve piyasanın savunulması açısından) devamı niteliğindedir. Klasik liberalizm gibi yeni sağ perspektif de devletin etkili olacağı alanlara çekince koymuştur. Yeni sağ perspektif'e göre piyasa ve birey kendi haline bırakıldığında yolunu bulacak, anarşinin önüne geçecektir. Yeni sağ perspektif, devletin piyasa düzenini sağlamak ve bu düzeni güvence altına almakla görevli olduğunu ileri sürer. "Devletin görevi, dış tehditlere karşı ortak güvenliği sağlamak, hukukun üstünlüğünü korumak, piyasanın etkinlikle dağıtmadığı çok az sayıdaki malı tedarik etmek ve yoksulluğun telafisini gerçekleştirmektir" (Yılmaz, 2005: 109).

Her ne kadar devlet belli görevler üstlenip toplum ve piyasa arsındaki dengeyi sağlasa da aslında devlet kesinlikle rekabetci piyasanın alternatifi olamaz. Hayek'e göre piyasaya devlet müdahalesi, verimliliği düşürecek ve piyasa işleyişini sekteye uğratacaktır. Liberal muhafazakâr temelli yeni sağ yaklaşımlara göre, ekonomide ortaya çıkabilecek sorunlar, piyasanın işleyişinden ve doğasından kaynaklanmamaktadır. Piyasadaki yanlışlıklar, uygulanan devlet politikalarından ve politikacılardan kaynaklanmaktadır. Tam da bu nedenle görünmez el olarak serbest piyasa olumlanır, görünmez yumruk olarak da devlet olumsuzlanır. Yeni sağ kaynaklı yaklaşımlar bu nedenle refah devleti uygulamalarına ve devlet müdahalesine karşı çıkmakta; zgr (sivil) toplum söylemini (Yılmaz, 2005: 111) n plana çıkarmaktadırlar.

Liberal muhafazakârlar, liberalizmin temel argümanlarından biri olan minimal devlet söylemini savunarak, ekonomiyi siyasetin elinden kurtarmaya ve serbest piyasa ekonomisi için gerekli koşulları sağlamaya çalışmaktadır. Serbest piyasayı anlamak için kapitalizmi, kapitalizmi anlamak için burjuva sınıfını, girişimciliği ve bireyciliği anlamamız gerekmektedir. Yani serbest piyasa ekonomisinin temellerini burjuva sınıfı ve

bu sınıfın girişimci özeliği oluşturmaktadır. Girişimcilik için ise bireysel özgürlük ön şarttır.

1.2.1. Muhafazakarlıkta Din ve Gelenek

Klasik muhafazakârların asıl kaygısı, var olan mülkiyet ilişkisini, aile, kilise kurumlarını ve geleneğin korunması noktasında kendini göstermektedir. Çünkü bu kurumlar diğer toplumsal formasyonların dayanışmasında temel teşkil etmektedir. Muhafazakârların dini duyarlılıklarının temelinde, jakobenlere karşı duyulan korku yer almaktadır (Wallerstein, 1998: 96-97).

Muhafazakarların amaçlarından biri Aydınlanma düşüncesinin doğma ve önyargı eleştirileriyle itibar kaybettirdikleri geleneğe, itibarını iade etmektir (Güngörmez, 2004: 28). Bu nedenle din ve geleneksel ilişkiler muhafazakârlığın köşe taşlarından birini oluşturmaktadır. Toplumda istikrar sağlayıcı, birleştirici ve otorite aracı olarak din ve devlet gücünü ellerinde tutmak isteyen muhafazakârlar, amaçları için bunların elzem araçlar olduğu bilincindeydiler.

Muhafazakar düşünce, geleneğe önem verse de pek çok muhafazakar gelenek ile muhafazakarlığı birbirinden ayırmaktadır. Benetton her muhafazakarın gelenekçi olduğunu ama her gelenekçinin muhafazakar olmadığını belirtmektedir. Mannheim ise evrensel muhafazakarlık ve tarihsel muhafazakarlığı birbirinden ayırmaktadır. Mannheim evrensel muhafazakarlığı modern muhafazakarlık, tarihi muhafazakarlığı da gelenekçilik olarak görmektedir. Gelenekçilik durağandır ve bu durağanlık her toplumda mevcut olduğundan evrensel bir nitelik taşımaktadır. Muhafazakarlığı gelenekçilikten ayıran unsur muhafazakarlığın bilinçli bir düşüncenin ürünü olmasıdır (Akıncı, 2008: 44). Bilinçli düşüncenin ürünü olmak, modern olmak, diğer modern düşünceler gibi kurgusal bir yön taşımak ve kurucu aklın eseri olmak demektir.

Muhafazakar düşüncede gelenek, toplumsal istikrarın temeli, toplumsal birliği ve bütünlüğü sağlayan pratikleri bünyesinde barındıran, değişimin yarattığı belirsizliklerden bireyi ve toplumu koruyarak onlara güvenli bir ortam sağlayan vazgeçilmez bir unsurdur (Akıncı, 2008: 45-47). Muhafazakarlık geçmişle bugün arasında bir ilişki kurarak devrimlerin yarattığı tahribattan toplumsal yapıları korumaya çalışarak, modernizme karşı koymuştur. Geçmiş ile bugün arasındaki ilişkiyi gelenekle kuran muhafazakar düşünce, toplumu bir organizmaya benzetmektedir ve bu organizma doğar, gelişir ve ölür (Dural, 2004: 128-129). Gelişme yavaş ve kademeli bir şekilde olduğundan, birey ve toplum bu değişimin farkına varmamaktadır. Gelenekte istenmeyen, işlevini yitirmiş bir unsur varsa zaten toplum tarafından korunmamaktadır. Toplumda işlevini yitirmiş unsurların yerini yeni işlevsel unsurlar alarak, kendiliğinden değişim sağlanmış olmaktadır. Kendiliğinden değişim toplumsal anlamda kırılmalara, kopmalara (Çetin, 2004: 92) yol açmadan ilerlediğinde, geleneklerde bir süreklilik sağlamaktadır. Zamanla işlevselliğini yitiren gelenekler ise yine kendiliğinden kaybolup gitmektedir. Scruton'unun ifadesiyle her gelenek eşit ölçüde muhafaza edilmez. Muhafazakarlığın geleneği desteklemesi için tarihsel değere sahip olması, toplumsal sadakati bünyesinde barındırması, eylemden daha uzun olması ve eyleme anlam açısından kaynaklık etmesi gerekmektedir (Güngörmez, 2004: 24-25). Muhafazakarlık ve gelenek arasında kurulan bu bağ, geleneği de modern zamanın düşünceleri arasına katmaktadır.

Ortak tarihi, siyasal iktidarın devamını, ahlaki/siyasal birliği, ortak kültürü ifade eden gelenek; bireye kimlik, iktidara meşruluk kazandırmaktadır. Birey kimliğini; din, toplum sözleşmesi, tarihsel bilinç, kültür, ırk, yurtseverlik, aile, soy vb üzerine inşa ettiğinden iktidar ilişkileri de meşruluk kazanmaktadır (Çetin, 2005: 154). Birey kurumlar tarafından kuşatıldığından, bireyin kimlik edinme süreci, bireysel tercih olmaktan ziyade

bireyin bu kurumlarla girdiği etkileşim sonucunda kendiliğinden oluşur. Edinilen kimlik ile bireyin toplumsal katılım bilincini kazanıp; toplumla bütünleşebilmeyi sağlamaktadır. Bireyde oluşan toplumsal bütünleşme bilincinin yanı sıra “işbölümü, dayanışma, ayrıcalıklar ve kısıtlılıklar, kategorize edilmiş hayatlar, ödev ve sorumluluklar konusundaki bilgilerini ve öteki ile ilişkilerin yasalarını” da (Çetin,2005: 154) öğrenir.

Bireyin görev, sorumluluk, sınırlılıkları düzenli ritüeller ve ayinlerle sürekli canlı tutulmaya çalışılmaktadır. Sosyal sermaye bu yolla kuşaktan kuşağa aktarılır; gelenekte ise süreklilik sağlanmış olur (Çetin,2005: 155). Durkheim, ayinlerin önemli toplumsal işlevlere sahip olduğunu belirtir. Durkheim’a göre ayinlerin ve ritüellerin amacı topluluğu korumak, grup üyeliği duygusunu yenilemek, inanç ve imanı sürdürmektir. Ayinle yinelenen dini inanç ve semboller, bireyleri ortak ve benzer davranışlara iterek hem bireyleri hem de toplumla bireyi birbirine yakınlaştırmaktadır (Aron, 2004: 284-285). İnançları ortaya çıkarmaya yardımcı olan toplum, bireyde kutsallık duygusunu yaratarak kendini aşkın, saygı duyulan, bağlılık ve hayranlık uyandıran gerçeklik olarak bireye dayatır (Aron, 2004: 283).

Berger’e (2005: 37-41) göre ayin ve ritüellerin bireyin-topluluğun dünya-kurma sürecidir ve bu süreç insanın kendi çabasıyla, enerjisiyle oluşmuştur. Toplum, insan ürünü olmaktan başka bir şey değildir ancak toplum, üreticisi üzerinde etki ederek çift taraflı bir ilişki başlatır. Toplum, insan eylemi ve bilinci tarafından oluşturulur. İnsandan ayrı hiçbir sosyal ve toplum gerçeklik var olamaz. Aynı şekilde insan da toplumun bir ürünü olup toplum dışında hiçbir şekilde var olamaz. Birey ancak toplumsallaşma yoluyla kimlik kazanır ve toplumsal edimlerde bulunur. Bu süreçte din özel bir yer işgal etmektedir. Berger’e göre “din insanın dünya kurma girişiminde stratejik rol oynamaktadır.

Din, insanın kendi dışsallaştırmasının ve kendi öz manalarını realiteye aşılmasının en yüce sınırını ifade eder” (Berger, 2005: 67).

Berger toplumun temel diyalektik sürecinin üç aşamada oluştuğunu belirtmektedir. Bunlar dışsallaşma, nesnelleşme ve içselleşmedir. Dışsallaşma sonucunda insan hem fiziki hem de zihinsel olarak dünyaya doğru taşarak insan ürünü olan topluma yönelir. Birey aile, ekonomik faaliyet vb eylemlerle sürekli dışa açılarak var olamaya çalışır. Nesneleşme sürecinde birey toplumsal kurumların kabulünden sonra kültürel etkinliklere dahil olur. Nesnelleşmede önemli olan, bireyin bilincinin dışında maddi ve manevi objelerin varlığıdır. Nesnelleşme sonucunda insanlar tarafından üretilen ortak dünya üreticilerin arzularına cevap verme kabiliyetindedir. Nesnel gerçekliği olan bu dünya bir kere kuruldu mu bireyle karşılıklı bir ilişki kurarak bireye kendisini dayatmaya başlar. Birey, kendi bilinci dışında olan bu gerçekliği bilinç içerisinde tekrar okumasını yapar. İçselleşme, nesnelleşen dünyayı bireyin bilinç düzeyinde yeniden özümseme olayıdır. İçselleşme, bireysel olduğundan her bir birey nesnel dünyayı farklı okumaktadır ve olgulara farklı anlamlar yüklemektedir. (Berger, 2005: 37-51). Bireysel farklılıktan kaynaklı okumalar, kurulu toplumsal dünyayı istikrarsız kılmaktadır. Sosyalleşme sürekli uzlaşmayı sağlayarak bireysel ve toplumsal direnmeleri denetlenebilir sınırdan tutmaktadır. Sosyalleşme ve sosyal kontrolün bel kemiği meşruluk/yasallaşma ile oluşmaktadır. Muhafazakar düşüncenin savunduğu, geleneği oluşturan tarihsel bilgi ile burada kullanılan yasallaşma/meşruluğa kaynaklık eden nesnellik, yani bireyin dışındaki ve bireyin varlığına anlam katan nesnel dünya aynı anlama gelmektedir (Berger, 2005: 71-73).

Yasallaştırıcı bilgi iki yöne sahiptir. İlki objektif ikincisi ise sübjektif yöndür. İlki bireyin kendi dışındaki nesnel bilgiyi nasıl algıladığıyla yani içselleştirmeye; ikinci yön gerçek ve toplumsal düzeni sağlayan nesnelleştirmeye ilgilidir. Etkin bir yasallaştırma

gerçek dünya ya da nesnel dünya ile bireyin tanımlamaları arasında kurulan örtüşmeyi ifade eder (Berger, 2005: 75). Sosyal kontrol ile bireysel çıkarıcılık arasında sürtüşme nedeniyle sürekli denge halini sağlamakla yükümlü toplumsal kurumlar, bu sürtüşmenin değişkenliği nedeniyle yavaş ve kademeli bir değişim yaşamak zorundadır. Yani içselleşme ve nesnelleşme sürecinde herhangi bir değişim toplumsal kurumlarda da bir değişimi zorunlu kılmaktadır.

Tarih boyunca yasallaştırmanın en etkin aracı ise din olmuştur. “Her yasallaştırma, toplumsal olarak tanımlanan realiteyi muhafaza eder. Din o kadar etkin bir şekilde yasallaştırır ki, ampirik toplulukların istikrarsız gerçeklik inşaları nihai gerçekliğe bağlar” (Berger, 2005: 75). Toplumsal kurumlara kutsal ve kozmik olarak nihai bir statü sağlayarak bu kurumları meşrulaştıran din, toplumu makrokozmos ve mikrokozmos biçiminde tanımlamaktadır. Toplumda yani ‘burada’ olan her şeyin bir benzeri ‘yukarıda’ da vardır. Kısaca dini yasallaştırma insanın değişken ve istikrarsız olarak tanımlanan dünyasını nihai, evrensel, kutsal gerçekliğe bağlamaktadır. İstikrarsız dünyaya, nihai emniyet ve kalıcılık görünüm veren din, beşeri dünyaya kozmik statü verir. Ayrıca din toplumsal kurumlara ve yasallaştırmalara kutsal olanın gerçekliğini atfettiğinden, kurumlar ve yasalar karşı konulmazlık, sağlamlık ve kalıcılık görünümünü kazanmaktadır. Kurumların bir benzeri ‘yukarıda’ olduğu düşüncesi kurumsal rollere de ölümsüzlük niteliği bahşetmektedir. Örneğin bireyin annelik, babalık rolleri ile Tanrı, devlet arasında bir ilişki kurularak bu rollerin kutsallığına inanılmıştır. Rollerle kurumlar arasında sürekli tekrar edilmesi istenen kültürel unsurlar dini pratiklerle, ayinlerle, ritüellerle tekrar tekrar hatırlanır. Bu pratiklerin başında ibadetler gelir. İbadetler Tanrı ile birey arasında karşılıklı bağı güçlendirmekte, geleneksel anlamların toplumsal hafızada canlı kalmasını sağlamaktadır (Berger, 2005:79-90). Giddens da tıpkı Berger gibi geleneği toplumsal hafıza olarak görmekte. Giddens’a

göre gelenekler ritüeller içermektedir; geleneğin muhafızası vardır. Hafıza ve gelenek geçmiş ile gelecek arasındaki bağlantıyı kurmamıza yardımcı olmaktadır (Aysoy, 2005: 93).

Sosyolojik anlamda muhafazakarlık, modern toplumun karşıtı olan geleneksel toplum dikotomisi ile açıklanır. Aysoy'a göre gelenek gibi "toplum" fenomeni de modernliğin bir ürünüdür; toplum, modern zamanın bir olgusudur, gelenekselliğin dışında olandır. Sosyoloji, toplumu modernlik çerçevesinde ele alırken modern öncesi toplumu geleneksel toplum olarak değerlendirir. Moderni açıklamak için geleneğin tanımına gerek duyulmuştur. Bu tanımlamayı ilk kez 1887'de Gemeinschaft und Gesellschaft (topluluk ve toplum) adlı kitabında Ferdinand Tönnies yapmıştır (Aysoy, 2005: 91; Slattery, 2007: 59). Sosyoloji toplumsal değişmeyi; tarıma dayalı geleneğin, dinin hakim olduğu dünyadan yani "gemeinschaft'an (topluluk) sanayiye dayalı modern akla ve bilime dayalı seküler bir dünyaya "gesellschaft" a (toplum) geçiş şeklinde çözümlemektedir (Aysoy, 2005: 91).

Tönnies bu kavram çiftiyle, geleneksel tarım hayatından modern kentsel hayata geçişi karşılaştırarak, Avrupa'daki hızlı sosyal, siyasal, ekonomik değişimleri anlamaya çalışmıştır. Topluluk anlamına gelen "gemeinschaft" aşamasında insanlar yüz yüze, yakın ilişki içindedir, kominal bağlar temelinde şekillenen ilişkilerde statüler atfedilir, toplumsal ve coğrafi hareketlilik minimal düzeydedir, tüm hayat tarzı din-aile- kilise tarafından örgütlenmiş ve homojen bir kültüre dayanmaktadır. Köy topluluklarıyla ilişkilendirilen "gemeinschaft" yani topluluklarda herkes birbirini tanımakta, ilişkiler daha çok evlilik ve kan bağıyla kurulmakta; toprağa, doğadaki düzenliliğe bağımlı bir hayat sürdürülmektedir (Slattery, 2007: 60). Gesellschaft (toplum/birlik) aşamasında ilişkiler kişisellikten uzak, yapay, geçicidir. "Sanayi ve ticaret kişinin başkalarıyla ilişkilerinde daha hesaplı, rasyonel, kişinin kendi çıkarına yönelik bir yaklaşım içinde olmasını gerektirir" (Slattery, 2007: 60).

Gesellschaft'a bürokrasi hakimdir; yüz yüze ilişkiler yerini duygu ve yakınlık içermeyen ikincil ilişkilere bırakmıştır. Toplumda her şey rasyoneldir, her ilişkide ve eylemde bir amaç vardır, her şey hızlı ve rekabete dayanır, hayat standardı yüksek, organize olmuştur (Slattery, 2007: 60).

Batı'da muhafazakarlık büyük ölçüde değişimlerin getirdiği sosyoekonomik bir olgudur. Batı'da hem liberalizm hem de muhafazakarlık ciddi toplumsal, sınıfsal desteğe veya tepkiye sahipken Türkiye'de liberalizm gibi muhafazakarlığa da toplumsal, sınıfsal tepki veya destek anlamlı bir düzeye erişememiştir. Ayrıca muhafazakarlık, bulunduğu toplumun ve tarihin etkilerinin taşıyıcısı olduğundan çıkış yeri olan Avrupa'dakine birebir benzer bir seyir izlenmesi beklenemez (Mollaer, 2011: 68-69). Türkiye de tarihiyle, kültürüyle ve modern Batı ile kurduğu ilişki sonucunda kendi muhafazakarlığını yaratmıştır.

1.2.2. Türkiye'de Muhafazakârlık

Avrupa'nın geçirdiği üç büyük devrime tepki olarak ortaya çıkan muhafazakarlık; tutuculuk, dindarlık, gericilik gibi anlamlarının dışında modern Batı'da siyasi veya ideolojik bir akımı ifade etmektedir. Muhafazakar düşünceye göre değişim tedricidir, toplumsal kurumlarda kırılmalar olmamalıdır (Aktaşlı, 20011: 147-148). Osmanlı modernleşmesi açısından muhafazakarlığın bu vurguları liberalizmin, bireyi merkeze alan anlayışından daha işlevseldir. Osmanlı'da III. Selim döneminden başlayarak bir dizi reformla kurumsal düzeyde değişikliğe gidildi (Göle, 2004: 64). Osmanlı'da idari, siyasi, kültürel mekanizmalar varlıklarını yüzyıllarca muhafaza etmeyi başarsa da Osmanlı'nın Batılılaşma-modernleşme çabası sonucunda yenilikçilik hareketi başladı. Fakat bu hareket toplumsal bir hareket olmayıp devleti düze çıkarmaya çalışan elitlerin çabası ve iradesine, biraz da dışsal şartların zorlamasına bağlı bir çaba idi. Reformlarla iç

ve dış tehlikelere karşı koymayı amaçlayan İmparatorluk, çağdaş bir ordu kurmakla işe başladı. Osmanlı geleneksel bürokrasisini modernleştirip rasyonelleştirmeyi amaç edinen Türk siyasi seçkinleri, merkezi yönetimi reformlarla sağlamlaştırmayı hedefliyordu. İlk olarak Yeniçeri Ocağı kapatılıp onun yerine modern bir ordu kuruldu; ordunun modern altyapısı için eğitimde reformlar yapıldı; laik ve bilimsel sivil eğitim kurumları kuruldu (Göle, 2004: 64-65). Yapılan reformlar toplumda, tepki yaratacak kadar toplumsal tahribata neden olmamış ve reform karşıtı bir söylemi yaratmamıştır. Osmanlı muhafazakârlığı, liberalizm gibi merkezden beslendiği için sınıfsal, dinsel, iktisadi bir kırılmayı ve bu kırılmaya bağlı toplumsal bir çatışmayı ifade etmemektedir. Bu nedenle Osmanlı muhafazakarlığı Batıdaki muhafazakârlıkla eş anlamlı değildir (Çiğdem, 2004: 15-17).

Osmanlı'da yenilikçi hareket, toplumsal bir değişim-dönüşüm çabasından ziyade devleti kurtarma çabasındaki elitlerin, Osmanlı'nın eski ihtişamını ve gücünü geri kazanmak için sadece bir araçtı. Bu nedenle Osmanlı'da muhafazakârlık kavramının anlamı Batı örneği ile aynı şeyi ifade etmez. Devletin kurumlarını revize etme çabasına dönük modernleşme hareketi, toplumla ilişki kuramadığından, toplumsal tepkiyi de doğurmamıştır. Osmanlı modernleşmesi, devlet bürokrasinin ve politikasının bir sonucu olduğundan gerçek bir devrime dönüşmemiş ve devrimin karşıt söylemi olan muhafazakârlığı da yaratamamıştır.

Osmanlı'da toplumsal hareketlilik Fransız Devrimi'ndeki gibi toplumsal altüst oluşa neden olmadı ve bu yüzden Osmanlı iktisadi, idari ve kültürel yapısı 18. yüzyıla kadar var olmayı başarmıştır. 18. yüzyıldan sonra Osmanlı'nın Batı karşısında teknolojik, iktisadi anlamda geri kalmışlığının önüne geçmek için, girişilen modernleşme hareketi, devlet bürokrasisinde hem Batı yanlısı hem de Batı karşıtı bir duruşun doğmasına neden

olmuştur. Osmanlı bürokrasisinin Batı yanlısı olmasının ardında daha çok Batının muasır medeniyetine duyulan hayranlık yatıyordu. Osmanlı'nın Batı karşıtı duruşunun nedeni ise Batı karşısındaki zafiyeti idi. Bu zafiyet, Batıdan farklı devlet eksenli muhafazakâr bir anlayışın oluşmasını sağladı. Osmanlı muhafazakâr geleneği dinsel, ekonomik, kültürel bir kırılma yaşamadan Batı karşısında devlet hegemonyasını pekiştirmek için liberalizm gibi muhafazakarlık da araçsallaştırıldı. Osmanlı muhafazakârlığı, sınıfsal bölünmeyi yaratan siyasi bir akıma dönüşmek için uygun ortam bulamadı (Çiğdem, 2004: 16-18).

Muhafazakârlık modern bir akım olup devrimci olana karşı tepkisel bir hareket olarak ortaya çıkmıştır. Osmanlı toplumunda devrimci bir hareket görülmediğinden Türk muhafazakârlığı Osmanlı'da gerçek anlamda var olamamıştır. Cumhuriyetle birlikte Türk muhafazakârlığı gerçek anlamını bulmuştur. Çünkü yeni bir devlet vizyonu; siyasi, kültürel, ideoloji biçimiyle eskiyi yeni karşısında anlamlı hale getirdi. Cumhuriyet var olmasaydı Osmanlı'da var olan kurumları revize etme çabası muhafazakârlık için yeterli argümanı sunmayacaktı. Cumhuriyet kurulup Kemalist devrim için kollar sıvandığında Türkiye'de eski-yeni çatışması kısmen de olsa başlamış oldu. Tam da bu noktada Türkiye'de muhafazakârlık anlam kazanmıştır. Kısaca “yeni” yoksa “eski”nin muhafazakâr açıdan anlamı yoktur, “yeni” varsa yeninin bir karşıtı da vardır ve “eski” bu karşıtı oluşturmaktadır. Yeninin anlamı, devrimlerin yarattığı toplumsal altüst oluş ve bu altüstten sonra toplumu, Aydınlanmacı akılla yeniden kurgulanıp inşa etmede yatmaktadır. Bu inşa süreci hızlı değişim ve dönüşümü ifade ettiğinden, toplumdaki ayrıcalıklı kesimler mevcut toplumsal yapıları kuruma ihtiyacı duyarlar.

Bu karşı duruş, ancak devrimci söyleme karşı kendi söylemini oluşturarak kurgusal süreçten geçerek kendini var edebilir. Tıpkı liberalizm gibi muhafazakarlık da gelenekten ve toplumsal deneyimlerden beslenen pratik bilgiyi savunmak için bu pratik

bilgiyi kurgulayarak teorileştirme zorunda kaldı. Muhafazakârlığı gelenekten ayıran bu kurgusallıktır. Muhafazakârlık bir kurgu olduğundan liberalizm gibi evrensel değerler taşımaktadır. Bu evrensellik, muhafazakârlığı gelenekten ayıran ikinci önemli unsurdur. Muhafazakârlığın bilinçli bir düşünce olması ve ideolojiye dönüşmesi açısından gelenekten ayrılır. Bu nedenle her muhafazakâr belli açıdan gelenekçidir, ama her gelenekçi muhafazakâr değildir (Akıncı, 2008: 162). Türk muhafazakârlığı Osmanlı'dan Cumhuriyete kadar olan serüvenini bu açıdan ele alabiliriz.

Osmanlı modernleşme anlayışı gittikçe daralan bir seyir izlemiştir. 1830'ların sonlarından itibaren Osmanlı siyasal düşüncesinde etkili olan Osmanlılık, tüm tebaayı oluşturan unsurları siyasal bir sadakatlikle barıştırmayı amaçlamaktadır. Osmanlılık, tebaanın eşitliğine dayanarak, bozulan Osmanlı geleneksel düzenini yeniden tesis etmeyi amaçlamıştır. Modern bir siyasal proje olan Osmanlılık, devlet tarafından formüle edilmiş, millet ve din vurgusu olmayan ilk girişimdir (İrem, 2008: 18-19). Din, dil, ırk ve etnik köken farkı gözetmeksizin herkesi vatandaş hüviyetine kavuşturan Osmanlılık, bu yönüyle liberal düşüncenin evrensel değerlerine çok yaklaşmıştır (Söğütü, 20011: 167).

Balkanlarda yükselen milliyetçilik hareketlerin etkisiyle kısa sürede Osmanlılık yerini İslamcılığa bıraktı. Osmanlı topraklarında ayrılıkçı hareketler baş gösterdikçe Osmanlı aydınlarının modernizme, liberalizme olan güvenleri sarsılmaya başlamış ve bu ayrılıkçı eğilimler Osmanlı aydınlarını siyasal anlamda daha dar siyasal bir eğilim olan İslamcılığa kaydırmıştır. İslamcılık da Osmanlılık gibi devlet, saray destekli bir projedir. Osmanlılığın nispeten evrensel olan tebaa vurgusu, İslamcılık'da teknik modernleşme ve kültür devrimine dönüşmüş; temel hak ve özgürlüklere dair taleplere kuşkuyla bakılmıştır. Liberal Osmanlılık; yerini daha dar, kısıtlı bir ideoloji olan İslamcılığa terk ederken, yerel ve milliyetçi unsurlar güçlenmiş, Osmanlı coğrafyasında

daralan modernlik yerini muhafazakar ideolojilere bağlı siyasete terk etmiştir (İrem, 2008: 18-21; Söğütlü, 2011: 166-167; Çolak, 2007: 16-17).

İslamcılın revaçta olduğu bu dönemde İslamcılığa muhalif olan Türkçülük, Osmanlı toplumunu, millet kimliği nitelliğiyle tanımladı. Cumhuriyet dönemi muhafazakarlığın iki ana damarını oluşturacak İslamcılık ve milliyetçilik bu dönemde birbirine muhaliftiler. “Gerek İslamcılık gerekse Türkçülük kolektif kimlik inşasına yönelirken hem radikal hem de muhafazakar siyasal sonuçları yaratma potansiyeline sahip” (İrem, 2008: 21) akımlardı. İslamcılıkta pür İslam için öze dönüp İslami rönesansı; Türkçülük, milli öze dönüş ile milli bilinç eksikliğini giderip kültürel rönesansı gerçekteştirmesi gerekiyordu (İrem, 2008: 21). Hem İslami hem de milli öze dönmek aslında topluma yeni bir kimlik biçmek ve o kimliği geleneğin içinde, akıl rehberliğinde aramak demektir. Bu yeni kimlik tanımları muhafazakar değerlerin taşıyıcısı olarak tanımlanmaktadır.

Osmanlı aydınları; Avrupa’da devrimlerin ardından gelen korunmacı modernizme ve devrimlerin baş tacı ettiği sınırsız bireysel özgürlüğe şüphayle bakıldığı, pozitivist bilimci model ile Aydınlanma’nın akılcılığını sosyal belirlenimcilikle sınırlandığı bir dönemde yüzlerini Batı’ya çevirdiler. Türk aydınları, model aldıkları Batı, Aydınlanmacı aklın hakim olduğu Batı değil de muhafazakarlığa kaymış, korunmacı Batı’dır. İlk dönem Türk modernleşmesinin temelleri bu nedenle liberalizme değil, muhafazakarlığa dayanmaktadır. Jön Türklerin etkilendiği pozitivism, solidarizm ve sosyal darwinizm, Aydınlanma’ya yönelik muhafazakar düşüncenin hakim olduğu ortamda biçimlenmiştir. Osmanlı aydınlarını muhafazakarlığa kaydıran bir diğer unsur ise Osmanlı-Alman yakınlaşmasıdır. Osmanlı aydınları arasında, Almanya’nın kapitalistleşmede geç kalmışlığını telafi etme başarısı sempatiyle karşılanmıştır. Bu sempati kısa sürede düşünce

dünyasına da yansiyarak Jön Türk, İttihat ve Terakki, ilerde de Kemalizm'in düşünsel mirasını şekillendirecektir (İrem, 2008: 22-24; Söğütü, 2011: 168-171).

Cumhuriyet dönemi devrimci kadro, devleti ve toplumu tarihi gerçekliğinden koparmayı denemişler ve bir yere kadar bunu başarabilmişlerdir. Bu kadro, devleti köklerinden kopardığı gibi toplumu da tarihi köklerinden koparıp yeniden kurgulayarak inşa etmeyi amaçlıyordu. Yani hem devlet hem de toplum yeni baştan dizayn edilecekti. Cumhuriyet kadrosu, yeni bir toplum ve devlet kurgusuna sahipti. Bu kurguda geleneğe, dine ve Osmanlı siyasal rejimine yer yoktu. Bunların yerine laik devlet anlayışı, cumhuriyet rejimi ve bu rejime uygun kurumlar yer alıyordu.

I. Dünya Savaşı'nın bitmesiyle devlet kurumsallaşmaya başlamış kurgulanan yeni toplum için köklü değişim politikaları uygulamaya konmuştur. Devlet, toplumla uyumsuzluğunu gidermek için politika ve cebir yoluyla toplumun anlam dünyasına saldırmış, toplumun anlam dünyasını değiştirmeye çalışmıştır. Ama toplum, devlet gibi değiştirilemedi ve toplumsal tepki Türkiye'de geleneksel olan toplumu muhafazakârlığa itti. Sadece geleneklerinin gereğini yapan ve gelenek üzerine düşünme gereğini hissetmeyen bireyler, geleneklerine sahip çıkmak, değişime karşı koymak amacıyla gelenek ve geleneğin köşe taşı olan din üzerine düşünmeye başladı. Merkezden gelen değişim dayatmalarına karşı var olan toplumsal değerler yeniden keşfedildi, yeniden kurgulandı. Kurgulanan gelenek, gelenek olmaktan çıkıp muhafazakârlığa doğru evrilmiş demektir. İşte bu nedenle Türk muhafazakârlığı bir kurgu olarak ele alınabilir. Bu kurguların başında milliyetçilik ve din yer almaktadır.

1.2.2.1. Cumhuriyet Muhafazakarlığı ve Kemalizm

Batılı kavram ve düşünceler Tanzimat'la Osmanlı düşünce hayatına girse de muhafazakar düşünce bu dönemde ortaya çıkmamıştır. Tanzimat dönemi aydınları, Fransız

Devrimi'ni devrimci bir hareket olarak görmedikleri için Fransız Devrimi'nin yarattığı ideolojilere de ilgi duymadılar. Osmanlı aydınlarının Fransız Devrimi'ni doğru okuyamamalarının iki nedeni vardı. Bunlardan ilki, Osmanlı toplumunun klasik anlamda sınıflı bir yapısının olmamasıdır; ikinci neden ise Tanzimat aydınların derdi muasır medeniyet düzeyine ulaşip Devle-i Ali'yeyi dağılmaktan kurtarmaktı. Dönemin aydınları hasta adamı, ancak Batı'ya benzemekle kurtarabileceklerini düşünüyorlardı. Türk muhafazakarlığı da ancak cumhuriyetle birlikte yaşanan büyük toplumsal değişim ve dönüşümlerden sonra ortaya çıktı. Cumhuriyetin ilanı ile birlikte toplumsal, siyasal, ekonomik yapılar Batı'lı normlara göre yeni baştan inşa etmek amacıyla gelenekler tasfiye edilmeye çalışıldı. Kemalist Devrim olarak adlandırılan bu değişimler, radikal bir modernleşme projesiydi. Fakat Kemalist Devrim birkaç noktada Fransız Devrimi'den ayrılıyordu. Avrupa'da devrimler halk desteği ile gerçekleştirilmiştir. Ama Kemalist Devrim halk desteğinden ziyade ulus devlet etrafında örgütlenmiş asker, bürokrat, aydınlar tarafından gerçekleştirilmiş devlet merkezli bir projeydi (Aktaşlı, 2011: 149-150).

Kemalizm; liberal değerlerden ziyade devleti bireye öncellemiş, milleti bireyin önünde bir kategoriye yerleştirmiş, milli değerleri tanımlayarak bilimsel bir hükme bağlamıştır. Kemalizm'in bu vurguları aslında muhafazakar unsurlardır. Erken dönem Cumhuriyet modernleşme dili, dini tarihsel ve kültürel bir yapı olarak yorumu İslamcılıktan uzaklaşmıştır (İrem, 2008: 24-25). Kemalizm Cumhuriyet'in kurulması ile her türlü yerel veya dinsel farklılıktan üstün, evrensel ilkelere sahip milli devleti, savunmaktadır (Göle, 2004: 85).

Türk modernleşmesine hakim olan Kemalizm, Osmanlı geleneksel yapılarına karşı kendini laik, ilerici, cumhuriyetçi, modern olarak konumlandırırken; Osmanlı devletinin meşru zeminini oluşturan din ve geleneksel iktidar anlayışını gerici olarak

görmektedir. Kemalist kadro için laiklik, kendi iktidarını meşrulaştırmanın ve devam ettirmenin en işlevsel yoluydu (Bedir, 2009:101). Kemalizm, Osmanlı mirasını tasfiye yoluna giderken, meşruiyetini Aydınlanma düşüncesinden alıyordu. Aydınlanmacı akla için olan nesnel ve toplumsal dünyayı işine geldiği gibi düzenleme inancı Kemalist kadro için gerekli politikaların hem temeli oluşturmakta hem de Osmanlı geleneksel yapılarını tasfiyesini meşru kılmaktaydı (Söğütü, 2011: 174-175).

Laik Kemalist kadronun, devraldığı Osmanlı iktidarının temel referans noktasını İslam'la şekillenen kültürel kodlar oluşturuyordu. Osmanlı iktidarının bu kodları laik çevre için hem iktidarın meşruiyeti hem de güvenliği için tehlike oluşturmaktaydı. Kısaca Kemalizm Osmanlı devletinden epistemolojik ve ontolojik bir kopuş üzerine kendini inşa ediyordu. Bu kopuşun nesnel gerçekliği için yeni bir kimlik ve vatandaşlık kavramına ihtiyaç duyuluyordu. Aydınlanmış, modern ve düzenli bir toplum için medenileşmiş vatandaşlar gerekiyordu. Yukarıdan aşağıya bir değişimi öngören proje, kamusal alandan özel alana doğru genişletilerek, aile ilişkilerinden kişisel beğenilere kadar uzanmaktadır (Çolak, 2007: 14).

Bu kapsamlı değişim, teknoloji devrimin yanı sıra kültürel devrimi de gerektiriyordu. Osmanlı'nın son dönemlerinde Osmanlı ve Almanya arasında bir yakınlaşma olmuş ve Almanya'nın ulusal birliğinin kalkınmada gösterdiği başarı, Osmanlı aydınlarında hayranlık yaratmıştır. Bu hayranlık ve Fransız Devrimi'nin etkisi, Cumhuriyet dönemi kültürel devrimlerine de yansımış ve Alman kültürçülüğü, Fransız devrimciliğinin kültürel devrim anlayışı, bu dönemde Türk aydınları arasında kültür- medeniyet ikilemine neden olmuştur (Söğütü, 2011: 171; İrem, 2008: 23).

Alman tipi kültürel söylemi Türkiye'de Ziya Gökalp temsil etmektedir. Kültür- medeniyet ayrımı yapan Alman Romantikleri, kültürün ve medeniyetin çatışma halinde

olduğunu düşünmektedirler. Fakat Gökalp bu görüşe karşı çıkmakta ve kültür ile medeniyetin birbirini tamamladığını savunmaktadır (Çolak, 2007: 16). Gökalp'e göre kültür ulusal, uygarlık uluslararasıdır. "Kültür, yalnız bir ulusun dinsel, ahlaksal, hukuksal, kurgusal, sanatsal, dilsel iktisadi ve bilimsel hayatlarının uyumlu toplamıdır. Uygarlıksa, aynı gelişmişlik düzeyindeki birçok ulusların toplumsal hayatlarının ortak bir toplamıdır". Uygarlık, bireysel istem ve yöntemle oluşurken; kültür, kendiliğinden oluşur ve doğaldır. Sözcükler kültürün, terimler uygarlığın temsilciliğini yapmaktadır (Gökalp, 2006: 59-61). Gökalp'e göre kültür, toplumda var olan değerleri ifade eder; uygarlık ise gerekli doğrultuda evirilerek değişebilir (Çolak, 2007: 16).

1923 ile 1930 yılları arasında medeniyet söylemine ciddi bir vurgu vardı. Bu zaman aralığında yapılan tüm kurumsal (Cumhuriyetin ilanı, Halifeliğin kaldırılması, eğitimin birleştirilmesi, tekkelerin kapatılması v.b), yasal (medeni kanunun kabulü gibi), sembolik (şapka kanunu, kadının toplumdaki statüsünün kanuni açıdan değişmesi, Latin harflerin kabulü v.b) değişikliklerin tamamı yeni medeniyete geçişi ve bu medeniyete geçişin söylemini ifade ediyordu. Ayrıca Kemalizm, toplumu radikal değişim kararlarıyla akıl rehberliğinde yeniden kurgulamakta ve kurgulanan bu toplumda, gelenek ve geleneğin uygulamalarına hiçbir şekilde yer vermemektedir. Kemalizm, siyasal alanda milliyetçilik çerçevesinde vatandaşlığı kavramsallaştırarak tarih dışına çıkarmakta, Türk toplumunu eşsiz ve tektip olduğuna inandırmaktadır. Kemalizm, milliyetçilikle birleşerek İslamcı ve Türkçülüğün gelenekselliğine karşı çıkarak, Osmanlı-İslam mirasına dayanan tüm toplumsal yapıları dönüştürmeye çalışmıştır (Çolak, 2007: 18-22). Cumhuriyet modernleşmesinin bu yaklaşımı, milliyetçi ve İslamcı kesimlerden oluşan iki muhafazakar akım yaratı. İslamcı akım Cumhuriyetin erken döneminde geleneksel Osmanlı sistemiyle özdeşleşmekten, irticai eğilimler olarak görülmeğe korktuğundan Kemalizm'in

kurguladığı siyasal alanın (Sinan, 2009: 19-20) dışında kalarak daha çok toplumla ilişki kurma yoluna gitti.

Kurulacak ulus devlet ancak güçlü bir ulusal ekonomik yapı, ulusal ve kültürel kimlik inşası ile ayakta kalabilirdi. Fransız Devrimi'nin eşitlik, özgürlük, kardeşlik şiarı modern Türk devleti için nesnel gerçekliği olduğu söylenemezdi. Her ne kadar Kemalizm Aydınlanma düşüncesiyle toplumsal kopuş, radikal değişimler, akıl rehberliğinde yeni bir toplum kurgusu oluşturmak istese de, sahip olduğu toplum imgesi açısından modern olsa siyasal, ekonomik ve kültürel açıdan Aydınlamacı akıldan ayrılarak muhafazakarlığa kaymaktadır. Kemalizm'in gelenekle bir hesaplaşma niyetinin olmaması, Türk milletine özgü benzersiz nitelikleri koruma önceliğinin, Kemalist devrimci söylemde bir çelişkiye neden olmaktadır. Bu nedenle Tanıl Bora Türk modernleşmesini muhafazakar modernleşme olarak tanımlamaktadır (Sinan, 2009: 20).

Türk muhafazakarlığı, Kemalizm'in radikal değişikliğine bir tepki olarak doğsa da modernleşme ve Batılılaşmayı savundu. Türk muhafazakarlığı Kemalizm ile modernleşmenin hızı ve gelenekle kurulması gereken ilişki noktasında birbirinden ayrılmaktadır. Türk muhafazakarlığının istediği geleneğin sürdürülmesi değil, modernlik sürecine dahil edilmesi, geleneğin eksik kaldığı noktada üretilmesidir. Bu nedenle Türk muhafazakarlığı, Kemalizm'e tepki olarak doğsa da ona karşı değildir. Türk muhafazakarlığının meşru zemini aslında Kemalizm'e dayanmaktadır. Muhafazakarıyla liberaliyle dönemin tüm aydınları, Cumhuriyet ilkelerini vazgeçilmez kabul ediyordu. Aktaşlı'nın ifadesiyle Türk muhafazakarlığının Kemalizm'i içselleştirdiği için milliyetçi muhafazakarlığın İslami muhafazakar kanada karşı bir konumda yer almasına neden olmuştur (Aktaşlı, 2011: 149-151).

Kemalist seçkinler, pozitivismle kurdukları ilişki nedeniyle kültürel dönüşümü sağlamak zorundaydı. Kemalist seçkinlere göre geleneksel toplumdan modern topluma geçiş için, zihniyet dönüşümünün gerçekleştirilmesiyle, Batı'daki teknolojik gelişimlerin arkasındaki kültürel pratikleri yakalamakla mümkündür. Bu kültürel pratikleri olanaklı kılan araçsal düşünce için rasyonel bireyler yaratılmalıydı. Oysa Türk toplumu daha Batı toplumları düzeyine erişmemiştir. Toplum din ve geleneğin etkisinde olduğundan, eğitimle her bireye bu araçsal düşünceyi kazandırma devletin seçkinlerine düşüyordu. Kemalist modernleşme, “öncelikle insan zihnini din, gelenek, efsane ve mit gibi geleneksel bilgi kaynaklarında arındırmak” istiyordu. Devletin bireye bu denli müdahalesi, kültürel alanın inşası amacıyla devleti bireye öncelemesi, bilimin sınırlarını devlete bırakılması, bilime gereğinden fazla önem verilerek bireyin üstünde bir konum atfedilmesi Aydınlanmacı akıl ile çelişmekte ve Kemalist devrimin muhafazakarlığa kaymasına neden olmaktadır. Zaten Aydınlanmacı aklın eleştirisinden sonra oluşan pozitivism, liberal öğelerden ziyade muhafazakar öğeleri içermekteydi (Söğütlü, 2011: 168-175). Horkheimer ve Adorno, pozitivismin her ne kadar Aydınlanma'dan etkilense de akli sorgulayıcı, kuşkucu ve eleştirel olmadığını, Aydınlanma ruhuyla çeliştiğini belirtmektedir. Pozitivismin bu yönüyle Kemalist devrimi de etkileyerek, Kemalizm'in yerinden etmek istediği doğmalarla aynı olmaya zorlamıştır. Bağımsız bir aktör olan bireyin; kendi çıkarları peşinde koşacak akılcı varlık olarak görülmesi, Aydınlanma'ya göre birey özgürlüğünün korunması gerekirken millet denilen kolektivitinin bölünmez ve organik bütünlüğün parçası olarak görülmesi Cumhuriyet'in modern muhafazakar tarafını göstermektedir (Söğütlü, 2011: 175-179).

Kemalist seçkinler ulusal kimliğin inşası için iki yönlü bir çalışmaya girişmiştir. İlki din temelli kimliği aşındırmak; ikincisi ise Türk'e özgü özelliklerin ön

plana çıkarıp Türk milliyetçiliğinin vücut bulmasını sağlamaktır. Modern Türk toplumu için elzem olan, milli kimliği oluşturmak ve Türk'ün biricikliğini ortaya çıkarmaktır (Söğütü, 2011: 181). Türk kimliğini oluşturma çabası Kemalist Devrimi, Aydınlanmacı akıldan uzaklaştırmıştır. Kemalizm bir yandan akılcı, evrensel değerlerle, yeni bir toplum kurgusu yaratarak laikliği ön plana çıkarırken öte yandan yerel olan ve Aydınlanmacı akıl ile çelişen, tarihin derinliklerinde olduğu iddia edilen milli değerleri de kurgulamaktan geri kalmamıştır. Kemalizm bu yolla bireyi bir yandan köksüzleştirmekte bir yandan da topluma yeni köken icat ederek köksüzlüğünü gizleme ve tarihin derinliklerindeki Türklerin mükemmel ırk olduğuna inandırmaktadır. Kemalizm aslında Aydınlanmacı akıl ile çift yönlü bir ilişki kurmakta. Kemalizm hem geleneksel Osmanlı toplum yapısını tasfiyesi için hem de yeni bir toplum inşası için Aydınlanmacı akli kullanmaktadır. Bu nedenle Kemalizm'in ne tam olarak rasyonel olduğu söylenebilir ne de rasyonalizmin evrensel derlerlerinden arınık (Çolak, 2007; Sinan, 2009; Söğütü, 2011).

Türk milliyetçiliği İslamcılıkla çok fazla uzak duramadı. Türkiye'de İslamcılık ile milliyetçilik arasında Osmanlıdan beri süregelen bir ilişki söz konusudur. Tanıl Bora'ya göre dini cemaat ve gelenek muhafazakarlığın dini kolunu; millet, devlet ve otorite ise muhafazakarlığın milliyetçi kolunu oluşturmaktadır. Muhafazakar düşünürler açısından Türkiye'de dini muhafazakarlığın, milliyetçi muhafazakarlığa eklenmesi daha dayanıklı bir millet ve cemaat için önemlidir. Muhafazakarlar için din, milletin özünü koruyan ve devletin otoritesini sağlayan temel ilkedir. Türkiye'de dinin, milliyetçiliğin vazgeçilmez dayanak noktası olmasının nedeni Türklerin yüzyıllardır İslam'la ilişki içinde olması, İslam'ın kültürel alanda baskın öğe olmasından kaynaklanmaktadır (Sinan, 2009: 21). Ayrıca Kemalist Devrim ideolojisini, ilerleyen yıllarda toplumla barıştıran ve halka

inmekte zorluk çeken Kemalist seçkinlerin toplumla ilişki kurmasını kısmen de olsa sağlayan İslami muhafazakarlık olmuştur.

1960'lı yıllarda Türk muhafazakarlığı açısından yeni bir dönüm noktası oldu. Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de sol hareketler hız kazandı. Türkiye'de sol kesimin güç kazanması milliyetçi muhafazakarlarla İslami muhafazakarların birleşmesine neden oldu. Türkiye'deki bu iki muhafazakar kanadın bir araya gelmesi, Cumhuriyetin ilk dönemlerindeki İslamcılarla resmi ideolojinin barıştığı anlamına gelmektedir (Söğütü, 2011: 158). Artık resmi ideolojiyi benimseyenler sadece milliyetler değil, İslamcılar da resmi ideoloji için devleti sahiplenmeye başladılar. Devlet ve İslami muhafazakarlar arasında kurulan bu ilişki, Türk İslam sentezciliği ve Türk muhafazakarlığı olmak üzere iki farklı koldan yol almıştır. Türk İslam sentezi kendini ülkücülükle, MHP ile özdeşleştirerek, Tasavvufçu İslam anlayışına kadar uzanan İslami muhafazakarlığı düşünsel açıdan zayıflatmakta ve sığ bir ideolojiye dönüştürmektedir (Aktaşlı, 2011: 158-159).

Din devlet ilişkisi, muhafazakarlık, modernlik, laiklik Türkiye'de bugüne kadar tartışılan başlıca konular arasında yer almaktadır. Türk muhafazakarlığı ilk önce Doğu-Batı senteziyle işe başlasa da; 1960'lı yılların sonundan itibaren Türk İslam sentezi biçiminde kendine yer edinerek, teknik modernitenin kültürel taşıyıcısı olarak Türk siyasal, ekonomik, kültürel hayatında hakim öğelerinden biri olmayı başarmıştır (İrem, 2008: 31).

1.2.2.2. Bir Kurgu Olarak Türk Muhafazakârlığı

Türk İslam anlayışı ile Türk muhafazakârlığı karşılaştırıldığında Türk İslam anlayışının Türk muhafazakarlığı kadar kurgusal olduğu görülecektir. Türk İslam anlayışı, geçmişe ve pür İslam'a duyduğu özlemle toplumda var olan dini gerçekliğin ötesine geçmek ve Türk kültürünün özünü oluşturduğuna inanılan İslam'ı yeniden kurgulamayı amaçlamaktadır. Burada unutulmaması gereken önemli nokta; Türk İslam anlayışı, geniş

halk kitlesinin benimsediği İslami anlayışa tam olarak dayanmadığı ve ideolojik tarafının ağır bastığıdır.

Dini ideolojileştiren Türk İslam anlayışı, tıpkı Türk liberalizmi gibi özünde toplumsal mühendisliği barındırmakta ve İslami projeye toplumsal türdeşliği sağlamayı amaçlamaktadır (Akıncı, 2008: 65).

Dini ideolojileştirerek toplumsal projeye dönüştüren İslami hareket ile bu İslami hareketin dışında kalan ve toplumda genel kabul gören İslami hareketlilik Türk muhafazakârlığına daha yakın durmaktadır. Bu iki İslami yaklaşımı Akıncı (2008:65) dikey ve yatay hareketlilik olarak tanımlamaktadır. Dikey hareketlilik, dini ideolojileştirerek Türk liberalizm anlayışına yakınlaştırmaktadır. Bu hareket, devlet hegemonyasını elinde bulunduran, laikliği savunan kadroya karşı bir savaş içerisinde olup devletin kontrolünü ele geçirmeyi açık veya örtük bir biçimde amaçlamaktadır. Buradan da anlaşılacağı üzere, Türk siyasi düşüncelerin tamamında devletle özdeşleşme ve devletin kontrol mekanizmalarını ele geçirip, toplumu yeniden yapılandırma amacı güdülmektedir. Bu çatışma alanında sadece kullanılan ideolojiler farklılaşmakta ve çatışan grupların ortak hedefi toplumu değiştirip dönüştürmektir. Modernleştirici projede Batılılaşan toplum özlemine karşı dikey hareket eden İslami projede ise pür İslam'a yeniden dönüş özlemi vardır (Akıncı, 2008).

İslam'daki yatay hareketlilik ise gündelik hayatın cemaatsel yapıları ve bu yapıların bireylerle kurduğu sıkı bağlar, muhafazakâr değerlere daha yakın durmaktadır. Muhafazakârlığın kişiyi sınırlı görme anlayışı ile yatay İslami hareketin bireyi toplumsal değerlerle bütünleştirme çabası, manevi değerlerin savunulması noktasında birleşmektedir. Yani muhafazakârlığın savunduğu dini cemaatlerin varlığının gerekliliği, toplumda

düzenin temsilcisi olma durumu, bireyin eksikliğini gidermesi ve bu amaçla toplumsal ağların kurulma gerekliliği yatay İslami hareket de savunmaktadır (Akıncı, 2008: 65-66).

Gerek Türk liberalizmi gerekse Türk muhafazakârlığı Batıdaki örneklerle karşılaştırıldığında ontolojik ve epistemolojik açıdan farklılık göstermektedir. Türk muhafazakârlığının merkezde değil de çevrede yani toplumsal alanda gelişmesi (Akıncı, 2008: 161) ontolojik olarak Batı örneğinden farklılaşmaktadır. Batı'da, muhafazakâr akım merkezden, liberalizm ise çevreden beslenmiştir. Batı muhafazakârlığı daha sonra kitleselleşmiştir. Türk muhafazakârlığı ise kitlesel destekten sonra merkeze yönelmiştir.

Türkiye'de teorik bilginin kuruyucu kadrosu, gelenek ve dinle kurdukları ilişkinin kökeninde reddi mirasın olması açısından kurgusal anlamda liberalizmin benimsediği değerlere yakınlaşmaktadır. Fakat hukukun üstünlüğü, toplumsal sözleşmeden kaynaklı sınırlı devlet söz konusu olduğunda bu teorik bilgi, muhafazakâr nüveleri bünyesinde barındırır ve teorik bilgi yerini pratik bilgiye bırakmaktadır. Bu ikililik Türk modernleşme pratiğinde laik devlet anlayışı, devletçilik, ulusçulukla özdeşleşmekte. Türk muhafazakârlığının epistemolojik açıdan Batı örneklerinden işte bu noktada farklılaşmaktadır.

1.3. Girişimcilik

Girişimcilik terim olarak yeni bir olgu almasına rağmen, faaliyet anlamında oldukça eskilere dayanmaktadır (Güler, 2008:5). Girişimcilik kavramı, yöneticilik, koordine, organizasyon yapımı, personel ilişkileri, kontrol ve karar aşaması yönüyle yönetim biliminin; yenilikçilik, yaratıcılık, duygusallık, cesaret, özgüveni oluşturan yönüyle psikolojinin; tüm bunların bünyesinde barındıran toplumsal kurumların değerlendirilmesi açısından da sosyolojinin ilgi alanına girmektedir (Kuvan, 2007: 12).

Tarihsel süreç içerisinde girişimcilik kavramına pek çok anlam yüklenmiştir. Yüklenen bu anlamlar, girişimciliğe geniş bir bakış açısı kazandırsa da zamanla “girişimcilik” ve “girişimci” kavramlarının tanımı konusunda literatürde fikir ayrılığına neden olmuştur (Kapu, 2001: 126).

Girişimci kavramı İngilizcede “giriş” anlamındaki “enter” ve “ilk” anlamına gelen “pre” kelimelerinin birleşiminden “ilk başlayan” anlamındaki “entrepre-neur” kelimesinden türemiş ve “bir şey yapmak, üzerine almak” anlamına gelen “entreprendre” den gelmektedir. Arapça “müteşebbis” kelimesi, “şe-bi-se” kökünden türeyip bir şeye pençe ile yapışmak anlamındaki “teşebbüs” sözcüğüne dönüşmüştür. Türkçede “gir” kökünden “girişme” fiilinden işadami, işveren ve patron anlamındaki “girişimci” kavramı türemiştir. Ekonomi temelli bir kavram olan girişimcilik, herkes tarafından bilinen ve kabul gören akademik tanımı ilk kez 1755 yılında Fransız asıllı İrlandalı ekonomist Richard Cantillon tarafından yapılmıştır. Cantillon’a göre girişimci, kâr elde etmek amacıyla işi organize eden ve işin riskini üstlenen kişidir. Cantillon, girişimciyi; risk almayla, yönetme becerisine sahip, belirli bir fiyattan ürünleri satın alıp belirsiz bir fiyattan satarak kar elde etme amacı güden ve bir dizi arayış içinde olmak şeklinde tanımlamaktadır (Döm, 2006: 3; Özgen, 1996; Kuvan, 2007: 12; Küçükaltan, 2009: 23).

Girişimcilik kavramı, bugünkü anlamını bulması için yüzyıllar gerekecekti.

Girişimciliğin tarih boyu geçirdiği değişiklikleri başlıklar halinde verisek:

1. Ortaçağ- 17. yüzyıl: Girişimcilik büyük ölçekli projelerde yer almakta; hükümet ile yapılan anlaşmalara göre kazanç ve kayıp riski üstlenmektir.
2. Richard Cantillon (1725): Girişimci kişi, belirli koşullarda satın alıp belirsiz koşullarda satan; potansiyel bir kâr için risk alan ve riski yönetendir.

3. Turgot (1766): sermayedar ile girişimci farklıdır. Girişimci, üretim faktörlerini yeni yollar kullanarak birleştirir; sermayedar girişimci için gerekli fonları sağlar.
4. Adam Smith (1776): İşletmeler, bireysel açıdan bencillik peşinde olup, görünmez bir el ile refahı teşvik etmektedir. Yemeğimizi kasabın, fırıncının yardımseverliğinden değil, onların kişisel çıkarlarından kaynaklı sağlıyoruz.
5. Beaudou (1797): Girişimcilik; risk alan, planlayan, gözetip denetleyen, örgütleyen ve bunlara sahip olandır.
6. J. B. Say (1803-1821): Girişimcinin kârı, sermayeden ayrılmaktadır. Klasik mikro iktisat teorisindeki üç üretim aracı olan sermaye, işgücü ve araziye dördüncü birleşen olarak girişimcilik eklenmiştir. Ayrıca girişimci örgütlenme ve koordinasyon ustasıdır.
7. F. Walker (1876): Fon sağlayıp kazanç sağlayan ile yönetim yetenekleri nedeniyle kar elde edenler birbirinden ayrılır.
8. J. Schumpeter (1934): Girişimci yenilikçidir ve denenmemiş teknolojileri geliştirir.
9. D. McClelland (1961): Girişimci enerjik ve orta derecede risk alan kişidir.
10. P. Drucker (1964): Girişimci fırsatları maksimize edendir.
11. P. Kilby (1971): Girişimciliğin zor anlaşılır doğası nedeniyle hemen hemen tüm araştırmacılar, girişimciler hakkında belli bir fikir sahibi ve ekonomik gelişmede girişimciliğin önemi konusunda hemfikir olmasına rağmen, girişimcinin asıl özelliklerinin ne olduğu tam olarak belirleyemediler.
12. A. Shapero (1974): Girişimci inisiyatif kullanır, sosyo-ekonomik mekanizmaları örgütler ve başarısızlık riskini kabullenir.
13. K. Vesper (1980): Girişimci; iktisatçı, psikolog, işletmeci ve politikacılar tarafından farklı gözle görülmektedir.

14. G. Pinchot (1983): Halihazırda varolan bir örgütün içindeki girişimci iç girişimcidir.
15. R. Hisrich (1985): Girişimcilik farklı değerlerde bir şey yaratma süreci içinde, gerekli zaman ve çabayı sarf etmeyle birlikte yaşanabilecek finansal, psikolojik, sosyal riskleri düşünmek ve bunun sonucunda maddi ve bireysel doyum elde etmektir.
16. Garter (1988): Girişimcilik, yeni işletme yaratma sürecidir; girişimci de bu yeni işletmeyi kuran kişidir.
17. Shaver ve Scott (1991): Girişimcilikte atfetme ve bilinç önemli yer almaktadır. Girişimci aklında tüm olanakları birleştiren, yeniliğin mümkün olacağını düşünen ve işi yapmak için içinde motivasyon bulunan kişidir. Girişimcilik ve girişim kararı için bir kişi, süreç ve seçime ihtiyaç duyulur.
18. Venkataraman (1999): Bölgesel girişimciliği etkileyen on temel faktör vardır: Üniversite gibi merkezi kurumlar bilgi ve destek sağlamalı, yerel risk sermayesi olanaklı olmalı, ekonomik ve psikolojik açıdan başarısızlık korkusu azalmalı, fikir ve kaynaklar birleşmeli, yeni iş modelleri yaratılmalı ve uyarlanmalı, taklitçi olduğu kadar devrimci olmalı, bölgesel ana yetkinlikleri veya rekabetçi avantajlar kullanılmalı, hükümetlerin etkisinden çok görünmez el prensibi uygulanmalı, başarılı rol modelleri ve yönetsel liderlik olmalı, yerel yaşam kalitesi sağlanmalı (Güler, 2008: 48-49).

Girişimci kavramının gerçek anlamını bulup yaygınlaşmasını sağlayan kişi ise John Stuart Mill'dir. Ancak girişimcilik kavramına yenilikçiliği kazandıran kişi Joseph Alois Schumpeter oldu. Cantillon'ın tanımını yetersiz bulan Schupeter, girişimciliği:

1. Yeni ürünler (mal ve hizmet),
2. Yeni süreçler geliştirme,
3. Yeni ihracat pazarları bulma,
4. Yeni ham madde, yarı mamul, arz kaynakları bulma ya da yeni bir organizasyon yapısı oluşturma gibi, işletme açısından yeni kombinasyonlar yaratarak mevcut ekonomik düzeni yıkan kişidir ki Schumpeter buna yıkıcı girişimcilik demektedir (Döm, 2006: 4-5).

Girişimci kavramı, (entrepreneurship) günümüzdeki anlamını, 19 ve 20. yüzyılda kapitalist üretim tarzının yaygınlaşmasıyla bulmuştur. Modern dönemin ve modern ekonominin motor gücü olarak kabul edilen burjuva sınıfına atfedilen bir kavram olan girişimcilik; modernleşme kuramlarının da vazgeçilmez hareket noktalarından biridir. Modern ekonomi dönemine ait insanı, kapitalist zihniyeti ve burjuva sınıfını tasvir eden Werner Sombart, “geniş anlamda aynı ve tek bir iradeye boyun eğen birçok insanın arasında süreklilik taşıyan bir işbirliğinin uzun vadede gerçekleşmesi” olarak anlamaktaydı. İlk girişimci biçimleri olarak askeri seferler, büyük toprak mülkiyeti, devlet ve kiliseyi görüyordu. Girişimcinin fatih, örgütleyici, müzakereci bir ruha sahip olması gerektiğini savunan Sombart; kapitalist girişimciliğin ilk şekilleri korsan/hırsız, feodal beyler, bürokrasi daha sonraları ise spekülâtör ve tüccarlar olduğunu düşünmekteydi. Ama Sombart, tüccarları mal üretim noktasında diğer girişimci tiplerinden ayırmaktadır (Sombart, 2008: 69-105).

Üretim araçlarını bir araya getiren ve değerli olduğuna inandığı malı üreten ve elde edeceği kâr için riski göze alan girişimci, bir toplumsal sınıfı oluşturmaktadır. Bu toplumsal sınıf, Avrupa’da burjuvazi adıyla karşımıza çıkmakta ve Fransızcada “bourg” yani kasaba sözcüğünden türemektedir. Ticaretle uğraşan, kar amacı güden bu sınıfın toplumsal kökeni kısmen feodal senyör ve çevresi, kilise üyeleri, lonca zanaatçılar ve

özellikle tüccarlara dayanmakta. Senyörün şatoları çevresinde gelişen kentler ise burjuva sınıfı için yeni yerleşme alanı oluşturmaktaydı. Özer'e (2001:167-169) göre, girişimci sınıf, bu kentlerde dikkate değer bir tarımsal üretim artışı ve buna bağlı olarak kayda değer bir birikim sağlamamışlar. Fakat bu birikim, kapitalist ekonomik dönüşümü sağlayacak gücü oluşturmamaktaydı. Bu dönüşüm için Sombart'ın değimiyle bir spekülâtör, tüccar ve girişimci ruha sahip bireyler gerekiyordu.

Girişimci sınıfın ortaya çıkışında kapitalist üretim ilişkilerinin gelişmesi büyük rol oynamıştır. Kapitalist üretim ilişkilerinin doğması için üç koşula ihtiyaç duymuştur. Bunlar; feodal toplumun çözülmesiyle gerçekleşen emeğin özgürleşmesi, para olarak servetin birikimi ve kent zanaatçılığı içinde gelişen teknoloji... Bu unsurların gelişimi için geleneksel toplum yapısının zayıflaması beklenmiştir (Özer, 2001:169).

Girişim kavramı; en geniş anlamda, paranın varlığından çok yeni üretim teknikleri, değişen koşullara uyum (Durukan, 2007: 29) olup girişimci de “yeniliği ekonomik sistemde var olan sosyal ve kurumsal engellerin üstesinden gelmek için mevcut durumu zorlayarak gerçekleştiren” kişidir (Döm, 2006: 5). Girişim kavramının tek bir tanımı olmadığını ifade eden Özgen, bu tanımların ortak noktasının kuram ve bu kuramın da “fonksiyonel kuram” olduğunu belirtmektedir (Özgen, 1992: 220-221). Yapısal-fonksiyonel yaklaşımın Amerikalı temsilcisi olan Parsons'a göre girişimcilik, toplumsal kurumlar içerisinde gerçekleşmekte ve toplumun dini, kültürel, politik yapısı tarafından düzenlenmektedir. Girişimci olarak aktör, toplumsal yapının bir türevi olup verili koşullar çerçevesinde rolünü oynamaktadır (Aytaç, 2006: 148).

Özgen ve Aytaç'ında belirttiği gibi; modernleşme kuramı bağlamında girişimcilikte, geleneksel- modern veya kolektif- bireysel toplumlar ayrımı çok net bir şekilde görülmektedir. Hofst'ede, bu ayrımdan yola çıkarak girişimci bireyin geleneksel-modern toplumdaki özelliklerini, tek tek belirtmektedir. Kolektivist toplumlarda; kolektif çıkarlar bireysel çıkarların üzerindedir, özel hayat cemaat tarafından denetlenir, kararlar

grup tarafından önceden alınır, ekonomi kolektif çıkarlara dayanır, eşitlik anlayışı bireysel özgürlükler üzerinde baskındır, toplumda uyum ve konsensüs nihai bir hedeftir, insanlar geniş aile ya da sadakate dayalı gruplar içinde doğar ve yetişirler, kimlikler, birbirine bağlı sosyal ilişki ağları içinde oluşur, çocuklar, “ben” yerine “biz” duygusu etrafında yetiştirilir, eğitimin amacı, “nasıl yapılacağını öğretmektir”, işveren ile işçi arasındaki ilişki ahlaki değerlere dayanır.

Bireyci toplumlarda ise, bireysel çıkarlar kolektif çıkarlara baskındır, özel hayat gizlilik esaslarına tabiidir, herkesin, kendine özgü düşüncelere sahip olması beklenir, ekonomi bireysel çıkarlar üzerine temellenir, bireysel eşitlik ideolojileri baskındır, her bireyin kendisini gerçekleştirmesi nihai bir hedeftir, kimlik bireysel esaslar üzerine inşa olur, çocuklar “biz” yerine “ben” terimi etrafında yetiştirilir, eğitimin amacı “öğrenmeyi nasıl öğretmektir”, işveren ve işçi arasındaki ilişki karşılıklı çıkar üzerine temellenmiş bir sözleşmeye dayanır, yönetim bireyci bir yönetimdir. (Aytaç, 2006: 148).

Durukan (2007: 30) da girişimci sınıfının kalkınmada, gelişmesinde, değişime uyumda ve en önemlisi de ekonomik büyümede başat rol oynadığını ve geri kalmış toplumların girişimci niteliğe sahip kişilerin sayısının az olduğunu belirtmekte ve bu sınıfın ortak özelliklerini şöyle sıralamaktadır: kabul edilebilir riskleri göze alan kişidir, gereksiz risklere atılmaz zira o bir kumarbaz değildir, kararlıdır, ne istediğini bilir, çok yönlüdür, iş bitiricidir, kendine güvenir, eksiklerini görür, tavizsizdir, işlerin zamanında ve doğru yapılmasını ister, değişiklikleri benimseyebilen kimsedir.

Girişimci kişilerin bazı görev, sorumluluk ve işlevleri vardır. Bunlar; yeni ürünler ortaya çıkarmak ya da bilinen ürünlerin niteliğini değiştirmek, yeni üretim yöntemleri geliştirip uygulamak, endüstride yeni ve gelişmiş örgütlenmelere gitmek, yeni pazarlara açılmak, yeni girdi kaynakları bulmak, yönetim ve çalışanlar arasındaki ilişkileri

artırmak, işletme ile kamu ve devlet arasındaki ilişkileri geliştirmektir (Aytaç, 2006: 148-149).

Girişimcilikte; işletme girişimciliği veya ekonomi ekolü ile eğitim ekolü olmak üzere farklı yaklaşımlar söz konusudur. İlk yaklaşım, dar anlamda girişimcilik olarak adlandırılır ve daha çok ekonomik teorileri ifade etmek için kullanılır. Ekonomi ekolüne göre, girişimciliğin temel amacı yeni meslekler geliştirmek ve refah yaratarak ekonomiye katkıda bulunmaktır (Kapu, 2001: 127-128). Girişimciliğin bu ekolü, iktisat teorisyenlerinin pek çoğunu bünyesinde barındırmaktadır.

Cantillon, girişimcilik kavramını ilk kez 1734 yılında bir eserinde kullanmış ve bu eserini 1975'te yayınlanmıştır. Cantillon, bu eserde girişimciyi, "getirisi belirsiz, katlanılacak maliyetin bilindiği koşullarda basiretli ve kendine güveni tam bir şekilde hareket eden birey" (Kapu, 2001: 129) olarak tanımlamaktadır. Cantillon'ın çalışmalarında belirsizlik kavramı önemli bir yer alır. Girişimcilik; yüksek fiyatlardan satış yapmanın olanaklarından faydalanarak, fiyatları aşan maliyetlere yol açan belirsizliklere göğüs geren bireyi ifade etmektedir. Girişimci birey, belirsiz ortamda kendi kendine çalışandır. Örneğin spekülatif, komisyoncu kendisinin bilmediği yada kendisi için belirsiz olan gelecekteki piyasa koşullarında faaliyette bulunmaktadır. Cantillon'a göre zenginliğin ana kaynağı topraktır ve ekonomide de etkin olan üç grup vardır. Bu gruplardan birincisi, finansal açıdan bağımsız olan toprak sahipleri; ikincisi, gelir elde etmek amacıyla risk yüklenerek piyasadaki değişkenlerden faydalanan girişimciler ve son olarak emeğini kiralayanlardır. Cantillon'un çizdiği girişimci tipi, risk-kazanç ile tanımlanmakta ve yenilikçi unsurlar içermektedir (Kapu, 2001: 129).

Avrupa'nın ilk ekonomi profesörü olan Jean Batiste Say, sermaye ve girişimci arasındaki farklılığa vurgu yapmıştır. Sermayedar, kapitali temin eden taraf olduğu için risk

alan konumundadır; fakat girişimci risk almaktan ziyade risk ve yönetim alanlarını birleştirendir (Kapu, 2001: 130; Kavun, 2007: 61). Say'a göre girişimci veya üreticide bulunması gereken özellikler şunlardır:

1. Kurmuş olduğu ilişkiler yoluyla sermaye bulmayı başarır,
2. İşletme ve işle ilgili bilginin yanı sıra sabır, dürüstlük ve dünya bilgisi gibi ahlaki değerlere sahip olmalı,
3. Belirli uzmanlık isteyen ürünlerin muhtemel talep miktarlarını ve o ürünlerle ilgili ortalama üretimin bilinmesinin önemini anlayan,
4. Gerekğinde yetkilerin büyük bir kısmını devredebilen ve aynı şekilde hammadde ve işgücünü temin eden, yeni piyasaları araştırandır.

Max Weber'e göre, kapitalizmin ortaya çıkmasını sağlayan Protestan ahlakıdır. Tüm uygarlıklarda kâr elde etme güdüsü vardır; fakat akılcı bir disiplinle kâr elde etme düşüncesi sadece Batı kapitalizmine özgüdür. Batı kapitalizminde temel amaç; kâr elde etme değil, kârın maksimizasyonu rasyonelleştirme, hesap yapma ve disipline dayandırmadır (Özgen, 1992: 8). Weber'e göre girişimci, sürekli olarak yenilenen kazanç peşinde olan kişidir. Bu kazanç güdüsü, dinsel ve toplumsal yapılar yoluyla alınan eğitim sayesinde bireyin yaşam ve meslek başarısını sağlamaktadır (Kuvan, 2007: 63).

Ekonomik gelişmenin itici gücünün girişimci olduğunu söyleyen Schumpeter'a göre girişimci, kişi veya kurum olabilmektedir. Bu girişimciler yeni buluş veya bilimsel araştırmalarla üretimdeki girdileri sürekli yenileyebilmekte; kapitalist sistem bu yolla ilerleyebilmekte, kendini sürekli yenilemektedir (Dolgun, 2006: 146).

Schumpeter'in girişimcilik yaklaşımında yeniliğin önemi vurgulanmakta ve yenilikle; yeni yapılanma, yeni bir kaynak, yeni bir üretim süreci ve yeni bir ürün kastedilmektedir (Kuvan, 2007: 63). Liberal ekonomi ile toplumsal ilerleme arasında bir

ilişki kuran Schumpeter, ekonomik sistemde zaman zaman ortaya çıkan sapmaların kaynağı olarak yenilikçi teşvikleri görmektedir. Bu yenilikler teknoloji, ürün, yapı, ticari örgütlenme vb. alanlarda ortaya çıkmakta ve endüstride büyük yenilik ve dönüşümlere yol açmaktadır. Bu süreçte ortaya çıkabilecek ekonomik kriz veya durgunluk; sürece ayak uyduramayan, geçerliliğini yitiren firmaları ortadan kaldıracak ve bunların yerine yenilerini ikame etmesine ön ayak olacaktır. Bu yola yeni ticari gelişmeler ortaya çıkacak ve üretimin kapasitesinde sürekli bir genişleme, artma olacaktır. Siyasi ve kültürel alanlar da bu yeniliklere ayak uyduracak ve bu alanlarda da bir ilerleme yaşanacaktır. Bu ilerlemenin nihai kahramanı ise girişimci olacaktır (Dolgun, 2006: 146). Schumpeter'in yaratıcı yıkım olarak adlandırdığı bu durumuda önemli diğer unsur, kapitalizmin sergilediği dinamik yapıdır. Schumpeter'in yaratıcı yıkım olarak adlandırdığı olgu, aynı zamanda dinamik bir seyir izler. Bu durum, yeniliğin bir noktadan çıkış gücünü alıp, var olan nitelikleri, değişen çevreye göre karşılıklı etkilerle şekillendirerek, aşama aşama bütün sistemi dönüştürür. Schumpeter'a göre girişimciler, piyasa sisteminin yaratıcı yıkımında merkezi bir katalizör işlevi görmektedir. Endüstriyel süreç, sürekli olarak eskisini tahrip edip yenisini yaratarak, ekonomik yapıda, içeriden köklü değişikliklere yol açmaktadır (Dolgun, 2006: 147).

Schumpeter'a göre kapitalist girişimcilikte, rasyonel ve bireyselci ruh söz konusu ve bu ruh, kapitalist medeniyetin manevi ve estetik yönü dahil, her yanına yayılmış ve hakim olmuştur. Bu ruhun içinde, girişimcinin karakteristik özelliklerini oluşturan başarı, hırs, heves ve irade gibi özellikler bulunmakta ve bu özellikler girişimci sınıfı, bir anlamda irade ve fikir açılarından üstün insan olarak algılanmasını sağlamaktadır. Diğer bir ifadeyle girişimcilik bir nevi kültürel ilerlemeyi sağlayan unsurları barındırmaktadır ve bu unsurlar da toplumsal kökenlidir (Dolgun, 2006: 147-148).

Girişimcilerin ve girişimciliğin nasıl ortaya çıktığını anlamaya çalışan McClelland, girişimciyi motive eden güçler üzerinde yoğunlaşmaktadır. McClelland'a göre girişimcilerin ortaya çıkmasında motive edici güçlerin başında başarıma, sosyal ilişkileri kurma ve güç ihtiyacı yer almaktadır. Başarı motivasyonu ile hareket eden bireyler; iyimser, sorumluluk gerektiren işlerle uğraşmayı seven, yenilikçi bir anlayışa sahiptir (Kapu, 2001: 141). McClelland, toplumsal gelişmeyi bireysel gelişmeye bağlamaktadır. Başarı güdüsü yüksek insanlardan oluşan toplumlar daha hızlı gelişir. Başarının davranışsal sonuçları ise:

1. Alternatifleri inceleyerek amaçlarını belirler,
2. Bu kişiler ödüllendirilmekten çok bireysel tatmin için çalışırlar,
3. Bu kişiler işlerini şansa değil, çizdikleri rotaya göre gitmesini isterler

(Kuvan, 2007: 65).

Bir kültürel kod olarak girişimcilik, aynı zamanda zihniyet ve davranış biçimi anlamına da gelmektedir ve girişimcinin içinde yaşadığı toplumun sosyal-kültürel yapısıyla birebir ilişkilidir. Bu kültür, girişimcinin genel davranış özelliklerini belirlemektedir. Risk alma, belirsizlikten kaçınma, değişime karşı direnç gösterme, yeniliklere karşı tavır gibi konular, girişimcinin genel davranış özelliklerini belirlemede yönlendirici rol oynamaktadır. Her toplumda bu özellikler farklılık göstermektedir (Aytaç, 2006: 155). Gelişmekte olan ülkelerin girişimci özellikleri bu nedenle gelişmiş olan ülkelerin girişimci özelliklerinden farklılık arz etmektedir. Türkiye'de girişimci sınıfının gelişmekte olan bir ülke girişimcisi olması nedeniyle Türk girişimciliği gelişmekte olan ülke ekseninde ele alınıp değerlendirilecek.

Her ne kadar girişimcilik, kültürel öğelerden etkilense de işletme açısından kültürden kültüre, toplumdan topluma değişiklik göstermeyen göstergelere (Müftüoğlu ve

Durukan, 2004: 76-79) sahiptir. İşletmede istihdam edilen personel sayısı, işletmenin satış tutarı, kar hacmi, net pazar payı (ithalat ve ihracat) ve üretim derinliği (üretim aşamaları sayısı), ücret toplamı ve işgücü maliyeti, sabit varlıkların miktarı ve değeri, kullanılan alan, hacim, malzeme miktarı ve malzeme tutarı ve makine sayısı, toplam sermaye, öz sermaye, sabit sermaye ve çalışma (işletme) sermayesi, işletme kapasitesi, kullanım derecesi bu göstergeleri oluşturmaktadır.

1.3.1. Girişimci Bireyin Özellikleri

Girişimciliği kişisel özelliklere bağlayan eğitim ekolüne göre girişimci anlayış, bireylerin davranışlarında gizli bir olgu olarak yer almaktadır. Bu ekole göre girişimciler; yeterlilik, tutumluluk, beceri özelliklerine sahip olduklarından farklı ve karmaşık işlerde başarılı olabilmektedirler. Girişimci kişi; değişime karşı olumlu, esnek ve uyumlu, değişimi fırsat olarak değerlendirebilendir (Kapu, 2001: 141).

McClelland'a göre yüksek başarı ihtiyacına sahip bireyler, davranışlarının sonuçlarına katlanabilen ve sorunları çözme sorumluluğunu alabilen kişilerdir. Bu kişiler; durumları analiz eder, başarı olasılıklarını araştırır, zorlukları aşmak ve risk alma arzularına sahiptir. Başarı yönelimli bireyler, olaylara sıradan bireylerden daha fazla odaklanır ve olayları değişim potansiyeline göre değerlendirme yeteneğine sahiptir. McClelland başarı yönelimli kişilerin psikolojik özelliklerini de hesaba katarak, girişimcileri özelliklerine göre üç tutum belirlemiştir:

1. Problem çözme, amaç belirleme ve bu amaçlara ulaşmada bireysel sorumluluk.
2. Yüksek düzeyde hesaplanmış risk alma arzusu,
3. Görevdeki başarının sonuçlarına ait bilgi.

McClelland'a göre, girişimcinin davranışlarını belirleyen, yüksek başarı ihtiyacıdır. Buna göre, girişimciler kendilerini başarıyla özdeşleştirme ve ihtiyaçlarını tatmin etme

eğilimindedir (Ceylan ve Demircan, 702). Girişimciliğin çıkış noktası bireyin kararlarıdır; bireysel kararlar ise girişimcinin kişisel özelliklerinden bağımsız düşünülemez. Girişimcilerin kişisel özellikleri çevre ve girişimci kişi arasındaki karşılıklı etkileşim sonucunda oluşmaktadır (Kuvan, 2007: 32).

Girişimci bireyin bazı tanımlarını verirsek:

Knigt'a göre girişimci kişi: Belirsiz ve güvensiz mevcut pazarları taşıyan ve bu belirsizliği taşımanın karşılığını kazanç olarak alandır.

Kirzner göre girişimci kişi: Şimdiye kadar değiştirilmesi mümkün olan ve bazı koşullarda farkına varılamayan değişikliklere karşı uyanık olan, kâr elde etmek için deneme yanılma yoluyla başarılı olandır.

Cantillon ve Schumpeter'e göre girişimci kişi: Bir ürünü belli bir fiyattan alan ve diğer ürünlerle birleştirip belirsiz bir zamanda pazarlayandır.

McClelland'a göre girişimci kişi: ürünü satmaktan çok kontrol ederek üreten kişidir.

Carlan'da göre girişimci kişi: Kendi küçük ve yeni işine başlayandır.

Drucker'a göre girişimci kişi: Her zaman değişikliği araştıran, bu değişikliğin sorumluluğunu alan ve bunu şans olarak açıklayandır.

Brenner'e göre girişimci kişi: Fikirleri anlamlandıran ve onları yaygınlaştırmayı deneyendir.

Etioni'ye göre girişimci kişi: Topluma gerçeklik testini uygulayabilen ve onları değişen çevreye daha uyumlu hale getirebilendir.

Spinosa et al'a göre girişimci kişi: yarattıkları ve ürettikleri mal ile insanların günlük hayatını, aktivitelerini değiştiren ve yaptığı ürünlerle hayat tarzını belirleyendir.

OECD'ye göre girişimci kişi: Yeni iş imkanlarını şekillendiren ve kaynakları iyi değerlendirme yeteneğine sahip olandır.

Solomon'a göre girişimci kişi: işi organize eden ve kaynak sağlayandır.

Global Entrepreneurship Monitor'e göre girişimci kişi: Yeni bir işe ve yaratıcılığa atılandır. Kendini işe kazandırma, yeni bir organizasyonu veya mevcut olanı, bireysel veya takım halinde genişletmeye, yeniden kurmaya çalışandır (Kuvan, 2007: 25).

Girişimci bireyler genelde başarıya ihtiyaç duymaktadırlar. Çünkü girişimci birey, başarı motivasyonu ile fiziki ve beşeri şartları; yaratıcı fikirleriyle bir araya getirerek süreci etkin bir şekilde organize ederek, zor olanın üstesinden gelebilir (Kapu, 2001: 156). Başarı ihtiyacı, girişimci açısından, risk altında tüm sorumluluğu üstlenerek karar vermeyi; amacına ulaşmak için maksimum düzeyde çaba sarf etmeyi gerektirmektedir. Girişimcileri diğer insanlardan ayıran özellik ise sürekli zorluklarla mücadele etmeye istekli olmasıdır (Kuvan, 2007: 41).

Girişimci kişinin belirsizliklere tahammüllü, girişimcinin bir diğer özelliğidir. Birey, belirsiz durumda yeterli veriye sahip değildir ve bu belirsiz durumdaki birey, çevreye güvenerek karar verebiliyorsa belirsizliğe halen tahammül edebiliyor demektir. Ancak girişimci kişi bu durumdan kaynaklı sürprizler ve başarısızlıklara, atılan adımların sonucunda oluşabilecek olumsuzluklara katlanmak zorundadır. Girişimci kişinin belirsizliğe katlanma düzeyi profesyonelliğinin bir göstergesidir (Kuvan, 2007: 41).

Bağımsızlık duygusu, girişimcinin karar alma ve uygulama aşamasında önemli bir yere sahiptir. Girişimci genelde kurallar, prosedürler, sosyal normlar tarafından sınırlandırılmaktan kaçınmaktadır. Bağımsızlık duygusu; girişimcinin karar alma aşamasında özgür olma, faaliyetlerini bireysel tarza uygun yürütme olarak tanımlanmaktadır (Uygun, 2006: 39). Bağımsız birey hiyerarşiye uymaz, sıkı disiplini

kabullenmez, standartlara ve genel yapıya uyum sağlamak için çaba sarf etmez. Girişimci tam da bu nedenle, kendi değer yargılarına göre davranışlarını ve seçimlerini yapmaktadır (Kuvan, 2007: 35).

Kontrol ve otokontrol kavramları da girişimciliği tanımlamak için kullanılan kavramlar arasında yer alır. Bireylerin, olayları kontrol etme arzusunun altında güçlü ve başarılı olma beklentisi yatmaktadır. Girişimciler; başarıyı, kader veya şanstan ziyade kişisel çabaya bağlamaktadırlar. Girişimciler için olgular kendiliğinden gelişmezler; olguların harekete geçmesi için öce kendilerinin harekete geçmeleri gerekmektedir. Girişimci bu nedenle kontrol gücüne sahip olmak zorunda hissediyor. Girişimci ancak olay ve olgular üzerinde kontrol sahibi olduğunda başarıyı yakalayabilir (Kapu, 2001: 1616-162). Girişimci amacına ulaşmak ve başarılı olmak için mantıksal açıdan eylemlerini, tercihlerini önem sırasına göre düzenlemelidir. Otokontrol sürecinde girişimci; tüm çabasını, başarmak istediği iş ve amaca odaklanmaktadır (Kuvan, 2007: 48).

Ayrıca girişimci; mali kaynakların kıt ve kârın, başarının bir ölçüsü olması nedeniyle ölçülü para harcamak zorundadır. Girişimciler hedeflerine ulaşmak için, özgüvenlerini oldukça yüksek olması gerekmektedir. Hedeflerine ulaşmak için, gerekli tüm yeteneklere sahip olduğuna inanan girişimci; bu yönüyle engellerle rahatlıkla baş edebilirler. Girişimcinin yeteneklerine olan bu inancı, girişimciyi iyimser kılmaktadır (Uygun, 2006: 38).

1.3.2. Girişimcilikle ilgili Kavramlar

Girişimcilik; genel olarak gereksinimleri karşılamak amacıyla mal, hizmet üretmek için üretim faktörlerini bir araya getirmektir. Klasik anlamda girişimcilik; bir işletmenin faaliyetlerinden kaynaklı riski üstlenmektir. Girişimcilikle ilgili diğer önemli kavramlar ise yeniliktir ve yeniliğin gerçekleşmesini sağlayan yaratıcılıktır (Ercan ve

Gökdeniz, 2009: 67). Yenilik yaratarak, yaratıcılık ve keşfetmek, risk üstlenmekle girişimci; yeni ürünler, hizmetler, kaynaklar, teknolojiler ve piyasalar bularak değer yaratırlar (Kapu, 2001: 148).

1.3.2.1. Yaratıcılık

Tüm girişimsel faaliyetler, yeni fikirler sonucunda meydana gelmiştir (Kapu, 2001: 152). Yaratıcılık; yeni, özgün, beklenmedik, uygun ve yararlı bir iş ortaya çıkarma becerisi olarak tanımlanmaktadır. Yaratıcı fikirler, hem bireysel hem de toplumsal açıdan yararlı olması beklenir (Güler, 2008: 168). Yararlı olamayan fikirler, kabul görmeyeceğinden etki alanı sınırlı kalır ve girişimci için beklenen sonucu doğurmaz.

Yaratıcılık süreci kuşku, merak veya rahatsızlıkla başlar; birey açısından olanla, kendisinin algıladığı şey arasında tam bir uyuma olmadığında yaratıcılık devreye girer. Bir ürünün pazarlamasında hatalar olduğunu görmek, kaynağın verimli bir şekilde kullanılmadığının farkına varmak ve yanlışları fırsata dönüştürmek yaratıcılığın girişimcilikteki izdüşümü olarak görülebilir (Güler, 2008: 169). Bu yönüyle yaratıcılık hem devrimci hem de yıkıcı özelliğiyle değişimi sağlamaktadır. Her yaratıcı eylem, sonucu itibariyle yıkıcı bir eylemdir. Schumpeter'in yaratıcı yıkım olarak ifade ettiği "yeni"; yaratıcı yönüyle uygun, kullanışlı, doğru ve işlerin görülmesinde değer yaratıcı olandır (Kapu, 2001: 152).

Döm'e (2006: 13-14) göre, yeni iş ortamı ve işletmelerde gerekli teknik donanım ile yaratıcılık öğrenilebilir. Buna göre işletmelerde, örgütsel yaratıcılığı geliştirmenin yolları:

1. Yaratıcılığı çalışanlardan bekleme, talep etme,
2. Başarısızlığı tolere etme ve kabul etme,
3. Merak ve ilgiyi teşvik etme,

4. Problemleri mücadele unsuru olarak görme,
5. Yaratıcılık konusunda eğitim vermesi,
6. İşletme içinde yaratıcılığa destek verme,
7. Yaratıcılığı ödüllendirme,
8. Yaratıcı davranışları model yapma.

1.3.2.2. Yenilik

Yaratıcı fikirlerden başarılı bir şekilde faydalanma olarak da değerlendirilen yenilikçilikte; çözüm, ürün, süreç, teknoloji ve hizmet yer alır (Kuvan, 2007: 44). Yaratıcılık, yeniliğin çıkış noktası olsa da, yeniliği açıklamak için yeterli değildir. Yenilik, değişim açısından süreç ve sonuç olarak değerlendirilmelidir. “Süreç olarak yenilik, farkında olma, değerlendirme, uyum sağlama, dağıtma ve ilerleme evrelerini içeren süreklilik ve döngüsellik olarak tanımlanmaktadır” (Kapu, 2001: 149). Yenilik şimdiye kadar görülmemiş, kendine özgü olan bir yapı, durumu tanımlamak için kullanılan bir ifadedir. Yenilikçi ise yeniliği yapma taraftarı ya da yapan kişidir. Yenilik kavramı, girişimci sayesinde iktisadi alanda anlamını bulmaktadır. Yenilik; pazarda yeni ürün, kaynak, yöntem ve uygulamalarla kısa sürede rekabette avantajı girişimci lehine çevirmektedir. Girişimci, pazarda mevcut fırsatları kullanarak kaynakları bir araya getirip kâr sağlamayı hedefler. Girişimci için önemli olan anlık fırsatları değerlendirerek, yenilik yaratabilme kapasitesini gösterebilmektir (Kuvan, 2007: 47).

1.3.2.3.Risk

Risk, genellikle girişimcilikle anılan bir kavramdır. Girişimcilerin yüksek başarı motivasyonları, risk yüklenme düzeylerine bağlıdır. Girişimci; yeni alanlara, korkmadan giren ve bu yeni alandan kaynaklı başarısızlığı göze alan, riski hesaplayarak

başarısızlığı en aza indiren kişidir. Hayatının her alanında riskle karşı karşıya kaldığı için girişimci, riskle yaşamayı öğrenmek zorundadır. Yeniliği sürekli kılan belirsizlik, girişimciler için risk alanlarını oluşturmaktadır. Girişimci, bu risk alanlarıyla baş etmek için riski hesaplamak zorundadır. Yani girişimci hesaplı riskle kâr oranını artırmaya ve belirsizlik ortamını kendi lehine çevirmeye çalışır (Kapu, 2001: 160-161; Kuvan, 2007: 35-36; Uygun, 2006: 33-34).

Girişimci, yüksek kazanç elde edeceğini hissettiği ve fark ettiği işlerde riski göze alır. İşin sonunda, ödülün büyüklüğü katlanılan riskin büyüklüğünü belirlemektedir. Ruffin'in ifadesine göre risk artışıyla ortaya çıkan girişimsel başarı, ekonomik alanda artışı; azalan riskle girişimsel başarı, ekonomik düşüşü göstermektedir. Risk dünyası, sürekli değişen, gelişen bir yapıya sahiptir. Girişimci bu değişimleri sürekli takip etmek ve bu değişimlere karşı duyarlı olmak zorundadır. Özellikle teknolojik alandaki değişim, girişimci açısından çok önemlidir. Değişime ayak uydurmayan ve değişimin öngördüğü riskleri üstlenmeyen firmalar; küçülmeye, ortaklı yapılanmalara yöneliyorlar (Kuvan, 2007: 39-40).

1.3.3. Türkiye'de Girişimcilik

Türkiye'de girişimciliğin yönünü belirleyen iki temel unsur söz konusudur. Bunlardan ilki, Osmanlı'dan Cumhuriyete sirayet eden geleneksel devlet anlayışı; ikincisi ise Osmanlı/Türkiye'nin modernleşme ve sanayileşme için kapitalizmle kurduğu ilişkidir. Osmanlı/Türkiye'nin kapitalizme eklemlenme sürecini anlamak için ilk önce Batı'da kapitalizmin ve kapitalizmin taşıyıcı sınıfı olan burjuvazinin nasıl ortaya çıktığını ve kurumsallaştığını anlamak gerekir.

1.3.3.1. Batı’da ve Türkiye’de Girişimciliğin Karşılaştırmalı Çözümlemesi

Özel mülkiyet ve piyasa ekonomisine dayanan toplumsal, ekonomik bir sistem olan kapitalizm; kapital sözcüğünden türemiş ve sermaye anlamına gelmektedir. Bu nedenle, sermaye kapitalizmde kilit bir öge olarak kabul edilmektedir. Birikmiş zenginlik olarak ifade edilen sermayenin en belirgin özelliği, kendini sürekli olarak büyütmesidir (Wallerstein, 2006: 11-12). Sermayenin farklı yollarla biriktirilmesi, farklı kapitalist tipleri oluşturmaktadır. Bunlar merkantil kapitalizm, tarım kapitalizmi, finansal veya paracı kapitalizm ve sanayi kapitalizmidir (Marshall, 1999: 382-383).

11. yüzyılda, Batı’da feodal toplum oluşumu henüz tamamlanmıştı ki çözülmesine neden olacak unsurlar baş gösterdi. Beaund’a göre “bir kere, çalışma olarak gerçekleşen rant, özgür çalışmanın ortaya çıkması, köylü mülkiyetinin gelişmesi ve ticaretin başlamasıyla aynı ranta ya da para biçimindeki ranta dönüşüyordu”. Ticaret fuarları, zanaatların (loncalar çerçevesinde) canlanması, kent yaşamının yeniden doğması ticaret burjuvazisinin oluşumunu hızlandıran faktörlerdi (Beaund, 2003: 17). Birkaç yüzyılı alan kapitalistleşme ve burjuvazinin olgunlaşma süreci; ulusal ve modern devleti ortaya çıkaracak, uluslararası ticaretin egemenliğini dünya ölçeğinde gerçekleştirecek, ulaşım ve taşımacılık alanlarında teknik gelişmeler ve yeni üretim tekniklerini devreye sokacak ve tüm bunlar için yeni bir zihniyeti öngörecekti. Kapitalizmin ilk aşamasını, 16. Yüzyılda Amerika’nın keşfiyle başlayan yağmalama; ikinci aşaması ise 17. yüzyılda burjuvazinin ortaya çıkışı oluşturmaktadır (Beaund, 2003: 18).

16. yüzyılda Haçlı seferleri, başta İtalya, Hollanda ve İngiltere’de olmak üzere büyük zenginliklerin Avrupa’da birikmesini sağladı. Biriken bu zenginlikler; ticaret, bankacılık ve finans alanlarında önemli gelişmeleri de beraberinde getirdi. Bu dönemde; matbaanın icadı, metalurji ve tekstil alanındaki gelişmeler, ateşli silahların kullanılması ve

yelkenli gemi üretimi sayesinde sermaye, mal ve ticari ilişkilerinin hızla gelişen araçlarıydı. Bu dönemde krallıkların zenginlik kaynağı olan değerli madenler, hızla tükenince hükümetler değerli madenlerin ülke dışına çıkarılmasını ve hammadde ihracatını, yasakladı yani merkantilist düşünce ekonomiye yön vermeye başladı. Burjuvazinin zenginliği olmadan devletin de zengin olamayacağı ve bu nedenle ekonomik ve politik refahın da birbirine bağlı olduğu düşüncesi ağırlık kazanmaya başlaması, devlet ile burjuvazinin çıkarlarının ortak zeminde çakıştığını göstermektedir. Değerli maden ve hammaddenin ülke dışına çıkışını önlemek, ithalatı sınırlandırmak ve ihraç yoluyla dışarıya akan altın ve gümüşü geri getirmek amacıyla, dışarıdan zanaatkar ve imalatçı ülkeye getirilerek ilk imalathaneler kurulmuştur. İlk imalathanelerin kurulmasıyla birlikte, “yan ürünler için tekel ve imtiyaz, yabancı ülkelere gelen malları yasaklama veya gümrük uygulaması, hammadde ihracatını” yasaklanması suretiyle devlet tarafında önlem alınmaktaydı. Ayrıca yeni yeni oluşan ulusal pazar için gerekli ulusal birlik ve anayasal işleyiş de gündeme geldi (Beaund, 2003: 18- 43).

16. yüzyıla Avrupa’da hem soylular toplumsal varlığını korudu hem de küçük köylülük başat üretim şekli olmaya devam etti. “Açık bir şekilde tabakalaşmış bir köylü kitlesi, egemen sınıfların ve devletin kullanımına sunulan ulusal zenginliğin” başat üreticisiydi. Yani bu dönemde imalat, toplumda belirleyici üretim tarzını oluşturacak düzeye ulaşamadı. Kapitalizmin gelişmekte olduğu Avrupa toplumlarında, artığa el koyma şekli haraçtı ve bu haraç devlete, soyluya ve kiliseye ödenmekteydi. Kısaca Avrupa’da köylülük, toplumsal konumunu korumaya devam etti (Beaund, 2003: 27-49). Kapitalizmin işlevsel olması için kapitalist toplumun inşasından önce, sermaye birikiminin gerçekleştirilmesi, üretim araçlarında özel mülkiyetin ve serbest pazarın olanaklı ve en önemlisi işgücünün ücretli hale getirilmesi gerekmektedir. Bunun için feodal gelirler,

kapitalist yatırıma dönüştürülmeliydi ve burjuvazi, devlet ile yeni bir ilişki şeklini ortaya koymalıydı (Landes, 1995: 72-73).

Burjuva ile devlet arasındaki ilişki, burjuvazinin elindeki birikim ve yeterince güç elde etmesine bağlı olarak değişiyordu. Feodal toplumun egemen olduğu dönemde burjuvazi hükümdarla işbirliği stratejisini izledi. Burjuva önceleri hükümdarın zenginliğini ön plana çıkararak, bir tür korumacı politika izledi ki bunun için merkantilist uzlaşma da denilebilir. Daha sonraları, devletin zenginliği ile burjuvazinin zenginliğinin ortak zeminde çakışması üzerine devlet; yabancı rakiplere karşı üretimin genişlemesi için gerekli koşulları sağlamaya çalışmıştır. Burjuvazi, dünya pazarına hükmedecek kadar güçlendiğinde ise merkantilist tavrını terk edecek ve liberal söylemi ön plana çıkaracaktı. Artık burjuva, serbest ticaretin erdemlerinden dem vuracak ve mutlakıyetçiliğe karşı daha politik davranmayı öğrenecekti. Burjuvazi meşruiyetini artık özgürlükçü söylemle sağlıyordu. Burada dikkat edilmesi gereken husus ise devletin kapitalizmin doğuşunda oynadığı önemli roldür. Kapitalizmin oluşmasında ulus devletler önemli bir rol oynadı. Kapitalizm burjuvazinin omzunda yükselirken, burjuvazi de ulus devlet sayesinde güçlenebildi. Ulusal devletlerin, burjuvaziye en büyük katkısı; gerekli işgücünün yaratılması, eğitilmesi, gerektiğinde sermayeyi himaye etmesidir (Beaund, 2003: 49-51).

Kısaca Batı'da burjuva sınıfı; 15. ile 19. yüzyılları arasında tarım, ticaret, bankacılık sistemi ile gerekli sermayeyi biriktirerek, kapitalist ekonomik sistemi kurumsallaştırmıştır. Tarım, para, ticaret kapitalizmi; sermaye birikiminin başlangıcını oluşturarak, bu sermaye birikimi 19. yüzyılda sanayi devrimi ve sanayi kapitalizmi için gerekli araçları ve koşulları sağlamıştır. Klasik kapitalizmin (sanayi kapitalizmi) doğması, geleneksel üretim biçimlerini devre dışı bırakır (Gölbaşı, 2007: 22; Marshall, 1999: 383). Feodal düzeni yıkan kapitalizm, uluslararası ticaretin yayılması ve ulaşım maliyetinin

düşmesi, ulusal pazarların uluslararası pazarlara entegre olmasını sağlamıştır. Alışveriş alanlarının genişlemesi, uzmanlaşmış mesleklerin ve faaliyet dallarının çoğalıp yaygınlaşması, dünya ölçeğinde işbölümü ilkesinin yaygınlaşmasını da beraberinde getirmiştir. Pazar ekonomisi, mesleki uzmanlaşmasının dışında rekabet sisteminin de oluşmasını sağlamıştır. Aile, köy, klan v.b. dayanan, dışa kapalı geleneksel ekonomik yapılar ürettiklerinin çoğunu tüketmekteydiler; üretim fazlası sadece temel ihtiyaçlar için takas edilmekteydi. Pazarların gelişmesi ve para kullanımının yaygınlaşması ekonomide kendine yeten bu ekonomilerin (otarşik) yok olmasına neden olmuştur (Adda, 2003: 13-18).

Polony'ye göre Pazar ekonomisinin oluşması, başta Fransa ve İngiltere olmak üzere monarşik devletlerin eseridir. “Önceleri feodal rejimden gelen ulus-devletlerin dayattığı iç pazarın, kentlerin ekonomik ve toplumsal himaye sistemine son vererek serbestleşmesi hareketiydi. Devlet böylece, yabancı tüccarların en büyük dileğini yerine getirerek onlara geniş bir iç pazarda faaliyetlerini sürdürme olanağını tanıyordu.” Rekabet sistemi yani pazar ekonomisi, devlet ile tüccar sınıfının arasında kurulan bu ittifakın bir sonucudur (Adda, 2003: 18-19). 16. yüzyılda kıtaları da içine alan geniş ticari faaliyetler, kapitalizme yön vermiştir Ticarete dayalı piyasa, tüccarların elinde büyük servetlerin birikmesini sağladı. Bu birikim Avrupa'nın sanayileşmesi için gerekli sermayeyi oluşturdu. Kapitalizm, 1750 ile 1850 yılları arasında başta Britanya'da olmak üzere sanayi devrimi ile yoluna devam etmiştir (Marshall, 1999: 632; Moore, 2003).

Sanayi toplumunda işletmeler, ailenin yaşam alanlarından ayrılmıştır. Geleneksel ekonomik yapılardaki aile ve işletmelerin biraradanlığı son bulmuştur. Geleneksel toplumlardaki işbölümü, köylü, tüccar, meslek sahipleri dışında teknolojik işbölümü modern sanayi toplumların olmazsa olmazlarını oluşturmaya başladı. Sanayi

toplumunun bir diğ er özelliği ise sermaye birikiminin zorunluluğudur. Sanayi toplumu, özü itibariyle sermaye birikimine dayalı ekonomik yapılanmaya ve örgütlenmeye dayanmaktadır. Sermaye birikimi sadece kapitalist toplumların değil, tüm sanayi toplumlarının (SSCB,  in gibi) en belirgin özelliğidir. Sermayedeki artışı, azalışı, maksimum k arı, minimum maliyet fiyatı ortaya çıkarmak için, sermayenin hesaplanması gerekmektedir. Ayrıca sanayi toplumlarında toplum, üretim araçlarını elinde bulunduran sermaye sahipleri ile bu sermaye üzerinde çalışmaya zorlanan işçi kitlelerinin oluşturduğu iki ayrı sınıfa ayrılmaktadır. Sınıfları birbirinden ayıran temel unsur mülkiyettir (Aron, 1997: 65-67).

Aron, sanayileşmiş kapitalist toplumların ekonomilerini, birkaç başlık altında toplamaktadır. Bunlar: Üretim araçları ve özel mülkiyettir; ekonomi merkezden uzak olup herhangi bir plana dayanmadan piyasa üzerinden yürüyerek işlevini yerine getirmektedir; sermaye sahibi işverenler ve emeklerinden başka tasarrufu olmayan işlerin birbirinden ayrılması gerekmektedir; işverende k r temel amaçtır; ekonomide merkezi planlama olmadığı için fiyat dalgalanmaları olabilmektedir ve fiyatların seviyesi arz-talep dengesine göre belirlenir, bazen arz-talep dalgalanmalardaki dengesizlik ekonomik, krizlere yol açmaktadır (Aron, 1997: 73-74).

Marx, modern devlet ile kapitalizm arasında ilişkiyi burjuva sınıfının çıkarları çerçevesinde değerlendirmektedir. Marx'a göre “modern devletin hükümetleri, tümüyle burjuva sınıfının işlerini yöneten bir komiteden başka bir Şey değildir” (Marx ve Engels, 1997: 44-45). Devleti egemen sınıfın aracı olarak gören Marx, burjuva sınıfının tüm dünya pazarını sömürdüğünü, bu sömürü sonucunda bütün ülkelerin üretim ve tüketimi kozmopolit bir karaktere büründüğünü d şunmekteydi. Burjuvazi,  retim araçları, nüfus ve mülkiyet dağınıklığını ortadan kaldırarak, politik merkezileşmeyi zorunlu kılmıştır.

Burjuvazi; dağınık duran çıkarları, yasaları, hükümetleri, vergi sistemleri, eyaletleri tek bir hükümet, tek bir yasa, tek bir ulusal sınıf çıkarı, tek bir sınır ve tek bir ulus halinde birleştirerek tüm geçmiş kuşakların yarattıklarından daha büyük üretim ve denetim güçleri yaratmıştır (Marx ve Engel, 1997: 47). Her üretim tarzına, belirli bir tipte devlet denk düşmektedir. İlkel toplumdaki köle- efendi iliksi feodal devlette, feodal devlet ise burjuva-işçi sınıfına oluşan kapitalist devlete dönüşmüştür. Her üretim tarzına ait devlet tipi olsa da, devletin asli görevi değişmemektedir; bu görev ise egemen sınıfı korumaktır. Toplumsal değişim ise maddi yaşam şartlarındaki gelişime paralel oluşmakta ve devlet bu süreçte egemen sınıfın çıkarlarına hizmet etmektedir. Kısaca Marx devleti, egemenliği yürüten sınıflara göre ayırmaktadır. (Şimşek, 2012; Gülalp, 1993: 10).

Weber, modern devleti bürokratik örgütlenme ile açıklamaktadır. Bürokratik devlet düzeni, rasyonellikte en üst düzeye ulaştığında tam olarak modern devleti nitelemektedir (Gülalp, 1993: 10). Weber kapitalist ekonomik eylemi; değiş tokuş fırsatlarının kullanımında kâr elde etme üzerine kurulu, biçimsel olarak barışçıl kazanç fırsatlarına dayalı bir eylem olarak tanımlar. Kapitalist kazancın rasyonel bir biçimde elde edilme eylemi, sermaye hesaplarını da içermektedir. Kapitalizmde önemli olan “para birimleriyle bir sermaye hesabının yapılmış olmasıdır”. Daha girişimin başında, alışverişte aktarılan malların bilançosuyla ürün paraya dönüşmeden olması gereken para değeri belirlenmelidir ve sonuç bilançosu taraflar arasında paylaştırılmasıdır (Weber, 1997: 18). Weber’e göre kapitalist piyasa ekonomisi, bürokratik devletin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bürokratik devlet, bürokrat, ücretli profesyonel olmaları nedeniyle parasal ekonomiyi zorunlu kılmıştır. Bu parasal ekonomi, ancak sağlam bir vergi tabanı oluşturmakla mümkündür. Kapitalist piyasa ekonomisi, kamu görevlerinin kusursuz, net, hızlı ve sürekli olarak yerine getirilmesini talep etmektedir. Weber, Batı rasyonalizmi olarak gördüğü

kapitalizmi, zamanla toplumsal yaşamın her boyutunda maksimum düzeyde uzmanlaşacağını yani bürokratik makinalaşmaya yol açacağını belirtmektedir (Gülalp, 1993: 11).

Poulantzas ise, Marx'ın devlete yüklediği araççı mantığı reddetmektedir. Poulantzas'a göre devlet, karmaşık bir sosyal ilişki ağından oluşmaktadır. Bu karmaşık ilişki, sınıfların basit ekonomik güç ilişkisinden ibaret değildir. Bu süreçte devlet, sınıf ilişkisi ve mücadelesi içinde yer alarak, egemen sınıfın basit bir aracı olmadığını göstermektedir. Poulantzas, devletin görece özerkliğinden (bunlar ekonomik, politik, kurumsal ve ideolojik kertenelerden oluşmaktadır) dolayı devlet, kendini ekonomik kerteneden ayırdığını, siyasal gücünü kullanarak toplumsal birlik ve bütünlüğünü koruduğunu savunmaktadır. Kapitalist devletin görece özerkliği, özellikle sınıf mücadelesi ve mevcut sınıf yapılarını meşrulaştırmak için kullanılmaktadır. Devlet egemen sınıfı siyasal olarak örgütlese de, ekonomik anlamda işçi sınıfını örgütsüzleştirmekte ve bunu da ulusal birlik olarak sunmaktadır. Yani devletin temel işlevi, uzun vadede sermaye birikimi için gerekli meşru zemini sağlamaktır. Kapitalist devlet, egemen sınıfın yani burjuva sınıfının uzun vadeli çıkarı için, kısa vadede tekil sermayedarlar aleyhine politika üretebilir. Kapitalist devletin ekonomik kerteneden yani burjuva sınıfından özerk olması, devlete politik işlevsellik sağlamaktadır. Devletin; egemenlik altında tuttuğu sınıflardan, burjuva sınıfının uzun vadeli çıkarlarına hizmet ettiği gerçeğini gizlemek, ve devlet tutulan bu sınıfları kurumlarından uzaklaştırmaya meşruluk kazandırmak için görece özerkliğe gerek duymaktadır (Gülalp, 1993: 49-51; Şimşek, 2012).

Oryantalist bakış açısına göre, İslam toplumunda ve Osmanlı İmparatorluğu'nda kapitalizm için gerekli toplumsal değişim ve dönüşümü yaratacak Batı'daki gibi bir burjuva sınıfı mevcut olmadığından, bu toplumlarda ne gerekli sermaye

oluşabildi ne de sanayileşme. Batı tarihinin dinamikliğine karşın, İslam toplumu dolayısıyla Osmanlı toplumu durağandır. Bu bakış açısına göre Batı tarihinin dinamikliğini, toplumun sınıflara ayrılmasıyla mümkün olmuştur. İslam toplumu, başarılı burjuva devrimleriyle harekete geçirilmediği için savaştı toplum olarak kaldı. İslam toplumunda toplumsal katmanlar, birbirleriyle sınırlı bir ilişki kurmakta ve yarı bağımsız birimler olarak varlığını sürdürmektedir. Yani İslam'ın toplumsal yapısı, yarı özerk dikey birimler olarak tanımlanmaktadır. Bu toplumlarda gerçek devrimler yerine askeri, siyasi veya saray darbeleri görülmekte; bu devrim ve eylemler bürokratik veya askerler tarafından yapılmaktadır. İslam toplumlarının başat sorunu, feodal olamamaktır. Türkiye, Mısır, Tunus v.b birkaç İslam devletinde, modernleşme çabasıyla birlikte yeni meslek grupları, teknisyenlerden oluşan orta sınıf yükselişine rağmen bu geleneksel yapı kökünden değişime uğramamıştır (Turner, 2001).

Keyder'e (2004a: 15-16) göre Osmanlı İmparatorluğu, Avrupa feodalizmi adıyla bildiğimiz kapitalist öncesi düzenden farklı bir toplumsal yapıya sahiptir. Roma İmparatorluğu'ndan kalma küçük köylülük sistemi olduğu gibi Osmanlı döneminde de varlığını sürdürmüş ve bu üretim biçimi yerini kölelik; serflik gibi alternatif üretim sistemlerine bırakamamıştır. Ayrıca Osmanlı İmparatorluğu, önemli ticaret yollarına sahip olmasına rağmen Avrupa gibi ticaretle uğraşan bir zümrenin oluşmasına merkez tarafından izin verilmemiştir. Bu yüzden Osmanlı İmparatorluğu'nda ticari ve para kapitalizm oluşturacak kadar sermaye birikimine, pazara dayalı ilişki ağının toplumda yaygınlaşmasına izin verilmemiştir. Özel mülkiyet, merkezden ayrı bir güç odağı olmadığından Osmanlı toplumunda merkezi yönetim karşısında belirleyici bir rol üstlenememiştir. Osmanlı'da tıpkı Bizans'ta olduğu gibi küçük köylülüğün vergilendirilmekte ve verginin memurlar eliyle doğrudan toplanmakta, ticaretin kontrol

altında tutulması ile hem saraya iktisadi artığın yeterli bir bölümü aktarılması sağlanmakta hem de sermaye birikimi sınırlandırılarak saray hâkimiyeti topluma dayatılabilmektedir. Bu sistem, için güçlü bir bürokratik kesimin ve minimal düzeyde toplumsal hareketliliği gerektirmektedir. Kırsal alandaki en küçük hareketlilik, yalnızca köylü ile merkez arasındaki ilişkiyi değil, bürokrasinin toplumsal konumunu da tehlikeye düşüreceğinden, bu tür toplumsal hareketlilik merkez tarafından hoş karşılanmıyordu.

Osmanlı sosyoekonomik yapısı, doğal ekonomiye (toprağa bağlı köy ve köylünün artık ürününe dayanan ve temel unsurun toprak olduğu ekonomik yapı) dayandığı için emekte verimliliğe, ürünü artıracak mülkiyete müsaade etmiyordu. Ekonomik yapının bu sınırlılığı nedeniyle Osmanlı toplumu, Batı'da olduğu gibi sınıfsal yapıya kavuşmamıştır. Batı'da feodalizmden kapitalizme geçiş aşamasındaki mutlakiyetçi devlet tipine karşın, Osmanlı'da merkeziyetçi, istikrarlı ve nizamı öngören despotik devlet yer alıyordu. Osmanlı merkeziyetçiliği böl ve yönet ilkesine dayanıyordu ve sistemin temel dengesini merkez ordu ve tımarlı sipahiler oluşturuyordu. Tımarlı sipahiler köylüye karşı merkeziyetçi kuvvetleri temsil ediyordu. Tımarlı sipahiler arasında feodal eğilimler baş gösterdiğinde, yeniçeriler devreye girerek tımarlı sipahilerin feodal eğilimlerini bertaraf ediyordu (Timur, 2001: 168-259) Osmanlı nüfusunun büyük çoğunluğu kırsal alanda yaşamaktaydı ve köylü kesimin kendine yeten ekonomik yapılanması, pazara sunacak ürün fazlasına müsaade etmiyordu. Kapitalist gelişmenin ön şartı olan sınıflı toplum yapısı ve artı ürüne el koyma, sınırlı üretim nedeniyle gerçekleşmiyordu.

Osmanlı'nın klasik ekonomik sistemi olarak bilinen toprağa dayalı üretim biçiminin geliştirdiği toplumsal kontrol mekanizması, kent ekonomisini de kontrol etmekteydi. Kırsal ve kentsel alanların birbirinin ihtiyaçlarını gidermeye dayanan işbölümü devam ettiği müddetçe, iktisadi açıdan herhangi bir sorun oluşmuyordu (Keyder, 2004a:

17). Fakat Batı kapitalizmi, Osmanlı İmparatorlunun yüzyıllarca ayakta tutan iktisadi düzenine 18. yüzyılın başından itibaren ekonomik mantığını dayatmaya başladı. Osmanlı İmparatorluğu, 19. yüzyılın başlarına kadar ekonomik anlamda kendi kendine yeterli iken, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, Avrupa ile geliştirilen ekonomik ilişkiler Osmanlı'nın Avrupa kapitalizminin siyasi, iktisadi mantığına dâhil etmiştir (Keyder, 2004: 33-45).

Bu dönemde Avrupa'yla kurulan ekonomik ilişki, sermaye birikiminin temelini oluşturan merkantilist mülkiyetin Osmanlı devletinde olmaması nedeniyle, Osmanlı devletinin kapitalist ekonomik sisteme dâhil olmasını engellenmiştir. Devlet, mutlak otoritesini sağlamak amacıyla tüm toplumsal grupların imtiyazlarını devletin nüfusunu tehdit etmeyecek şekilde sınırlandırmıştır. Bu sınırlandırmanın en etkin aracı ise müsadere sistemidir. Devletin meşru görmediği servetleri, devlet hazinesine aktarması olarak tanımlanan müsadere sistemi, Osmanlı toplumunda sermayedar bir sınıfın ortaya çıkmasını engelleyen bir diğer etken olmuştur (Yetim ve Azman, 2006: 296).

Yetim ve Azman'a (2006: 204) göre Osmanlı toplum yapısı içerisinde burjuva sınıfının oluşmaması, içsel ve dışsal sebeplere bağlıdır. İçsel nedenler; Osmanlı devlet yapısının Asyatik üretim tarzı, fatih siyaseti ve müsadere sistemiyle açıklanmaktadır. Dışsal nedenler ise yarı-sömürgecilik, başarısız merkantilist deneyimler ve kapitülasyonlardan oluşmaktadır. Osmanlı devlet yapısı, sermaye birikim sürecinde iç nedenler dışsal nedenlerden daha belirleyici olmuştur.

Osmanlı devleti; tarım, ticari ve geleneksel el sanatları kapitalizmin herhangi bir biçimine (merkantilist, ticari, para ve sanayi) entegre olacak düzeyde olmadığı için Batı kapitalizmiyle asimetrik ilişkiler geliştirmiştir. Lüks tüketim malları ve hammaddelerin ithaline izin verilmesi, Osmanlı'da ticaret tekellerini ortadan kaldırmıştır ve yabancı

tüccarların, Osmanlı tüccarları karşısında daha avantajlı bir konum elde etmelerini sağlamıştır. Batı Avrupa ülkeleri ile girişilen eşitsiz ticari ilişkiler, Osmanlı'daki manifaktür üretim tarzını tahrip ettiğinden, yerli tüccarlar bu durum karşısında uzun süre dayanamadı. Yerli tüccarların iflası toplumsal çözölmeyi ve işsizliğı de beraberinde getirdi. Ticaret tekellerinin kaldırılması, ticaretin Avrupa'daki gibi doğal sınırına kavuşana kadar genişlemesi beklenebilirdi (Keyder, 2004: 46; Yetim ve Azman, 2006: 206).

Fakat Osmanlı toplumunun nesnel koşulları ticaretin Avrupa'daki gibi doğal sınırına kavuşana kadar genişlemesine pek müsaade etmiyordu. Özellikle küçük köylölük, Osmanlı coğrafyasında ticareti doğal olarak sınırlamaktaydı. Ayrıca ticaretin serbestçe yapılması Osmanlı devletinde tüccar bir sınıfın gelişmesini sağlayabilirdi; ancak mal ve para ticareti, Gayrimüslimlerin elinde olması sermayenin Müslüman tüccarlarda birikmesine engel olmuştur. Gayrimüslimler, birikimlerini Osmanlı devletine (özellikle müsadere sisteminden dolayı) güvenmedikleri için yurtdışına göndermekteydiler. Batı ile yapılan antlaşmalar, Duyun-u Umumiye'nin kurulması, Osmanlı'da milli bir burjuva arayışını başlamıştır (Yetim ve Azman, 2006: 207). Örneğın 1913-1915 yıllarına ait sanayi sayımına bakıldığında, sanayi mülkiyetin neredeyse tamamı azınlıkların elindedir ve bu alanda çalışan işçilerin yüzde seksen beşi, yine azınlıklardan oluşmaktaydı. Bu dönemdeki tütün, un ve unlu mamuller, şekerçilik, tahin ve bisküvi, konserve imalatı, bira, buz, toprak sanayi (tuğla, kireç ve çimento), deri ve deri işleme, marangozluk ve doğramacılık, kutu, sair ağaç, dokuma, kâğıt ve kırtasiye, matbaa, yağ imalatı, sabun ve kimyevi madde, madeni eşya kalemlerinden sadece üç firmanın başında Türkler yer almaktaydı (Özgen, 1996). Bu nedenle Türk sanayileşme serüveninde deneyimli girişimci sıkıntısı, milli bir burjuva sıkıntısı yıllarca başat bir sorun olarak varlığını sürdürdü.

Yetim ve Azman, Cumhuriyet döneminde devletin ulus devlet projesinin bir parçası olarak burjuva sınıfını devşirme çabalarını, II. Meşrutiyet'e dayandırmaktadır. Osmanlı devletinin burjuva sınıfı yaratma çabası, geleneksel devlet yapısıyla bir paralellik arz etmektedir. II. Meşrutiyet'ten itibaren girişimci sınıfa duyulan ihtiyaç, tüm Türk aydınların ortak görüşüydü. Tartışma konusu olan unsur, iktisat politikasının liberali mi yoksa milli mi olacağıydı. Tanzimat'la birlikte liberal ekonomik görüşe şüpheyile bakılmış ve liberalizm devlete zarar verecek bir eylem olarak değerlendirilmiştir. Milli iktisat anlayışı, Jön Türklerden İttihat ve Terakki'ye ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında hâkim ekonomik politika olmuştur. İttihat ve Terakki, devlet hegemonyasının devamından ve devlet eliyle büyütülecek burjuvaziden yana tavır koymuştur. Teşviki Sanayi Kanunu, savaş yıllarındaki karaborsa, spekülatif girişimler ve istifçilik, yerli burjuva oluşturma sürecini hızlandırmıştır (Yetim ve Azman, 2006: 208-209).

İttihat ve Terakki'nin iktisadi politikalarında o dönemde, Almanya ile kurulan siyasi ilişkiler etkili olmuş; Almanya'da güçlenen devlet kapitalizmi, İttihat ve Terakki'nin yaratmak istediği ulusal dayanışmacı burjuva modelini temsil ediyordu. Almanya'nın iktisat anlayışına hâkim olan korporatizm, hem Osmanlı'nın merkeziyetçi devlet geleneğine hem de İttihat ve Terakki'nin ulusal-dayanışmacı perspektifle yaratmak istediği milli burjuva ile örtüşmekteydi. İttihat ve Terakki, korporatizm ile devletin merkeziyetçi yapısına zarar vermeden, belli bir kesimin elinde gerekli sermayeyi biriktirerek, burjuva sınıfı oluşturmayı ve bu sınıfı kontrol altında tutmayı amaçlamaktaydı (Yetim ve Azman, 2006: 209-210). Dönemin milli aydınları liberalizmi, iktisadi bağımlılığın, serbest dış ticaretin ve komprador kesimin çıkarlarını ifade ettiği gerekçesiyle günah keçisi ilan edildi. İttihat ve Terakki'ye göre "milli bilincin kazanılmasına ve iktisadi amaçların gerçekleşmesine yukarıdan katkıda bulunmak gerekiyordu; bireylerin girişim özgürlüğü

arkadan gelecekti. Almanya'nın kalkınması ve orda uygulanan anti-liberal, himayeye dayalı Listçi milli ekonomi politikası bunun en iyi örneği idi" (Keyder, 2004a: 89).

Oysa Osmanlı İmparatorluğu'nun burjuvazisi, yekpare olmadığı gibi milli de değildi. Osmanlı bürokrasisi, o güne kadar memurlukla ve toprak ekip biçmekle uğraşan Müslüman nüfustan bir girişimci sınıf yaratmak istedi (Keyder, 2004a: 89). Milli bir burjuva sınıfı oluşturmadan milli bir devlet kurulması beklenemezdi. Önemli olan milli burjuva ve milli devleti hangi araçla yaratılacağı ve bunların biraradanlığı sağlanacağıydı. O dönemde iktisadi alanda korporatizm, toplumsal alanda ise solidarizm bu biraradanlığı sağlayan araçlar olarak İttihat ve Terakki tarafından kabul gördü. "Korporatist bir iktisat anlayışı ile biçimlenen milli burjuva oluşturma çabası, dönemin solidarist (dayanışmacı) toplum modeli ile de bütünleşmekte" dir (Yetim ve Azman, 2006: 210). Bireysel mülkiyete dokunmadan, toplumsal uzlaşma ve dayanışma adına devlet müdahalesini öngören solidarizm; sınıf çatışmasının zararlarına karşı toplumu korumaya, toplumsal çelişkileri bertaraf etmeye yönelik bir yaklaşımdır. Korporatizm ve solidarizm; toplumun ümmet olmaktan çıkarıp millileştirmenin, milli bir burjuva sınıfı yaratmanın önkoşuluydu. Korporatizm ile milli burjuva oluşturma çabası, Cumhuriyet döneminde de başat iktisat anlayışı olmaya devam etti. (Yetim ve Azman, 2006: 211).

Osmanlıdan Cumhuriyet dönemine miras kalan girişimci sınıf yaratma çabası, İttihat ve Terakki Fırkası'nın milli bir burjuva oluşturma çabasının bir parçası olup devlet bürokrasisi ile göbekten bağlıdır. Ayşe Buğra İttihatçıların iktidarda olduğu dönemde, işadamı ve iktisat politikası yapan kişi arasındaki ayrımın kalktığını, özel çıkarların alanı ve kamu politikalarının aynı zeminde çakıştığını, devlet-özel sermaye ortaklığı modelinin hâkim olduğunu ve en nihayetinde özel firma ile kamu firması ayrımının anlamını yitirdiğini belirtmektedir (Buğra, 1995: 73-74). Cumhuriyet'e sirayet eden devletçi model

veya otoriter devletçilik, halkçılık, milliyetçilik, laiklik ve iktisada kadar her alanda etkin olmuş ve Türk girişimciliğine de yön vermiştir (Köker, 2004: 284-285).

Yalçın Acar (1989: 10), gelişmekte olan ülke ekonomilerinde devlet girişimciliği ve işletmeciliğinin; kalkınmanın en başat aracı olduğunu ve devletlerin, kalkınma için sermaye ve girişimcinin yetersiz olduğu durumlarda çeşitli sanayi kollarındaki faaliyetleri üstlenerek, bizzat girişimci görevini üstlendiğini, Osmanlının da bu ekonomi türüne örnek olduğunu söylemektedir. Bu girişimci tipi, Osmanlı devletinden Türkiye Cumhuriyetine miras kalmıştır. Bu veriler, Türkiye’de devletin ekonomideki muhafazakâr tavrını anlatmaya yardımcı olmaktadır.

Akif Özer göre, Cumhuriyet’in ilk dönemlerinde girişimciliği destekleyen iktisadi politikalar, girişimcinin özelliğinden ziyade milliliğine önem vermekteydi. Milli olmak ekonomik olmaktan daha önemli olduğu bu dönemde, sermaye birikiminin yeterli olmadığı ve bu nedenle devletin sağladığı olanaklarla özel kesimin varlık kazanması amaçlanmıştır (Özer, 2001: 178). Devlet eliyle palazlanan girişimcinin başarısı, bir yere kadar gayrimüslimlerin yerinden edilmesi ve mülksüzleştirme çabalarına borçludur. Bu azınlıkların yerine konumlandırılacak yerli bir girişimci sınıf yaratma çabası, 1940’lardaki Varlık Vergisi ile hortlamış ve Türkiye’de kalan azınlıkların ülkeyi terk etmesine neden olmuştur. Bu nedenle Türkiye’de girişimci sınıfın ve dolayısıyla özel sektörün ve işadamların devletten bağımsız toplumsal konumları, 1980’ne kadar pekte mümkün olmamıştır. Varlık Vergisi devletçilikle Türkiye’de girişimcilerin ticari becerileri, sermaye birikimleri ve geleneksel-toplumsal konumuna dayanan meşruiyetini de sorgulamasına neden olmaktadır. Çünkü Türkiye’deki sermaye kaynaklarına baktığımızda üç sermaye kaynağı karşımıza çıkmaktadır. Bunlar: devletin oluşturmaya çalıştığı sermaye, aile ve mirasla gelen sermaye ve gayrimüslimlerin oluşturduğu sermayedir (Buğra, 1995: 81-82).

Osmanlı döneminde devlete kayıtsız şartsız bağlı olan devşirilmiş kapıkulları ile devlet arasında hizmete dayalı ilişki şekli Cumhuriyet döneminde de devam etti (Yetim ve Azman, 2006: 217). Devlet eliyle oluşturulmaya çalışılan milli burjuva, devlete hizmet etmekle yükümlü olan bürokrasi eliyle gayrimüslimlerin malvarlığına el koyulması Osmanlıdan kalma müsadere ve gayrimüslim sermayesi Cumhuriyet döneminin ekonomik politikasında ne kadar etkili olduğunu göstermektedir. Devlet; bir yandan kaynağının kendisi olmadığı veya kontrol edemediği sermayeye müsadere yöntemiyle el koymakta, öte yandan kendisine göbekten bağlı bir girişimci sınıfı himaye etmektedir. Devlet himaye ettiği girişimci sınıfa, nihai iktidarın kendisi olduğunu unutturmamaya çalışmaktadır. Burada önemli olan, bu sınıfı ne kadar himaye ettiği. Bu sorunun cevabı devletin politik, ekonomik alanlardan ne kadar özerk olduğunu göstermektedir. Poulantzas'ın, devletin görece özerkliğinde belirttiği gibi Türkiye'de devlet, ekonomik ve politik alanı, egemen sınıfın uzun vadeli çıkarlarını korumak amacıyla düzenlemiyor; tam tersine devlet bu alanları, özellikle iktisadi alanı kendi hegemonyasının sürekliliği için düzenlemekte ve burjuva sınıfın ya himaye ya da bu sınıfa müdahale etmektedir. Türkiye'de devlet ile egemen sınıf arasındaki ilişkinin bu yönde gelişmesi, burjuva sınıfının devletten bağımsız olarak pazara egemen olamaması ve isteklerini devlete dayatacak kadar güçlü hissedememesinden ileri gelmektedir (Beaund, 2003: 51). Türkiye'de ulus devlet burjuva sınıfı aynı anda büyütülmeye çalışıldı. Yani Batı'da ulus devletler, burjuva sınıfını merkantil politikalarıyla koruyup kollarken, Türkiye'de milli bir burjuva sınıfı yaratma ile ulus devlet oluşturma aynı sürece denk düşmektedir. Türkiye'de bu nedenle burjuva sınıfı ile devlet arasında bir himaye kontrol etme ilişkisi olduğu söylenebilir. Türkiye'de devletin kontrolünün dışında bir girişimci sınıfın oluşması için 1980'leri beklemek gerekecekti. 1980 sonrası, devlet sermaye ilişkisi değişime uğramış, sermaye uluslararası

ilişki ağıyla, kısmen devlet denetiminin dışına çıkmayı başarmıştır. Bu süreçte devlet-sermaye ilişkisi ve Türk girişimci geleneğinin dışında, yeni girişimci kesimler Anadolu'da belirmeye başlamıştır.

Çok partili hayata geçiş, Türkiye Cumhuriyeti için bir dönüm noktası oldu. Demokrat Parti'nin iktidar olduğu bu dönemde, liberal bir anlayış benimseme çabası olduğu söylenebilir. Bu dönemdeki siyasi liberalizm bir nevi ekonomi liberalizmi de tetiklemiş oldu (Özer, 2001: 185). Türkiye'de hızlı büyüme ve kalkınma için devletçiliğin yavaş da olsa tasfiyesine gidilmiş, döviz ve sermaye kıtlığının aşılması için yabancı sermayeye açılmaya başlanmıştır. Yani Türkiye, 1950'lerde dışa açılmayla, dış borçlarla, yabancı sermaye ortaklığıyla ve devlet fabrikalarını satarak gerçekleştirmeye çalışmıştır (Özgen, 1996).

Demokrat Parti döneminde, politikada izlenen ekonomik ve siyasi liberalizm sayesinde girişimci firmaların sayısında önemli bir artış olmuştur. Ne var ki Demokrat Parti iktidarının ilerleyen yıllarında, Türk liberalizminin paradoksu yine devreye girmiş ve DP, devlet müdahaleciliğini piyasayı daraltmak için kullanmıştır. 1950'lerde, girişimcilikten ziyade kâra yönelik bir politika izlenmiş ve her mahallede bir işadamı değil de bir milyoner yaratılmaya çalışılmıştır (Buğra, 1995: 174-179).

Neşe Özgen Ertübey'in (1996) ifadesiyle bu dönem; girişimcinin asıl birikim başlangıcı olmuş ve bugünkü önemli sanayinin temelleri yine bu dönemde atılmıştır. 1950'lerde izlenen liberal politikalar, bugünkü girişimci sınıfın oluşmasına büyük bir katkısı olmuştur.

Devletin kamu yatırımlarını satarak ve ağır sanayiye tasfiye ederek özel girişime dayalı bir serbest piyasa ekonomisi yaratma önerileri başarılı olmamış, bunun yerine devlet yeniden altyapı yatırımlarını geliştirmek ve gelişmekte olan sanayiye desteklemek görevini üstlenmiştir. 1960'dan

itibaren başlayan dönem devletin, işadamlarının müdahalesi ile gelişi güzel müdahaleciliği terk ederek planlı bir kalkınma için güçlerini harekete geçirdi (Özgen Ertübey, 1996).

Bu uygulamalara ithal ikameci sanayi denilmektedir. Türkiye'deki ithal ikameci sanayi, 1960'larda ekonomiye dört büyük alanda varlığını hissettirmiştir. Bu alanlar; yabancı sermaye ile tanışma ve birleşme, montaj sanayinin ağırlık kazanması, teknelci yapının ortaya çıkması ve tüketim sanayinin yoğunluk kazanması (Özgen Ertübey, 1996). İthal ikamecilik, 1980'e kadar uygulamada kaldı ama bu süre zarfında özel girişimci de güçlenerek varlığını sürdürdü ve 1971' TÜSİAD'ın (Türkiye Sanayiciler ve İşadamları Derneği) kurulmasıyla örgütlenme yoluna gitti. Fakat bu iş örgütü kendini özel sektörün diğer kesimlerinden ayırarak, devlet-özel sektör ilişkisi ile tanımlamayı sürdürdü. Diğer bir ifadeyle yarı kamusal niteliğini koruyarak, yeni oluşan sermayeyle kendini ayrı tutmayı tercih etti. TÜSİAD'ın kuruluş amacı "küçük bir grup işadamlarının, özel sektörün tartışmasız kabul edilen bir konuma sahip bir politik ve ekonomik ortamın oluşabilmesi için, sosyal sorunlara uzlaşmacı yaklaşımlar sergilenmesi " olarak ifade edilmiştir. TÜSİAD'I kuran iş adamlarının asıl amacı, özel sektörün toplumsal varlığını kanıtlamaktı, bu nedenle TÜSİAD'ın bir toplumsal sınıf örgütü niteliğini taşıdığı söylenebilir. "yani örgütün temel amacı, bir sosyal sınıf olarak işadamlarının toplumsal statülerini sağlamlaştırmaktı" (Buğra, 1995: 336-337).

1.3.3.2. Muhafazakâr Girişimci Örneği Olarak MÜSİAD

Türkiye'de İslamcıların ekonomiyle ilişkileri, Cumhuriyet öncesine dayanmaktadır. Osmanlı döneminde temel üretim aracı topraktı, uzun süreli en önemli meslek ise askerlikti. Askerlik ve çiftçilik Müslümanların, diğer iş alanlarının büyük bir kısmı gayri Müslimlerin elindeydi. Örneğin mühendislik hizmetleri Macar kökenli, mali konular Yahudi kökenli, ticaret İngiliz-Fransız-İtalyan Levantenler ve Rum kökenli, zanaat ve kuyumculuk ise Ermeni kökenli Osmanlı tebaası tarafından gerçekleştirilmekteydi. Bu

nedenle Osmanlı toplumunda tarımsal artığa el koyan güçlü bir sosyal sınıf ortaya çıkamamıştı. Osmanlı devletinin son dönemlerinde iyice zayıflayan bir ekonomi Cumhuriyet'e miras kalmıştır. Osmanlıdan Cumhuriyet'e miras kalan sosyal ve maddi sermayenin temel özellikleri ise şöyle sıralanabilir: yüzde sekseninde fazlası köylü ve ekonomik beceriye sahip olmayan vasıfsız bir nüfus, başta savaş olmak üzere diğer nedenlerden (göç, mübadele vb) dolayı yetişmiş, vasıflı insan sayısındaki düşüş, girişimci barındırmayacak kadar zayıf özel sektör, sermaye ve finans kurumlarının ağır yük altında bir ekonomi müsadere vb nedenlerden dolayı ülke içindeki sermayeyi yurt dışına çıkaran Gayrimüslim ekonomideki etkinliği ve kapitülasyonlar nedeniyle dışa bağımlı bir üretim ve birikim yapısı (Demir, 2005: 870-871).

Yukarıda sayılan nedenlerden dolayı, Cumhuriyet döneminde zenginliğe ve servete ancak devlet üzerinden ulaşılmaktaydı. Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren devlete yakın duran kesimler, sermaye edinme şansı yakalayabilmişlerdir. Devlete yakın duran kesim genellikle siyasal elit olduğundan, Türkiye'de bürokrasi ile sermaye sınıfının iççeliğini beraberinde getirmiştir (Demir, 2005: 871). Cumhuriyet'le birlikte milli/Müslüman bir girişimci sınıf yaratma çabası, toplumsal dönüşüm politikalarıyla yürütülmüştür. Ekonomik ve toplumsal dönüşümün yönü, siyasi alanı elinde bulunduran elit tarafından belirleniyordu (Özdemir, 2005: 837). Devlet bürokrasisine bağlı bu girişimci sınıfın dışında, devlet desteğinden ve devletin temel ideolojisini oluşturan bu toplumsal dönüşümden uzak, taşralı bir girişimci sınıf yani Anadolu sermayesi yavaş yavaş kendini göstermeye çalışmıştır.

1950'lerde başlayan tarımda makineleşme, sanayileşme ve dışa açılma hamleleri başta Anadolu sermayesinde olmak üzere devlet kontrolü dışındaki iktisadi gelişmeler başarısızlıkla sonuçlanmıştır. 1950'li yıllar sona ererken kendini yeniden

dönüştüren devlet bürokrasinin dışında, dini özgürlüğü savunan kesimler de kendini dönüştürebilmiştir. Din özgürlüğünü savunan taraf, özellikle 1960'lı yılların sonlarında, kendi kimliğini inşa etmiş ama asıl adımını 1980'lerde atmış ve adını İslamcılık olarak pekiştiren bir kimliğe doğru evrilmiştir. İslami kesim, 1950'lerde başlayan geleneksel Türk burjuvazisiyle yolunu ayırmaya girişmiş, bu girişiminde başarılı olmuştur. 1980'lerde liberal politikaların da etkisiyle devlet bürokrasiyle yeniden barışan İslami kesim, Anadolu sermayesinin desteğiyle yeni bir birikim sürecine girmiştir. Anadolu sermayesi, 1960'lı ve 1970'li yıllarda başta yurt dışındaki işçi tasarruflarına bağlı şirketler kurma yoluyla, pek çok girişimde bulunmuş ve her seferinde başarısızlığa uğramıştır. Ama 1980 sonrası dünya genelinde ekonomiye hakim olan liberalizm, Türkiye'de de etkisini göstermiş ve bu etki sonucunda Anadolu sermayesi ilk başarılı örneklerini Konya, Yozgat, Denizli, Çorum, Aksaray ve Gaziantep'e göstermiştir. Anadolu sermayesinin oluşumunun en önemli aşaması, Özal'ın iktidarda olduğu dönemidir (Demir, 2005: 872; Yılmaz, 2005: 426-427).

“Yerel düzeyde küçük ve orta ölçekli firmalar (KOBİ'ler) bu dönemden itibaren bilgi ve görgüsü gelişen, teknoloji öğrenen ve yeni pazarlar tanıyan, farklı bir ekonomik kesim ortaya çıkmıştır” (Demir, 2005: 872). Bu dönemde hem devletin piyasadaki ağırlığı azalmış hem de dindarların ekonomik alanda görünürlüğü atmıştır” (Demir, 2005: 872). Kamusal alanda görünmeye başlayan bu kesim, liberalizmle yakın ilişki içinde olmuş, devlet müdahalesine ve bürokrasisine karşı serbest pazarı ve ekonomik özgürlüğü, militan laikliğe karşı geleneği ön plana çıkararak dini özgürlüğü savunmuştur. 1980 öncesi devlet bürokrasi, sanayi burjuvazisiyle kurduğu ittifakın temsilcisi olarak görülen TÜSİAD'a 1980'lerde İslami sermaye örgütleri alternatif olmaya başlamıştır. Kısaca 1980'li yıllarındaki yeni liberal rüzgarla birlikte Anadolu'da yeni bir kapitalist

birikim sürecini ifade eden ve MÜSİAD'da (Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği) somutlaşan sermaye grupları ortaya çıkmıştır (Yılmaz, 2005: 426-427).

Gündoğdu (2009, 267-270) bu liberal eğilimleri, kapitalizmin yeniden yapılanma dinamiklerinin temel motorlardan biri olarak gördüğü bölgesel kalkınma ajanları olarak görmektedir. Gündoğdu'ya göre ulus devletler coğrafyalarındaki potansiyelleri açığa çıkarmak amacıyla bu eğilimleri desteklemektedirler. Başta iş adamları olmak üzere yerel aktörlerin katılımıyla yeni yönetim ağı oluşturulmakta; firmalara yönelik bölge planı ve gelişme stratejileri hazırlanmakta, firmalara yönelik kredi-teknoloji-organizasyon programlarıyla destek sağlanmakta, ulusal ve uluslararası bölgesel kalkınma fonları yönetme-tanıtım ve yatırımcılara danışmanlık yapma gibi önemli yetkiler ile donatılmaktadır. Kısaca kapitalizm, neoliberalizm sayesinde devlet, yerel sermaye ve yerel aktörlerle yeni bir ilişki şeklini geliştirmiş ve birikim dinamiklerinde sürekliliği sağlamayı başarmıştır.

Bölgesel kalkınma ajanları, ulus altı bölgelerde daha üretken bir kapitalist ilişkinin ya da ağının nasıl örgütlenebileceği sorununa uluslararası sermaye ile ilişki kurarak çözüm bulmaya çalışmıştır. Aynı şekilde ulusal ve uluslararası sermaye de nasıl ulus altı bölgelerle ilişki kurulur sorununa yerel kalkınma aktörleriyle ilişki kurarak çözümlene yoluna gitmiştir. Kurulan ilişkide, genellikle sosyo-politik düzenlemeler yetersiz kaldığı için, bu yapılarda yeniden yapılanmaya gidilmiştir. Yapılanma sürecinde ulus altı bölgeler ve dolayısıyla bu bölgenin aktörleri öğrenen konumunda olmaktadır. Kurulan ilişki sadece ekonomik ilişkiden ibaret olmadığı için birikim süreci sosyal ve kültürel çatışmaları körüklemektedir. Yerel aktörler, bu çatışmaları belli bir derecede örtmek amacıyla sosyal, kültürel ve dini içerikli mesajlarla, politikalarla yumuşatmaya ya da kendi lehine çevirmeye çalışarak kapitalist üretim sürecine katılmaya ve bu süreçte daha

etkin yer almaya çalışmaktadır (Gündoğdu, 2009: 270). Bölgesel kalkınma sürecinde bu rolü üstlenen en iyi örnek olarak MÜSİAD gösterilmektedir

MÜSİAD, kamuoyuna adını ilk kez 10 Nisan 1991 yılında basına verdikleri “İşadamlarını Iraklı Mazlumlara Yardım Çağrısı” ilanıyla duyurdu. Bu dernek 5 Mayıs 1990’da İstanbul’da, yaş ortalaması 33’ün altında olan bir grup genç işadamı tarafından kuruldu ve kısa bir süre sonra sayıları 3000’i buldu (Koyuncu, 2002: 369). MÜSİAD kendini

hakkın ve hukukun, adaletin ve eşitliğin, barışın ve güvenin, refahın ve mutluluğun sağlandığı; tarihe ve topluma mal olmuş mahalli ve evrensel değerlerin korunduğu, gözetildiği; kendi içinde bütün, bölgesinde etkin, dünyada saygın bir Türkiye için yola çıkan hassasiyet sahibi iş adamlarının kurdukları bir “İŞADAMLARI DERNEĞİ” olarak tanımlamaktadır. (www.müsiad.org.tr).

MÜSİAD kendini tanımlarken kişilerin ve kurumların, ülkenin, toplumun, bölgenin ve dünyanın sosyal ve kültürel, siyasal ve ekonomik, bilimsel ve teknolojik kalkınmasına katkıda bulunma amacı güden bir “Gelişim-Diyalog-İşbirliği-Güçbirliği Platform” olarak görmektedir (www.müsiad.org.tr). MÜSİAD tüzüğüne göre, ileri teknolojiye sahip, sanayi ve ticari kalkınmasını sağlamış, bunun yanında milli ve manevi değerlerden taviz vermemiş, sermaye düşmanlığının körüklenmediği, üretimi hakça paylaşılan, iç başarı sağlamış, bölgesinde etkin, dünyada hatırı sayılır bir Türkiye’nin oluşumu için kendilerini sorumlu tutmaktadır. Bunun yanı sıra, üretimde kalite, satışta dürüstlük, siyasette yönetirken ahlak ve fazilet esasına dayanan bir bilinç ile Türkiye’nin, bölgenin, İslam dünyasının ve insanlığın gündemine sahip olmayı hedeflemektedir (Koyuncu, 2002: 369).

MÜSİAD’ın Türkiye genelinde 33 şubesi, 45 farklı ülkede yaklaşık 105 irtibat noktası ve 3300’den fazla üyesi bulunmaktadır. Türkiye’nin GSMH’nin %15’ni

oluşturan MÜSİAD, 1.200.000 kişiye istihdam sağlamakta, ihracatın yaklaşık olarak %17'sini karşılamakta ve yıllık ortalama 5 milyar dolara yakın yatırım yapan 15.000 işletmeyi temsil etmektedir. Bu verilere dayanarak MÜSİAD kendini hem toplum hem de iş dünyası için örnek bir eğitim, rehber ve danışmalık merkezi ve sivil toplum kuruluşu olarak görmektedir. MÜSİAD'ın internet sitesinde, vizyonlarını belirtirken sivil toplum kuruluşu olduklarını tekrar vurgulanmakta ve özelde “sanayici ve işadamları derneği” olarak hak ve hukuk, barış ve güven, adalet ve eşitlik refah ve mutluluğa katkıda bulunacaklarını belirten satırın devamında “serbest rekabete dayalı ekonomik bir yapı ile demokratik bir toplumsal yapının hakim olduğu; tarih ve topluma mal olmuş yerel ve evrensel değerlerin korunup gözetildiği; kendi içinde yekvücut, bölgesinde lider ve dünyada etkin bir Türkiye için katkıda bulunmak” şeklindeki neoliberalizme uygun olduğu söylenebilecek ifadeler yer almaktadır (www.musiad.org.tr). MÜSİAD bir yandan evrensel değerlere sahip çıkmakta öte yandan yerel değerlerin korunup kollanması ve bunların tek vücut içerisinde bir bütünü oluşturması istemektedir.

Dönemin MÜSİAD Başkanı Erol Yazar, Türkiye’de sanayi ve ticaret odaları ile odalar birliği gibi kuruluşların sanayicilerin, beklentilerini karşılamadığı için işadamlarının yönlendirmesi ile mevcut derneklerden farklı bir dernek kurma gereğini hissettiklerini ifade etmiştir. MÜSİAD’ın kuruluşundaki bir diğer amaç ise sermayenin ya TÜSİAD, TÜGİAD gibi İstanbul merkezli ya da SİAD gibi mahalli olarak örgütlenmesidir. MÜSİAD’ın bu sermaye örgütlerinden farkı, orta ve küçük boy işletmeleri hedef alması ve Türkiye çapında örgütlenmesidir (Koyuncu, 2002: 365-366).

Koyuncu’ya göre MÜSİAD, dünya ekonomisinin küreselleşmesinden ve Türkiye ekonomisindeki liberalleşme politikaların ve kültürel küreselleşmenin etkisiyle,

Türk siyasal hayatında yükselen İslami hareketlilikten faydalanmıştır. 1980'li yıllara kadar devlet tarafından gözardı edilen Anadolu sermayesi, uluslararası sermayeyle ilişki kurarak küreselleşmiştir. Küreselleşmeyle birlikte küçük ve orta boy işletmeler önem kazanmış ve kurumsallaşma isteği ile MÜSİAD çatısı altında buluşmuştur. MÜSİAD üyeleri, Anadolu sermayesinin uluslararası sermayeyle buluşmasını olumlu karşılasa da, söz konusu kültürel alan olduğunda bu olumlu tavır yerini korumacı tavra bırakmaktadır (Koyuncu, 2002: 362-365). MÜSİAD Eski Başkanı Erol Yazar'ın 3 Ağustos 1996'da Milliyet gazetesinde çıkan demecinde; Yazar, kendilerini “yükselen işadamları derneği” olarak tanımlamakta ve MÜSİAD'ın sahiplendiği değerleri şöyle ifade etmektedir: “her toplumda medeniyette ve/veya köklerinde olan değerlerle birlikte bunlardan faydalanarak ‘modernleşme’ anlayışıdır” (Çınar, 1994). Yazar, modernleşmeyi Batılılaşmaktan ayırmaya çalışarak ekonomik anlamda küreselleşmeyi desteklemekte, kültürel anlamda Batılılaşmaya veya küreselleşmeye karşı kendi değerlerine sahip çıktıklarını şu sözlerle ifade etmektedir: “MÜSİAD'lı işadamları, kendi kimliklerinden vazgeçmeden bir gelişme ve kalkınma modeli oluşturmayı hedeflemektedirler” (Özdemir, 2006: 75). MÜSİAD, bu gelişme ve kalkınma modelinin bir gereği olarak da serbest piyasa ekonomisini savunmakta ve devlet müdahalesine karşı çıkmaktadır. Fakat MÜSİAD üyeleri, TÜSİAD üyelerinin temelleri geçmişe dayanan devletle-işadamları ilişkilerini meşrulaştıran taleplerde bulunmakta, bu talepleri; devletin sosyal ahenk ve güvenliği sağlaması, milli savunma, milli eğitim, haksız rekabettin engellenmesi, fırsat eşitliğinin sağlanması, uluslararası rekabette milli firmalara destek verilmesi olarak sıralamaktadır (Koyuncu, 2002: 371).

Kendilerini Anadolu burjuvazisi olarak adlandıran MÜSİAD; liberal ekonominin bir gereği olan serbest piyasa ekonomisiyle küreselleşme sürecine katılmakta ve küreselleşmenin dayattığı yeni kültür kalıpları ve çağın gerektirdiği teknolojik- bilimsel

gelişmeleri kabullenmektedir. MÜSİAD üyeleri serbest piyasa ekonomisiyle küreselleşme sürecini Müslüman insan tipi olarak içselleştirdiği iddia etmekte ve kapitalizmin yarattığı “homo economicus”’a karşı çıkmakta ve ahlaklı bir kapitalist olarak kendilerini değerlendirmekteler (Koyuncu, 2002: 365-367). Burada da görüldüğü gibi MÜSİAD kapitalizme karşı çıkmamakta, daha çok kapitalizmin savunduğu olumsuz insan tipine bir alternatif sunduğunu belirtmektedir.

MÜSİAD’lı işadamlarının üzerinde durduğu diğer bir unsur da demokrasi kültürünün yaygınlaştırılmasıdır. Dernek üyeleri; demokrasi kültürünün yaygınlaştırılması, liberal bir iktisadi ortamın yaratılması ve devlet tarafından özgürlüklere getirilen kısıtlanmaların kaldırılması ile girişimci kişi sayısının artması arasında pozitif bir ilişki söz konusu olduğunu savunmaktalar hatta demokrasinin ticaretin aranan unsurlarından biri olduğunu kabul etmektedirler (Özdemir, 2006: 165; Çınar, ?).

Anadolu burjuvazisi olarak MÜSİAD, ekonomik hayatta devlet müdahalesine karşı çıkması açısından liberal; ama kendini dini temeller üzerinde tanımlaması ve kültürel korumacılığı açısından muhafazakâr olarak değerlendirilebilir. MÜSİAD’ın girişimlik alanında liberal ya da muhafazakâr olduğunu anlamak için MÜSİAD’ın girişimcilik anlayışına bakmak gerekmektedir.

1.3.3.3. MÜSİAD’ın Girişimcilik Anlayışı

MÜSİAD’ın girişimci kimliği, Osmanlı’nın son dönemlerinde kurulan Hayriye Tüccarları’na kadar götürülebilir. 1806’da kapitülasyonlarla yabancı firmalara verilen imtiyazların, yerli reayaya da tanınması ile Osmanlı’da Avrupa Tüccarı denilen ayrıcalıklı bir grup oluştu. Gayrimüslimlere tanınan bu haklardan yararlanamayan Müslüman tüccarlar, ya Gayrimüslim tüccarların himayesine girmiş ya da ticari alandan uzak durmuşlardır. Müslüman tüccarlar, ticari alanda daha etkin olmak ve eşit mücadele için

Gayrimüslimlere tanınan imtiyazları kendilerine de tanınmasını talep etmişlerdir. 1826'da Gayrimüslimlere tanınan haklar, Müslüman tüccarlara da tanındı ve böylece Hayriye Tüccarları doğmuştur (Genç, 2005: 23).

Hayriye Tüccarları, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e milli ve Müslüman bir burjuva sınıfına duyulan bir özlemi dile getirmekteydi. İttihat ve Terakki yönetiminin başlattığı yerli girişimci geliştirme süreci, Cumhuriyet döneminde ulusal kalkınma politikasına dönüşerek devam etmiştir. İttihat ve Terakki'nin ekonomi politikasını devam ettiren Kemalist kadronun temel gayesi ekonomiyi millileştirmektir. Müftüoğlu'nun da belirttiği gibi Türkiye devlet sisteminde, ekonomik tecrübesinde, ticaret olgusuna fazla yer verilmemiştir. Bu amaçla ülkenin sanayileşmesini sağlamak ve Türk işadamları/sanayi burjuvazisi devlet tarafından oluşturmuştur. 1922'ye gelindiğinde dış ticaret işletmelerinin %4, taşımacı firmaların %3'ü, mağazaların %15'si Türk tüccarların elinde bulunmaktaydı (Dolu, 2005: 14-16). Yeni Cumhuriyet yönetimi, ihtiyaç duyduğu işadamları ve sanayi burjuvazisini, bürokrasinin çevresinde oluşan küçük bir azınlığa sağlanan imtiyazlarla oluşturmaya başladı. Devlet ihaleleri, devlet bankalarının verdiği uygun krediler, bazı özel şirketlere verilen tekeller Türkiye'de kısa sürede içinde zengin bir kesimin oluşmasını sağlamıştır. 1932'de hazırlanan ikinci beş yıllık kalkınma planı kapsamında, 1933'de Sümerbank kurularak KİT'lerin temeli atıldı. 1937'de Şekerbank ve Etibank'ın yanı sıra demir, kağıt şeker, cam, kimya gibi alanlarda 16 büyük fabrika kurularak, Türkiye'de sanayinin altyapısı oluşturuldu. 1929 ekonomik krizi, Türk bürokratlarında liberalizme karşı büyük bir güvensizlik yarattı. Bürokratlar, Keynesyen devlet müdahaleciliğine dümen kırarak devletçiliği benimsedi (Kahraman, 2005: 44-45; Sali, 98: 35).

Devlet girişimciliği/devletçilik, 1950'lere gelindiğinde etkin bir şekilde varlığını sürdürmekteydi. Bu dönemde, devlet girişimciliğinin motoru görevini gören

KİT'ler, daha sonra özel sektörü ve kişisel girişimciliği besleyecek ana kadroyu oluşturarak, Türkiye'de en kaliteli yönetici ve personelin yetişmesini sağlamıştır. 1923-1950 döneminde KİT'lerden ayrılan bürokratlar, dönemin ticaret ve sanayi burjuvazisinin önemli bir kısmını oluşturmaktaydı. Örneğin 1923-1930 arasında Türkiye'deki girişimcilerin %40'ı, 1931-1940 arasında %78'i ve 1941-1950 arasında %31'i KİT'lerden gelen bürokratlardan oluşmaktaydı (Kahraman, 2005: 45).

1950'ler, Türkiye'de girişimciler için yeni bir dönemin başlangıcıdır. 1950'lerde özel sektör hızla gelişmiş ve İkinci Dünya Savaşı'nı da fırsat bilen özel sektör büyük birikimler sağlamıştır. Günümüzde önde gelen sanayi kuruluşların birçoğu bu dönemde kurulmuş ve kurumsallaşmıştır. Yerli sanayi burjuvazisi gerçek anlamda bu dönemde gelişme imkânı bulmuştur (Dolu, 2005: 17).

Türkdoğan'ın ifadesiyle, Türkiye'de 1950'lerde kapitalizm gelişebilmiş ve yerli bir girişimci sınıf yetişebilmiştir (Türkdoğan, 2005: 17). Bu dönemde hem gelişmenin hem de yerli sanayinin merkezi İstanbul'du. İstanbul yurtiçi ve yurtdışı pazarlarına açılan tek merkez olduğu için, Anadolu sermayesi de İstanbul'a yönelmiş ve oradan iç ve dış pazara ulaşmaya çalışmıştır. İstanbul pazarlarına sınırlı sayıda firma hakim durumdaydı. Dolu'nun 'kırk harami' dediği bu firmaların sayısı 50 veya 50'nin biraz üzerindedi. Devletin çıkardığı teşvik primleri, devletin girişimciye sağladığı diğer imkanlardan daha çok bu sanayici kesim faydalanıyordu. Küçük girişimci, ya bu destek ve primlerden haberdar olmuyor ya da bu fırsatlara ulaşamıyordu (Dolu, 2005: 18-19). Devletin sınırlı sayıdaki girişimci koruma politikası, 1950'lerde de devam edilmiştir. 1950-1965 arası tarım sektöründe reel büyüme %90, imalat sanayisinde %370, madencilik sektöründe %263,5 elektrik-gaz-su sektöründe %585 toplam sanayide %367, inşaat sektöründe %321, ulaşım-haberleşme sektöründe %318 oranında bir büyüme sağlanmıştır. Sağlanan bu

büyümede kısmen de olsa Anadolu sermayesi pay almıştır. Fakat sermaye Marmara bölgesini özelde İstanbul'u merkez edindiği için Anadolu sermayesi İstanbul, merkezli sermaye kadar geniş bir hareket alanı bulamamıştır. Menderes her ne kadar her mahallede bir milyoner yaratmak istediye de, bu girişimde başarılı olamamış ve 1960'lara geldiğinde 100 geçmeyen bir girişimci sınıf, sermayeyi elinde bulunduruyordu ve sermayenin bu kadar sınırlı bir kesimin elinde birikmiş olması; toplumsal, siyasal ve ekonomik sorunları da beraberinde getiriyordu. Dolu'ya göre sermayenin belli bir kesimin elinde bulunması; politik, ekonomik, diğer toplumsal alanlarda statükoculuğu bu sınıf lehine artırmaktaydı. Siyasal-ekonomik-sosyal alanların bu kadar iç içe olması, bu sınıf meşruluğunu, devletle ve toplumla kurduğu ilişkisini tartışma konusu yapmıştır (Dolu, 2005: 17-18; Kahraman, 2005: 44-45).

Bu tartışmaların başında, Türk girişimciliğinin fazlaca devlet merkezli ve tek tip olması, gerçek girişimcileri oluşturacak Anadolu sermayesinin önünün tıkanması ve toplumsal değerlerin ihmal edilmesi eleştirisi gelmektedir. Türkdoğan ise Türk girişimci sınıfının bu süreçte girişimciliğin ahlaki boyutunu ihmal ettiğini savunmaktadır. Türkdoğan'a göre, Türk toplumunun geleneksel fert-toplum dengesi ve kalkınmanın manevi yapısı Cumhuriyet döneminde laik kültür kodlarına dönülmesi ile bozmuştur. Cumhuriyetin milli tüccar tipi, seküler ahlak kurallarıyla donatıldığından, Türk milli tüccarı İslami ahlaktan uzaklaşmış ve Türk kültür geleneğini teşkil eden dayanışmacı ve gözetimci yönetim ideolojisinden uzaklaşarak kişisel çıkarlara yönelmiştir. Türkdoğan'a göre MÜSİAD misyonu işte bu noktada ortaya çıkmaktadır. Türkdoğan MÜSİAD ile birlikte reddi mirasa dayanan Cumhuriyet tüccar tipi mirasını arayan tüccar tipine dönüştürerek, bu tüccar tipinin tarihi bir süreklilik kurma yoluyla değerlerine

dönebileceğini ve geleneğine kavuşabileceğini savunmaktadır. İslami zihniyeti ekonomiye entegre etme çabası MÜSİAD'ın asıl gayesi olmuştur (Türkdoğan, 2005: 17).

İstanbul yurtiçi ve yurtdışı pazarlarına açılan tek merkez olduğu için Anadolu sermayesi de İstanbul'a yönelmiş, oradan da iç ve dış pazara ulaşmaya çalışmıştır (Bolat, 2005: 7). Özellikle 1950'lerde hızlanan Anadolu sermaye hareketliliği, İstanbul üzerinden yurtiçi ve yurtdışına açılmaya çalışmaktaydı. 24 Ocak Kararlarıyla birlikte, ekonomik alanda liberal politikalar hakim olunca, devletin ekonomik alana müdahalesi kısmen de olsa azalmıştır. Devletin ekonomik alana daha az müdahalesi, ekonomideki liberalleşmenin getirileri, Anadolu sermayesinin ekonomik alanda görünmesine ve kısmen de olsa örgütlenip güçlenmesini sağlamıştır. Ankara'dan destek almadan ayakta kalan bu girişimci kesim, Ülsever'in ifadesiyle Ankara tarafında beslenen sermaye kesimleri tarafından kösteklenmesine rağmen ayakta kalarak, Anadolu merkezli bir girişimci sınıf olmuştur. Anadolu sermayesi, sadece İstanbul üzerinden değil, Anadolu üzerinden de örgütlenmeye ve dünyaya açılmaya başlamıştır. Turgut Özal'ı 1983 seçiminde tek başına iktidara getiren 'orta direk' kavramı ile artık Türk ekonomisinde sanayi burjuvazisinin yanı sıra memur, işçi, küçük esnaf, köylü, çiftçi, emekli, gibi toplumun üreten kesimlerine yönelik politikalara da önem verilmeye başlanmıştır. Bu ekonomik politikaların aktörü, Anadolu merkezli muhafazakar girişimci ve bu girişimcilerin işlettiği KOBİ'lerdir (Dolu, 2005; Ülsever, 2005; Kahraman, 2005; Ekinci, 2005).

KOBİ kavramı ağırlıklı olarak 1980 sonrası Türk ekonomisine girmiştir. KOBİ'lerin önem kazanması, daha çok dışa açık büyüme stratejisinin bir gereği idi. Yerli işletmelerin kurulması, bu işletmelerin üretimde bulunup bu üretimi ihraç etmeye teşvik edilmesiyle; KOBİ'ler büyük bir hızla büyümüş ve ülke ekonomisinin büyük bir kısmını oluşturmaya başlamıştır. KOBİ'ler esnek yapısı sayesinde değişime hızlı bir şekilde ayak

uydurabiliyor. KOBİ denince akla ilk gelen unsur ise girişimcilik olmaktadır. Türkiye’de hızla artan girişimci sayısına bağlı olarak KOBİ’lerin sayısında da ciddi bir artış yaşanmıştır. Özellikle 1996 yılı itibariyle Türkiye’de KOBİ’lere önem verilmeye başlanmış ve aynı yıl yürürlüğe giren Gümrük Birliği uygulaması ile dış ticaret hacmi artmış, artan bu dış ticaret hacmi KOBİ’leri üretime teşvik etmiştir. Günümüz Türkiye’sinde girişimci KOBİ’ler, ekonominin temel unsurlarından biri olmayı başarmıştır. Anadolu girişimciliği de daha çok KOBİ girişimciliğine dayanmaktadır. Türkiye’de KOBİ örgütlenmeleri; birlikler, konfederasyonlar, vakıflar ve derneklerden oluşmaktadır. MÜSİAD da dernek olarak örgütlenen Anadolu girişimcilerin arasında yer almaktadır (Ekinci, 2005: 55-60).

MÜSİAD’ın 15. Yılında MÜSİAD kitapçığında, 1980’lerde Turgut Özal’ın başlattığı ihracat seferberliği, 1990’larda MÜSİAD’ın üstlendiğini ifade edilmektedir. Özal, ithalata dayalı Türk ekonomik yapısında ihracat seferberliğiyle dönüşüm başlatmış ve bu dönüşüm Türk ekonomisinin dış pazara entegre olmasını sağlamıştır. Ekonomideki bu dönüşüm, aynı zamanda ekonomi politikasında da bir değişimi gerektiriyordu. Özal cazip teşviklerle, mevzuatlarda değişime giderek ihracatçının önünü açmaya çalışmıştır (15. yılında MÜSİAD, 2005: 24-25). Anadolu kökenli sermaye, kendi iç dinamiklerini oluşturarak kısa süre içinde büyümüş ve iç pazarı atlayarak dış pazara açılmaya çalışmıştır. Merkezden beslenmeyen bu girişimci sınıf ihracatçı, kimliğinin yanı sıra gelenekçi yönünü vurgulayarak muhafazakar kimliğini de ön plana çıkarmıştır. Muhafazakar girişimci olarak bilinen bu girişimci kesim, merkezden beslenen ve reddi miras üzerinde kimliğini inşa eden sanayi burjuvazisine muhalif bir konumda yer almaktadır (Ülsever, 2005: 26).

Muhafazakar girişimcileri tanımlamaya çalışan Cüneyt Ülsever, muhafazakar girişimcileri Türk tarihinde ilk kez devlet aygıtından kopuk, bağımsız bir girişimci sınıf

olarak görmektedir. Turgut Özal'ın ihracata yönelik ekonomi politikalarının açtığı yolda ilerleyen bu sınıfın temel özellikleri şöyle sıralanmaktadır: kendi dinamikleriyle sermaye birikimini sağlıyor, bu nedenle devletin klasik İstanbul-Ankara bağından kopuktur ve tamamen bireyin kişisel girişimcilik yeteneğine bağlı gelişmiştir; bu sınıf devlet rantından faydalanmaktan ziyade, devlet tarafından kösteklenmiş ve özel hayatına müdahale edilmeye çalışılmıştır; ihracat merkezli üretim yaptığından, dış dünyaya açıktır; İslami yaşam tarzına sıkı sıkıya bağlıdırlar ve ilkokul mezunu gelenekçi babaların beyaz yakalı çocukları olarak tanımlanırlar (Ülsever, 2005: 26).

Değişimden yana olan muhafazakar girişimciler, küreselleşme sürecini kendi lehlerine çevirmeyi başaramışlardır. Küreselleşme sürecinde muhafazakar değişimciler, salt İslami siyasetin kendilerine yarardan ziyade zarar vereceğini anladıklarını savunan Ülsever; muhafazakar değişimcilerin, bu süreçte küreselleşmeye katılmakta istekli, İslami kaynaklı bilgi dışında diğer bilgilere de açık ve teknolojiyi kullanmaya yatkın olduğunu belirtmektedir (Ülsever, 2005: 27).

MÜSİAD'ın Kurucu Başkanı Erol Yerar, 2005'te yayınlanan 15. Yılında MÜSİAD adlı yayında "teknoloji manyağı olmak" gerektiğini belirterek, teknolojiye verdiği önemi göstermiştir. Yerar, "Türkiye'nde teknolojik gelişmeyi sağlayacak, sanayi altyapısını güçlendirecek teşviklere ihtiyaç" duyduğunu belirtmektedir. Yerar'a göre her bölgenin sahip olduğu potansiyeli ortaya çıkararak gelişme sağlanabilir. Siyasetin vereceği teşvikler de teknolojileri geliştirmeyi hedefleyen bölgesel potansiyeli dikkate alması gerekmektedir. Ancak bu yolla büyük değerler üretebileceğimizi savunan Yerar, teknolojiyi satın almakla bu potansiyeli yakalayamayacağımızı düşünmektedir. Yani kendi teknolojimizi de kendimiz üretmeliyiz (Yerar, 2005: 62).

Ülsever; muhafazakar girişimcilerin değişime karşı bu tavrını milletin muhafazakar kimlik ihtiyacı ve değişimin içselleştirilmesi olarak okumaktadır. Küreselleşmenin getirdiği değişim rüzgarı, muhafazakar girişimcileri de etkilemiştir. Muhafazakar girişimciler, İslam üzerinden yürütülen siyasetin hamasi söylemlerinden uzaklaşmış; üretim ve ticarete kayarak bu alanlarda ciddi başarılar elde etmiş; elde edilen bu başarılarını korumak amacıyla liberal politikalara ve demokratik kazanımlara önem vermiştir (Ülsever, 2005: 27).

Türkiye'nin sanayi burjuvazisi ile muhafazakar girişimci arasında ilerici-gerici tartışması, 28 Şubat süreciyle doruk noktasına ulaşmıştır. MÜSİAD 28 Şubat sürecini; özelde kendilerine, genelde ise Anadolu sermayesine karşı bir girişim olarak değerlendirmektedir. 28 Şubat'ı bir kamuflaj olarak nitelendiren Dolu, Cumhuriyet tarihinde ilk defa sermayenin renklendirildiğini belirtmektedir. Dolu, Türkiye tarihinin 200 yıllık girişimciyi destekleme politikası ile 28 Şubat'ta MÜSİAD'a yönelik tutum arasında ciddi bir farklılık olduğunu belirtmektedir. Dolu'ya göre devlet özel sektöre önce sanayinin yolunu açtı; özel sektör sanayi sektöründe varlık göstermeyince, devlet ticaret ve hizmet sektörünü özel sektöre bırakarak kendisi sanayici oldu. Özel sektör yeterince palazlanınca, devlet ellerinden tutarak sanayi sektöründe varlık göstermeleri için gerekli tüm koşulları sağlamıştır. Devlet bu süreçte özel sektöre altyapı sağladı, gerektiğinde ortaklıklar kurdu, ucuz kredi ve ucuz döviz verdi, özel sektörün ürettiği mallara alıcı oldu, gerektiğinde vergiden muaf tuttu. MÜSİAD söz konusu olduğunda, bu süreçlerin hiçbiri işlemediğinden şikayetçi olan Dolu, sanayi burjuvazisini yukarıdan aşağıya gelişen bir hareket, MÜSİAD ise aşağıdan yukarıya doğru gelişen bir hareket olarak görmektedir (Dolu, 2005: 10-12).

28 Şubat süreci devlet, denetimi dışında gelişen muhafazakar girişimcileri ile büyük sermaye arasında ilk belirgin savaş niteliğini taşımaktadır. MÜSİAD, büyük

sermayenin devleti arakasına saklanarak kendilerine savaş açtığını düşünmektedir. MÜSİAD'a göre büyük sermaye, kendilerine saldırırken devlet tarafından meşrulaştırılan araçları kullanmaktadır. Büyük sermaye, genelde Anadolu sermayesi özelde ise MÜSİAD'ın irticai faaliyetler içerisinde bulunmak ve illegal İslami örgütlenmelerle irtibat halinde olmakla suçlamaktadır. Ülsever bu durumu eski, muhafazakarların boynu bükük Anadolu eşrafi görüntüsü dışına çıkıp ekonomik ve politik taleplerde bulunmasından duyulan korku olarak değerlendirmektedir. Bu korkunun kaynağında ise yeniden bölüşüm talebi ve talepte bulunan kesimin, Türkiye'nin ilk bağımsız burjuva sınıfı olarak değerlendirilen muhafazakar girişimcilerin var olması yatmakta olduğunu savunan Ülsever, Türkiye'de yaşanan bu süreci demokratikleşmenin bir göstergesi olarak görmektedir. Demokrasi, laiklik ve dünyevi paylaşımında kilise-siyasi otorite ve/veya mezhepler arasındaki uzlaşmanın bir sonucudur. Yine Ülsever'e göre Türkiye'de ancak merkezden bağımsız bir burjuva sınıfının var olmasıyla demokrasi mümkün olabilir (Ülsever, 2005: 28). Türkiye'de demokrasiyi, dünyevileşen muhafazakar girişimci ile devlet arasında otorite paylaşımının bir sonu olarak görmektedir. Burada önemli olan, MÜSİAD üyelerinin kapitalizmi, sermayeyi ve piyasa ekonomisini nasıl değerlendirdiğidir. Yani MÜSİAD dünyevileşmeyi nasıl görmekte ve dünyevileşmeyi hangi araçlarla meşrulaştırdığı üzerinde durulması gerekmektedir.

MÜSİAD'a ekonomi danışmanlığı yapmış olan Dr. Mustafa Özel'e göre, sermaye iki boyutludur: maddi ve gayri maddi sermaye. Maddi sermaye, küçük sermaye olup para, fabrika ve araçlardan oluşmaktadır. Asıl sermaye ise gayri maddi sermayedir ve dürüstlüğü ifade etmektedir. Dürüstlük, girişimci kültürünün ana direğidir. Geri kalan her şey ikinci derecede önemlidir. İslam'da pazarın önemli bir yeri olduğunu belirten Özel, buna örnek olarak, Müminlerin pazarı olarak bilinen Medine Pazar'ını vermektedir.

Medine Pazarı dümdüzdür ve bunun nedeni pazarı şeffaf olması, asimetric bilgiye mahal vermemesi, kimse köşe başlarını tutup haksız kazanç elde etmemesi ve pazar yerinde rant oluşmaması olarak sıralanıyor. İslam dünyasına önceden pazar anlayışının hakim olduğu ve tüccar sınıfının var olduğunu, daha sonra Osmanlı döneminde tüccar toplumundan asker toplumuna geçildiğini ifade eden Özel, bu durumu Avrupa'daki feodalizmden kapitalizme geçişin tam tersine, kapitalizmden feodalizme geçiş olarak yorumluyor. Özel, MÜSİAD'ı belirli bir duyarlılığı paylaşan bir platform olarak görüyor. MÜSİAD, bu duyarlılığı gözettiği müddetçe başarılı olacaktır. Özel, İslam anlayışında zaten pazarın ve ticaretin var olduğu, zamanla ticaretin müminlerin elinden devletin eline geçmesiyle bu ekonomik alanda bir gerileme yaşandığını savunmaktadır. Özel, Avrupa kapitalizmini ateş medeniyeti İslam'ı ise su medeniyeti olarak görmekte ve kapitalizme, sermayenin maddi boyutunun hakim olduğunu düşünmektedir. Özel'e göre MÜSİAD, İslam medeniyetinde sermayenin manevi kısmına sahip kesimlerin duyarlılığını savunduğu müddetçe başarılı bir seyir izleyebilecektir (Özel, 2005: 94-98).

Engin Şenol ise MÜSİAD'ı Anadolu sermayesinin mihmandarı olarak görmektedir. 1980'lerde ihracat iki milyar dolar civarındayken 2005'te 60 milyar dolara çıkması bir sivil toplum örgütü olan MÜSİAD'ın da bu başarıda payı vardır. Şenol, MÜSİAD'ı Anadolu sermayesinin organizasyon, kimliğe ve kuruluşa duyduğu ihtiyacın bir yansıması olarak görmekte ve ürettiğini satmayı bilmeyenlere, ihracatta tecrübesiz olanlara, yabancı dil bilmeyenlere, farklı kültürlerle iş yapma noktasında yetersiz deneyime sahip olanlara, kendine yakın kişilerin olduğunu görmeyi arzulayan istekli Anadolu girişimcilere gerekli yardımı yapan, iş organizasyonları düzenleyen bir örgütlenme olarak görmektedir (Şenol, 2005: 100).

Taha Akyol MÜSİAD'ı, İslam tarihinde bir ilk olarak görmektedir. Akyol'a göre "Türkiye'de muhafazakarlar; MÜSİAD çatısı altındaki, 'girişimci orta sınıfı' oluşturuyorlar. Dolayısıyla MÜSİAD, muhafazakar modernleşmenin bir kurumudur" (Akyol, 2005: 25). MÜSİAD, Türkiye'deki geleneksel ve dini-İslami değerleri korumakta fakat bunu yaparken mahalle imamı gibi davranmamakta, modern bir girişimci olarak bunu yapmaktadır. Modern bir girişimci sınıf olan MÜSİAD, ticari ilişkilerini rasyonel bir şekilde yapmakta ve kar-zarar hesabı yaparak pazarlara açılmaktadır. Akyol'a (2005: 25) göre İslam tarihinde ilk kez İslam dini, girişimci orta sınıfın dini oluyor .

15. Yılda MÜSİAD adlı MÜSİAD yayında derneğin kuruluş amacı, sadece Anadolu ve İslam dünyasının değil, bütün insanlığın önünü açacak bir serüven olarak tanımlanmaktadır. "Bütün insanlığın kurtuluşu olmayan bir çözüm bizim de kurtuluşumuz olamaz" denilmekte ve bu şiarı 15 ilke ile açıklanmaktadır. Bu ilkeler sırasıyla: tevhid (birlik), tefekkür (derin düşünme), tertip (düzen), terakki (gelişme, ilerleme), teşebbüs (girişim), takım, tahayyül (hayalde canlandırma), tasavvur (hayal etme), tedbir, tasarruf, temkin, tarih, töre, tevazu (alçak gönüllülük), takvadır (günahtan sakınma) (15. yılında MÜSİAD, 2005: 17).

Özcan Toker MÜSİAD'ın, Özal'ın açtığı yoldan hızla dışa açılarak öncü bir rol üstlendiğini, kendi yağıyla kavru lan KOBİ'lerin elinden tutup ülke ülke dolaştırarak onlara yeni vizyon kazandırdığını, KOBİ'leri adeta dışa açılmaya zorlayarak onlara profesyonel bir rehber hizmeti sunduğunu, KOBİ girişimcisine dış piyasa araştırması ile ilgili bilgi verdiğini belirtmektedir. MÜSİAD, gerçekleştirdiği fuar ve gezilerle üyelerine yeni ufuklar sunmanın yanı sıra yeni iletişim etkileşim yolunu da açmıştır. MÜSİAD camiasına katılan işadamları, diğer işadamlarıyla iletişime, etkileşime girmekte ve onların pozitif yönlerinden etkilenmektedir. Kazanılan yeni ufuk, iletişim pek çok esnafa cesaret ve ilham

vererek bu esnafların profesyonel hayata girmelerini sağlamaktadır. Toker esnaflıktan girişimciliğe doğru bu gidişatın, Türk işadamları niteliğinde de bir değişimi sağladığını ve bunun MÜSİAD'ın başarısı olduğunu belirtmektedir. MÜSİAD'a göre bu başarısının temelinde bir menfaat grubu olmayı değil de üyelerinin ufkunu genişletmeyi, onlara yeni vizyonlar kazandırmayı hedefleyen faaliyetleri tercih etmiş olmaları yatıyor (15. yılında MÜSİAD, 2005: 25-26).

MÜSİAD, ihracatı teşvik ederken ithalatı asgari düzeye indirmeye çalışmaktadır. İthalatı asgari düzeye indirerek dış ticaret dengesini sağlamaya çalışan MÜSİAD, böylece çift yönlü bir ekonomi politikasını benimsediğini ortaya koymaktadır. Afro-Avrasya yani Osmanlı coğrafyası açılımını gerçekleştirdiğini söyleyen MÜSİAD, Türkiye'nin geleneksel Batı pazarının dışına çıkmanın, koşu ve çevre ülkeler stratejisiyle her pazara açılmanın önemini vurgulamaktadır. Yine MÜSİAD'a göre Türkiye, Batıyla ilişkilerini geliştirmeye çalışırken önemli pazarları ihmal etmiş. MÜSİAD ihmal edilen bu pazarlara açılmaya çalışmaktadır. MÜSİAD, Batı'nın dışında açılmayı hedeflediği pazarlar; Ortadoğu, Kuzey Afrika, Uzakdoğu, Orta Asya ve Rusya'dan oluşmaktadır (15. yılında MÜSİAD, 2005: 27-28).

Anadolu'dan direkt dünyaya yönelen MÜSİAD, Batı pazarını ihmal etmemektedir. Erhan Erken; MÜSİAD girişimcilerinin uluslararası ihracat yapmasını, Osmanlı Padişahı Orhan Bey'in oğlu Süleyman'ın Türk'leri Rumeli'ye geçirmesine benzetmektedir. Benzer bir ifadeyi MÜSİAD'ın kendi de kullanmaktadır. 322 yıl sonra, Türklerin ufku yeniden Avrupa'ya yönelmiştir. İkinci Viyana Kuşatması'nda bozguna uğrayan Osmanlı devleti, bunun bedelini çok ağır ödemiştir. Bozgundan sonra Osmanlı, sürekli toprak kaybetmiş ve en sonunda başladığı noktaya yani Anadolu'ya dönmüştür. Yüzyıllar boyunca bu geri dönüşün izini silemeyen Türk toplumu içe kapanmıştır. Türkiye,

ancak Özal'ın başlattığı dışa açık ekonomi politikalarıyla tekrar yönünü dışa çevirmiştir. MÜSİAD, dış pazarlara açılma politikalarının en önemli mirasçısı olarak kendisini göstermektedir. MÜSİAD'a göre savaş cepheleri günümüzde yerini pazarlara bırakmıştır. Kim bu pazarlarda daha etkin yer alabiliyorsa cepheye onun sahip olduğu anlamına gelmektedir. MÜSİAD da bu cephelere gözünü dikmiş, Anadolu üzerinden ve kendi öz değerleri ile bu cephelere yönelmiştir (15. yılında MÜSİAD, 2005: 28-29).

MÜSİAD, Anadolu girişimciliğinin formel eğitim yetersizliğine dikkat çekmektedir. Günümüz Türkiye'sinde üniversite diploması alındığında eğitim süreci bitmiş oluyor. Oysa günümüzde teknoloji, sürekli olarak ilerleme kaydediyor. MÜSİAD'a göre, Üniversitede öğrenilenler zamanla geçerliliğini kaybetmekte veya öğrenilenler belli bir süre sonra unutulmaktadır. Anadolu girişimciliğini dinamik tutmaya çalışan MÜSİAD, 'sürekli eğitim' anlayışını gündeme getirmiş ve bu amaçla 'sürekli eğitim' merkezi açmıştır. Sürekli eğitim; Anadolu girişimciliğine yeni uygulamaları öğretme, mesleki gelişmeyi sağlama, yeni uygulamaları öğrenebilme ve girişimcinin sahip olduğu mesleği koruyabilme yolunu öğretmektedir. Formel eğitimin yetersizliğini, 'sürekli eğitim' ile gidermeye çalışan MÜSİAD, eğitimde beş temel hedef belirlemiştir: kişisel gelişim, kurumsal gelişim, sektörel gelişim, kültürel gelişim ve toplumsal gelişim (15. yılında MÜSİAD, 2005: 29-33). MÜSİAD, girişimcilik özelliklerinin geliştirilebilir olduğunu 'sürekli eğitim' anlayışı ile göstermeye çalışmaktadır.

2008'de MÜSİAD yayınlarından çıkan 'Girişimcinin Yol Haritası' adlı normal kitapçıkta, doğuştan sahip olduğumuz bazı özellikler, girişimci olmayı kolaylaştırdığı fakat bu özellikler kişiyi birden girişimci yapmaya yemediği yazılmaktadır. Girişimcilik için çevre, maddi güç ve yetkinlikten oluşan üç temel faktör gereklidir. Kitapçıkta; doğduğumuz çevrenin girişimciliği destekler nitelikte olması, sahip olduğumuz güçlü

maddi imkanlar, stratejik düşünme ve yaratıcılık girişimcilik için ancak zemin hazırladığı ifade edilmektedir. Girişimci olmak, istek ve azim gerektirmektedir (Girişimcinin Yol Haritası, 2008: 25-26).

Kitapçık girişimcilik sürecini; girişimci motivasyonu, iş fikri, çalışma programı, ön değerlendirme, yapılabirlik araştırması, iş planı, işi kurma ve işi geliştirme başlıklarına ayırmaktadır. Ayrıca girişimciliğin artı ve eksi yönleri olduğu belirtilmektedir. Girişimciliğin artı yönleri; esnek çalışma saatleri, karar alma özgürlüğü, hayallerini gerçeğe taşımanın (başarmanın) manevi hazzı, çok kazanç elde etme, yaratıcılığı kullanabilme, toplumda saygı ve itibardan oluşmaktadır. Girişimciliğin eksi yönleri ise yoğun ve tempolu çalışma ve bu nedenle aile-iş-sosyal hayat dengesinin bozulması, belirsizlik ve baskı altında karar alma, çok zarar etme ve risk alma olarak sıralanmıştır (Girişimcinin Yol Haritası, 2008: 19). Kısaca MÜSİAD, girişimciliği eğitimle geliştirilebileceğini, Türk toplumunun da girişimci olabileceğini çeşitli yollarla göstermeye çalışmaktadır. Anadolu sermayesinin yetersiz deneyimi, formel eğitimle dış piyasada başarılı olamayacağını düşünen MÜSİAD üyeleri, bu dezavantajları fuar, yurtdışı gezileri ve eğitim programlarıyla gidermeye çalışmaktadır. MÜSİAD tüm bunları yaparken İslami yaşam tarzından vazgeçmediğini sürekli belirtmektedir.

1.3.4. İş Hayatında İslam İnsanı: Homo İslamicus

Homo İslamicus'u tanımlamak için önce homo economicus'un tanımını yapmak gerekir. Homo economicus, çıkarları peşinde koşan rasyonel insan olarak tanımlanmakta, ve kişisel çıkar; tüketicinin faydasını, üreticinin kar maksimizasyonunu ifade etmektedir. Homo economicus'un peşinde koştuğu çıkar, ekonomik çıkarlardır. Homo economicus'un tanımı ekonomi kavramının tanımından geçmektedir; ekonomi kelimesi ise "oikos" ve "nomoi" kelimelerinden türemiştir. Bu kelimeler hanenin kuralları

ve hanenin çıkarlarını ifade etmektedir. Sanayi öncesi dönemde hanenin çıkarları, hane sınırları içerisinde yer almaktaydı. Yine bu dönemde üretim, hane sınırları içerisinde yer alırken, modern dönemde üretim hane sınırlarının dışına çıkıp fabrikalara kaymıştır. Özel mülkiyetin belirleyici olduğu pazar ilişkileri, sanayileşmeyle birlikte yaygınlaşmıştır. Pazar ilişkilerinde, çıkarı peşinde koşan rasyonel insan yani homo economicus öne çıkmaktadır (Özalp, 2011: 23-28).

İslam dünyası, modern dünyanın homo economicus'una karşı homo islamicus'u ön plana çıkarmaktadır. Homo economicus, yenilik, yaratıcılık ve akıl ile tanımlanırken homo islamicus, vahiy, gelenek ve ilahi akıl ile tanımlanmaktadır. İslam düşünürleri, homo economicus'un bireyin rasyonalizmle birlikte hakikatin ve gerçeğin ölçütü olmasını eleştirmektedirler. İslam düşünürlerine göre insan doğası herhangi bir şey için ölçüt olmayacak kadar istikrarsız, değişken ve çalkantılıdır. Modernizm; ilahi "beni", kişisel "ben"le karıştırmaktadır. Gerçek anlamda sadece ilahi "ben" "geçek benim" deme hakkına sahiptir (Nasr, 1994: 15-22).

İslam düşünürleri; homo islamicus'u; Allah'ın kulu, yeryüzünün vekili olarak görmektedir. Bunlara göre insan, tesadüfen konuşan, düşünen bir hayvan değildir. Homo islamicus, Allah tarafında yaratılmıştır, bu nedenle bir can ve ruha sahiptir. Homo islamicus, varlıkların en yücesi, en kıymetlisi olduğundan bitki ve hayvan aleminin niteliklerini bünyesinde barındırmaktadır. Modern bilimin iddia ettiği gibi insan, hayatın daha ilkel biçimlerinden evirilmemiştir. İslam düşünürleri, insanın yeryüzüne ait dünyevi ihtiyaçları olduğunu; fakat homo islamicus'un ihtiyaçları sadece dünyevi ihtiyaçlarla sınırlı olmadığını savunmaktalar. İslam insanı; yeryüzünün hakimidir; fakat kendi adına değil, Allah adına hükmeder bu dünyaya. Muhakeme ve analiz yeteneğine sahip İslam insanı, akıl gücüne sahiptir. Fakat zihinsel yeteneği akıl ile sınırlı değil, gerçekte Allah'ı tanımada

anahtar olan iç varlığın bilgisine de sahiptir. Bu yüzden İslam insanının dünyevi ihtiyaçlarının yanı sıra manevi dünyaya yönelik ihtiyaçları da vardır (Nasr, 1994: 15-22).

İslam iktisatçılara göre modern dünyada ister kapitalizm ister sosyalizm olsun tüm sistemler maddeci dünya görüşüne sahiptir. Bu sistemler sadece bu dünyayı düzenleme tarzında birbirlerinden ayrılmaktadır. Oysaki İslam ekonomisinde düşünülen insan; Allah'ın emir ve yasaklarına, Kuran-ı Kerim'e, Peygamber'in sünnetine, alimlerin ortak kanaatlerine, İslam devletinin İslam'a uygun emirlerine göre yaşayışını, davranışlarını düzenleyen insanıdır (Zaim, 1994: 101-102-1). Jacques Austruy'a göre kapitalizm İslamiyet ile uyuşmamaktadır. Çünkü İslam'ın kader anlayışında zenginlik Allah'ın taktirine bağlıdır. "Allah, kurtarmak istediğine yardım eder, kaybetmek istediğini terk eder" şeklinde kadere teslimiyet, İslam'la kapitalizmin örtüşmesini engellemektedir (Akarçay, 2009: 188). Adaş (2006), İslam'ın da diğer semavi dinler gibi; yasak, günah, haram gibi kavramlarla topluma, bireye ve ekonomik alana sınırlandırma getirdiğini ve buna rağmen pek çok İslam ülkesinin çağdaş ekonomik sistemle etkileşime girdiğini belirtmektedir. Çağdaş ekonomik sistemle etkileşime giren İslam ülkeleri; kendi sosyal, kültürel ve ekonomik altyapılarına göre İslami ekonomik anlayışlar geliştirmiştir. Bu İslami ekonomilerin ortak noktası ise faizsiz bankacılık, kar-zarar ortaklığı, işçi ve işveren davranışları, zekat vb olarak belirtilmektedir (adaş, 2006).

Müslüman insanın temel davranışları ise şu şekilde sıralanmaktadır: davranışları dengeli, Allah'ın emirlerine uyan, ilim irfan sahibidir. Homo islamicus eğer işçi ise emek sarf etmekten gurur duyan, işini en iyi şekilde yerine getiren, meslek ve iş ayrımı yapmayan, çoluk çocuğu için çaba sarf eden, hak yolunda ilerlediğinin farkında olan insan olarak tanımlanır. Ayrıca işçi, işi gereği kılık kıyafetine özen göstermesi, emir ve talimatları yerine getirmesi; hızlı, temiz çalışması beklenir. İslam düşüncesine göre işçi,

kendisine verilen işi tam yapmalı, iş esnasında işbirliğine gitmeli ve işte gerektiği kadar israflı olmalıdır (Zaim, 1994: 103).

İşveren İslam insanı; tarım, ticaret, sanayi ve hizmet alanlarında çalışıyor ve helal yoldan para kazanıyorsa, mülkiyetinin devlet güvencesinde olduğunu ve devletin iktisadi faaliyetlerine karışmayacağını bilir. İslam insanı, edindiği mülkü çocuklarına miras olarak bırakabilir. Fakat İslam insanı servet ve gelirin sadece çalışma sonucu olmadığını da bilir. İnsan ancak Allah'ın izni ve bağıışı ile servet edinebildiği ve her şeyin gerçek sahibinin Allah olduğunu unutmaz. İşveren İslam insanı, mülkiyet hakkını kullanırken şunlara dikkat eder: malını atıl tutmaz, zekâtını verir, malını helal yoldan kazanır, tüketimde ne cimri davranır ne de israfa kaçır, İslamın miras yarasını eksiksiz uygular, işçisini gözetir, Allah yolunda harcamada bulunur, ticari dürüstlüğün öbür dünyada mükafatlandırıldığını bilir (Zaim, 1994: 105).

Tüketici İslam insanı için de kurallar söz konusudur. Tüketici İslam insanı, ilk önce ihtiyaçlarının tatmini için tüketimde ve tüketim harcamalarında bulunur; tüketici İslam insanının geliri giderinden fazla ise tasarruf eder. Tasarrufunu altın, gümüş gibi değerli madenler alıp saklayabilir veya başkasına ödünç verebilir. Tüketici İslam insanı, öncelikle gelir eşitliğinin olmadığını bilir ve buna göre harcama yapar. İslam insanı gelirin iktisadi unsurdan ibaret olmadığını bilir. Harcarken harama meyletmez, harcamalarını İslami meşruiyet çerçevesinde tutar. Tüm harcamalarda lüks ve gösteriş için tüketimden kaçınır (Zaim, 1994: 106). Toplumsal eşitsizlik, bir şekilde din ile meşrulaştırılmakta ve Rodinson'un ifadesiyle toplumsal haksızlıklar öte dünyaya sevk edilmektedir (Akarçay, 2009:187). Bu dünyada insanlar eşit olmadığı için insanların, farklı davranış kalıpları sergilemesi gerektiği düşüncesi, İslami öğretilerde oldukça yaygındır. İnsanlar farklı gelir düzeyine veya farklı toplumsal gruplara mensup olduğundan İslam'a göre bu dünyada

toplumsal eşitlik mümkün değildir. Zaten önemli olan öteki dünyadır ve ilahi adalet, eşitlik bu dünyada ebedidir. Yani homo islamicus daha işin başında toplumsal eşitsizliklerin farkında olması beklenmektedir. İslami iktisatçılar, toplumsal eşitsizliğin gerçek anlamda eşitsizlik olmadığı ve bu nedenle kapitalist ekonominin öngördüğü işçi örgütlerinin ve sendikalaşmanın İslam toplumuna uygun düşmediğini belirtmektedirler (Adaş, 2006).

İslami ekonomi helal, haram ayrımı yaparak Müslüman girişimcinin parasını yatıracağı ve yatırmayacağı alanlar önceden belirtilmiştir. Haram kavramı, yasakları da beraberinde getirdiği için Müslüman girişimci, helal malların ve haram kılınan davranışların ne olduğunu bilerek pazara girer. Örneğin Müslüman girişimci, alkol ve faizin İslam öğretisine göre haram kılınmış olduğunu bilir ve pazarda haram kılınan unsurlardan uzak durması beklenir (Adaş, 2006). Fakat İslam insanında ekonomik meta, haram yada ahlak dışı değildir. Allah insanı iktisadi hayatta serbest bırakmıştır. Fakat homo islamicusun doğası ve nefsi eğitildikten sonra ticari hayata atılması istenmektedir. Homo islamicus; İslami prensiplerle, Allah'ın emir, vahiy ve nasihatleriyle eğitildikten sonra iktisadi hayatta serbest bırakılır. Özellikle insan ergenlik çağından önce iktisadi alanda serbest bırakılmaz. Çocuk ergenlik çağına kadar İslami prensiplerle eğitilir (Zaim, 1994: 101-102).

İslam'ı öğretti, toplumu hukuki ve iktisadi düzene iman etmiş ve hayatı ile imanı arasında bağ kurmuş fertlerin oluşturduğu düzen olarak tanımlar. Balcı (1994: 115-115), İslami düzenini savunanlar, her şeyden önce İslam insan tipinin yetiştirilmesine bağlı olduğunu belirtmektedir. İslam toplumunun temelini ancak Müslüman adam atanabilir. Homo economicus'ta tatmin ve fayda ön plandayken homo islamicusta başkasına yardım ön plandadır. Homo economicus maddeci haza yönelirken, homo islamicus manevi haza yönelmektedir. Homo economicus, yüceltilen özel alanda kişisel çıkarlar için faaliyet

gösterirken, homo islamicus İslam toplumu için sosyal sorumluluklarla hareket eder. Homo economicus'ta bireyin çıkarları akılcı bir şekilde kar yönelimli olurken, homo islamicusta birey ilahi akıl ile toplumsal çıkar yönelimli olduğu ifade edilmiştir. Wright (1994: 143-145) bu durumu, Batılı işletmelerin düşünce sisteminin parametreleri, gözlenebilir ya da dünyasal olaylara olmasına bağlarken; İslam dünyasında düşünce sistemi daha geniş bir perspektife dayalı olmasından kaynaklandığını düşünmektedir. Müslüman iş adamı, nesnel dünyaya ek olarak manevi yani nesnel olmayan dünyayı da hesaba katarak düşünmektedir. İş dünyasında Müslüman yöneticinin, bireyi bir bütün olarak ele aldığını düşünen Wright (1994: 145-146), bu durumun iş dünyasında kişisel yeteneği ötelediğini, bütün düşüncelerin dini parametre içinde ortaya çıkmasına neden olduğunu belirtmektedir. Wright'a (1994: 147-148) göre Müslüman organizasyonlarda başarı eğilimi dini konulara yönelik iken Batı toplumlarında kutsal olmayan alanlara yöneliktir.

Türkiye'de MÜSİAD ile anılan homo islamicus. Modern dünyanın gerekliliklerine ayak uydurarak yeni bir girişimci sınıfı oluşturmuştur. Homo islamicus, modern Türkiye'de tüm sektörde faaliyet göstermiş ve İslamiyet'i kapitalizmin öngördüğü birikim sürecine eklelemeyi başarmıştır (Adaş, 2006).

II. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu bölümde; çalışmanın amacı, önemi, temel kavramları, varsayımlar, çalışmanın evren ve örnekleme, araştırma soruları ve araştırmanın sınırlılıkları açıklanacaktır. Veri toplanma aracı ve sürecine açıklandıktan sonra çalışmanın evrenini oluşturan Kayseri'nin ekonomik özelliği tanıtılıp veri çözümleme tekniğine geçilecektir.

2.1. Araştırmanın Amacı Ve Önemi

Türkiye'de girişimciliğin temel karakterini belirleyen unsurlar Osmanlı devletinin 19. yüzyılda uluslararası sermayeyle kurduğu eşitsiz ilişki, geleneksel Osmanlı/Türk ekonomisinin dayandığı küçük köylülük ve asker-sivil bürokrasiden oluşmaktadır. Türkiye, Osmanlı döneminde gayrimüslimlerin elinde bulunan az sayıdaki işletmeyi millileştirme ve Türk sanayisini kalkındırmak amacıyla suni bir girişimci sınıf yaratma çabasına girmiştir. Devlete bağımlı olan Türk girişimcisi/girişimciliği, 1950'lerde başarısız bir dışa açılma çabasından sonra 1980'lere kadar uluslararası sermayeyle sınırlı ve devlet kontrolünde ilişki kurabilmiştir. 1980'lerden sonra dünya genelinde ekonomiye hakim olan neoliberal politikaların etkisiyle, ulus altı yada bölgesel sermayeye dayanan yerel girişimciler, seslerini duyurabilme ve örgütlenme şansını yakalayabilmiştir. 24 Ocak 1980 ekonomik kararlarıyla ithal-ikameci ekonomi modelden vazgeçen Türkiye, dünya pazarlarına açılarak yeni bir ekonomik modeli benimsediğini ortaya koymuştur. Bu yeni modelin aktörleri ise küçük ve orta boy işletmeler (KOBİ) olmuştur. Küçük ve orta boy işletmeler esnek, dinamik, rekabet ve yeniliğe açık olma yönüyle önem kazanmıştır. 1980 sonrası Türkiye'de kalkınma ve sanayileşmenin yönü, devletçilikten liberal ekonomiye kaymış ve girişimcilik ön plana çıkmış. Bu yeni girişimci burjuvazinin 1990'lardaki temsilcilerinden biri de MÜSİAD'dır.

Yeni yeni örgütlenen bu girişimci sınıf devlet-toplum, laiklik-dindarlık, devlet sermayesi- Anadolu sermayesi vb kodlarla kendini büyük sermayedarlardan/sanayi burjuvazisinden ayırma yoluna gitmiştir. Bu dönemde kültürel, siyasal alanlarda da ciddi değişimler yaşanmış, bu kültürel ve siyasal değişimler ekonomik alanda yaşanan değişimleri sosyal açıdan beslemiştir. Ortaya çıkan bu değişimler, devletten yeni kimlik taleplerine ve devletin siyasal temsil ilişkilerini sorgulamaya dönüşmüş ve yeni temsil odaklarının oluşmasını sağlamıştır. Devletten kimlik talebinde bulunanlardan biri de İslami kesimdi.

İslami kesim, iktisadi alanda İŞHAD ve MÜSİAD gibi sivil toplum kuruluşlarıyla örgütlenmiştir. MÜSİAD, 1990'larda Anadolu'daki İslami sermayenin kimlik temsilciliğini yaparak Türkiye'deki küreselleşme ve ekonomideki liberalleşmeyi desteklemiştir. Fakat MÜSİAD, liberal olan bu söylemin dışında kendi kimliklerinden vazgeçmediğini, milli ve manevi değerlerden taviz vermediğini, kendini dini temeller üzerine tanımladığını ve serbest piyasa ekonomisini savunduğunu belirtmektedir. MÜSİAD, bir yandan liberalizmin göstergelerinden olan bireysel özgürlük ve insan hakları, anayasalcılık ve hukukun üstünlüğü, tarafsız ve sınırlı devlet, serbest piyasa ekonomisi, çeşitlilik ve çoğulculuğu savunmakta öte yandan dini referansları kullanmakta, gelenek, milli ve manevi, değerleri ön plana çıkarmaktadır. MÜSİAD girişimciyi koruma amacıyla devlet desteğine de soğuk bakmamaktadır.

1990'lardan sonra Türkiye'deki sermaye fraksiyonlarından biri olan MÜSİAD'ın kullandığı söylem, sahiplendiği değer ve devlet-piyasayla kurduğu ilişki açısından kendini TÜSİAD'an ayırmaktadır. Özellikle 1980'lerde uluslararası pazar ilişkisine bağlı olarak güçlenen Anadolu kökenli sermayenin temsilciliğini yapan MÜSİAD, örgütlenme ve işletme hacmi açısından büyük sermaye örgütleriyle büyük bir

mücadeleye girişmiştir. Bu çalışma MÜSİAD'dın küreselleşen ekonominin yarattığı pazar ilişkilerinin bir uzantısı olması açısından liberalizmle; temsilciliğini yaptığı yerel, kültürel-sosyal sermayesinin savunuculuğunu yapması nedeniyle de muhafazakârlıkla olan ilişkisini açıklamak açısından önemlidir.

Bu çalışmanın amacı Türkiye'de 1980'lerden sonra ortaya çıkan ekonomik hareketliliğin sonucu olarak örgütlenen girişimciliğin bir örneği olan MÜSİAD'ı liberal-muhafazakâr eksende çözümlemektir.

2.2. Araştırmanın Temel Kavramları ve Varsayımları

Bu çalışmanın temel kavramları liberalizm, muhafazakarlık ve girişimciliktir. Çalışma liberalizm kavramının anlamı, liberalizmin ve karşı söylemini oluşturan muhafazakârlığı nasıl ortaya çıktığını, liberalizmin ortaya çıktığı toplumsal formasyon çözümlenmeye çalışmıştır. Liberalizm ve muhafazakarlık başlıkları kendi içinde liberalizmin tanımı, Türkiye'de liberalizm; muhafazalığın tanımı, din ve gelenekle ilişkisi, Türkiye'de muhafazakarlık alt başlıklarına ayrılarak bir bütünlük içinde ele alındı. Başlıklar arası (özellikle Türk liberalizm ve muhafazakârlık başlıklarında) kavramların tanımlanması sırasında geri dönüşler yapılmıştır.

Girişimciliğin tanımlandığı başlıkta girişimcilik, Türkiye'de girişimcilik, muhafazakar girişimci örneği olarak MÜSİAD ele alınmıştır. MÜSİAD girişimciliğini liberal ve muhafazakar eksende çözümleme amacıyla liberalizmin ve muhafazakarlığın temel göstergeleri ile girişimciliğin temel göstergelerini ayırma yoluna gidilerek MÜSİAD'ın genel eğilimi anlaşılmasına çalışılmıştır. MÜSİAD üyelerinin liberal-muhafazakar eğilimleri ekonomik, sosyal ve siyasal perspektif ile ele alınmıştır.

Çalışmaya, araştırma konusu doğrultusunda bakıldığında Türkiye'de bir girişimci sınıf var olduğu, MÜSİAD'ın bir girişimci sınıf olduğunu, Türkiye'deki bu

girişimci sınıfın zamanla değişime uğradığı ve çeşitlilik gösterdiğini bu sınıftaki değişimin ve dönüşümün seyri liberal-muhafazakâr perspektiften açıklanabileceği söylenebilir. Ayrıca MÜSİAD'ın ekonomi alanında liberal, sosyal ve siyasal alanda muhafazakar eğilimli olduğu varsayılabilir.

2.3. Araştırma Soruları

1. MÜSİAD üyelerinin medeni hali ile toplumsal değişime bakışları arasında nasıl bir ilişki vardır?
2. MÜSİAD üyelerinin geleneksel değerleri sahiplenmesi ile MÜSİAD üyelerinin yaşları arasında bir ilişki var mıdır?
3. MÜSİAD üyelerinin dini değerlere sahip çıkması ile MÜSİAD üyelerinin yaşları arasında bir ilişki var mıdır?
4. MÜSİAD üyelerinin çalışma hayatında bulunma süreleri ile girişimcilik değerlerini benimseme düzeyi arasında bir ilişki var mıdır?
5. MÜSİAD üyelerinin eğitim durumları ile girişimcilik arasında bir ilişki var mıdır?
6. MÜSİAD üyelerinin eğitim durumları ile toplumsal değişime bakışları arasında bir ilişki var mıdır?
7. MÜSİAD üyeleri kişisel başarı ile kişinin zengin olması arasında nasıl bir ilişki kurmaktadır?
8. MÜSİAD üyeleri Türkiye'deki modernleşme sürecini nasıl değerlendirmektedir?
9. MÜSİAD üyeleri ulusal sermayeyi nasıl değerlendirmektedir?
10. MÜSİAD üyeleri devletin girişimcileri koruma politikalarını nasıl değerlendirmektedir?
11. MÜSİAD üyeleri ticari ilişki ve dini değer arasında nasıl bir ilişki kurmaktadır?
12. MÜSİAD üyeleri bireyin temel hak ve özgürlüklerine nasıl yaklaşmaktadır?

2.4. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Bu araştırma MÜSİAD'ın liberal, muhafazakar eğilimlerini ölçmeye yönelik alan araştırmasıdır. İkincil verilerin MÜSİAD'ın liberal muhafazakar eğilimlerini açıklama noktasında yetersiz kalması nedeniyle araştırmada nitel araştırma tekniği kullanılmıştır (Altunışık ve diğerleri, 2010: 321). Araştırmanın evreni, Kayseri'de yer alan MÜSİAD üyelerinden oluşturmaktadır. Evren seçimi noktasında üç temel kriter belirleyici olmuştur. Bunlardan ilki Kayseri'nin MÜSİAD'ın en çok üye sahibi kentlerin başında yer alması, muhafazakar girişimcileri barındıran en geniş tabanlı kentlerden biri olmasıdır. İkinci kriter araştırma için gerekli veriyi elde etmek amacıyla geniş bir tabana ulaşma ve kolay iletişim kurabilmeyi sağlayacak öznel şartlar ve kişisel pratikler oluşturmuştur. Üçüncüsü ise başta Mersin olmak üzere iletişim kurulan diğer MÜSİAD şubelerinin araştırma için gerekli çalışmalara destek vermeyi kabul etmemiş olmasıdır.

MÜSİAD'ın Türkiye genelinde üye sayısı 3.300'den fazla, Kayseri'de ise 120 üyesi bulunmaktadır. Kayseri'de MÜSİAD'a üye olan firmalar arasında inşaat, mobilya üreticiliği, mühendislik hizmeti, bilgisayar ve güvenlik sistemleri, sağlık hizmetleri, otomotiv ve makine, reklamcılık, ambalaj ve plastik sanayi alanlarında hizmet üreten firmalar yer almaktadır. Kayseri MÜSİAD şubesi firma açısından heterojen bir yapı sergilediğinden araştırma evreni araştırma güvenilirliğini arttırmaktadır.

Araştırma kapsamı içinde yer alan firmaların sayısını temsil edecek oranda bir örneklem seçilmeye özen gösterilmiştir. Örneklem seçiminde neden bu büyüklükte ve neden bu örneklem türü seçilmiştir soruları önem kazanmaktadır (Punch, 2005: 103; Yıldırım ve Şimşek, 2006: 101-106). Örneklem seçiminde mülakat için üyelere ulaşma kolaylığı belirleyici unsur olmuştur. MÜSİAD üyeleri resmi olarak anket ve görüşmeye sıcak bakmadıklarından ikincil ilişkiler devreye sokulmuştur. MÜSİAD üyeleriyle ilk

temas tanıdık vasıtasıyla gerçekleştirildikten sonra, diğer MÜSİAD üyeleriyle kurulan bu ilk ilişki üzerinden yürütülmeye çalışılmıştır. Literatürde kartopu örneklem yöntemi olarak geçen bu örneklem türü, araştırmanın örneklem yöntemini oluşturmaktadır.

2.5. Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu çalışmanın kapsamı Türkiye’de liberal-muhafazakâr ekseninde girişimciliğin çözümlenmesi ile sınırlıdır. Bu çalışmanın diğer bir sınırlılığı ise evreninden kaynaklanmaktadır. MÜSİAD’ın en çok üye barındıran illeri olan İstanbul, Ankara ve Konya çalışma evreninin dışında tutulmuştur. Çalışmanın üçüncü sınırlılığı ise Türkiye’deki diğer işadamları dernekleri çalışmanın dışında tutulmuş olması ve sadece muhafazakâr girişimci örneği olarak MÜSİAD’dın ele alınmasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca liberalizm ve muhafazakârlık modernist bakış açısı ile ele alınıp çözümlendiği için modernizme eleştirel yaklaşan diğer kuramlar dikkate alınmamıştır.

2.6. Ekonomik Gelişme ve Kayseri

Anadolu sermayesi ve Anadolu kaplanları söz konusu olduğunda, akla gelen ilk kentlerden biri de Kayseri’dir. 1990’lardan sonra Kayseri ekonomisi hızlı bir değişim geçirmiştir. Kayseri girişimcisinin teknolojiyi kullanma kapasitesi, devlet desteği olmadan ayakta kalmayı başaran dinamik yeni orta sınıfı sayesinde küresel rekabete dayalı piyasa ekonomisinde ayakta kalmayı başarmıştır. Kayseri bir yandan rekabete dayalı piyasa ekonomisinde var olmaya çalışmakta öte yandan dayanışma, yardımlaşma v.b muhafazakar değerlere sahip çıkmaktadır. Bu değerler, Kayserili girişimcilerinin muhafazakar kimliğini oluşturmaktadır. Kayseri bir zamanlar Ahiliğin merkezi, günümüzde ise muhafazakar girişimcilerin merkezi olması nedeniyle ulusal ve uluslararası basının dikkatini çekmesinin yanı sıra pek çok araştırmaya da konu olmuştur (Keyman ve Lorasdağı, 2010: 37).

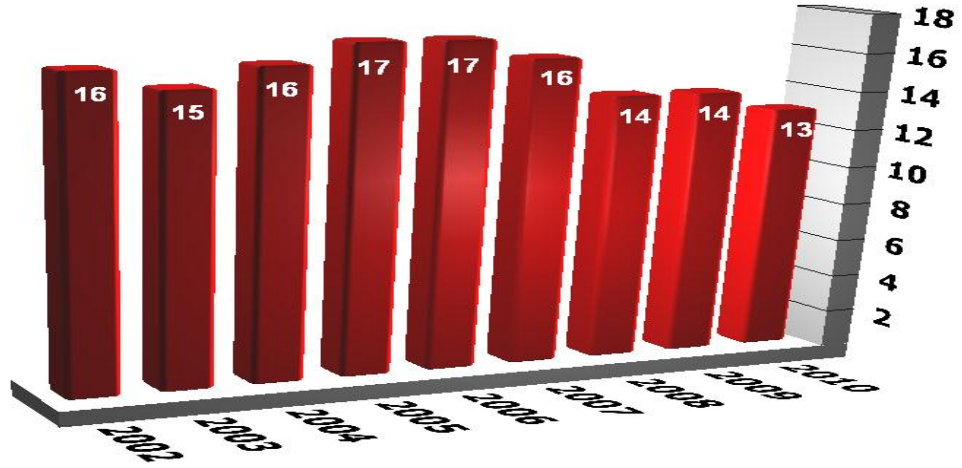
Örneğin İngiliz yayın kuruluşu olan BBC'nin haberinde Kayseri'nin işadamları ve girişimcileri sayesinde yeni bir Türk İslam anlayışının doğduğunu ve bu yeni Türk İslam anlayışı serbest piyasa ve iş ortamı yanlısı olduğu belirtilmiştir. BBC'nin yorumunda dikkat çeken nokta ise yeni doğan bu anlayışın, 'İslam Kalvinizmi' olarak görülmesidir. Kayseri'nin girişimci özelliklerini öven haber, Kayseri'nin hızla sanayileşmesi, dini değerlerde değişimi beraberinde getirdiği belirtilmiş ve sıkı çalışma hayatının ibadetin bir çeşidi olarak yorumlayan Belediye Eski Başkanı Şükrü Kartepe'nin sözleri İslami Kalvinizm olarak yorumlanmıştır. Habere göre girişimci ruhun doğurduğu yeni İslami anlayışta, para kazanmak Allah'ın isteğine bağlıdır ve yeni İslami para kazanma yorumu Max Weber'in Kalvinizm tanımıyla örtüşmektedir. Haberde el tezgahlarından halı üreticiliğinden ABD, Almanya ve İsrail'e mobilya ihraç etme noktasına gelen bir firma, Kayseri girişimcisi prototipi olarak gösterilmekte ve Kayserililerin cimri olduğu, gereksiz yere para harcamadığı ve tasarruflu yönleriyle gurur duydukları belirtilmektedir. Akarçay da Erbakan'ın İslamiyet ile kapitalizm arasında farkı ortaya kaymaya çalıştığına aslında İslami kalvinizme yakınlaştığını belirtmektedir.(Akarçay, 2009; www.kalvinist –kayseri-bbc-haber: 2011).

Avrupa İstikrar İnisiyatifi adlı kâr amacı gütmeyen bir kuruluş için hazırlanan raporda da benzer ifadeler yer almaktadır. Kuruluş, Orta Anadolu'da ama özellikle Kayseri'de yaşanan ekonomik kalkınmanın, serbest piyasa ekonomisinin İslam'la bağdaşabileceğinin savunmakta ve bu savunmasını İslami Kalvinizm'e benzetmektedir. Raporda Kayserililerin hesap kitapla uğraştıkları için büyük sanayici olabileceklerini ama büyük siyasetçiler olamayacakları ifade edilmektedir. Rapor " sanayi toplumuna geçişin geleneksel köy hayatını yok ettiğini, kentleşme ve eğitimin çalışma ve girişmen bakış açısını değiştirdiğini ve Orta Anadolu hala muhafazakar ve dindar olsa da bunun özel bir

muhafazakarlık ve dindarlık olduğunu” belirtmektedir (Hürriyet, 06.01.2006). Rapora göre Kayseri girişimcisi, dindarlığı ve modernliği uyumlu bir biçimde bir araya getirmektedir. Batı İslam’ı modernlikle uyumsuz bir olgu olarak görse de Kayserli işadamları İslam’ın ekonomik kalkınma ile çatışmadığını ifade etmekte hatta Kalvinizmle kendi ahlak anlayışları arasında bir benzerlik, paralellik kurmaktadır. Bu benzerliği dönemin MÜSİAD Kayseri Şube Başkanı Celal Hasnalçacı da ifade etmiştir (Hürriyet, 06.01.2006).

Kayseri Sanayi Odası’nın 2011’de hazırladığı “Neden Kayseri” başlıklı raporda Kayseri’nin ekonomik açıdan önemini açıklamaktadır. Rapor’da yıllar itibariyle önemli yatırımlar arasında; 1926’da Kayseri Tayyare Fabrikası ve Bünyan Halı fabrikası, 1927’de Ankara-Kayseri Demir yolu, 1929’de Bünyan Hidroelektrik Santrali, 1930’da Kayseri-Samsun-Sivas Karayolu, 1933’de Kayseri’yi Akdeniz’e bağlayan Kayseri-Ulukışla Demiryolu, 1935’ Sümerbank Kayseri Bez Fabrikası, 1950’de Birlik Mensucat İplik Fabrikası, 1953’de Orta Anadolu İplik ve Dokuma Fabrikası, 1954’de Anatamir Fabrikası, 1955’de Şeker Fabrikası, 1968’de Çinkur Çinko Kurşun İşletmesi, 1970’de Meysu Meyve Suyu Fabrikası, 1974’de Hes Hacılar Kablo Fabrikası, 1975’de Taksan Takım Tezgahları Fabrikası olarak belirtilmiştir. 1976’da Kayseri Organize Sanayi Bölgesi, 1995’te Kayseri Serbest Bölgesi, 1996’da İncesu Organize Sanayi Bölgesi ve 1998’de Mimar Sinan Organize Sanayi Bölgesi kurulmuştur. Bu verilere göre Kayseri sahip olduğu büyük sanayi kuruluşlarıyla Türkiye’de 7’inci sırada yer almaktadır. Kayseri Türkiye’nin 6’ıncı büyük tekstil ihracatçısı, markalaşma becerisi ve yenilikçi Türkiye 5’inci, Patent 13’üncü kentidir (Kayseri Sanayi Odası, 2012).

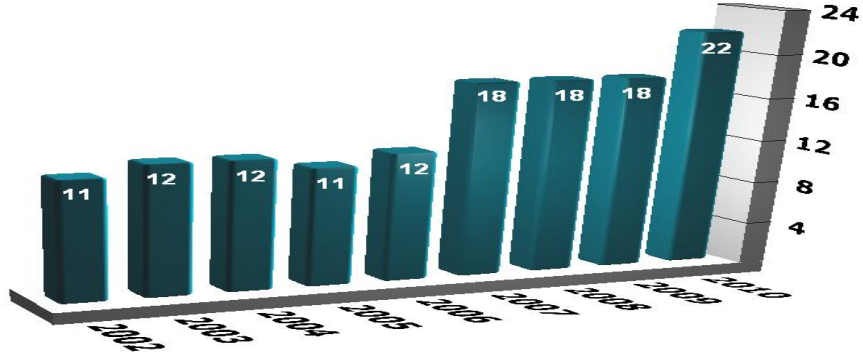
Yıllar İtibariyle İlk 500 Büyük Sanayi Kuruluşu Listesindeki Kayserili Firma Sayıları

Kaynak: Kayseri Sanayi Odası, 2012.

URAK'ın (Uluslararası Rekabet Araştırmaları Kurumu) İllerarası Rekabetçilik Endeksi 2009-2010 adlı raporunda ilk 500 büyük sanayi kuruluşu arasında Kayserili firma sayısı 2002 yılında 16 iken 2003 yılında 15'e düşmüştür. 2005 ve 2006 yılında 17'e yükselen firma sayısı 2006'dan sonra sürekli bir düşüş göstermiştir. 2010 yılında bu sayı 13'e kadar düşmüştür (Kayseri Sanayi Odası, 2012).

Yıllar İtibariyle İkinci 500 Büyük Sanayi Kuruluşu Listesindeki Kayserili Firma Sayıları

Kaynak: Kayseri Sanayi Odası, 2012.

Yıllar itibariyle Türkiye’de ikinci 500 büyük sanayi kuruluşu listesindeki Kayserili firma sayısı, birinci 500 büyük sanayi kuruluşu listesindeki firma sayısına göre daha düzenli bir artış seyri izlemektedir. İllerarası Rekabetçilik Endeksi 2009-2010 adlı raporunda ikinci 500 büyük sanayi kuruluşu arasında yer alan Kayserili firma sayısı 2002’de 11, 2003’de 12 iken bu sayı 2005’te bir düşüş göstermektedir. 2006’de ikinci 500 büyük sanayi kuruluşu arasındaki Kayserili firma sayısı tekrar 12’ye, 2007’de ise 18’e yükselmiş ve 2009’a kadar firma sayısı aynı kalmıştır. 2010’da ciddi bir yükseliş gösteren firma sayısı 22’ye çıkmıştır (Kayseri Sanayi Odası, 2012).

Markalaşma Becerisi ve Yenilikçilik Alt Endeksi 2009-2010

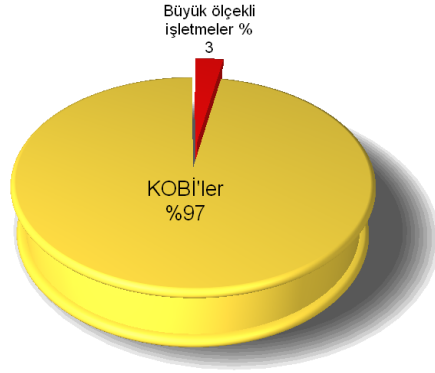
Sıralama	İl	Endeks
1	İstanbul	100
2	Ankara	23,2649
3	Bursa	19,2508
4	Kayseri	13,8481
5	Gaziantep	13,1062
6	İzmir	12,8902
7	Manisa	11,9906
8	Denizli	11,8798
9	Eskişehir	11,0040
10	Antalya	10,8560

Kaynak: URAK İller Arası Rekabet Endeksi 2009-2010

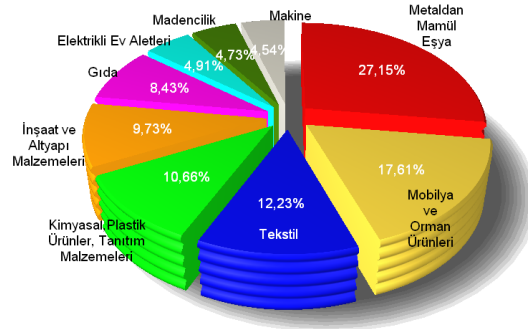
Markalaşma Becerisi ve Yenilikçilik alt endeksine göre 100 tam alt endeks değerine sahip olan İstanbul'u, 23,26 ile Ankara takip etmektedir. Bursa 19,26, Kayseri 13,84, Gaziantep 13,10, İzmir 12,89, Manisa 11,99, Denizli 11,87, Eskişehir 11 ve Antalya 10 puanla en yüksek markalaşma becerisi ve yenilikçilik alt endeksine sahip kentlerdir (Kayseri Sanayi Odası, 2012; Uluslararası Rekabet Araştırmaları Kurumu, 2011).

Kayseri'nin rekabetteki başarı sırası 2009-2010 dönemi endeks değerine göre Kayseri Türkiye'deki 81 il arasında en rekabetçi 12'inci il olmuştur; 27,16 ile de Genel Endeks değerine sahip olan Kayseri, rekabet gücünü oluşturan alt endekslere göre %44,83 ile Erişebilirlik Alt Endeksi'nde en yüksek paya sahip il olmuştur; bunu sırasıyla; %24,68 ile Beşeri Sermaye ve Yaşam Kalitesi, %17,74 ile Ticaret Becerisi ve Üretim Potansiyeli ve %12,75 ile Markalaşma Becerisi ve Yenilikçilik Alt Endeksi takip etmektedir (Uluslararası Rekabet Araştırmaları Kurumu, 2011).

Firma Ölçekleri

Üretim Yapılan Sektörler

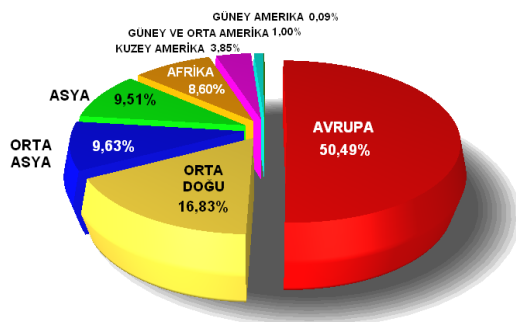

Kaynak: Kayseri Sanayi Odası, 2012

Kayseri'deki firmaların ölçeğine bakıldığında sadece firmaların %3'nün büyük ölçekli işletmeler ve diğer % 97'sinin KOBİ'lerden oluştuğu görülmektedir. Üretim yapan firmaların sektöre göre dağılımı sırasıyla ilk 5'i % 27,15'i metalden mamül eşya, %17,61'i mobilya ve orman ürünleri, %12,23'ü tekstil %10,66'sı kimyasal plastik ürünler, tanıtım malzemeleri, %9,73'ü ile inşaat ve alt yapı malzemelerinden gelmektedir (Kayseri Sanayi Odası, 2012).

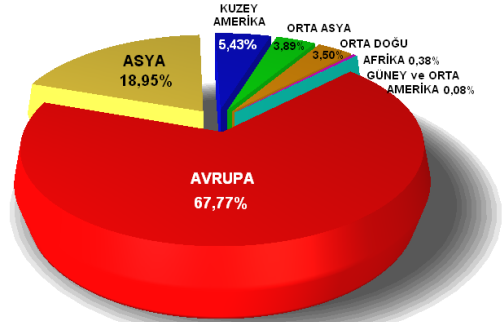
Ülke Gruplarına Göre İhracat

Dağılımı (2011)

Ülke Gruplarına Göre İthalat

Dağılımı (2011)

Kaynak: Kayseri Sanayi Odası, 2012.

Kayseri'nin ihracat yaptığı ülkelerin başında %50,49 ile Avrupa ülkeleri gelmektedir. Avrupa'yı % 16,83 ile Ortadoğu ve %9,63 ile Orta Asya ülkeleri takip etmektedir. İhracatta olduğu gibi ithalatta da Avrupa ülkeleri ilk sırada yer almaktadır. Avrupa'ya yapılan ihracat toplam ihracatın %67,77'sini oluştururken Avrupa'yı %18,95 ile Asya takip etmektedir. İhraç edilen ürünlerin başında 369,1 milyon dolar ile tekstil birinci, 348,5 milyon dolar ile demir ve çelikten eşya ikinci, 323,2 ile mobilya üçüncü sırada yer almaktadır. İthal edilen ürün gruplarına baktığımızda 536,5 ile demir çelik ve sac iletkeni, 164,1 ile tekstil hammaddesi takip etmektedir (Kayseri Sanayi Odası, 2012). Kayseri MÜSİAD şubesine üye olan firmaların başında inşaat sektörü ve tekstil gelmektedir (MÜDİAD Kayseri Şubesi, 2012).

2.7. Veri Toplama Aracı ve Süreci

Çalışmada veri toplamak amacıyla nitel ve nicel araştırma yöntemleri kullanılmıştır. Nicel araştırmada örnekleme yönelik sosyo demografik veri elde etmek amacıyla anket tekniğinden yararlanılmıştır. Nitel araştırmada daha ayrıntılı ve sağlam veri elde etmek amacıyla yarı yapılandırılmış görüşme tekniğinden yararlanılmıştır. Mülakat, sohbet tarzı görüşme şeklinde gerçekleştirilmiştir. Görüşme formu aynı tür bilgi alınması amacıyla soru ve soruların alt önermeleri önceden hazırlanmıştır.

Anket formu iki bölümden ve toplam 9 sorundan oluşmaktadır. İlk bölüm örneklemin sosyodemografik özellikleri için gerekli veriyi sağlayacak 7 olgusal sorudan oluşmaktadır. İkinci kısımda girişimcilerin çalışmaya yaşını ve ailenin girişimcilik deneyimini ölçmeye yönelik iki soru yer almaktadır. Görüşme formunda yer alan sorular liberalizm, muhafazakarlık ve girişimciliğe yönelik olmuştur. Görüşme formunda çeşitli yargı ve ifadeleri ölçmek amacıyla 14 soru sorulmuştur. Sorular, Kayseri MÜSİAD şubesine üye girişimcilerin örgütlülük eğilimlerine, liberal ve muhafazakarlığa yönelik tutum

ve davranışlarına ölçmeye yönelik olmuştur (Geray, 2004: 152; Yıldırım ve Şimşek, 2006: 120-123). Kısaca yarı yapılandırılmış görüşme formundan yararlanılmıştır. Ankette ve görüşme formunda toplam 23 soru yer almaktadır.

Bu çalışmanın alana yönelik kısmına Aralık 2011 başlamış ve Temmuz 2012 tarihinde bitirilmiştir. İlk adım olarak Kayseri MÜSİAD şubesiyle iletişime geçilmiş, anket ve görüşme için gerekli prosedür izlenmiştir. Fakat MÜSİAD Kayseri şubesinden gerekli izin alınmadığı için daha sonra Mersin MÜSİAD şubesi ile irtibata geçilmiştir. Mersin şubesi de çalışma için gerekli izin verilmemiştir. Araştırmanın yapılması için gerekli iznin verilmemesinin gerekçesi ise MÜSİAD'a bu tür çalışmalar için sürekli talepte bulunulduğu, MÜSİAD üyelerinin bu çalışmalardan rahatsız olduğu ve üyeleri çalışma için gereken boş zamana sahip olmadığıdır.

Resmi ilişki ile çalışmanın olanaksız olduğu görüldüğünden devreye aracı kişiler sokularak MÜSİAD ile ilişki kurulmaya çalışıldı. Kayseri dışındaki MÜSİAD şubeleriyle resmi ya da kişisel ilişkiler kurulmasına ve gerekli tüm prosedürler yerine getirilmesine ve pek çok şubeden gerekli izin alınmasına rağmen MÜSİAD üyeleri araştırmaya katılmayı ya reddetmiş ya da araştırmaya sonradan katılacağını beyan ederek geçiştirmeye çalışmışlardır. Özellikle MÜSİAD Mersin şubesi genel sekreterliği, izin dahi çıkarılmayacağını ve bu çalışmanın kendi üyelerine ulaşmasının sakıncalı olabileceğini sözlü olarak ifade etmiş ve araştırma için verilen dilekçeyi işleme dahi konulmamıştır. Başta Kayseri MÜSİAD Başkan vekili olmak üzere anket çalışması için birebir MÜSİAD üyelerini ikna yoluna gitmiş ve bu çabasının sonucunda sadece 20 üyeye ulaşılabilmektedir. Araştırma, firma sahipleriyle tanıdık vasıtasıyla bir kere ilişki kurulunca bu ilişki üzerinden yürütülmeye çalışılmıştır. Çalışma sonucunda 60 anket ve görüşme yapılabilmektedir.

2.8. Veri Çözümleme Tekniği

Araştırmada elde edilen verilerin çözümlenmesi için anket formunda yer alan sorular numaralandırarak kodlama yoluna gidilmiştir. Kodlanan veriler daha sonra SPSS 18 (Statistical Package For Social Sciens) paket programı ile çözümlenmiş ve veriler frekans tablosu oluşturulmuştur. Daha sonra frekans tablolarından elde edilen veriler yorumlanmıştır.

Görüşme formunda yer alan sorular önce hangi temalar altında düzenleneceğine karar verilmiştir. Tema oluşturulduktan sonra veriler bu temalara göre düzenlenmiş ve dışarıda kalan veriler ayıklanmıştır. Ayıklanan veriler bilgisayar ortamında temize çekilmiş; temize çekilen veriler başlıklara uygun, anlamlı, mantıklı ve verilerin birbiriyle ilişkili olmasına dikkat edilmiştir. Böylece veriler yorumlanma veya doğrudan alıntılanma için hazır hale getirilmiştir. Düzenlenen veriler, gerekli başlık altında tanımlanmış ve gerekli yerde alıntı olarak kullanılmıştır. Son olarak bulgular ne anlam geldiği açıklanmış ve kavramsal çerçeve ile ilişkilendirilmiştir (Yıldırım ve Şimşek, 2006: 221-125).

III. BÖLÜM: ARATIRMA BULGULARI VE YORUMLANMASI

3.1 Kayseri MÜSİAD Şubesi Üyelerin Sosyo Demografik Özellikleri

Çalışmanın örneklemini oluşturan MÜSİAD Kayseri şubesine üye 60 girişimden sadece 4 kadın girişimci bulunmaktadır. Ekonomik alanda kadın girişimci sayının az olması, çalışmada yer alan kadın girişimci oranını sınırlamıştır. Kayseri'nin muhafazakar toplum yapısı nedeniyle kadınlar kamusal alanda yok denilecek kadar az görülmektedir. Kayseri'nin bu muhafazakar toplum yapısı, kadının ekonomik alanda girişimde bulunmasını güçleştirmektedir.

Tablo 1: MÜSİAD Üyelerin Cinsiyeti

CİNSİYET	N	%
Erkek	56	93,3
Kadın	4	6,7
TOPLAM	60	100

Çalışmanın örnekleminde yer alan kadınlardan sadece bir tanesi bekâr olup her dördü de üniversite mezunudur. Evli kadınlardan biri 1, diğer ikisi 2 çocuk sahibi olduğunu belirtmiştir. Kadınlardan ikisi 25-34, diğer ikisi ise 35-54 yaş grubunda yer almaktadır. Örneklemdaki kadınların tamamı, Kayseri merkezde doğmuş ve büyümüştür. Kayseri'de kadının toplumsal hayata kazandırmak amacıyla pek çok proje yürütülmektedir. Özellikle Kayseri Sanayi Odası (KSO) bünyesinde yürütülen AB projeleri, kadınları toplumsal hayatta kazandırmaya çalışılmaktadır. Türkiye Kadın Girişimciler Derneği (KAGİDER) üyesi Berna İlter; yaşam koşulları, kentsel dönüşüm ve iletişim olanaklarının Kayseri'de kentsel yaşamın yüzünü değiştirdiğini ve kadının da bu kentsel hayata katıldığını belirtmektedir (Keyman ve Lorasdağı, 2010: 56). Örneklemden yer alan kadınların tamamının kentte doğup büyümüş olması İlter'in ifadesini desteklemektedir.

Tablo ikide de görüldüğü gibi örneklemin büyük çoğunluğu 35-54 yaş grubunda yer almaktadır. Çalışmanın örnekleminde yer alan girişimcilerin %50'si 35-54, %30'u ise 25-34 ve %11,7'si 55 ve üzeri yaş grubunda yer almaktadır. Kayseri MÜSİAD üyeleri girişimcilerin orta yaş dağılımında yer almaları, Anadolu girişimciliğın özellikle 1980'lerden sonra canlanan, küreselleşmeyi kendi lehlerine çevirmeyi başaran nesil olarak tanımlanabilir. 1980 sonrası Türkiye'yi etkileyen neoliberalizm, Anadolu girişimcisinin pazara açılmasını sağlaması, çalışmada yer alan girişimcilerin yaş dağılımı ile uyumludur.

Tablo 2: MÜSİAD Üyelerin Yaş Dağılımları

YAŞ	N	%
15-24	5	8,3
25-34	18	30,0
35-54	30	50,0
55 ve Üzeri	7	11,7
TOPLAM	60	100

Araştırmada yer alan girişimcilerin %80'ni evli ve evli olan girişimcilerin çoğunluğu iki çocuk sahibi olduğu görülmüştür. Girişimcilerin %46,7'si iki, %24,4 bir ve %24,4'ü üç çocuk sahibidir. Kayseri de girişimcilerin geleneksel geniş aile yapısı yerini çekirdek aile yapısına bıraktığı, çocuk sayının azalması çocukların hayat standartlarını yükselttiği söylenebilir.

Tablo 3: MÜSİAD Üyelerin Öğrenim Durumu

ÖĞRENİM DURUMU	N	%
İlkokul	3	5,0
Ortaokul	5	8,3
Lise	16	26,7
Yüksek Okul	8	13,3
Üniversite	24	40,0
Yüksek Lisans	1	1,7
Doktora	3	5,0
TOPLAM	60	100

Tablo 3'te de görüldü gibi girişimcilerin büyük çoğunluğu üniversite mezunudur. Çalışmada yer alan girişimcilerin %40'ı üniversite mezunudur. Üniversite mezunlarını %26,7 ile lise takip etmektedir. Yüksek Okul mezunları, örneklemin ancak %13,3'ünü oluşturmaktadır. Daha önce yapılan çalışmalarda Anadolu girişimcilerinin %35'i yüksek okul ve %27,80 ise lise mezunu (Çonkar, 2005: 75) olduğu belirtilmiştir. Elde edilen verilere göre ortaokul mezunlarının oranı %8,3; ilkokul ise %5'e kadar düştüğü görülmektedir. Bu verilere göre MÜSİAD Kayseri şubesi üyelerinin, Türkiye'nin girişimci yetiştirme geleneğinde alaylı girişimcilik anlayışı artık yerini modern eğitim kurumlarına bıraktığı sonucuna ulaşılabilir. MÜSİAD girişimcilerinin, yüksek eğitim düzeyine sahip profesyonel girişimcilerden oluştuğu ve babaları gibi alaylı değil de eğitilmiş girişimciler olduğu söylenebilir.

Çalışmada yer alan MÜSİAD (tablo 4) üyelerinin % 50'si il, %25'i ilçe ve diğer %25'i ise köyde doğmuştur. Girişimciliğin kentsel bir olgu olması açısından MÜSİAD üyelerini kent doğumlu olmaları önem arz etmektedir. Girişimcilerin çoğunluğu kent kökenli olması, kentin ticari kültürünü benimseme ve yerel pazarı tanıma fırsatı anlamında önem taşımaktadır.

Tablo 4: MÜSİAD Üyelerin Doğum Yerleri

DOĞUM YERİ	N	%
İl	30	50,0
İlçe	15	25,0
Köy	15	25,0
Toplam	60	100

Tablo beşe baktığımızda MÜSİAD üyelerinin %50'i kent doğumlu olmasına karşın bu üyelerin % 96,7'si kentte yaşadığı görülmektedir. İlçede üyelerin sadece %3,3'ü yaşamaktadır. Girişimcilik, genel olarak gereksinimleri karşılamak amacıyla mal ve hizmet üretmek ve bunları pazara ulaştırmak olarak tanımlandığında (Ercan ve Gökdeniz, 2009: 67) kentsel mekânın girişimciliğin bir parçası olduğu anlaşılmaktadır. Kayseri MÜSİAD üyelerinin %96,7'sinin kentte yaşaması bu açıdan anlamlıdır.

Tablo 5: MÜSİAD Üyelerinin Yaşadığı Yer

YAŞADI YER	N	%
İl	58	96,7
İlçe	2	3,3
Köy	0	0
Toplam	60	100

Çalışma hayatında bulunma sürelerine bakıldığında (tablo 6) girişimcilerin % 40'ı 11-20 yıl arası çalışma hayatında yer aldığı görülmektedir. Çalışma hayatında 1-10 yıl arasında bulunanların oranı %26,7, 21-30 yıl arasında çalışanların oranı ise %20'dir. Girişimcilerin çalışma yaşı dikkate alındığında, girişimcilerin büyük bir oranı gerekli iş deneyimine sahip olduğu görülmektedir. Kayseri MÜSİAD üyesi girişimcilerin, çalışma hayatında 11-20 yıldır yer alanlar MÜSİAD'ın yaşı ile de paralellik göstermektedir.

Tablo 6: MÜSİAD Üyelerinin Kaç Yıldır Çalışma Hayatında Olduğu

ÇALIŞMA YAŞI	N	%
1-10	16	26,7
11-20	24	40,0
21-30	12	20,0
31-40	5	8,3
41 ve Üzeri	3	5,0
Toplam	60	100

MÜSİAD ilk kurulduğunda yaş ortalaması 33'ün altında olan bir grup genç işadamlarından oluşmaktaydı. Günümüzde MÜSİAD'a üye girişimci sayısı artmış ve girişimcilerin yaş ortalaması da oldukça yükselmiştir. Kayseri MÜSİAD şubesine üye olan girişimcilerin %50'si 35-54 yaş grubunda yer almaktadır. Görüşmeye katılanların %40'ı 11-20 yıldır çalışma hayatında yer almaktadırlar. Katılımcılara kaç kuşaktır girişimci oldukları sorulduğunda %31,7'si iki kuşak, %28,3'ü üç kuşak ve %28,3'ü ise bir kuşaktır girişimci olduklarını ifade etmişlerdir. Dört kuşaktır girişimci olan MÜSİAD üyelerinin oranı %8,3'te kalmaktadır.

MÜSİAD Kayseri şubesine üye girişimcilerin yaş ortalaması, çalışma hayatında bulunma süreleri göz önüne alındığında girişimcilerin deneyim ve beceri özelliklerine sahip oldukları söylenebilir.

3.2. Kayseri MÜSİAD Üyelerin Örgütlülük Eğilimleri

Araştırmada yer alan verilere göre Kayseri MÜSİAD üyelerin %65'i bir ile beş yıldır MÜSİAD'a üyedir. Üyelerin %18'i ise altı ile on yıldır üye olmuşlardır. On beş yılın üzerindeki üyeliklerin oranı sadece %5'tir. MÜSİAD'ın yirmi bir yıllık bir kuruluş olması, MÜSİAD üyelerinin son beş yıllık üyeliklerini açıklaması açısından anlamlıdır.

Kendini muhafazakar olarak nitelendiren AK Parti'nin iki dönem üst üste iktidar olması, Müslüman-millî görüşü benimseyen MÜSİAD'a üyelik sürecini hızlandıran

faktörler arasında yer almaktadır. MÜSİAD'ın son on iki yılı, AK Parti dönemine denk gelmesi üyelerin son beş yıldır üye olmalarında etkili olduğu söylenebilir.

Kayserili girişimcilerin MÜSİAD'a üye olma sebebi sorusuna 53 kişiden toplam 86 cevap gelmiştir. Cevapların başında ticari ilişkiler, yakın çevrenin yönlendirmesi, MÜSİAD'ın dünya görüşünü benimseme, sorunlara çözüm bulma, toplumsal açıdan görev olarak görme, sosyalkültürel faaliyetlerinden dolayı, bilgi ve beceri edinme, dayanışma ve bütünlüğü sağlama yer almaktadır.

Ticari nedelerle MÜSİAD'a üye olma ilk sırada yer almaktadır. Yirmi bir kişi ticari amaçla MÜSİAD'a üye olduğunu belirtmiştir. MÜSİAD'a üye olan girişimcilerin ifadeleri:

“ *Ticari anlamda daha fazla gelişim göstermek amacıyla*” (Y, 44; E, Üniversite).

“*Kendim gibi girişimcilerle tanışmak, ülkenin potansiyeline, kendi ekonomik ve ticari potansiyelime hız kazandırmak*” (Y, 19; E, Yüksek Okul).

“ *İşadami olmanın koşulları ve büyüklerimin tecrübelerinden yararlanmak ve ticari ilişkileri sağlamaktan dolayı üye oldum*” (Y, 25; E, Üniversite).

“*Ticarette daha güvenilir işler yapma, kendimi güvende hissetmek*” (Y,30; Eğ. Dur. Lise).

“*Ticari haklarımın korunması ve daha güvenli bir iş ortamı için*” (Y, 33; E, Üniversite)

Bu ifadelerden, MÜSİAD üyelerinin ticari kaygılarla MÜSİAD'a üye oldukları belirlenmiştir. MÜSİAD'a üyelik; girişimcilerin yeni ekonomik alanlara korkmadan girmesini, pazarda güven uyandıran bir kuruluşla hareket etmesini sağlamaktadır. MÜSİAD'a üye olan girişimcilerin bu açıklamaları risk faktörü ile açıklanabilir. Yani

girişimciler, örgütlenme yoluna giderek pazarda belirsizliğe dayalı riski hesaplayarak başarısızlığı en aza indirmeye çalışmaktadır.

Girişimciler, MÜSİAD'a üyelik ile örgütlenme arasında bir ilişki kurmaktadır. Sermaye sahipleri, pek çok alanda birlikte hareket etme, birbirlerini destekleme eğilimleri göstermektedir.

MÜSİAD üyelerinin ticari kaygılarla bir derneğe üye olmaları Schumpeter'in girişimciliği tanımlarken kullandığı yeni ürünler bulma, yeni süreçler geliştirme, yeni ihracat pazarlarını bulma kavramlarıyla ve OECD'nin girişimci tanımı ile açıklanabilir. OECD'ye göre girişimci, yeni iş imkanlarını şekillendiren ve kaynakları iyi değerlendirme yeteneğine sahip olandır. MÜSİAD üyelerinin ticari alanda ve örgütlenmek için verdikleri çaba, OECD'nin bu tanımına uymaktadır. Girişimcinin ülkenin potansiyelini tanıma, kendi potansiyelini geliştirme isteği, OECD'nin yeni iş imkanları ve kaynakları iyi değerlendirme tanımıyla örtüşmektedir.

Girişimcilerin MÜSİAD'a üye olma nedenleri arasında ilk sıralarda “yakın arkadaş ve çevrenin yönlendirmesi ile dünya görüşünü kendine yakın bulma” yer almaktadır. On altı kişi çevre yönlendirmesiyle ve MÜSİAD'ın dünya görüşünden dolayı üye olduğunu ifade etmiştir:

“Yakın çevremdeki arkadaşlarımla MÜSİAD üyesi olmaları, MÜSİAD'ın benim gibi bir düşünce ve hayat felsefesine sahip olması, insanları temsil eden bir iş kuruluşu olması” (Y, 41; E, Doktora).

“Tanıdığım bir MÜSİAD üyesi abimin tavsiyesi üzerine” (Y, 24; E, Ortaokul)

“Muhafazakar işadamları kuruluşu olması” (Y, 41; E, Yüksek Lisans)

“MÜSİAD'ı dünya görüşünden dolayı seviyorum” (Y, 37; E, Yüksek Okul).

“Esnafların kendilerini yakın hissedebileceği bir kuruluş olması” (Y, 52; E, Lise).

MÜSİAD üyelerinin üyelik sürecinde yakın arkadaşların veya çevrenin etkisi dikkate alındığında MÜSİAD’ın Kayseri’de yaygın bir örgütlenmeye ve sempatiye sahip olduğu söylenebilir.

Ülsever, MÜSİAD’ı aynı dünya görüşünü benimseyen işadamlarının örgütlenmesi, muhafazakar girişimcilerin Türk tarihinde ilk kez devletten bağımsız bir girişimci sınıfının örgütlenme ihtiyacı olarak görmektedir (Ülsever, 2005) Şenol ise MÜSİAD’ı Anadolu sermayesi organizasyona, kimliğe ve kuruluşa duyduğu ihtiyacın bir yansıması olduğunu belirtmektedir (Şenol, 2005: 100). Girişimcilerin bu ifadeleri Şenol ve Ülsever’in ifadelerini desteklemektedir.

Görüşme yapılan MÜSİAD üyeleri; sıklıkla işbirliği, birlik, bütünlük, sorunlarla baş etme vurgusu yapmışlardır. MÜSİAD üyelerinin üyelik sebepleri:

“Birlik, bütünlük, dayanışma, işbirliği, büyüme ve gelişme” (Y, 40; E, Üniversite)

“Sektörümüzdeki sıkıntıları sivil örgüt kanalıyla bertaraf edilmesi maksadıyla” (Y, 39; E, Lise).

“MÜSİAD’a destek vermek ve saf sıkılaştırmak için” (Y, 38; E, Üniversite).

“MÜSİAD olarak odalarla beraber esnafların ihtiyaç ve problemlerini ilgili makamlara çözümlenmek için” (Y, 56; E, Yüksek Okul).

“Ekonomik istikbal açısından daha verimli olduğunu düşündüğüm için” (Y, 52; E, Lise)

Bu ifadeler, MÜSİAD’ın Türkiye’de hızla örgütlenen Anadolu sermayesinin günümüzdeki en önemli temsilcilerinden biri olarak görülmesi açısından anlamlıdır. Ayrıca

MÜSİAD kendini; ülkenin ve bölgenin gelişim, diyalog, işbirliği ve güçbirliği platformu olarak tanımlaması ile MÜSİAD üyelerinin bu ifadelerini desteklemektedir. Kayserili girişimcilerin, MÜSİAD üyeleri, derneğe üye olmakla cemaat ve çıkar ilişkilerini aynı zeminde birleştirmişlerdir.

Özdemir bu durumu, iş dünyasının gömülü olduğu sosyokültürel davranış kalıplarının yeni koşulların dayatmasıyla şekillenmesi olarak nitelendirmektedir. Özdemir, MÜSİAD'ın sergilediği ortaklık, işbirliği ve dayanışmaya dayalı modelin rasyonel olduğunu, geleneksel dayanışma ile bireyselliğin dayanışma formlarının harmanlandığı 'yeni sentez-yapı' olarak görmektedir (Özdemir, 2006: 213-214).

Çalışmada MÜSİAD'a üye olma sebebi, toplumsal açıdan görev ve sorumluluk olarak görme, kişisel gelişim, kuruluşun sosyalkültürel faaliyetleri olarak gösteren toplam on dört kişi yer almaktadır. Bu ifadelerden birkaçını verirsek:

“Ekonomik, sosyal, kültürel faaliyetlerini beğendiğimden dolayı üye oldum”
(Y, 47; E, Üniversite).

“MÜSİAD'a üye olmayı toplumsal bir görev olarak gördüğüm için üye oldum”
(Y 39, E, Yüksek Okul).

“Ufkumun gelişmesi için, yeni insanlarla iletişim kurma arzusuyla üye oldum”
(Y,43; E, Üniversite).

“Sosyal çevreyle beraber saygınlık kazanmak, ticareti erbaplarından öğrenmek için üye oldum” (Y, 26; E, Üniversite).

“Çevre edinme ve kişisel anlamda gelişim” (Y, 24; E, Üniversite).

“Ekonomi ve sosyal konularda bilgi ve tecrübemi artırmak, sosyal, kültürel faaliyetlerde bulunmak için” (Y, 42; E, Üniversite).

Görüşme yapılan üyelerin ifadeleri MÜSİAD'a duyulan güveni göstermektedir. Özdemir'e göre bu kurumsal güven, "aynı kültürel inanç çerçevesi altında bulunmanın kendiliğinden bir güven garantisi olmadığı...güven dediğimiz inanç ve kültürel öz'le bağlantılı derin kökleri olan faktör, sosyokültürel ve coğrafi bağlamlar" eşlik etmektedir (Özdemir, 2006: 213-214). Görüşme yapılan MÜSİAD üyelerinin bu ifadeleri Özdemir'in belirttiği kurumsal güveni destekler niteliktedir.

3. 3. Liberal ve Muhafazakarlık Ekseninde MÜSİAD Girişimciliği

Bu bölümde MÜSİAD'ın liberalizm ve muhafazakarlığa ait kavramları nasıl değerlendirdiğine bakılacaktır. Liberalizm ve muhafazakarlığı tanımlamak bireyin tanımı, modern toplumda bireyin ve modernliğin tanımı, Müslüman ülkelerle ticari ilişkiler, kitle iletişim araçlarının toplumsal etkileri, toplumsal değişim, devletin temel özelliği ve devletin ekonomiye müdahalesi, özel mülkiyet, zenginlik ve muhafazakarlık kavramlarından yararlanılmıştır. İlk olarak MÜSİAD üyelerinin, bireyin görev ve sorumluluklarına yaklaşımı ele alınmıştır.

3.3.1. Bireyin Görev Ve Sorumlulukları

Görüşme yapılan MÜSİAD üyelerinin tamamı, bireyin belli görev ve sorumluluğa sahip olduğunu kabul etmektedir. Bireyin görev ve sorumlulukları, hem liberalizm hem de muhafazakarlık açısından oldukça önemlidir. Liberalizme göre bireyler, başkalarının veya geleneğin rehberliğine ihtiyaç duymaksızın tüm doğmaları sorgulayabilir. Birey bu sorgulamayı tüm insanlarda ortak olan akıl ile yapmaktadır (Akıncı, 2008: 18-30). Liberalizmin temeli bireysel hak ve özgürlüklere, özel mülkiyet ve hukukun üstünlüğüne dayanması (Erdoğan, 2005: 24) bireyin liberal düşüncedeki önemini ortaya koymaktadır.

Muhafazakarlar açısında bireyin topluma, geleneğe, dine karşı görev ve sorumlulukları var bu sorumluluk ve sınırlar belli kurumlar tarafından düzenli ritüellerle ve ayinlerle bireye hatırlatılmaktadır (Çetin, 2005: 154). Bireye görev ve sorumluluk yükleyen MÜSİAD üyeleri muhafazakar düşünceye yakın durmaktadır.

Çalışmada yer alan MÜSİAD üyelerine bireyin toplumsal açıdan görev ve sorumlulukları sorulduğunda aşağıdaki örnekte de verildiği gibi yakın cevaplar alınmıştır.

“Birey vatanına, milletine bağlı olmalıdır. Birey (erkek ve aile reisi kast edilmektedir) anne, baba, aile üzerinde etkisi güçlü olmalıdır. Birey dediğimiz şey insani değerlere sahip olmalıdır.” (Y, 35; E, Lise)

Muhafazakar değerlere yakın duran vatan, millet vurgusu görüşme yapılan MÜSİAD üyelerinin ifadelerinde ön plana çıkmaktadır:

“Terör örgütüne üye olmamalı, çevresine milletine, vatanına karşı saygılı olmalı; eş, çevre ve akrabalarına karşı sorumluluğunu bilmelidir” (Y, 39; E, Üniversite)

MÜSİAD’ın tüzüğünde yer alan milli ve manevi değerlerden taviz vermeme ilkesi ile görüşme yapılan MÜSİAD üyelerinin görüşleri arasın benzerlik olduğu görülmüştür. Aynı zamanda klasik muhafazakarların asıl kaygısı olan toplumsal istikrarı, birliği, bütünlüğü değişime karşı koruma düşüncesi, Kayseri MÜSİAD üyelerinde vatani milleti koruma düşüncesiyle kendini göstermektedir. R. Nispet’in belirttiği gibi toplumsal düzensizlik hayaleti MÜSİAD üyelerini tedirgin etmekte ve milliyetçi, ulusçu söylemleri ön plana çıkarmalarına neden olmaktadır.

Girişimciler, başarı bireyin toplumsal açıdan görev ve sorumluluğu mudur, sorusuna genellikle “evet” cevabı vermiştir. Görüşme yapılan MÜSİAD üyelerinin %

86,7'si bireyin toplumsal açıdan görev ve sorumluluğu başarılı olmaktır fikrine katılırken girişimcilerin sadece %5'i katılmadığını belirtmiştir.. Bir girişimcinin ifadesiyle:

“Başarı benim için en başta yer alıyor. Her şeyde başarı yer alır. Hiçbir şey başarı olmadan yürümez. Başarı insana kendini değerli hissettirir, çevresiyle iyi iletişim kurmasını sağlar. Başarının temelinde pek çok şey yatıyor. Bunların arasında insanın görev ve ödevleri yer alır. Ben iyiyim, ben yararlıyım, diyebilen insan pek çok şeyi başarır. Buna inanç, iman gözüyle bakmayı bilmek gerekiyor. İyi insan yararlıdır, iyi insan iman eden insandır.” (Y, 39; E, Üniversite)

Girişimcilerin bireysel açıdan başarıyı olumlamaları McClelland başarı yönelimi ile açıklanabilir. McClelland'a göre yüksek başarı ihtiyacına sahip bireyler, davranışlarının sonuçlarına katlanma ve sorunları çözme sorumluluğunu alan kişilerdir. Bu kişiler, durumları analiz etmekte, başarı olasılıklarını araştırmakta, zorlukları aşmakta ve risk almaktadırlar. Görüşme yapılan MÜSİAD üyesi bir girişimci 'başarı insana kendisini değerli hissettirir, çevresiyle iyi iletişim kurmasını sağlar' ifadesi McClelland'ın başarı yönelimli bireyin tanımına uymaktadır. McClelland'ın bu ifadelerini destekleyen bir başka görüş ise:

“Eğitimli ve kültür seviyesi iyi olması lazım. Kişinin üretken olması lazım, başarı için çalışması, ar-ge çalışmaları yapması lazım.” (Y, 30; E, Üniversite)

Her iki örnekte Kayseri MÜSİAD şubesine üye girişimcilerin başarı yönelimli olduğunu göstermesi ve McClelland'ın başarı yönelimi ile açıklanması açısından anlamlıdır. Bireyin başarısına önem verme liberalizm de savunmaktadır. Kayseri MÜSİAD üyelerinin, bireyin başarı yönelimli olması gerektiği düşüncesini desteklemesi liberalizm açısından anlamlıdır. Homo islamicus'a göre de Müslüman girişimci, başarı yönelimli

olmalıdır. Başarı sadece bireysel bir unsur olmayıp toplumsal açıdan görev ve sorumluluğu da ifade etmektedir.

MÜSİD üyelerinin % 41,7'si cemaat bağlarını sağlam tutmak bireyin temel görevi olduğu düşüncesine katılmaktadır; bu düşünceye katılmayanların oranı %26'da kalmaktadır. Aşağıda bir işadaminin görüşlerine yer verirsek:

“Cemaat bağları kesinlikle çok önemli. Geleneklerden, ataerkil yapımızdan, köklerimizden dolayı önemlidir. Bizde doğu zihniyeti var, korumacı zihniyet var. Ataerkil yapımızdan ve geleneklerimizden dolayı bizde insan sadece kendisinden sorumlu olması imkansız. Çevreye aileye karşı sorumlu olduğumuz için, kişi bir tek kendisinden sorumlu olamaz. Şuan sizinle görüşüyorsam bu sorumluluktan dolaydır.” (Y, 50; E, Lise.)

Girişimcinin ataerkilliği, gelenekleri ön plana çıkarması muhafazakarlığın vurguladığı otorite ve mülkiyet ilişkileri ile ilişkilidir. Heywood'a göre de muhafazakarlık; gelenek, mükemmel olmayan insan, organik toplum, otorite ve mülkiyeti olduğu gibi korumaktan oluşmaktadır (Akıncı, 2008. 35-36). Görüşme yapılan girişimcilerin bu ifadeleri muhafazakarlığın mülkiyet ve otorite vurgusuyla paralellik arz etmektedir. Girişimcilerin cemaat bağlarını önemsemeleri günümüz politik ortamı ile de ilişkilendirilebilir.

Girişimcilere, bireyin sadece kendisinden sorumlu olmasını nasıl karşıladıkları sorulmuştur. Girişimcilerin ortak kanısı (%68,3) bu düşünceye katılmama yönündedir. Girişimcilerin %13'ü bireyin sadece kendisinden sorumlu olması gerektiğini düşünmektedir. Fakat insanların günümüz yaşam koşullarının zorluklarından dolayı bu tür davranışlara yönelebileceklerini ifade etmişlerdir:

“İnsanlar artık kendi derdine düşmüştür. Türkiye koşullarında bunu yadırgayamam. Dünyanın en pahalı petrolünü biz kullanıyoruz, yüksek vergiler vb göz önüne alındığında insanların bencil olmaları gayet doğal. Bu yüzden insanlar kendisinden sorumlu olmuştur, bencil olmuştur. Toplumda refah düzeyi artmadıkça bu durum değişmez. Adamın karnı doymadıkça komşusunu düşünmez. Ben de düşünmem sen de düşünmesin. Düşüneceğini söyleyen de yalan söyler. Kendi nefsi doymayan adam başkasını düşünmez, düşünemez. İradene söz geçiremesin açlıkta, yoklukta.” (Y, 47; E, Yüksek Okul.)

İnsanın sadece kendisinden sorumlu olması ile ülkenin ekonomik durumu arasında kurulan bu ilişki insanların zorlu koşullarda yanlış gördüğü veya hoş karşılamadığı durumları kabullenebileceğini, bu durumun genel ahlak kurallarına bir aykırılık ifade etmediği vurgulanmaktadır. Muhafazakarlığın kısmen kabul ettiği topluma zarar vermeden, hissedilmeyecek kadar yavaş değişim, MÜSİAD girişimcileri tarafından da ekonomik açıdan kabul görüldüğü bu ifadelerden anlaşılmaktadır.

Muhafazakarların önemli kavramalarından biri de aile bağlarıdır. MÜSİAD üyelerinin neredeyse tamamı (%81,7) aile bağlarını güçlü tutmanın bireyin toplumsal görevi olduğuna inanmakta ve bu düşünceye katılmayan girişimcilerin oranı %7’de kalmaktadır. MÜSİAD üyeleri, toplumsal bunalımlardan ekonomik krizlere kadar pek çok sorunun zayıf aile bağlarından kaynaklandığını düşünmektedir. Bu görüş aşağıdaki örnekte de görülebilmektedir:

“Güçlü aile bağları güçlü toplum demektir. Örneğin 2008’deki ekonomik krizi Türkiye güçlü aile bağları sayesinde atlattı. Avrupa’da, Rusya’da hatta Amerika’da bu kriz yüzünden dağılan aileler, batan şirketler oldu. Eğer bu toplumlar da güçlü aile bağlarına sahip olsalardı bu krizi bizim gibi daha az hasarla atlattırlardı. En azından aileler yok

olmazdı. Dediğim gibi her şey ailede başlar ve biter. Aile ile başlayan güçlü bağlar güçlü milli birlik ile devam eder. Ama bu bağlar, bilinçlenmeyle güçlendirmek gerekir. Ancak eğitimle bu bağlar bilinçli bir şekilde güçlendirilebilir.” (Y, 49; E, Üniversite).

Wellerstein’a göre klasik muhafazakarların asıl kaygısı aile ve kilise kurumlarının, mülkiyet ilişkilerinin ve geleneğin korunması noktasında kendini göstermektedir. Bu kurumlar toplumsal formasyonların dayanışmasının temelidir. Güçlü aile güçlü toplum arasında kurulan bağ ile Wellerstein’ın ifadesiyle örtüştüğü görülmektedir. Katılımcılar güçlü aile bağları, ekonomik krizden diğer toplumsal bunalımlara kadar olumlu etkide bulunduğu savunmaktadır. Güçlü aile bağlarının güçlü cemaat anlamına gelmektedir. Türk toplumu oldukça güçlü aile bağlarına sahip olduğu kabul edilmektedir. Güçlü aile, güçlü milli birlik ilişkisi cemaat baları ile aile bağı gösteren bir diğer unsurdur.

Görüşme yapılan iki MÜSAİD üyesi aynı düşüncüyü şöyle ifade etmektedir:

“Aile bağlarını ciddi anlamda güçlü tutmak gerekiyor. Özellikle baba, aileye hakim olmalıdır. Batıya olan özenimiz bizi çöküntüye götürüyor. Aile bireyleri aile fertlerini dahi tanıyamaz hale gelmiştir. Batılı ülkelere olan özenimiz bizi medeniyetten uzaklaştırmıştır.” (Y, 35; E, Lise.)

“Eğer çocuk düzgün yetiştirilirse eğitimini de düzgün alır. Eğitimi düzgün olan çocuğun aile bağları iyi olur, çocuk sorumluluğunu bilir. Sorumluluğunu bilen çocuk her yerde görevini tam anlamıyla yerine getirecektir. Olay bir bütün, bunun için aile, okul, çevre çocuğu artı yönde etkilemelidir, gerekli mesaj ve bilgi verilebilmelidir. Çocuk ancak o zaman kendisinden, ailesinden çevresinden sorumlu olabilir.” (Y, 39; E, Üniversite)

Aile içinde meydana gelen değişimin, zayıf bağların aile ve toplum açısından ne kadar tehlikeli olduğu, bir an önce bunun önüne geçilmesi gerektiğini vurgulayan bu ifadeler, muhafazakarların savunduğu toplumsal kurumların değişmeden korunması düşüncesinin bir tezahürüdür. Çocuğun toplumsal görevlerini en iyi şekilde yapması için yetiştirilmesi, eğitilmesi gereken nesne olarak algılanmaktadır. Liberalizmin birey tanımı ile görüşme yapılan MÜSİAD üyelerinin birey tanımı birbirine uymadığı görülmektedir. Tanımı yapılan birey muhafazakarların birey algısına daha yakın durmaktadır.

Ailenin değişmesi ile Batı dünyasının olumsuzlanması arasında kurulan ilişki biz ve onlar ayırımı olarak değerlendirilebilir. Biz iyi, onlar kötü; biz doğruyuz, onlar yanlış düşüncesinin hakim olduğu bu ifadeler Batının düşman gibi görülmesine neden olmaktadır. Katılımcılar Batı düşmanlığını, iki ayrı medeniyet vurgusuna ve dünya görüşüne dayandırılmaktadır. Bu ayırım Müslüman olanlar ve Müslüman olmayanlar olarak algılanmaktadır. İslam medeniyetine göre yetişmiş bir toplumun Batı medeniyetine ait unsurları beminsemesi hoş karşılanmamaktadır.

MÜSİAD üyeleri, milli birlik ve beraberliği sağlamanın bireyin asli görevi olarak görmektedir. Görüşme yapılan üyelerin nerdeyse tamamı (%90) milli birliğin önemini vurgulanmıştır. Milli birlik ve beraberliği, bireyi olarak görmeyenler sadece %4'ür:

“Milli birlik kişini tabi ki bireyin görevleri arasındadır. Dahası milli birlik olmak zorundadır. Milli birlik; sosyal adaletin sağlanması, adil idarenin doğru yerde olması, iltimasın kalması, herkesin haddini bilmesiyle ilgilidir. Birey tüm toplumsal kesimleri ayrı ayrı düşünmeli ve bana göre sosyal sorumluluğunu buna göre belirlemelidir.

Sosyal sorumluluk sahibi olmak, sosyal demokrasiyi benimsemenin yanı sıra sosyal adaleti sağlanması da milli birliği sağlamaktadır.” (Y, 35; E, Lise.)

Bilindiği gibi Türkiye'de milli birliğe oldukça önem verilmektedir. Görüşme yapılan MÜSİAD üyeleri, bireyin görevleri ile milli birlik ve beraberlik arasında ilişki kurmaktadır. Görüşme yapılan kişilerde genel eğilim bireyin milli birliği ve beraberliği korumakla görevli olduğu yönündedir. Son dönemlerde hükümetin milli birlik, beraberlik stratejinin MÜSİAD üyelerince benimsenmiş olduğu görülmektedir. Muhafazakarlar için milli birlik ve beraberlik, toplumsal kurumların korunması anlamına da gelmektedir.

Muhafazakarlar açısından milli birlik ve beraberliğin korunması için cemaat bağlarını sağlam tutulması gerekmektedir. Cemaat bağlarını güçlü tutmanın yollarından biri de gelenekleri korumaktır. Görüşme yapılan girişimcilerin %78,3'ü geleneklerin korunmanın bireyin görevi olduğuna katılıyor. Bu düşünceye katılmayan MÜSİAD üyeleri, bu konuda farklı düşünceleri dile getirmişlerdir. Gelenekleri korumanın bireyin görevi olarak göremeyen girişimcilerin oranı ise %11,7'de kalmıştır. Bunlara göre gelenek dini görevlerimizi yeterince iyi öğrenmemizin önünde bir engel ama toplumsal açıdan yaşatılması gereken önemli unsurdur. Yani gelenek, dini değerleri gölgelememe şartıyla korunabilir. Geleneklerin korunması gerektiğini savunan bir girişimci:

“Bireyin görevi aile terbiyesini almaktır çünkü her şey ailede bitiyor. Geleneklerimizi ne kadar özümsersek geleneklerimizi koruma güdümüz o kadar artar. Geleneksel değerler aile, mahalle, şehir, ülke şeklinde korunmalıdır. Yani gelenekleri koruma işi içten başlamalıdır. Geleneklerimiz bir zenginliktir. Ve bizim bu zenginliği korumamız gerekiyor. Bayramlarımızı, oturma kalkmamızı unutmamalıyız ve bunları canlı tutmak bireyin ve toplum görevidir. Geçmişimize sahip çıkmalıyız, bu çok önemlidir.” (Y, 44; E, Yüksek Okul.)

Diğer girişimciler gelenekle ilgili görüşlerini şöyle ifade etmektedir:

“Örf adetler hem birey hem toplum hem de bunlara yön veren politikalar tarafından önemslenmelidir. Zaten günümüzdeki karışıklığın nedeni örf ve adetlerimize sahip çıkmamakla ilişkilidir. Herkes kendi derdine düşmüş, devlet her kesimi ihmal etmiş. Bir bakmışız Kürtler, Çerkezler, Lazlar kendi derdine düşmüş. Örf ve adetlerimize sahip çıkmayı unutmuşuz. Oysa Kürt, Türk, Çerkez hiç fark etmez hepsinin değerli örf ve adetleri var. Hepsini korumamız gerekiyor.” (Y, 48; E, Üniversite)

“Gelenekleri korumak bireyin görevleri arsındadır. Geleneklerimize, göreneklerimize önem verilmelidir. Bunların yaşatılması gerekir. Bazı dönemler gelir gelenek ve göreneklerimiz dinden daha önemli olabilir. Geleneği köklü olmayan toplumdaki birey de sağlıklı değildir. Bu nedenle o toplum sağlam temellere dayanmaz, toplum çok zayıf kalır.” (Y, 35; E, Lise)

“Geleneklerimizi korumak kesinlikle bireyin görevi olmalıdır. Gelenekler korunduğunda, yaşatıldığında bireyler kendini daha güvende hisseder. Ananelerimiz bizi güvende hissettirecek her şeye sahip. Bunların içinde birey kendini daha güvende hisseder. Ananelerimizle bireyler daha huzurlu olur, birey huzurluysa toplum da huzurlu olur.” (Y, 39; E, Üniversite)

Muhafazakar düşüncede gelenek, toplumsal istikrarın temelini oluşturan, toplumsal birliği ve bütünlüğü sağlayan pratikleri bünyesinde barındıran, değişimin yarattığı belirsizliğe karşı bireyi koruyan vazgeçilmez bir unsurdur (Akıncı, 2008: 45-47). Muhafazakarlar için Gelenek, geçmiş ile bu gün arasında bağ kuran yegane köprüdür. Bu köprü; ani değişime, toplumsal kırılmalara karşı hem toplumu hem bireyi korumakta ve tarihsel sürekliliği sağlamaktadır. Yukarıda gelenekle ilgili düşüncelerini dile getiren

girişimcilerin ifadeleri ile muhafazakarlığın geleneğe yüklediği anlam büyük oranda benzerlik göstermektedir.

MSAD Eski Başkanı Erol Yazar'ın 1996'da Milliyet gazetesine verdiği demeçte; her toplumda, medeniyette, ve/veya köklerinde olan değerlerle birlikte modernleşmesi gerektiğini dile getirmekte ve Batılılaşama ile modernleşmeyi birbirinden ayırmaktadır. Yazar, kendi kimliklerinden vazgeçmeden bir gelişme ve kalkınma modeli benimsediklerini belirtmiştir. Yazar burada Müslüman milli girişimci kimliği vurgulamaktadır. Milli kimliğin içerisinde Türk toplumuna ait örf ve adetler de yer almaktadır. Görüşme yapılan girişimcilerin ifadeleri MSAD'ın vurguladığı Müslüman milli kimliğe uymaktadır.

Geleneğin sanıldığı kadar yararlı olmadığın savunan girişimciler de olmuştur. Bunlara göre geleneğin korunması gerekmemektedir:

“Kimse gelenekleri korumakla görevli değildir. Herkes kendine baksın yeter. Gelenek, görenek dediğin başkasına karışma ve müdahale etmektir. Bunu tasvip etmiyorum, doğru bulmuyorum.” (Y, 39; Eğ. Dur. ni.)

“Geleneklere uymak, onu korumak biraz dayatmaya dayalıdır. Çoğunluk yaptığı için, toplum yaptığı için kişi geleneğe uyuyor, onu koruyor. Bizim geleneklerimiz bizi bazı şeylere zorluyor. Kişi toplumdaki, çevreden dışlanmamak için geleneğin gereğini yapıyor. Bazı şeyler zamanla değişiyor yada yok oluyor. Hiçbir şey aynı kalmaz. Geleneklerde aynı kalmaz. Zaten nesil değişiyor, fikirler değişiyor. Dini olanın dışında her şey değişiyor, değişecek. Din kalır ötekiler gider. Gelenek o an için birlik oluşturma görevi görür. Ama gelecekte aynı işlevi görmesini bekleyemeyiz. ağı yakalamak için geleneğinde değişeceğini kabul etmek gerekir. Bu yüzden gelenekleri korumak görev, dev değil.

Değişirse değişsin, olduğu gibi iş görüyorsa kalsın. Bunun üzerinde çok durmamak gerekir. Gelenekler zamanın ihtiyacına göre şekillenebilmelidir.” (Y, 45; E, Üniversite)

Gelenekleri koruma konusunda MÜSİAD üyeleri arasında fikir birliği olmasa da dini değerleri koruma ve sahiplenme noktasında hemfikir oldukları görülmüştür. Kayseri MÜSİAD üyelerinin gelenek konusunda hemfikir olmamaları Kayseri'nin hızlı kentleşmesi, farklı toplumsal kesimleri aynı mekanı paylaşmalarının bir sonucu olarak yorumlanabilir. Kayseri'de sermayenin çıkar ilişkilerini temsil edecek, farklı toplumsal kesimler tek bir ideoloji etrafında ve aynı çatı altında toplayacak tek güçlü sivil toplum kuruluşu MÜSİAD'ın olması; Kayseri MÜSİAD üyeleri girişimcilerin farklı düşüncelere sahip olmalarını açıklamaktadır. MÜSİAD'a üye girişimcilerin bu ifadeleri, homo islamicus'a göre girişimcinin maddi hazdan ziyade manevi haza yönelme olarak okunabilir. Fakat girişimcilerin manevi hazzı, dini unsurun yanında geleneksel unsurları da içermektedir

MÜSİAD Kayseri şubesine üye girişimciler inovasyon konusunda oldukça olumlu tavır sergilemektedir. Girişimcilerin %83,3'ü inovasyonun üretim ve pazarda kaçınılmaz olduğu vurgularken katılımcıların sadece %3'ü aksi yönde fikir beyan etmiştir. Yenilikçi, yaratıcı olmak hem birey hem de ülke ekonomisi için olumlanmaktadır. Girişimciler üretimde ve pazarda yenilik yaratmanın bireyin görevi olarak düşünmektedirler. Bir girişimcinin İnovasyonun ülke ekonomisi açısından yararları şöyle ifade etmektedir:

“Bir vatanın, bir ülkenin ayakta kalabilmesi için; zenginleşmesi, çok çalışmak ve çok üretmek gerek. Bir ülkede yenilik, teknolojik üretim yoksa medeni yada modern ülkeler seviyesine ulaşamaz. Kendini medeni ülkeler arasında göremez. Yenilik, pazara yönelik üretim de modernliktir. Örneğin Somali'de deniz var, balık var ama bunu pazara

sunan yok. Yani teknoloji, yetişmiş eleman ve gerekli pazar ağı yok. Teknolojik yenilik üretim açısından çok önemlidir.” (Y, 35; E, Lise)

MÜSİAD üyeleri inovasyonun birey açısından da çok önemli olduğunu ifade etmektedirler. İnovasyon, bireyin Pazar payına, gelecekle ilgili yatırım planlarına kadar etkili olduğu söylenebilir:

“Pazar ve üretimde yenilik yapmak girişimci için var olma nedenidir. Girişimci birey için, piyasaya yeni yeni fikirler üretmek bir görevdir. Piyasada yer almak için yenilik olması gerekir. Asıl amaç pazarı genişletmektir ama pazar payını sabit tutmak da çok önemli. Çünkü rakipler hiç boş durmuyor, sürekli yeniliklerle piyasaya açılıyorlar. Sen yerinde dursan onlar durmuyor. Yenilik girişimci için olmazsa olmazdır. Yeni ürün, yeni pazar, yeni ve daha kaliteli eleman... bunlar sanıldığı kadar kolay unsurlar değil. Birini tedarik edersen öteki eksik kalır. Bu yüzden girişimci sürekli tetikte olmak zorunda... Tüm bu yoğunluklar sadece piyasadaki yerini korumak veya daha iyi bir yere gelmek içindir. Tüm bunlar için yenilikçi, yaratıcı olmalısın.” (Y, 48; E, Üniversite)

Bireyin üretim ve pazarda yenilikçi olması gerektiğini düşünen bazı girişimciler ise olaya psikolojik olarak yaklaşmaktadır:

“Pazarda, piyasada elbette yenilikçi olmak gerekir. Üretim yapan insan kazandığı paranın değerini daha iyi bilir ve nereye ne şekilde harçayacağını daha iyi bilir. Bir insan emek verince her zaman ürünün ve gelirin kıymetini daha iyi bilir. Kazancın değerini bilen nereye yatırım yapacağını bilir. Yenilik kazanca dönerse yeniliktir. Yani elindeki kaybetmeyeceksin. Yoksa yenisini kazanacak gücün kalmaz.” (Y, 39; E, Üniversite)

Bu görüşü destekleyen bir diğer girişimci ise inovasyonu psikoloji ve maddi imkanlar dahilinde açıklamaktadır:

“Bireyin imkanı varsa üretimde ve pazarda yenilik yapmalıdır. Gerekli alet, edevat varsa elinde bunu güdüsel olarak yapar. Eğer imkanı varsa bunu saygınlık, onaylanma ve alkışlanmak için de yapar. Hele Türk insanı bunu hayda hayda yapar. İnsanın doğasında doyumsuzluk olduğundan bunu mutlaka yapar. Başarı insanın doyumsuzluğu gidermek içi. önemli bir unsurdur” (Y, 30; E, Yüksek Lisans)

Kayseri MÜSİAD şubesine üye girişimciler üretim ve pazarda yeniliğe oldukça önem vermektedir. İnovasyona verilen bu önem, girişimcilikteki yenilikçi ve yaratıcılık, Schumpeter’in yaratıcı yıkım olarak adlandırdığı olgu ile anlaşılabilir.

Girişimcilikte yeni, özgün, beklenmedik, uygun ve yararlı bir iş ortamı olarak tanımlanan yaratıcılık, görüşme yapılan girişimcilerin ifadelerini açıklamaktadır. Yaratıcılıkta yararlı olmayan fikirler kabul görmemektedir. Yararlı olmayan fikirler girişimciler için pazarda beklenen etkiyi yaratmayacağından olumsuzlanmaktadır. Güler (2008: 168) inovasyonu, kuşku, merak veya rahatsızlıkla açıklamaktadır. Girişimcilerin inovasyona bakış açıları merak, kuşku ve inovasyon eksikliğinde duyulacak rahatsızlık ile açıklandığında iktisadi alandaki değişimin olumlanma oranı oldukça yüksek düzeyde olduğu anlaşılmaktadır.

Schumpeter, inovasyonu yaratıcı yıkımla açıklamaktadır. Schumpeter’e göre sistemde zaman zaman ortaya çıkan sapmalar yenilikçiliği teşvik etmektedir. Ortaya çıkan yenilikler; teknoloji, ürün, yapı, ticari örgütlenme alanlarında ortaya çıkmakta ve endüstride büyük yeniliğe ve dönüşüme yol açmaktadır. Zamanla siyasi ve kültürel alanlarda bu değişime ayak uyduracaktır (Dolgun, 2006: 147). Görüşme yapılan girişimcilerin ifadeleri bu açıdan değerlendirildiğinde, bu girişimcilerin toplumsal, siyasi, kültürel alanlarda

dolaylı olarak değişimi kabul ettikleri söylenbilir. Girişimcilerin ifadeleri Schumpeter'in yaratıcı yıkım olgusuyla ifade edildiğinde bu görüşlerin liberalizm ile açıklamak da anlamlıdır.

Çalışmada elde edilen verilere bakıldığında, Kayseri MÜSİAD yesi girişimcilerin, girişimciliğe yönelik tutum ve davranışları Max Weber'in Batı kapitalizmini açıklarken belirttiği Protestan ahlakı ile çelişmektedir. Weber'e göre tüm uygarlıklarda kar elde etme güdüsü olsa da akılcı disiplinle kar elde etme düşüncesi, sadece Batı kapitalizmine özgüdür (Kuvan, 200: 63). Çalışmada elde edilen verilere göre akılcı kar elde etme düşüncesi MÜSİAD üyelerinde de (düşüncenin şiddeti değişse de) var olduğunu göstermektedir.

MÜSİAD Eski Başkanı Erol Yayar'a göre Türkiye için zm 'Tekno Ekonomik Paradigmadır'. Teknolojik yenilikleri yakından takip edip bu yenilikleri Türkiye'ye getirmek gerektiğini belirten Yayar, teknolojik gelişmelerle beslenen ekonomik gelişme vizyonu için MÜSİAD yelerinin çocuklarını teknik okullara göndermelerini istemektedir (Dolu, 2005: 83). Kayseri MÜSİAD yelerinin inovasyona olumlu yaklaşımı MÜSİAD Eski Başkan'ın Yayar'ın ifadelerini desteklemektedir.

3.3.2. Modern Toplum Tanımı

MÜSİAD yesi işadamlarının modern toplumlarda kişisel ilişki hakkında ne düşündükleri sorulduğunda üyelerin %83,3' modern toplumda kişisel ilişkilerin bittiğini, %16,7'si ise devam ettiğini belirtmiştir. Katılımcılar modernliğin bireyi toplumu olumsuz etkilediğine inanmaktadır. Görüşme yapılan MÜSİAD yelerinin ifadelerinde Batı ve Batı dışı ayrımı göze çarpmaktadır. Görüşmelerde Batı toplumları modernliği kullanarak Batı dışı toplumları sömürdüğü, Batı dışı toplumların modernlikten olumsuz etkilendiği görüşü

öne çıkmaktadır. Görüşme yapılan işadamlarının ortak vurgusu, modernliğin teknolojik yönünün alınması gerektiği idi. Bu düşünceyi destekleyen bir işadamlarının sözleri şöyledir:

“Günümüz toplumlarına iki açıdan bakmalıyız. Bunlardan ilki; modern toplumda insanların teknolojik açıdan daha şanslı olduğudur, ikincisi ise manevi açıdan pek çok şeyden yoksun olmasıdır. Modern toplumda bireysel imkanlar çok fazla, gençlerin bu açıdan şanslı olduğunu düşünüyorum. Ne yazık ki bu şans sadece maddi dünyaya ait.”

(Y, 39; E, Üniversite)

Görüşme yapılan örneklem büyük oranda modernlik ile Batılılaşma ayrımına gitmektedir. Modernleşme; toplumumuzda Batı kültüründen etkilenme olduğunda, toplumda Batı yaşam tarzına özentisi başladığında bu özentisi Batılılaşma olarak algılanmaktadır. Özellikle Batının giyim kuşamı örneklemede yer alan işadamlarını rahatsız etmektedir:

“Batı için modernlik kendi bilim teknolojisine göre yaşamak olabilir ama bizde açıklık, yobazlık şeklinde kendini göstermektedir. Oramı açtım buramı da açarsam modern olurum düşüncesi var. Kimse ben yeni teknolojiye sahip olayım yeni bir strateji geliştireyim demiyor. Sonra İsrail gelip bize teknoloji sattığında vay efendim biz niye elin gavurundan uçak alıyoruz, kısır tohum alıyoruz diye şikayet ediyoruz. Milli bir teknoloji politikamız olmadığında, teknoloji konusunda girişimci olmadığımızda ya İsrail’den ya da ABD’den alacağız teknolojiyi. Biz önce o toplumların kültürünü alıp sonra teknolojisine geçiyoruz.” (Y, 49; E, Üniversite)

Osmanlı'nın son döneminde İslamcılık ve Türkçülüğe dayalı milli kimlik oluşturma çabaları ilk başta İslamcı ve milliyetçi kesimlerden oluşan iki farklı muhafazakar akım yaratmıştı (Çolak,2007: 18-22). İslami muhafazakar kesim modernliğin toplumsal hayata yansımalarını hoş karşılamamakta ve modernliğin toplumsal hayatı

etkilemesini Batı kültürünün yarattığı olumsuzluk olarak görmektedir. Örneklemede yer alan girişimcilerin Batının temsil ettiği modernlik anlayışına verdikleri tepkiler ile İslami muhafazakarların modernliğe verdikleri tepkilerle paralellik arz etmektedir. Muhafazakarlara göre toplumsal hayatta meydana gelecek değişim toplumun iç dinamiklerinden kaynaklanmalı ve bu değişim toplumsal kurumların işleyişlerini etkilememelidir. Katılımcıların modern toplumlardaki değişimi, Türk toplum yapısına yabancı, tehlikeli olarak görmektedir. Katılımcıların bu ifadeleri muhafazakarların yukarıdaki ifadelerini desteklemektedir.

Çalışmada yer alan işadamlarının % 55'i modern toplumda bireyler arası kişisel ilişkilerin zayıf olduğunu, % 22'ise modern toplumlarda bireyler arası kişisel ilişkilerin halen devam ettiğini düşünmektedir. Aşağıda bu düşünceyi destekleyen örneklere bakılırsa:

“Modern toplumlarda kişiselliğe yer kalmamıştır. Örneğin modern toplumlarda kucaklaşmaya yer yoktur; ama bizde, geleneksel-geri dediğimiz toplumlarda, bu unsur çok önemli. Hatta dinimizde bu bir haktır.” (Y, 26; E, Üniversite)

Bir diğer örnek ise bu durumu şöyle ifade etmektedir:

“Modern toplumda kişiselliğe yer yoktur ve öyle olmak zorundadır. İnsan bu tür toplumlarda tek başınadır. Tüm ilişkiler bireylerle başlamaktadır. Bu ilişkilerin hem faydası hem de zararı vardır. Faydalı yanı insanlar hayat mücadelesi ile ayakta kalıyor. Zararlı tarafına gelince; bu toplumlarda insani her şey ölmüştür. İnsani ilişkiler, komşuluk ölmüş, yardımlaşma ölmüştür. En önemlisi aile ölmüş bunlarda.” (Y, 32; E, Üniversite)

Muhafazakarlar, toplumsal akılı bireysel akla tercih etmektedirler. Toplumda bireysel akıl ön plana çıkarıldığı takdirde sınırlı bireysel akıl, toplumu yeniden düzenlemeyip önceki kuşaklardan devralınan gelenek, aile, ve diğer cemaatleri yok

edecektir. Muhafazakarların değişime, bireyin özgür iradesine karşı duyulan bu korku görüşmede yer alan MÜSİAD üyeleri tarafından da paylaşıldığı görülmüştür.

MÜSİAD üyelerine modern toplumda hem toplumsal hem de bireysel ilişkilerin yapay olup olmadığı sorusu sorulduğunda yine %50'si modern toplumda toplumsal ve bireysel ilişkilerin yapay olduğunu, %38'i ise yapa olmadığını dile getirmişlerdir.

Modern toplumda tüm ilişkilerde rekabet olduğu düşüncesine katılanların oranı %90 iken bu ifadeye katılmayanların oranı %10'da kalmaktadır. Modern toplumlarda bireyi rekabete iten nedenler olduğunu dile getiren katılımcılar, rekabeti olumsuzlamaktadırlar. Katılımcıların düşünceleri:

“Modern toplumda tüm ilişkilerde rekabet vardır. Bu rekabet insanları her yönüyle kuşatmıştır. Karı-koca arasında bile rekabet vardır. Modern toplumda sevgi ve paylaşım yoktur. Bizim gibi geleneklerine sahip çıkan toplumlar bu açıdan daha şanslıdır.”

(Y, 67; E, Lise)

Rekabetin toplumsal açıdan olumsuz sonuçlar doğuracağını belirten katılımcılar, rekabetin modern toplumların bir özelliği gibi algılamaktadır. Katılımcılar modernlik ile bireysel çıkar arasında şöyle ilişki kurmaktadır:

“Modern toplumda her şeyin rekabete dayandığı ve modern bireylerin kendi çıkarları peşinden koştuğu fikrine katılıyorum. Çünkü modern toplumda bireyler kendi çıkarları peşinde koşmaya yöneltiliyor. Eğitim sistemi buna yönelik olduğundan bu eğilim onların yönleri oluyor. Bunun altında egoist birey yetiştirme düşüncesi yatıyor... Eğer eğitim sistemi bencil ve çıkarıcı birey yetiştirmeye yönelirse yapacak bir şey yok. Tüm toplum bencil, çıkarıcı olur. Vakti geldiğinde hacca gider, zekat verir ama komşuluk ve kul hakkını hatırlamaz. Namazını kılar ama dışarıdaki adamın açlığını görmez. Sadece kendisi

için yapmayı etmeyi öğrenmiştir. Eğitim sistemi insanları bu hale getiriyor.” (Y, 47; E, Yüksek Okul)

“Rekabet, modern toplumun her ilişkisine sinmiştir. Batı, rekabet olmadan pazara nasıl hakim olurdu, nasıl tüm dünyayı ekonomik olarak kendine bağladı. Rekabet ekonomik anlamda Batıya çok şey kattı, ama birçok şeyi de yok etti . Örneğin paylaşma, dayanışma, yardımlaşmayı bu toplumlarda bitirdi. Rekabet ekonomik gelişme için iyi olsa da insani ilişkilerde yıkıcıdır ve temkinli yaklaşmak gerekir.” (Y, 40; E, Yüksek Okul)

Elde edilen verilere göre Kayseri MÜSİAD üyeleri genellikle girişimci özellikler sergilemektedirler; fakat rekabet söz konusu olduğunda aynı olumlu tepkiyi vermemektedirler. Görüşülen işadamları, rekabeti daha çok ailede ve çevrede görülen olumsuz davranış olarak algılamaktadırlar. Pazar ve iş ortamında rekabet, yaratıcılık, yenilik ve risk faktörlerini bünyesinde barındırmaktadır. Görüşme yapılan MÜSİAD üyeleri yenilik ve yaratıcılığa karşı olumlu tepki verirken rekabet söz konusu olunca olumsuz tepki vermektedir.

Katılımcıların %60’ı modern toplumda din ve geleneğin önemini yitirdiğini, %28’i ise din ve geleneğin bu toplumlarda önemini yitirmediğini düşünmektedir. İfadelerde modern toplumlarda insanların maddi yönü daha güçlü olduğu, manevi dünyanın ihmal edildiği vurgusu hakim:

“Evet, modern dünyada din önemini yitirmiştir. Para çoğaldığı zaman insan modernleştiğini sanıyor. Maneviyattan maddiliğe yöneliyor, tatmini maddi dünyada arıyor. İnsan ne kadar çok maddi dünyaya yönelirse o kadar çok tatminsiz olur. Tatminsizlikler bir kez başladı mı arkası kesilmez. İnsanlar tatmin olmak için klüplere, derneklere katılıyor; tatmini, mutluluğu oralarda arıyorlar. Ama bunun yanlış olduğunu fark edemiyorlar.

Huzur ve mutluluk ancak ailede, dost çevresinde bulur, insan oralarda tatmin olur.” (Y, 33; E, Üniversite)

“Din ve devir, çağ arasında ilişki kuruluyor. Modern toplumda din önemini yitirmiştir. Günümüzde insanlar dini gericilik olarak görüyorlar, değerlendiriyorlar. Örneğin ramazan ayında Kayseri’de eskiden kimse açıktan su bile içmezken, tüm mekanlar kapalıyken her yer açıktı bu ramazanda. Lokantalar, kafeler bir perde çekme gereğini bile hissetmediler. Birkaç yıl sonra oruç tuttuğunu söylemek ayıp olarak algılanacak.” (Y, 25; E, Üniversite)

Muhafazakarlar, modern dünyada insanların cemaat bağları koptuğu, geleneksizleşme sürecine girdiğini, köksüzleşip kendine yabancılaştığını ve güvensizlik içinde yaşandığını düşünmektedirler (Duman, 2007: 88) Katılımcıların ifadeleri muhafazakarların modern dünyaya yönelttikleri bu eleştiri çerçevesinde değerlendirildiğinde anlam kazanmaktadır. Ayrıca bu ifadeler, homo islamicus’u tanımlamak için kullanılan İslam toplumu için sosyal sorumluluk anlayışı ile açıklanabilir.

Muhafazakarlar geleneği, tarihsel değere sahip olduğu, toplumsal sadakati bünyesinde barındırdığı, eylemden daha uzun sürdüğü için desteklemektedir. Gelenek, muhafazakarlığın ihtiyacı olan sürekliliği sağlaması açısından pek çok iktidar ilişkisine meşruluk kazandırmaktadır. Bu iktidar alanı içinde ekonomi, aile ve yakın çevre ilişkisi de yer almaktadır (Çetin, 2005: 154). Katılımcıların, modern toplumda geleneği sürdürme çabası başta aile ve ekonomik alan olmak üzere iktidar alanlarını koruma eğilimi olarak yorumlanabilir.

MÜSİAD, kalkınmada ekonomik ve teknolojik boyut kadar kültürel ve dini boyutu da önemsemektedir. MÜSİAD’ın Kültürel ve dini değerlere verdiği önem, kuruluşun sloganı haline getirmiştir. MÜSİAD kimliğini, yüksek moral/etik değerler, ileri

teknoloji sloganıyla özdeşleştirmektedir (Özdemir, 22006: 73-75). Ülsever, MÜSİAD'ın kültürel ve dini değerlere yaklaşımını, milletin muhafazakar kimlik ihtiyacı olarak okumaktadır. Kayseri MÜSİAD şubesine üye girişimcilerin ifadeleri MÜSİAD'ın kültürel, dinsel değerlere vurgusu ile Ülsever'i desteklemektedir.

Bu çalışmaya katılan girişimcilerin yarısı 'modern toplumda hayat standardı yükselmiş midir?' sorusuna evet cevabını vermiştir. Evet cevabı veren girişimciler de yüksek hayat standardı hakkında genellikle olumsuz düşünmektedirler.

“Modern toplumlarda hayat standardı bayağı yüksektir. Bu nedenle modern toplumdaki kişilere göre bu yoktur, şu yoktur, şimdilik idare edelim düşüncesi mevcut değil, bir şeyin olmadığına alışık değiler. Modern hayatın yüksek standardı az yetinmeyi unutturmuş insanlara.” (Y, 44; E, Yüksek Okul.)

Gelir dağılımı ile yüksek hayat standardı arasında ilişki kuran girişimcinin sözlerini verirsek:

“Modern toplumda evet, hayat standardı çok yüksek derecede. Gelir dağılımında da bir eşitlik olduğuna inanıyorum. Özellikle son on yıldır hayat standardı baya bir yükseldi. Tüketim arttı, araba yeni model televizyonlar vb lüks tüketim maddeleri, kredi sistemleri hayat standardını yükseltti.” (Y, 33; E, Üniversite.)

Girişimciler genellikle teknoloji, bankacılık sistemi, lüks tüketim ürünlerine erişim ile yüksek hayat standardı arasında ilişki kurmaktadır. Gelir düzeyi ile yüksek hayat standardı arasında sadece üç kişi ilişki kurmuştur. Genellikle lüks tüketim ürünlerine sahip olmak veya erişim kolaylığı yüksek hayat standardı olarak yorumlanmıştır.

Yüksek hayat standardını olumsuz bir olgu olarak gören katılımcıların örneklemin yarısını oluşturmaktadır:

“Modern toplumda hayat standardı yükseldiğine inanmıyorum. Ama evlenince ayrı ev, ayrı araba anlamında diyorsanız evet yükselmiştir ama genel anlamda yükselmemiştir. Eskiden her şeyi kendisi üreten adam bugün piyasaya mahkum, bir gün cebinde parası bitse o gün aç kalır. Bu yüksek standart değil. Yüksek standart ancak her zaman elde edebilmekten geçiyor. Modern toplumda insanlar bir aç bir tok; güvenceleri başkalarının elinde, iş garantisi desen o da yok. Modern toplumla geleneksel toplumu karşılaştırdığımızda geleneksel toplumlar daha istikrarlı ve güven veren bir yapıya sahipti. İnsanların aç kalması söz konusu değildi.” (Y, 27; E, Üniversite)

Katılımcılara göre yüksek hayat standardı, modern Batı toplumları için pozitif özelliklere sahip iken, modernleşmekte olan ve modern olmayan toplumlar için ise negatif özelliklere sahiptir. Çalışmaya katılan girişimciler, yüksek hayat standardının modernliğin çelişkisi olarak görmektedirler. Yüksek hayat standardının çelişkisine Afrika’da milyonlarca insanın açlıktan ölmesi, Amerika ve Avrupa’da milyonlarca insanın obezite ile mücadele etmesi örnek olarak verilmiştir.

3.3.3. Modern Toplumda Bireyin Tanımı

Görüşme yapılan MÜSİAD üyelerine, modern toplumda bireyleri nasıl tanımladıkları sorulduğunda genellikle pozitif tanımlamalar yapılmıştır. Katılımcılar, modern toplumda bireyleri aşağıdaki örneklerden de anlaşılacağı üzere ileri teknoloji kullanan, piyasaya yön veren, başarılı, yenilikçi sıfatlarıyla tanımlamıştır:

“Modern çağın gereği neyse ahlaki çerçevede yapmak gerekir. Bizim için güzel olan neyse onu yapmalıyız... Ülke olarak çıkarıcı olmasak yok oluruz...Modern toplum bizim için güzel ve yararlı ise modernleşmeliyiz. Başarılı olmak için modernliğe ayak uydurmalıyız. Birey de bunun gerekliliğini yerine getirmekle yükümlüdür.” (Y, 56; E, Üniversite)

“Birey modern toplumun temel taşıdır. Birey başarılı olursa toplum da başarılı olur, birey gelişirse toplum da gelişir. Geleneksel toplumlar için de geçerlidir bu.” (Y, 56; E, Üniversite)

Girişimcilik kavramı, paranın varlığından ziyade üretim teknikleri, değişen koşullara uyum olarak tanımlanmaktadır. Katılımcıların ifadeleri, girişimciliğin bu tanımları çerçevesinde değerlendirildiğinde anlamlıdır. Görüşmede yer alan girişimciler, modern toplumda bireyin yenilikçi olduğunu düşünmekte, bireyin modern koşullara uyum sağladığı düşüncesine katılmaktadırlar.

Görüşmede yer alan katılımcıların %45’i modern toplumda, bireyin gelenekle bağı koptuğu için köksüzleştiğine inanmadıklarını belirtmiştir. Girişimcilerin %43 ise bireyin modern toplumda din ve gelenekle bağının koptuğu ve köksüzleştiğini belirtmiştir. Modern toplumda bireyin gelenekle bağı koptuğuna inanmayan katılımcıların düşünceleri şöyledir:

“Geleneklerle bağı koptuğu için köksüz olduğuna inanmıyorum. Her şeyin aşırı derecesi zararlıdır. Eğer geleneklerle bağını fazla koparırsan köksüz kalırsın. Eğer birey güçlü ise bu durum gerçekleşmez. Geleneklerle, modernizmle gerektiği kadar ilişki kurmak gerekir.” (Y, 30; E, Yüksek Lisans.)

“Modern toplumda bireyin geleneklerle bağının koptuğuna ve köksüzleştiğine katılmıyorum. Köksüzleşme ve kendini kaybetme karakter meselesidir, modernliğin meselesi değil” (Y, 41; E, Üniversite)

Bu çalışmada, modern Türk toplumunda bireyin gelenekle bağı tam olarak kopmadığını, Türkiye’nin Batı toplumları gibi köklerinden kopmadan modernleşebileceğini ve Türk insanının geleneklerine halen sadık kalma eğiliminde olduğunu düşünen girişimciler şunları ifade etmiştir.

“Modern toplumda bireylerin gelenekle bağı koptuğundan kısmen de olsa köklerinden kopmuştur. Ama halen bizde geçmiş merakı var ve bu merak kişiye yol göstermektedir. Birey zamanla köklerini merak eder ve ataları hakkında araştırma yapmaya başlar ve nihayetinde köklerimizden yabancılaşma sorununu bu araştırma sayesinde yenebilir. Yani ben duygusundan çıkıp biz duygusuna sahip çıktığımız zaman atalarımıza, geleneğimize merak sarıp biz duygusunu geliştirebiliriz. Bu durumun tersi ise Batılılaşma için de geçerlidir. Batıda ben anlayışı var biz anlayışı yoktur. Biz de Batıdan hep bu tür olumsuzlukları aldık. Batının olumlu olan tarafını almadık. Örneğin Batının ticaret ahlakını, modern toplumların keşif ruhunu almadık. Modern toplumların bu yönü bizde çok büyük bir eksiklikler.” (Y, 27; E, Üniversite)

Muhafazakarlar rasyonel aklın, insanları köklerinden koparacağını, birey ile devlet arasındaki aracı kurumları ortadan kaldıracığını savunmaktadır. Modern toplumlarda devlet tiranlığı baş gösterecek ve devlet tiranlığına karşı koruyacak kurumlar kalmadığı için birey eşit haklara sahip ama savunmasız, güçsüz kalacaktır. Devlet bireylerden oluşan kitleye karşı gücü elinde bulunduran, merkeziyetçi yapısıyla halk kitlelerini istediği gibi boyunduruk altına alacaktır. Çalışmada yer alan girişimcilerin ifadeleri muhafazakarların savunduğu modern devlet karşısındaki köksüz birey düşüncesine katılmamaktadır. Görüşmelerde belli cemaatlerin Türk toplumunda yabancılaşmanın önüne geçtiği vurgusu yapılmıştır. Özellikle Gülen, Süleymanlılar, Menzil, İsmailağa cemaatleri görüşmelerde ön plana çıkmıştır. Modern Batı toplumlarında bireyin gelenekle bağının koptuğu, bu toplumların Türk toplumunu olumsuz etkilediği ısrarla vurgulanmıştır. Cemaatlerin yaygın örgütlenme ağı, modernleşmenin toplumda yarattığı yabancılaşmanın ve Batılılaşmanın yarattığı manevi tahribatın önüne geçtiği

savunulmaktadır. Ayrıca muhafazakarların negatif anlam yükledikleri güçlü devlet olgusu örneklemin neredeyse tamamı tarafından olumlanmaktadır.

Çalışmaya katılan girişimcilerin %65'i modern toplumda aile bağlarının zayıf olduğunu, %28'i ise aile bağlarının zayıflamadığını belirtmiştir. Görüşmelerde; modern toplumda aileyi, bireyi olumsuz yönde etkileyen ve aile bağlarını zayıflatan faktörler vurgulanmıştır. Modern toplumda aile bağlarını zayıflatan faktörlerin başında düşük gelir, kitle iletişim araçları ve aile bireylerinin birbirlerine zaman ayırmaması yer almaktadır. Örnekleme yer alan girişimciler bu durumu şöyle izah etmektedirler:

“Modern toplumda aile bağları zayıflamıştır. Bunda en büyük etken ekonomik zorunluluklardır... Ekonomik yetersizlikler yüzünden birey kendisinden uzaklaşmıştır... Aileyi nasıl bir arada tutsun? Birey ekonomik açıdan sadece kendisinden sorumlu olabiliyor. Aile eş, dost sorumluluğu maddi külfet demek, adamın cebinde on kuruşu yokken eşinden, dostundan sorumlu olması beklenemez.” (Y, 28; E, Üniversite)

“Aynı evde yabancı gibi yaşayanlar var. Eşler, akşam iş dönüşüne kadar birbirlerinden haber alamıyor, ne yayıp ettiklerini bilmiyorlar. Çocuklar desen bir okul bir dershane derken gün akşam oluyor. Akşam eşler televizyon başında, çocuklar da internette dolaşiyor. Ne aile çocuklara gerektiği özeni gösterebiliyor ne çocuk gerektiği kadar aile içinde kalıp aile değerlerini içselleştirebiliyor. Aile kavramı artık zayıflıyor, içi boşalıyor. Bizim zamanımızda babanın yanında iş öğrenilir, namaz vakti birlikte camiye gidilirdi. Kızlar işleri annelerinin yanında öğrenirdi. İnsanlar birlikte vakit geçirirlerdi. Bu gelenek yok oldu, yerine daha modern iş kolları ve iş kollarında çalışan vasıflı elemanlar aldı. Verim artı, kazanç artı ama aile arası ilişkiler azaldı, toplumsal dayanışma azaldı. Dini vecibeleri bile bir başımıza yapar olduk. Öğle namazını tek başımıza gidip en yakın camide kılıyoruz, Hacca tek başımıza gidiyoruz, fitre ve zekatımızı hiç tanımadığımız insanlara

veriyoruz. Birbirimize bu kadar uzak olursak tabi ki aile bağları zayıf olur.” (Y, 42; E, Üniversite)

“Bana göre modern toplumların tamamında aile bağı çok zayıf. Çoğu zaman anne, baba, kardeş birbirinden haberdar değil. Parasal olgular ön planda, şahsi çıkarlar önemli; insanlık, vatandaşlık görevini kimse hatırlamıyor.” (Y, 42; E, Üniversite)

Muhafazakarlar için toplumsal bütünlüğü sağlamak ve devam ettirmek, aile bütünlüğünü sağlamak ve devam ettirmekten geçmektedir. Bireyi değişimin yarattığı belirsizlikten koruyan ilk toplumsal kurum ailedir. Ailede bireyler arası ilişkiler, muhafazakarlar için bu nedenle çok önemlidir. Toplumsal değişim, dönüşüm dönemlerinde ailenin tampon görevi gördüğünü belirten muhafazakarlar, sosyal sermayenin bu yolla kuşaktan kuşağa aktarıldığını belirtmektedirler. Toplumda aile bağlarının zayıflaması muhafazakarları kaygılandırmaktadır. Görüşme yapılan girişimcilerin muhafazakarların taşıdığı bu kaygıyı paylaşmadıkları görülmüştür.

Kayserililer için aile kavramı muhafazakarların taşıdığı kaygıdan daha fazlasını ifade etmektedir. Kayseri’de aile ve ev ortamı aynı zamanda dost ve yakın çevre için sosyalleşme mekanı görevini de görmektedir (Keyman ve Lorasdağı, 2010: 44).

Araştırmaya katılan girişimciler, modern toplumda bireyler kendine ve topluma yabancılaştığı düşüncesine katılmamaktadır. Yabancılaşma modern toplumun bir sorunu değil, bireyin sorunu gibi görülmektedir. Teknolojiyi kullanma ile modernlik arasın pozitif bir ilişki kurulurken, Batı yaşam tarzı ile modernlik arasında negatif bir ilişki kurulmaktadır. Batından teknoloji alımı tasvip edilirken Batıdan kültürel anlamda etkilenmeye karşı çıkılmaktadır. Modernlik teknolojinin kullanımı olarak algılanmaktadır. Teknoloji ile birlikte sosyal veya kültürel değişiklik modernlikten ziyade yozlaşma olarak

değerlendirilmektedir. Katılımcılar modern toplumdaki bireyin kendine ve topluma yabancılaşmasını bu çerçevede ele almışlardır:

“Modern toplumda bireyin topluma, kendisine yabancılaşması kişiden kişiye değişmektedir. Modern toplumdaki birey eğer ailesinden, çevresinden, geleneğinden uzaklaşmıyorsa kendine ve topluma yabancılaşamaz. Önemli olan köklerinden uzaklaşmadan teknolojik ilerlemeden beslenmektir. Kişi bunu başardıysa sorun yoktur. Bu durum tamamen kişinin duruşuyla ilgilidir.” (Y, 55; E, Üniversite)

“Modern toplumda insanların kendine yabancılaştığına inanmıyorum, sadece yabancılaşmış gözüküyor. Bu tamamen yanlış bir anlayıştır, bir kılık değiştirmedir, göstermelik ve çakma bir düşüncedir. Modern toplumda ne varsa birey onu yaşamaktadır ve modern toplum bireyin yabancılaşmasına izin vermiyor. Birey istese de ne kendine ne topluma yabancılaşamaz. Modern toplum dört bir taraftan modern bireyi sarmıştır. Birey kendine nasıl yabancılaşır, topluma nasıl yabancılaşır? Her yerde dernekler, sivil toplum örgütleri, internet, televizyon cep telefonu varken bu imkansızdır bana göre.” (Y, 40; E, Üniversite)

Muhafazakarlar, liberalizmi toplumda bireye kimlik atfeden kurumları yıkmakla suçlamaktadır. Aydınlanmacı akıl, toplumsal kuraları insan aklına tabi kıldığından modern toplumda insanların cemaat bağları kopmuş, geleneklerden kopmuş, kendine ve topluma yabancılaşmıştır (Duman, 200: 88). Bu yabancılaşma toplumsal, siyasal ve bireysel düzeyde yaşanmaktadır. Çalışmada elde edilen verilere göre Kayseri MÜSİAD üyeleri, modern toplumla ilgili aynı kaygıları paylaşmamaktadır. MÜSİAD üyeleri daha çok modernliğin teknolojik boyutu ile ilgilendiklerini belirtmişlerdir. Modern toplumda bireyin kendine ve topluma yabancılaşması, bireyin ve bireyin yakın çevresi ile kurduğu ilişki düzeyine bağlanmaktadır. Ayrıca birey, genel ahlak kurallarının, toplumsal

açından görev ve sorumluluklarının farkında olması yabancılaşmanın önüne geçtiği vurgulanmıştır.

Araştırmaya katılanların % 53,3'ü modern toplumda bireylerin kıt kaynakları verimli kullanmadığını düşünmektedir. Modern toplumda kıt kaynakların daha verimli kullanıldığını düşünenlerin oranı sadece % 18'de kalmaktadır. Çalışmada yer alan katılımcılar konu ile ilgili düşüncelerini şöyle ifade etmişlerdir:

“Modern toplumdaki bireyler kıt kaynakları daha iyi kullandığı fikrine katılmıyorum. Modern toplumlar daha sömürgeci. Modern toplumda bireyler modernlik, çağdaşlık adı altında ciddi bir tüketim manyaklığı başlatmışlar.” (Y, 55; E, Üniversite)

“Kıt kaynakları bence geleneksel toplumlar daha verimli kullanıyor. Geleneklerine bağlı toplum israftan kaçınır ve paylaşımcıdır. İsraftan kaçınmak doğanın bize bahsettiği kıt kaynakları daha verimli kullanmak demektir.” (Y, 40; E, Üniversite)

Yukarda dile getirilen ifadelerden de anlaşılacağı gibi geleneksel toplumlarda kıt kaynakların daha verimli kullanıldığı görüşü hâkim. Modernlik ile tüketim arasında ilişki kurulmaktadır. Katılımcılar modern toplumda insanların kıt kaynakların değerini bilmediği, kıt kaynakların israf ettiğini ifade edilmiştir. Oysa geleneksel toplumlarda birey sadece temel ihtiyaçlarını karşılamak için tüketime yöneldiği dile getirilmiştir. Modern toplumlarda tüketim psikolojik tatmin sağlamak amacıyla yapıldığını ve bunu da kıt kaynakların tüketimi olarak algılandığı görülmektedir.

Mali kaynakların kıt ve kârın başarının bir ölçüsü olması nedeniyle girişimci hedeflerine ulaşmak için ölçülü para harcamak zorundadır (Uygun, 2006: 38). Katılımcılar ise kıt kaynakların verimli kullanımı ile toplumsal tüketim arasında ilişki kurmaktadırlar.

Gerçek anlamda kıt kaynak olan toprak, yer altı ve yerüstü zenginlikler, sermaye vb kaynaklara bir vurgu yapılmamıştır.

Çalışmada elde edilen verilere göre modern toplumda insanlar başarıya geleneksel toplumlardan daha fazla endekslidir. Modern toplumda rekabet ve ekonomik istikrarsızlık, insanı mücadeleye sevk etmek zorunda bıraktığı belirtilmiştir:

“Modern toplumda bireyler kesinlikle her şeye karşı mücadele içindedir. Hayat eskisi gibi yavaş değil, insanların hayatında teknoloji var. Teknoloji hayatı hızlandırıyor, insanları kendine uymaya zorluyor. Ekonomi dünya çapında örgütleniyor, bizim buradaki Mehmet Ağa, Alman Hans, Fransız Frank ile mücadele etmek zorunda. Devletin, toplumun refah düzeyi ekonomiye bağlıdır. Ekonomide başarılı olmazsan piyasada var olamazsın.”
(Y, 42; E, Üniversite)

Bu ifadeler McClelland'ın girişimci davranışlarını belirleyen yüksek başarı ihtiyacı ile açıklandığında anlamlıdır. (Ceylan ve Demircan,2002) MÜSİAD Eski Başkan'ı Erol Yarar ekonomik başarının modern toplum için gerekliliğine dikkat çekmektedir. Yarar ticarete başarı için yatırım yapılacak konuyu, rekabet şartlarını, farklılaşmanın nasıl oluştuğunu, finansmanını, maliyetini, insan kaynağını, pazarlama ve satışını, üretim tekniklerini iyi bilinmesi gerektiğini ifade etmektedir (Dolu,2005: 86).

Güven ve belirsizlik kavramları girişimciliği tanımlamak için oldukça önemlidir. Çalışmaya katılan girişimciler bu kavramları şöyle tanımlamaktadır:

“Kim ne derse desin modern toplumda belirsizlik düzeyi daha fazladır. Modern toplumdaki bireylerin korkuları her zaman daha fazladır. Belli bir yaştan sonra bu durum daha fazla hissedilmektedir.” (Y, 44; E, Yüksek okul.)

Örneklemin %55'i modern toplumda bireylerin güvensizlik içinde yaşamadığını düşünmektedir. Örneklemin %51'i modern toplumda bireylerin belirsizliğe

katlanma düzeyinin geleneksel toplumlardan daha az olduğu ifade etmiştir. Knigt’a göre girişimci, belirsiz ve güvensiz mevcut pazarları taşıyan ve bu belirsizliği taşımanın karşılığını kazanç olarak alan kişidir. Elde edilen bu bulgular Knigt’nın tanımı doğrultusunda değerlendirildiğinde anlamlıdır.

3.3.4. Toplumsal Değişim

Kayseri MÜSİAD şubesine üye girişimcilere ‘toplumsal değişim nasıl olmalıdır?’ sorusuna bazı toplumsal kurumlarda değişimin kabul edilemeyeceği cevabı ön plana çıkmıştır. Değişimin olması gerektiği durumlarda ise değişimin toplumsal ahenge zarar vermemesi gerektiği ifade edilmiştir. Toplumda değişimin daha çok teknolojik alanlarda olması gerektiğini belirten katılımcılar özellikle din ve gelenek konusunda muhafazakar tutum sergilemişlerdir. Katılımcılar, toplumsal değişimle ilgili düşüncelerini şöyle ifade etmişlerdir:

“Toplumsal değişimi hiçbir şekilde kabul edilemez gördüğüm birkaç şey var. Bunlar gelenek, din, aile vb. bunlarda hiç bir şekilde değişim olamaz; aksi taktirde köklerimizi inkar etmiş oluruz. Toplumsal değişim, teknolojik anlamda da çok yavaş olmalı yoksa toplumsal birlik bundan zarar görür. Değişimin hızı önemlidir. Bu hıza ayak uydurabilmelidir toplum. Örneğın annem teknolojiyi kızım kadar hızlı benimseyemez. Kuşak farkını göz önüne almalıyız.” (Y, 48; E, Üniversite).

“Değişmesi gereken şeyler var, değişmemesi gereken şeyler var. Eli yıl önceki hayata dönemeyiz. Bu bir değişikliklidir. Ama bin dört yüz yıl önce vahiy olunan mübarek dinimiz hiç değişmeden günümüze gelebilmiştir. Bilim hayatımıza çok şey kattı, teknoloji bizi uzay çağına götürdü, tıp insan aklına ziyan bir mertebeye ulaştı. Bu değişimlerden kaçamayız. Toplum olarak bunlara ayak uydurmaliyiz. Kendimiz bunları üretip satmalıyız. Peygamber (sav) bize, ilim Çin’de de olsa git bul, demiş. İlmi bulmak, yaratmak hayırlı bir

İştir. Biz kendi ilmimizi yaratmadık. Batı toplumunun ilmini aldık. Onlarda ilimden önce kendi kültürünü verdi. Biz bu kültürü safça alıp benimsedik. Değişimin bu tarafı bence bize çok zarar verdi.” (Y, 42; E, Üniversite)

Muhafazakar düşünceye göre toplumda ve toplumsal kurumlarda, değişimin dereceli olması gerekmektedir. Toplumsal değişim insanları gündelik yaşamında herhangi bir aksamaya neden olmayacak kadar yavaş olmalı ve toplum tarafından hissedilmemelidir. Katılımcıların görüşleri muhafazakar düşünce çerçevesinde ele alındığında anlamlı olacaktır. Özellikle din ve geleneklerde değişimin, katılımcılar tarafından kabul görmemesi muhafazakar düşüncenin din ve geleneksel alandaki değişime karşı tutumu ile paralellik arz etmektedir.

Çalışmaya katılan görüşmecilere aile, dil, din vb kurumlardaki değişimler sorulduğunda yine muhafazakar düşünceye yakın ifadeler kullanılmıştır:

“Aile din, dil bizim için önemli, ama her şeyin başında aile yer alır. İnsanın mayası aileden gelir. Zaman, teknoloji bazı şeyleri zorunlu hale getirebilir. Değişim olacak ama değerler yerinde kalmak şartıyla. Gelin kaynana eskisi gibi tek evde oturmasını bekleyemeyiz, iş dünyası, piyasa çok hızlı. Toplum da buna göre değişir elbet. Söz konusu dini değerlerimize, geleneklerimize geldiğinde bu değişimi kabul etmek mümkün değil. Değersiz bir toplum oluruz.” (Y, 48; E, Üniversite)

Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere çalışmaya katılan MÜSİAD üyeleri, toplumsal kurumlarda değişimi olumlamamaktadırlar. Girişimcilerin bu tutumları muhafazakar düşünceye yakın durduğunu göstermektedir.

3.3.5. Muhafazakarlığın Tanımlanması

Muhafazakarlığın tanımı, korumak ya da olduğu gibi muhafaza etmektir. Muhafazakarlık kendini; din, gelenek ve tarihi süreklilik üzerinde temellendirir.

Aydınlanma düşüncesine tepki olarak ortaya çıkan muhafazakarlık, Aydınlanma çağının yücelttiği rasyonel akla karşı gelenekten, dinden, tarihi süreklilikten beslenen pratik aklı ön plana çıkarmaktadır. Görüşme yapılan MÜSİAD üyelerine ‘muhafazakarlık kavramını nasıl tanımlarsınız?’ sorusu sorulduğunda genellikle birbirine yakın cevaplar verilmiştir. Cevaplarda gelenek, din, aile, vatan, milli değer kavramaları sıklıkla vurgulanmıştır. Bu cevaplardan çarpıcı örnekler şöyledir:

“Muhafazakarlık, milletine, milli duygularına geleneğine, köklerine bağlı olmaktır ve bu duygulara, düşüncelere sahip herkes muhafazakardır. Dininden inancından taviz vermeyen de muhafazakardır.” (Y, 35; E, Lise)

“Güzel şeylerin sabit tutulması, değişmemesidir. Din de gelenek de bu güzel şeylere dahildir.” (Y, 50; E, Lise)

“Bireysellik manasına gelebilir. Bireysellikten kasıt; ailesine, vatanına dinine bireysel olarak sahip çıkmasıdır; onlara değer vermesidir. Değer verdiğini korumaktır. Adı üstünde muhafaza etmek. İnsan değer vermediği şeyi hiç muhafaza eder mi?” (Y, 40; E, Ortaokul)

Görüşme yapılan MÜSİAD üyeleri; Muhafazakarlığı milli değer, din, gelenek ve aile kavramalarıyla açıklamışlardır. Muhafazakar düşüncede aile, din, gelenek önemli kavramlardır. Milli değer ve vatan kavramları ise modern dönemin ürünü olan ulus devlet olgusu ile açıklanabilir.

MÜSİAD kayseri şubesine üye girişimcilerin %86,7’si ‘muhafazakarlık, geleneklere bağlı olmaktır’ önermesine katılmış, %6,7’si ise bu önermeye katılmamıştır. Muhafazakarlık dine bağlı olmaktır’ önermesine katılanların oranı ise %85 iken bu bu önermeye katılmayanların oranı %6’da kalmıştır.

“Düzenini korumaya çalıştığımız toplum köklerine bağlı bir toplumsa söz konusu bu toplumu korumak muhafazakarlıktır. Geleneğini, kültürünü kaybedene de müdahale etmek ve bu gidişata dur demek muhafazakarlıktır. Yani toplumdaki kötü gidişata ve zararlı değişime dur demek de muhafazakarlıktır. İnsan her şeyini geçmişinden alır. Eğer insan aileden köklerini beslediye bu beslenme onu oluşturan temel öge olur ve bir ömür boyu sürer. Bu nedenle muhafazakarlık din ve gelenek eksenli açıklamak doğru bir açıklamadır.” (Y, 55; E, Üniversite)

“Her ne kadar geleneklerin geçici olduğunu düşünsem de bunlar toplumun birliğini sağlayan ortak değerlerdir. Muhafazakarlık da bu değerlere sahip çıkmaktır, korumaktır, bir yerde de gelenekselliktir.” (Y, 41; E, Üniversite)

Din ve gelenek muhafazakarlık açısından oldukça önemli kavramlardır. Aile, dil, din kurumları ve mülkiyet ilişkileri geleneğin korunmasıyla varlıklarını sağlıklı bir şekilde sürdürebilir (Wellerstein, 1998: 96-97). MÜSİAD üyesi girişimcilerin, gelenek ve dini değerlere yönelik açıklamaları muhafazakarlık kavramıyla açıklandığında anlamlıdır.

Kayseri MÜSİAD şubesine üye girişimciler toplumsal düzende ve mülkiyet ilişkilerinde devamlılığın sağlanmasını muhafazakarlık olarak değerlendirmektedirler. Katılımcıların %71'i toplumsal düzenin devamlılığını muhafazakarlık olarak gördüklerini ifade etmişlerdir. Mülkiyet ilişkilerinde devamlılığı muhafazakarlık olarak değerlendiren girişimcilerin sözleri şöyledir:

“Toplumsal düzen ve mülkiyet ilişkileri muhafazakarlığın içine girebilir. Toplumsal düzende mülkiyet ilişkilerini korumak gerekir. Aile düzeninin korunması, toplumsal düzenin de korunması demektir.” (Y, 53 E, Yüksek Okul.)

“Mal varlığı açısından muhafazakarlık gereklidir. Yoksa ekonomik yapı işlemez olur. Aynı durum vakıf, kurum vb için de geçerlidir. Çünkü bunların bir birikimi var ve babadan oğla sirayet eder. Çocuk bu vasıflar için yetiştirilir. Bu birikimi en iyi değerlendirecek kişi bunları yönetenlerin çocuklarıdır. Çocuk açısından da son derece yararlıdır. İşin ehli olduğu için yabancılık çekmez. Babasından gördüğü, bildiği işi yürütür.” (Y, 47; E, Yüksek Okul.)

Aydınlanma düşüncesinin yarattığı ilerleme fikri dini, tarihi, geleneği, ekonomiyi, siyaseti ve toplumu soyut kavramalara dönüştürerek sorgulanabilir kılmıştır. Aydınlanmacı akıl, soyut kavramalara dönüştürdüğü bu olguları insan aklına yani rasyonalizme tabi kılmıştır. Muhafazakarlar, aydınlanmacı akla karşı geleneği ve toplumsal akli savunarak toplumsal birliği ve bütünlüğü sağlamaya çalışmışlardır. Araştırmada yer alan girişimcilerin toplumsal düzen ve mülkiyet ilişkilerini muhafazakarlık olarak değerlendirmeleri toplumsal birlik ve bütünlüğü sürdürme eğilimi olarak değerlendirilebilir. ‘Mal ve mal varlığı açısında muhafazakarlık gereklidir’ ifadesi bu düşünceyi destekler niteliktedir

3.3.6. Devletin Görev ve Sorumluluklarının Tanımı

Liberalizmde sınırlı devlet için, iktidar anayasa ile sınırlanıp bireysel hak ve özgürlükler garanti altına alınmaktadır. Avrupa’da liberalizm, mutlakıyetçi devlet düzenine karşı çıkmaktadır. Liberaller, halkın halk tarafından yönetilmesi, hukuk devleti, ekonomide serbestlik, kanun karşısında eşitlik ve kuvvetler ayrılığı ilkeleri demokratik devleti savunmuştur. Klasik liberalizmde devletin varlığı ve gerekliliği piyasa düzenini gerçekleştirip güvence altına almakla sınırlıdır. Devlet bireyi ve piyasayı kendi haline bıraktığında kendi yolunu bulacağı düşünülmektedir. Liberalizmde devletin belli görevleri vardır. Bu görevler, dış tehditlere karşı ortak

güvenliği, hukukun üstünlüğünü sağlamak, piyasanın etkinlikle dağıtamadığı çok az sayıdaki malı tedarik etmek, yoksulluğun telafisini gerçekleştirmektir (Yılmaz, 2005: 109). Devlet her ne kadar belli görevleri üstlense de rekabetçi piyasanın alternatifi olmayacağını altı çiziliyor.

Muhafazakarlar, liberalizmi iktidarın meşruluğunu yıkarak insanın sınırlı aklına dayalı iktidarını kurmakla suçlamaktadır. Muhafazakarlar, tarihsel sürekliliğe inandıkları için tüm toplumsal kurumların korunması gerektiğine inanmaktadırlar. Muhafazakarlar devletin korunmasıyla geleneksel otoritede, meslek ve sınıf yapısında devamlılık sağlanacağını bilincindeydiler.

MÜSİAD üyelerinden, devletin görev ve sorumluluklarının tanımlanması istendiğinde büyük çoğunluğu eğitim, sağlık, güvenlik, altyapıyı vurgulayan ifadeler kullanmıştır. Girişimcilerde devlet baba algısı halen varlığını sürdürdüğü anlaşılmıştır:

“Babalıktır devlet. Yani devlet bir nevi baba rolündedir. Devlet koruyan kollayandır. Devletin görevi, evladı olan vatandaşı korumaktır. Evlat/vatandaş da devlet babaya karşı saygısızlık etmemelidir.” (Y, 35; E, Lise)

Devlet baba vatandaşı korumakla mükellefken evlat rolündeki vatandaş devlete karşı saygılı olmalıdır. Bu ifadeler vatandaşın devlete karşı saygılı olması, görev ve sorumluluklarını yerine getirmesi ve devletin çizdiği sınırın dışına çıkmaması olarak yorumlanabilir.

Görüşme yapılan MÜSİAD üyelerinin %85’i ‘devlette bulunması gereken en önemli özelliklerden biri güçlü bir ekonomiye sahip olmaktır’ önermesine katılmaktadır. Bu önermeye girişimcilerin %8,3’ü katılmamıştır. Güçlü ekonomi ile güçlü devlet, güçlü ekonomi ile iyi hizmet ve güvenlik arasında ilişki kurulmuştur. Çalışmaya katılan MÜSİAD üyeleri, devletin ekonomik alanda aktif olması, hazinenin

dolu olması toplumsal güven uyandırdığına yönelik ifadeler kullanmışlardır. Girişimcilerin ifadelerine yer verirsek:

“Güçlü bir ekonomi her devlet için önemlidir. Maddi gücün olması siyasi gücün olması anlamına geliyor. Halkın da devlete sahip çıkması ve devletin de bu gücü doğru kullanması gerekir. Bunlar birbirlerini beslediği söylenebilir.” (Y, 44; E, Yüksek Okul)

Toplumsal gelişme ile devletin ekonomik gücü arasında ilişki kuran bir girişimci şu cümleleri kurmuştur:

“Devlet bir, adil olmalı; iki, aldığı vergileri toplumun yararına kullanmalı, üç, hak ve hukuk gözetilerek alınmalıdır. Örneğin devlet bugün ÖTV alıyor, bu insanlara zarar veriyor. Devletin ilk görevi güçlü bir ekonomidir. Neden biliyor musunuz? Çünkü devlet insanların refah düzeyini yükseltmelidir. Devlet, insanlara imkan vermeli, çalışılacak iş alanları açmalı. Yoksa bu devlet beyin göçünün önüne geçemez. Eğer devlet bunu yapmazsa yapacak birileri bulunmalı. Ama beyin göçünü önüne muhakkak geçilmelidir. Bunu önlemek ekonomi için çok önemlidir. Bu konuda başka ülkelerden yardım alabilir. Bu ayıp değildir. Örneğin ilk medeni kanunumuz da Fransa’dan alındı.” (Y, 37; E, Üniversite)

Girişimciler Ekonomik güç ile siyasi güç arasında ilişki kurmaktadır. Güçlü bir ekonomi için vatandaşın devlete sahip çıkması devlete karşı bireyin sorumluluğu gibi algılanmaktadır. Güçlü ekonomiye sahip olan devlet siyasi anlamda da güçlü olması ile vatandaşın taleplerini yerine getirecek siyasi aktörlerin varlığı arasında ilişki kurulmaktadır. Güçlü ekonomi ile güçlü devlet arasında kurulan pozitif ilişki, Türkiye’deki güçlü devlet geleneğiyle açıklanabilir.

MÜSİAD üyelerinin güçlü devleti, güçlü ekonomiyle özdeşleştiren ifadeleri liberalizmdeki sınırlı devlet anlayışından ziyade, muhafazakar devlet anlayışına yakın durmaktadır. Girişimcilik, modern toplumlarda ekonominin motor gücü olarak görülmektedir. Modern toplumda girişimciler, biz yerine ben duygusuna sahiptir, kolektif çıkardan ziyade kendi bireysel çıkarına odaklanır. MÜSİAD'a üye girişimcilerin; güçlü devlet güçlü, ekonomi algısı geleneksel toplum girişimciliği olarak nitelendirilmektedir (Aytaç, 2006: 148; Özgen, 1992: 220-221).

MÜSİAD üyeleri 'devletin serbest piyasaya müdahalesi devletin görev ve sorumlulukları arasında mı?' sorusuna %73,'ü evet %16' hayır yanıtını vermiştir.

“Devlet piyasaya fazla müdahale etmemelidir. Ancak dış tehlikeler olduğunda müdahale olmalıdır. Devlet ekonomik alanda halk nezdinde kabul görmüş kişileri, uzmanları çalıştırmalıdır. İşin hakkını en iyi şekilde vermelidir. Ekonomide otokontrol her zaman devlette olmalıdır; devlet bu alanı boş bırakmamalıdır.” (Y,54; E, Ortaokul.)

'Devletin piyasaya müdahalesi nasıl bir sonuç doğurur?' sorusuna örneklemin büyük çoğunluğu güçlü devlet olgusuyla açıklamıştır. Aşağıdaki örnekte de anlaşılacağı üzere MÜSİAD üyeleri devletin ekonomik alanda aktif rol oynamasını olumlu görmektedir:

“Devlet güçlü ise piyasa da güçlü olur. Yani devletin güçlü mü güçsüz mü piyasa bunu ortaya çıkarmaktadır. Devlet güçlü olursa piyasalar hareketli, güçlü olur. Devlet güçsüzse, devlet yerine kodamanlar piyasaya hakim olur, piyasayı bu kodamanlar yönetir. Piyasanın sağlam ve güçlü olmasını istiyorsak devleti güçlü tutmalıyız. Birkaç zengin züppe piyasaya hakim olduğu zaman halk zarara uğrar, devlet zarara uğrar. Bu durumu daha önce çok gördük bu halk bir avuç şekere, benzine muhtaç kaldı o dönemlerde.” (Y, 39; E, üniversite)

Bir diğ er baş ka giriş imci de aynı düşünceyi şu sözlerle dile getirmiştir:

“Bazı zamanlar devlet piyasaya müdahale etmiştir. Devlet her zaman olumlu müdahalede bulunmuştur. Devlet her zaman piyasayı korumaya çalışmıştır. Yoksa devalüasyonla Türk lirası erirdi, dış piyasaya karşı mücadele edemezdik. Borsada, bankacılıkta, piyasada bazı özel kişiler ve girişimciler ile büyük sermayedarlar küçükleri yutar; o nedenle devlet bu alana müdahale etmelidir.” (Y, 30; E, Yüksek Lisans)

Çalışmada yer alan MÜSİAD üyesi girişimciler, devletin güçlü bir ekonomiye ve zorunlu şartlarda piyasaya müdahale etme hakkına sahip olması gerektiği düşünmektedirler. Küreselleşmenin yarattığı ekonomik hareketlilikten ve liberalleşmeden yararlanan yeni sağ ekonomik anlayış Batı-çağdaş değerlerle liberal değerleri muhafazakar zihniyetle harmanlamıştır. Bu yeni zihniyet muhafazakar, milliyetçi, gelenekçi öğeleri liberal değerlerle yeniden anlamlandırmaya çalışmaktadır (Şen, 2008: 255). Türkiye sağ ekonomik anlayışın temsilcisi olan MÜSİAD, Türkiye’de devleti bireye önceleyen güçlü devlet anlayışını devam ettirerek küreselleşme sürecindeki liberal değerlerden muhafazakar değerlere eklemeyi sürdürmüştür. MÜSİAD üyelerinin %80’i ‘devlet piyasaya girişimcileri desteklemek amacıyla müdahale etmelidir’ önermesine katılmıştır. Girişimcilerin %11’i devletin sadece ara malları temin etmesi gerektiğinin düşünmektedir MÜSİAD üyesi girişimciler, devletin ekonomik müdahalesine oldukça pragmatist yaklaştığı söylenebilir.

MÜSİAD üyeleri, milli kimliğ e uygun politika üretmek devletin görevleri arasında saymaktadır. Milli kimliğ e uygun politika üretmek devletin görevi diyen MÜSİAD Kayseri şubesi üyelerinin oranı %81’dir. Milli kimliğ e uygun politika üretmenin devlet görevi olarak görmeyenlerin oranı ise %10’dur. Dini değerler söz konusu olduğunda ise MÜSİAD üyelerinin düşünceleri değişmektedir. ‘Dini değerlere sahip çıkmak devletin

görevidir' önermesine karşı çıkan MÜSİAD üyelerinin oranı %71, bu önermeye katılanların oranı ise % 16,7'dir. Çalışmada yer alan girişimciler, devletin dine sahip çıkmasını gereksiz ve tehlikeli bulmaktadır. Devletin dini olmadığını ifade eden bir girişimci düşüncelerini şu sözlerle dile getirmiştir:

“Hayır, devletin dini olmaz, olmamalıdır. Eğer devletin dini olursa o zaman sadece kendi milletinden insanları bir araya getirir. Osmanlıda da devletin dini yoktu. Osmanlıda kadim dindeki herkes kendi dinini yaşıyordu, ibadetini yerine getiriyordu. Devlet dine karışmadığı için yüzyıllarca üç büyük din bir arada yaşayabildi. Eğer devlet benim dinim İslam deseydi ne olurdu biliyor musunuz? Hıristiyanlar, Museviler dışlanır, Aleviler öldürülürdü. Tek bir mezhebe sığınır ve diğer tüm insanlarla savaşırdık. İsrail'in Filistin'e yaptığı şeyi yapardık. Hz. Muhammed hiç kimsenin dinine karışılmasına müsaade etmedi. Geçek İslam budur. Hz. Muhammed döneminde kimse dininden dönmeye zorlanmadı, kimseye zulüm etmedi. Devletin dini olmaz, devlet dinin kurucusu değildir. Alla-u Teala'dır dinin tek kurucusu. Devlet haşa bu görevi üstlenemez. Din istediği yerde olmalıdır. Ama aşırı uçlara giden örgütlere de izin vermemelidir devlet. Çünkü bu sınır ötekinin inancına zarar verir. Devletin görevi, bu uç noktaları bulup bunları ezmek olmalıdır.” (Y, 59; E, Lise)

Milli değerlerin devlet tarafından korunması gerektiğini düşünen MÜSİAD üyelerinin ifadeleri şu yöndedir:

“Elbette devlet milli kimliğe uygun politika üretecek...Devlet parçalara ayrılmıştır. Bu parçaların her biri bir görev üstlenmiştir. İşlevsellik için güçlü denetleme ağı olmalıdır. İş, işi bilen adamlara verilmelidir. İşin ehli kişiler çalıştırılmalıdır. Devletin bugünkü politikaları bu açıdan çok yetersiz.” (Y, 30; E, Yüksek Lisans.)

“Devlet elbette toplumsal değerlere sahip çıkmalıdır. Eğer devlet bu topluma hitap ediyorsa bu toplumun değerlerini de korumalıdır ve tüm toplumsal değerleri teminat altına almalıdır.” (Y, 55; E, Üniversite)

Cumhuriyet’in erken döneminde devlet ve devlet bürokrasisinin modernleşme sürecinde kullandığı dil dikkate alındığında MÜSİAD üyelerinin milli kimlik ve dini değerler ile devletin görev ve sorumlulukları arasında kurduğu ilişki anlamlı olacaktır. Cumhuriyetin erken dönem modernleşme dili, Osmanlı devletinin dini kültürel, ve siyasi anlayışında köklü bir değişim yaratmıştır. Devlet bürokrasisi, bu dönemde toplumsal siyasal ve ekonomik yapıları Batılı normlara göre yeni baştan inşa etmeye çalışmıştır. Türkiye bu süreçte yeni bir kimlik inşasını milliyetçilik üzerinde götürmeye çalışmış ve Osmanlı-İslam mirası reddedilmiştir. MÜSİAD üyeleri, dini değerleri korumanın devletin görevi olarak görmemesi bu anlamda değerlendirildiğinde anlamlı olacaktır. MÜSİAD üyelerinin milli kimlik ile devletin görev ve sorumlulukları arasında kurduğu pozitif ilişki Türkiye’de modernleşme politikalarının özellikle Kayseri özelinde oldukça başarılı olduğu anlaşılmaktadır.

Çalışmada elde edilen verilere göre MÜSİAD Kayseri şubesine üye girişimciler, bireysel hak ve özgürlüklerin korunması devletin asli görevi olduğuna inanmaktadırlar. Devlet, insanları doğuştan sahip olduğu temel hak ve özgürlükleri korumakla yükümlüdür ama vatandaşın da devlete karşı görev ve sorumlulukları vardır. Devlet ve vatandaş bu görev ve sorumlulukları karşılıklı olarak yerine getirmeleri gerekmektedir:

“İnsanların temel hak ve özgürlüklerini korumak devlete düşüyor. Devlet bizi korumasa kimse koruyamaz. Devlet güvenliği sağlamalı, toplumsal ihtiyaçları karşılamalıdır. Her devlet kendi vatandaşını koruyup, kollamak zorundadır. Ama devlete

karşı vatandaşın da görevleri vardır. Vatandaş bu görevleri yerine getirmelidir. Devlet vatandaş birbirini anlamalıdır. Ben devlete karşı görevimi yapacağım devlet de benim hak ve hukukuma sahip çıkacak.” (Y, 39; E, Üniversite)

“İnsanların temel hak ve özgürlüklerini korumak devletin en temel görevidir. Devlet köşede, kıyıda kalmış vatandaşlarını bu konuda bilinçlendirmelidir. Devlet önce vatandaşının önünü açmalıdır. Sonra vatandaş da devletin öğrettiği görev ve sorumlulukları yerine getirecektir. Böylece devlet, ulus, toplum, ortak vatan olacağız.” (Y, 49; E, Üniversite)

Liberalizme göre bireyin temel hak ve özgürlükleri hukukun güvencesi altında olmalıdır. Devlet, bireyin temel hak ve özgürlüklerini korumakla mükelleftir. Çalışmada elde edilen bulgulara göre MÜSİAD üyeleri temel hak ve özgürlüklerin korunması noktasında liberalizme yakın durduğu söylenebilir. Fakat bireyin de devlete karşı görev ve sorumlulukları olduğunu kabul etmesi muhafazakarlıkla açıklanabilir. Örnekleme yer alan girişimcilerin muhafazakar duruşu, kamu kurum ve kuruluşları denetleme noktasında kendini göstermektedir. Örneklemin %61,7’si devletin kamu kurum ve kuruluşları denetlemesi, devletin görev ve sorumlulukları arasında görürken , %30’u ise bu önermeye karşı çıkmaktadır.

“Devletin, sivil toplum kuruluşlarını denetlemesi gerekmektedir. Sivil toplum kuruluşları denetlenmezse rayından çıkabilir, suç unsurlarına bulaşabilir. Zaten devlet denetleyici olmalıdır. Devletin asıl görevi budur. Hem de çok güçlü bir denetleyici olmalıdır.” (Y, 26; E, Üniversite)

“Devlet, kamu kurum ve kuruluşlarının sınırlarını çizmelidir. Eğer devlet sınırlandırma getirmese polis derebeylik kurar, kuruluşlar kendi çıkarları peşinde koşar. Bunların sınırları belirlenmelidir. Bu sınırlar temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırması

olarak anlamamak gerekir. Kurum ve kuruluşlara sınırsız yetki tanımak, özgürlük olarak görmek bence yanlış.” (Y, 56; E, Ortaokul.)

Kamu kurum ve kuruluşların devlet tarafında denetlenmesi ile toplumsal suç unsurları ve çıkar ilişkileri arasında ilişki kurulmaktadır. Devletin kurum ve kuruluşların hareket alanını belirtilmesi gerektiği, bu denetleme ve sınırlamaların bireysel hak ve özgürlüğe aykırılık teşkil etmediği düşünülmektedir. Bireyin temel hak ve özgürlüklerin, bireyin devlete karşı görev ve sorumluluğu koşuluna bağlanma, kamu kurum ve kuruluşların devlet inisiyatifine bırakılma isteği, MÜSİAD Kayseri şubesine üye girişimcilerin muhafazakar değerle yakın durduğu anlamına gelmektedir.

3.3.7. Müslüman Ülkelerle Ticari İlişkiler

MÜSİAD, yerli girişimciyi desteklemek amacıyla yerli girişimcilerin yurtdışına açılmasını kolaylaştırmak, ekonomik gelişme için uluslararası pazar payını artırmak amacıyla teknoloji yoğun yatırımların yapılması gerektiğini sürekli vurgulamaktadır. MÜSİAD’ın öncelikli hedefi yurtdışına açılmak, günümüz pazarlarında üstünlük sağlamak ve rekabet edebilmek için ürün, hizmet kalitesini yükseltmektir (Özsoy, 2005: 68). MÜSİAD bu amaçla yurt dışında ekonomik etkinliklere katılmakta ve fuarlar düzenlemektedir. MÜSİAD’ın ekonomik faaliyetleri, Anadolu sermayesini uluslararası pazara entegre etme çabası olarak değerlendirilebilir. Uluslararası pazara entegre olma, ticarete ve ticari ilişkilerde, MÜSİAD’ın din faktörüne bağlı kalmadığı anlamına gelmektedir. Çalışmaya katılan MÜSİAD Kayseri şubesine bağlı üyelerinin %70’i ‘ticarete Müslüman ülkeler tercih edilmeli midir?’ önermesine katılmadığı görülmüştür. Müslüman ülkelerle ticari ilişkileri tercih eden girişimcilerin oranı ise %30’da kalmıştır.

Katılımcılar, ticaretin evrensel bir olgu olduğu, ticaretin dinle bir alakası olmadığı ifadelerini sıkça dile getirmişlerdir. Kültürümüze zarar vermeyen tüm ülkelerle ticari ilişki kurulması gerektiğini belirten girişimciler, ekonominin büyük bir bölümü gayrimüslim toplumların elinde oluşunu, piyasanın da bu kesim tarafından kontrol edildiğini, teknolojinin bu toplumlarda ileri düzeyde olduğunu ifade etmişlerdir. Örneklemin nerdeyse tamamı ticari ilişkilerde din unsurundan ziyade, ekonomik şartların önemli olduğunu düşünmektedir. Aşağıda hakkındaki bu örnek oldukça çarpıcı:

“Ticarette evrensel olmak gerek. Yani ticaret evrenseldir. Ticari ilişkilerde dini, milli, kültürel farklılıklar yok olur. Çünkü para politikası evrensellik gerektirir.” (Y, 35; E, Lise.)

“Ticarette tüm tüm ülkeler tercih edilmelidir. Ticarette ayırım olmaz. İş ticaret olduğu zaman böyle bir ayırım saçma olur, ticaretin dini yoktur ve olmamalıdır. Parası olan herkes ticaret yapabilir...Ticarette günah olmaz. Bugün dış satışımızın büyük bir kısmı Rusya, Almanya vb Avrupa ülkelerine yapılıyor. Türkiye, ticari ilişkileri Avrupa Birliği ilişkileri üzerine kurmuştur. İlaçların büyük bir kısmı yabancı ülkelere geliyor. Ticarette din ayırımına girdiğinizde bunları da göz önüne alacaksınız. İran bir İslam ülkesi ama ilaçlarının nerdeyse tamamını Hıristiyan ülkelere alıyor, petrolünü yine bu ülkelere satıyor. Demek ki ticaret dine, geleneğe bakamaz.” (Y, 30; E, Yüksek lisans)

MÜSİAD Kayseri şubesine üye girişimciler, ticareti ve parayı evrensel olarak görmektedirler. Milli ve dini değerlerin ticarette yeri olmadığı görüşü ön plana çıkmaktadır. Gündoğdu'ya (2009: 267-270) göre liberal eğilimler kapitalizmi yeniden yapılandırma yolunda yerel dinamiklerle ilişki kurmaktadır. Bu yeni ekonomik yapılanmada motor güç yerel kalkınma ajanları olduğunu belirtmiştir. Kapitalizm ve neoliberalizm yerel kalkınma ajanları ile kurduğu bu ilişki sayesinde devlet, yerel sermaye

ve yerel aktörler uluslararası sermayeyle buluşarak birikim dinamiklerinde sürekliliği sağlamaktadır. Yukarıda dile getirilen ifadeler, kapitalizm ve neoliberalizmin yerel sermayeyle kurduğu ilişki çerçevesinde değerlendirildiğinde anlamlı olacaktır.

Ticaretin dini değerlerle ilişkilendirilmemesi gerektiğini vurgulayan katılımcılar ifadeleri şu yöndedir:

“Kesinlikle katılmıyorum, ticaret her zaman ticarettir. Ekonomik olgular dinsel olgularla karıştırılmamalı. Peygamber efendimiz; Yahudilerle, Hıristiyanlarla, Putperestlerle ticaret yapmış ve bunun günah olmadığını açıkça belirtmiştir. Nerde kar edersen orada ticaret yapacaksın. Kazandığın paranın bir kısmını hayır işlerinde kullandığında, fitreni, zekatını verdiğinde herkesle ticaret yapabilirsin.” (Y, 39; E, Üniversite)

“...Ticaretin dinle alakası yok. Peygamber efendimiz döneminde Müslümanlar herkesle ticaret yapmıştır. Eğer Müslüman ülkelerle daha kolay ilişki kuruluyorsa evet, tercih edilmelidir. Eğer ilişkide bir kolaylık sağlamıyorsa diğer ülkelerden bir farkı yok. Ticari ilişkiler ve dini olgular farklı şeylerdir. Ama İsrail ile ticari ilişkilere karşıyım. Aslında İsrail ile her türlü ilişkiye karşıyım. İsrail her açıdan İslam alemini kontrol altında tutmaya çalışıyor, Türkiye'yi kontrol altında tutmaya çalışıyor. Hem teknolojisi hem de Amerika'nın desteğiyle bunu yapıyor. Biz de gidip İsrail'den tohum, silah, uçak alıyoruz.” (Y, 48; E, Üniversite)

Ticaretin evrensel bir olgu olduğunu savunan katılımcılar düşüncelerine meşruluk kazandırmak amacıyla sık sık dini referanslar yapmışlardır. Özellikle Hz Muhammed'in ve ilk eşinin Hz Hatice'nin de ticaretle uğraştığı, ilk Müslümanların Medine pazarında büyük tüccarlar olduğu vurgusu ön plana çıkmaktadır. Tabakoğlu (2006:133) İslam iktisadında geçmiş Müslümanların yani tarihi şahsiyetlerin tecrübelerinin büyük yeri

olduğunu vurgulamaktadır. İslam ekonomisinde iktisadi faaliyetlerin sınırları belirlemede Allahın emir ve yasaklarını Kuran-ı Kerim'e, Peygamberin emir ve sünnetine ve dini âlimlerin ortak kanaatlerine referans yapılmaktadır (Zaim, 1994. 101). Girişimcilerin yukarıda dile getirdikleri ifadeler Zaim'in ve Tabakoğlu'nun görüşleri ile paralellik arz etmektedir.

3.3. 8. Zenginliğin Tanımlanması

Modern dönemde zenginliğin tanımı homo economicus'un tanımından geçmektedir. Modern dönemde ekonomi, hanenin sınırları dışına çıkarak, önce imalathane sonra sanayileşmeyle birlikte fabrikalara kaymıştır. Zenginliğin kaynağı olan özel mülkiyet, bu dönemde özel alan olarak ilan edilmiştir. Özel alan ve çıkarları peşinden koşan rasyonel birey olan homo economicus bu dönemde yüceltilmiştir. Modernizmin belirleyici ilkesi olan kapitalizm, rasyonel örgütlenmeyle ve yazılı bürokrasiyle açıklanmaktadır. Klasik ekonomide rasyonellik ilkesinin merkezinde yer alan homo economicus, refahı maksimize eden bireydir, yani zenginliğin kaynağıdır (Özalp, 2011: 27-28).

Homo economicus'daki çıkarları peşinden koşan rasyonel bireyin amacı, çıkarlarını maksimize etmektir ve bundan haz duymaktır. İslam insanı yani homo islamicus'da fayda ve tatminin toplumsal ve uhrevi boyutu vardır. İslam'da fayda anlayışı sadece maddi dünyaya yönelik değildir; asıl fayda ve sonsuz mutluluk ahrette elde edilecektir. İş dünyasında İslami ahlak ve davranış biçimleri geçerlidir. İslami ekonomide güvenilir el ilkesi geçerlidir. Yani Allah yeryüzü kaynaklarını hem kendisi hem de başkasının refahı, mutluluğu için en etkin biçimde yerine getirsin diye girişimciye bahsetmiştir. Girişimci sermayeyi işletirken kişisel olmayan emanet sorumluluğu ile hareket etmesi beklenir. Tüm zenginliğin asıl ve tek sahibi Allah'tır. İslam insanın

temel amacı karın maksimizasyonu değil, Allah' rızasına uygun davranmaktır (Zaim, 21994: 101-102; Balcı, 1994; 13-18; Metwally, 1994: 133-134).

Görüşme yapılan MÜSİAD üyelerinden zenginliğin tanımı istendiğinde, yapılan tanımlar İslam ekonomisine yakın olduğu görülmüştür. Örneklemin büyük oranı, zenginliği Allah'ın takdiri olarak tanımlanmıştır. Zenginlik, Allah'ın takdiri olarak görülse de emek vermeyen insana Allah da zenginlik bahşetmeyeceği düşünülmektedir. İfadelerden birkaçını verirsek:

“İnsanın zengin olması çalışma, dürüstlük, inanç ve manevi değerlerle açıklanır. Örf ve adetlere bağlı olmaktır. Kimse çalışarak zengin olmaz. Manevi dünyanın fakirse elindekini de kaybedersin. İman gücün yoksa, geleneklerimize bağlı değilsen, manevi huzura ermemişsen hiçbir zenginlik insana kar etmez. Çalışma Allah katında kabul görecektir ve öyle işin rast gidecektir. Ancak o zaman zengin olursun. Bir köleyi düşün ne kadar çalışırsa çalışsın zengin olamazdı. O zaman örf ve adetlerin zenginlikte çok önemli olduğunu görürsün. Bir de zenginliği dünya malı olarak görmemek gerekir. Eğer dünya malına takılıp kalırsa insan vicdanını, ahlakını kaybedebilir. İnsanoğlu zayıftır, şeytana uyar, ne zaman ne yapacağını bilemez. Elindeki dünya malını kötülük için kullanabilir. İnsan ancak iman gücü ile gelenekle, örf ve adetlerle herkese adil davranabilir. Asıl zenginlik budur.” (Y, 48; E, Üniversite)

“Zenginlik Allah vergisidir. Eğer Allah akla göre zenginlik verseydi şimdi zengin olan hemen hemen herkesin nefesi açlık kokardı. Zenginlik Allah'ın bir lütfüdür.”(Y, 42; E, Üniversite)

“...Elbette zenginlik Allah'ın taktirine bağlıdır ama Allah çalışmayana, hak etmeyene vermez. Zenginlik imanı kamil adama verilen bir ödül ise o zaman Allah nezdinde en imanlı toplum Avrupalılardır. Demek ki bu iş bizim anladığımız anlamda iman

işi değil. Biz imanı sadece namaz kılmak, oruç tutmak ve Hacca gitmek olarak biliyoruz. Dürüst emek ve çalışma ama işin hakkını vererek çalışmayı imandan saymıyoruz. Oysa en büyük iman çalışmaktır, üretmektir. Açtığın işyeri kaç kişiye iş kapısı olur ve her biri bir aileyi geçindirdiğini düşünürsen o zaman anlarsın ne kadar büyük bir sevap işlediğini. İşte bu yüzden Avrupalılar zengin ve refah içindeler. Allah'ın işinden sual olunmaz, kime isterse ona verir ama en çok da çalışana, helal emek verene verir.” (Y, 59; E, Üniversite)

Görüşme yapılan MÜSİAD üyeleri, serbest piyasa ekonomisiyle küreselleşme sürecine katılmakta ve küreselleşmenin dayattığı teknik, bilimsel gelişmeleri kabullenirken liberal ekonominin gerekliliklerini kabullenmemektedir, fakat zenginliği tanımlarken İslami ekonomiye yakın durmaktadır. Çalışmada yer alan girişimciler, Allah insana zenginlik bahsettiğinde toplumsal ve dini sorumluluklarda verdiği inandırmaktadırlar. Fakat insanın zengin olması sadece Allah'ın takdirine bağlı değildir. Allah'ın takdirini kazanmak için bireyin çaba sarf etmesi gerekmektedir. Bu çaba eğitim, deneyim, emek faktörlerine bağlıdır. Birey gerektiği gibi helal emek verirse Allah takdirini kazanır.

Girişimcilerden özel mülkiyeti tanımlanması istendiğinde özel mülkiyet, bireyin sahip olduğu tüm zenginlikler olarak tanımlansa da özel mülkiyetin nihai sahibinin Allah olduğu, devletin özel durumlarda özel mülkiyete el koyabileceği görüşü önem kazanmaktadır. Girişimcilerin yaptığı özel mülkiyet tanımı, zenginlikle paralellik arz etmektedir:

“Hepimiz bu topraklarda emanetçiyiz. Toprak sahibi pek çok kişi artık yaşamıyor. Bir metre kare yer için birbirini vuranların birçoğu, o toprakları göremeyecek konumdadırlar. Bu topraklar Sultan Süleyman'a kaldı da mı bize kalsın. Yalan dünyada Sultan Süleyman bile bir metre karelik toprakta yatıyor. Amel kitabına ne kadar çok hayır

yazdırdıysan onunla göçüyorsun. Asıl mal, mülk hayırlarıdır, amelindir.” (Y, 39; E, Üniversite)

“Özel mülkiyet bireye aittir. Birey özel mülkiyetini devlete, millete zararlı olmayacak işlerde kullanmalıdır. Özel mülkiyet devleti ve vatandaşı da etkilemektedir. Kurulacak işler, verilecek hizmetler Türkiye'nin kalkınmasında önemli role sahiptir. Devlet özel mülkiyete olağan üstü durumlarda müdahale etmelidir. Ekonomik kriz çıktığında, devlet borçlandığında müdahale gereklidir.” (Y, 39; E, Üniversite)

Çalışmada elde edilen bulgulara göre özel mülkiyet bireye ait olsa da devlet zaruri durumlarda özel mülkiyete müdahale edebilir. Girişimcilerde bu zaruri durumların ne olduğu sorulduğunda; savaş, kıtlık, doğal afetler ve ekonomik kriz cevapları verilmiştir. Girişimcilerin bu ifadeleri dikkate alındığında zenginlik ve özel mülkiyet konularında muhafazakar tutum sergiledikleri görülmüştür.

3.3.9. Kitle İletişim Araçlarının Dini ve Kültürel Değerler Üzerindeki Etkisi

Örnekleme yer alan girişimcilerin büyük çoğunluğu , ‘kitle iletişim araçlarının dini ve kültürel değerlerimize zarar veriyor’ önermesine katılmaktadır. Girişimciler daha çok televizyon programlarının toplum üzerinde olumsuz etkilerine değinmişlerdir. Aşağıdaki örneklerden de anlaşılacağı üzere girişimciler, kitle iletişim araçlarının toplumsal zararlarını televizyon programlarından örnekler vererek açıklamışlardır:

“Evet, yapılan propagandalardan dolayı insanlar bir süre sonra etkileniyor. Gerek dini açıdan gerekse kültürel açıdan gördükleri, doğal gelmeye başlıyor ve bu şekilde din, kültür ve dil değişip bozuluyor” (Y, 47; E, Yüksek Okul)

“ Eskiden insanların haber alma imkanları çok kısıtlıydı. Şimdilerde pek çok haber ve bilgiye daha kolay, hızlı erişebiliyoruz. Bu kitle iletişim araçlarının olumlu yanı, birde olumsuz tarafı var...Olaylara çok çabuk ulaşış çok çabuk öğreniyor ve adapte

olabiliyoruz. Toplumsal, bireysel olarak psikolojik anlamda kötü olaylara adapte oluyoruz, alışıyoruz. Beş yaşındaki bir çocuk televizyonda savaşa alışıyor, bilgisayarda savaş oyunları oynuyor, seksenlik nine televizyona çıkıp evlenmek istediğini söylüyor. Bunun neresi modernlik, neresi ahlak. Bugün komşun yarın karın, kızın çıkar o televizyon programına. Ben çok modern bir insanım kızım istediğini yapabilir mi diyeceksin. Kitle iletişim araçları ne amaçla kullanıldığı önemlidir.” (Y, 39; E, Üniversite)

Çalışmada yer alan MÜSİAD Kayseri şubesi üyeleri teknoloji ve inovasyona yönelik pozitif, kitle iletişim araçlarındaki yenilik ve değişime karşı negatif yaklaşım sergilemektedirler. Kitle iletişim araçlarının toplumsal açıdan yozlaşmaya ve bireylerde olumsuz tavır ve davranışlara neden olacağı görüşü ön plandadır. Bu araçların gerektiği kadar ve gerektiği yerde kullanılmadığını düşünen girişimciler, teknolojiyi kullanmanın koşulları olduğunun altını çizmektedirler. Çalışmada yer alan katılımcılardan biri konuyla ilgili düşüncelerini şöyle ifade etmektedir:

“Serbest piyasa olmasa da kitle iletişim araçlarını zarar verdiğine inanıyorum. Kitle iletişim araçları iyi kullanılmadığı ve ihtiyacın dışında kullanıldığı, başka milletlerin kültürünü bize taşıdığı için zararlı. Örneğin bizim filmlerde dizilerde hiç camii yer almazken yabancı filmlerde, dizilerde sürekli kilise yer alıyor. Biz de bu filmleri mahsum sanıp seyrediyoruz, camiden çok kiliseleri ve Hıristiyan inancına alışıyoruz. Hafta sonu ayinleri, pazarları kiliseye gitme, vaftiz edilme. Bunların hiçbiri bizde olmadığı halde hepimiz bunları kendi inancımızdan daha iyi biliyoruz. Ayrıca teknolojinin de toplum üzerinde çok olumsuz etkisi vardır. Toplumlar ürettiği teknoloji kadar cesur davranabiliyor. Bizim gibi Batı teknolojisine muhtaç toplumlar korkak, silik yetiştiriliyor.” (Y, 48; E, Üniversite)

MÜSİAD üyeleri, medyanın toplumsal değerleri, topluma ve bireye yansıtımda yetersiz kaldığı, medyada Batı ve Hıristiyan değerlerinin çok fazla yer aldığını vurgulamıştır. Müslüman toplumların yabancı dizi ve filmleri seyrederek Batı toplumlarının değer yargılarına kendi değer yargılarından daha aşına olduğu ve bu davranışın, İslam toplumlarının dini ve kültürel değerlerine zarar verdiği düşünülmektedir. Diğer bir girişimci ise kitle iletişim araçlarının toplumsal etkilerini bu sözlerle ifade etmektedir:

“Evet, veriyor. En çok çocuklar ve gençler bundan etkileniyor. Değişim olacaksa kendi toplumumuzdan kaynaklı olmalıdır. Tarım araçlarında değişime ihtiyaç varsa değişir, fabrikaların üretim sisteminde yenilik gerekiyorsa bunlar doğaldır. Ama gençlerin düşüncelerini, zihinlerini hedef alan değişimlerin önüne geçmek gerekir.” (Y, 48; E, Üniversite)

Muhafazakarlara göre birey, toplumsal kurumlar tarafından kuşatılmış ve bireyin kimliği, bu kuşatma sonucu kendiliğinden oluşmaktadır. Kendiliğinden oluşan kimlik, bireye toplumsal kurumlara katılım bilincini de kazandırmaktadır. Kurumlara kendiliğinde katılımı aynı zamanda işbölümü, toplumsal dayanışma, ayrıcalık ve kısıtlılıklar konusunda farkındalık kazandırmaktadır. Dış müdahale ve beklenmedik değişimler bireyde bu oluşumları sekteye uğratmaktadır. Birey, kimlik oluşumunu tamamlamadığı için toplumsal alan da tehdit edilmiş olur. Şen (2008:299-300) Türkiye’de, küreselleşme sürecini ve bu sürecin gerekliliklerini yerine getirme, kültüre dönük meydan okuma olarak algılayan bir kitlenin var olduğu ifade etmektedir. Bu kesim, Türk kültür ve kimliğini, devleti ve toplumu kuşatacak en temel aidiyet, sadakat ve birlik zemini olarak görmektedir. Çalışmaya katılan MÜSİAD üyeleri, kitle iletişim araçlarının toplumda yaratacağı tahribatı Şen’in ifade ettiği kültürel muhafazakarlıklar tanımı ile paralellik

göstermektedir. Girişimciler, kültürü modernleşmenin olumsuz yönlerini, teknolojinin toplumlarda yaratacağı tahribatı bertaraf edecek en etkili araç olarak gördüklerini belirtmişlerdir. Katılımcıların kitle iletişim araçlarının özellikle genç ve çocuklar üzerindeki negatif olarak tanımladıkları etkilerine verdikleri tepkiler bu açıdan değerlendirildiğinde anlamlı olacaktır. Teknoloji ve kitle iletişim araçlarının dozunda kullanılması gerektiği vurgusu yapılmıştır.

Katılımcılar, 'kitle iletişim araçları topluma zarar vermekte, ama kitle iletişim araçlarındaki değişime uyum sağlamak zorundayız' önermesine %51,7 oranında katılmıştır. Gençlerimizi ve çocuklarımızı teknoloji ve kitle iletişim araçlarının olumsuz etkilerinden korunması gerektiğini belirten katılımcılar, değişimin önüne geçilemeyeceğinin altını çizme gereğini hissetmişlerdir. Kitle iletişim araçlarını Türk toplumunun değer yargılarını yaşatmak için kullanılırsa, bu araçların dini ve kültürel değerlere olumlu katkıda bulunacağı vurgusu yapılmıştır. Değişim Batı kökenli yaşam tarzına doğru evrilmesi, giyim ve kuşamın değişmesi, cep telefonu ve bilgisayarın yaygın kullanımı girişimcileri tedirgin eden konuların başında yer alıyor.

Kitle iletişim araçlarının dini ve kültürel değerlere zarar vermediğini düşünenler ise değişimin kaynağını bireysel tercihler olarak görmektedirler:

“Zararı da var yararı da. İnsanların genel kültürü değişiyor. Kitle iletişim araçları, serbest piyasanın bundaki rolü fazladır. Bunların etkileri olumsuz olunca kötü sonuçlar doğurur. Kitle iletişim araçlarının nasıl sonuç doğuracağı bunların nasıl kullanıldığına bağlı. Eğer bireyin kendisi kötü örnekleri alırsa olumsuz sonuçlar doğurur. İş bireyin kendisinde bitiyor.” (Y, 37; E, Üniversite)

“Eğer birey sağlam bir duruş sergiler veya sağlam duruş sergileyecek şekilde eğitilmişse bunlar tehlikeli değildir. Ama birey sağlam temelle sahip değilse elbette ki

bunların hepsi zarar verir. Bunların kullanma şekli yarar veya zarara neden olur. Önemli olan bunları nasıl kullandığımızdır.” (Y, 28; E, Üniversite)

Kitle iletişim araçlarının toplumsal değişimin bir sonucu olarak görüldüğü, teknolojik değişimin kendisi olumsuz olmadığı dile getirilmiştir. Değişimin kaynağı birey olarak görülmektedir. Birey, muhafazakarların vurguladığı kimlik edinme sürecini tamamlamışsa kitle iletişim araçları dini ve kültürel değerlere zarar vermeyeceği dile getirilmiştir.

3.4. Girişimciler ve Türk Modernleşmesi

Türkiye'nin modernleşme hareketi 19. Yüzyıl Osmanlı dönemine dayanmaktadır. Osmanlı devletinin modernlikle kurduğu ilişkinin temelinde Osmanlı devletinin Batı karşısında geri kalmışlığına çözüm arayışı yatmaktadır. Osmanlı devleti, Batı kapitalizmine dahil olmak için siyasi ve iktisadi pek çok reform hareketine imza atmıştır. Fakat Osmanlı devletinde liberalizmin öngördüğü sosyokültürel ve ekonomik alt yapı mevcut değildi. Türk modernleşme sürecine yön veren bu faktörler Türk girişimcilik anlayışını da belirlemiştir.

Batı kapitalizmine dahil olmak için Sosyokültürel altyapıya sahip olmayan Osmanlı devleti, modernleşmeyi devlet eliyle yürütmeye çalmıştır. Kısaca Türk modernleşmesi devlet merkezli bir kalkınma projesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Cumhuriyet dönemi modernleşme çabaları da bu çerçevede ele alınabilir. Toplumsal, siyasal ve ekonomik yapılar Batılı normlara göre yeni baştan inşa etmek isteyen Kemalist kadro, vatandaşlık tanımını milli kimlik ve ulus kavramı üzerine inşa etmiştir. Yeni kimlik tanımı için Osmanlı mirasını tasfiyesine yoluna gidilmiştir. Cumhuriyet modernleşmesi yeni kimlik ve vatandaşlık tanımı, yeni yaşam tarzı için devrim niteliğinde değişimlere imza atmıştır.

Görüşme yapılan MÜSİAD üyelerine Türk modernleşmesi hakkında düşünceleri sorulmuştur. Katılımcıların büyük çoğunluğu Türk modernleşmesinin Türk toplum yapısına zarar verdiğini düşünmektedir. Türk modernleşmesi kılık kıyafetti modernlik olarak tanımlamaktadır. Katılımcılar konuyla ilgili düşüncelerini şöyle dile getirmişlerdir:

“Türkiye’de modernleşme Türk toplumu için gerekli hiçbir değişimi sağlamadığı gibi bizdeki insani yönü de kaybettirdi. Ama teknolojik olarak gerekli olan birtakım değişimi sağladığını söyleyebiliriz. Bu teknolojik değişim yeterlimi hayır değil...Osmanlı devleti zaten bu modernleşme merakı yüzünden yıkıldı. Modernleşme çabası Osmanlı toplumunu ahlaksızlaştırarak yıkımına neden olmuştur. Modernleşme çabası toplumu bencillığe ittiği söylenebilir.” (Y, 55; E, Üniversite)

“Türkiye’de modernleşme teknoloji açısından çok yavaş ama giyim kuşam açısından çok hızlı modernleşti.” (Y, 35; E, Lise)

“Kılıkta kıyafette çok modernleştik. Hatta gereğinden fazla modernleştik. Ama siyasette, kültürde, manevi değerlerde çok geri kaldık. Kılık kıyafet devrimi, şapka devrimi yaptık ama zihin devrimi yapmayı düşünmedik. En büyük eksikliğimiz de bu oldu. Ne kadar modernleştiğimiz giydiğimiz modern elbiselerle ölçüldü. Teknolojiyi, ilacı, lüks eşyaları hunharca ithal ettik. Modernleşme şekilde değil, zihinde olur, ne zaman bunun farkına varırsak işte o zaman geçekten modernleşiriz.” (Y, 42; E, Üniversite)

Katılımcıların ifadeleri dikkate alındığında Türk modernleşmesi olumsuzlanmaktadır. Türk modernleşmesi Türk toplumu için zararlı nitelikler taşıdığı düşünülmektedir. Türk modernleşmesi özellikle giyim kuşam konusunda eleştirilmektedir. Girişimcinin ‘teknolojiyi, ilacı, lüks eşyaları hunharca ithal ettik’ sözleri modernleşme ile teknolojik ve zihinsel gelişme arasında negatif bir ilişki kurulduğunu göstermektedir.

Türk modernleşmesi ile demokrasi arasında da negatif ilişki kurulduğunu şu sözlerle görülmektedir:

“Türk modernleşmesi çok inişli çıkışlı ve düzenden uzaktır. Aslında Türkiye daha ne olduğuna karar vermemiş. Aralarda bir yerde kaldı devlet. Biz halen türbanı tartışıyorsak bizde bir sorun var demek. Yüzde doksanı Müslüman olan bir ülke kendi inancının gereğini yapmayı tartışma konusu yapıyor. Modernlik diyoruz da modernliğin içinde demokrasi de var ve kimse bunu göremiyor. Demokrasilerde başını örtemesin anlayışı yok. Herkes kendi dinini yaşamalıdır. Biz hala Türk modernleşmesinde örtüyü tartışıyorsak alacak uzun bir yolumuz var demek.” (Y, 30; E, Yüksek Lisan.)

“Türk modernleşmesi, toplumun doğal evrilme sürecini sekteye uğratmıştır” (Y, 50; E, Lise)

Yukarda sarf edilen bu sözler, Türkiye’de demokrasi kültürünün eksik olduğu ve modernleşme sürecinin bu eksikliği gidermediği, tam tersine toplumu demokrasiden uzaklaştırdığı vurgusu yapılmaktadır. Türk modernleşmesinin olumsuzlanan bir diğer yönü ise inanç ve kılık kıyafet konusundaki tutumu olmuştur. Türk modernliğinin inanç özgülüğüne getirdiği kısıtlamalar eleştirilmekte ve Türk modernleşmesinin Türk toplumunun doğal gelişim sürecini sekteye uğrattığı düşünülmektedir. Kısaca Türk modernleşmesini ahlaki çöküntüyle özdeşleştirilmektedir.

Katılımcıların %46,7’si Türk modernleşmesini devrimci bir hareket olarak görmemekte, %53’ü ‘Türk modernleşmesinin evrensel değerlere sahip olmadığını düşünmekte, %56’sı ise Türk modernleşmesinin ulusal bilinci uyandırmadığı ve ulusal tercihi temsil etmediğini düşünmektedir:

“Cumhuriyet’le birlikte bir devrimcilik olmamıştır. Tam tersi olduğunu söylersem abartı olmaz. Evrensel değerlere sahip olduğunu da düşünmüyorum. Türk

modernleşmesi ulusal bilincin kaybedilmesine, yitirilmesine neden olmuştur. Bilinçsiz bir topluma dönmüştük. Giderek Batılılaştık, muhabbetimizi, merhametimizi kaybettik.” (Y, 35; E, Lise)

“Türkiye’de devrim değişim teknolojiye yöneleceğine insanlara yöneldi. Devrim demek insanların yanlışlıktan dönmesidir, oysa biz yanlışlığa saptık. Bu yüzden Türkiye’de devrimin ulusal bilinci uyandırmakla alakası yok” (Y, 48; E, Üniversite)

“Keşke Türk modernleşmesi evrensel değerlere sahip olsa ama değil. Evrensel değer demek teknoloji ile alakalıdır. Ülkenin kullandığı teknolojinin evrensel standartlarda olması demektir. Teknoloji evrensel standartlarda değilse evrensel değerlerde o ülkede yaşamaz. Teknolojiyi ne kadar çok kullanırsan ne kadar çok üretirsen o kadar ilerlemişsin demek. Toplumsal değerlerde bu ilerlemeyi takip etmek zorundadır. Örneğin teknolojik bir suç işlendiğinde ülkede o suça yönelik bir de kanun olmalıdır, teknolojik gelişime göre kentsel altyapı düzenlenir, insanlar istihdam edilir. İşte budur evrensel değerler. Oysa Türkiye’de insanların değer yargılarına yöneldiler, dini değerleri tehdit ettiler. Bunun hiçbir yeri modernlik değildir, bugüne kadar olmadı olmaz da. Eğer yapılanlar Türk toplumu için gerekli tüm değişimi sağlasaydı Türkiye’nin değer yargısında da bir ilerleme olurdu” (Y, 41; E, Üniversite)

“ Türk modernleşmesi teknolojiye, bilime, demokrasiye Özal döneminde ilgilenmeye başladı... Türkiye ilk yıllarda modernleşme adına kültürel, dini, değerlerimize çok fazla zarar verdi ama günümüz modernleşmesi ilerde kültürümüze daha fazla sahip çıkmamıza yardımcı olacaktır...2000’lerde Türk insanı kendi modernliğini yarattı.” (Y, 29; E, Üniversite)

Türkiye’de modernleşme sürecini Turgut Özal dönemi ve AK Parti iktidarı ile ilişkilendiren katılımcılar da olmuştur. 1990’larda ekonomik gelişmeye, teknolojik

ilerlemeye ve demokratikleşmeye dayalı modernleşme çabası olduğu ve bu modernleşmenin Cumhuriyet'in ilk yıllarında başlatılan modernleşmeden farklı olduğu dile getirilmiştir.

Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde başlatılan modernleşme hareketinin, görüşmeye katılan MÜSİAD üyelerince kabul görmediği, modernleşme adına pek çok reforma negatif anlam yüklendiği görülmüştür. Osmanlı döneminde siyasi ve ekonomik liberalleşme için var olmadığı düşünülen sosyo kültürel alt yapı 1990'lardan sonra Özal döneminde ortaya çıktığı ve Cumhuriyetin kurucu kadrosunun modernleşme potansiyelini yaratamadığı düşünülmektedir. Ayrıca Türk modernleşmesi Türk toplumunun sosyo-kültürel, dini değerlerine zarar verdiğini ifade etmişlerdir. Girişimciler tarafından Cumhuriyet modernleşmesi milli kimlik ve vatandaşlık tanımını olumsuzlandığı, toplumsal değerler ise olumlandığı görülmüştür. Türk modernleşmesinin yapmış olduğu devrim ve yenilikler, görüşme yapılan MÜSİAD üyeleri tarafından ilerlemeci bir olgu olarak görülmemektedir.

SONUÇ

Modern hayat tarzının, kurumlarının ve pratiklerinin kökleri Aydınlanma çağına dayanmaktadır. Aydınlanma düşüncesi, kendi aklına ve zihnine güvenen insan tipini liberalizmin öngördüğü insanı yatmıştır. Bu insan tipi, eleştirel düşünebilmekte, geleneksel otorite sistemi karşı şüphe duyabilmektedir. İnsan aklına güven, şüphecilik bilginin deneysel temelde gelişmesini sağlamı; bilginin deneysel temelde gelişmesi ise bilimsel devrimin önünü açmıştır. Aydınlanma modern toplumların dinamiklerini oluşturmuştur. Modernlik Batılı bir olgu olarak kendi politik ve iktisadi paradigmasını oluşturmuştur. Dünyanın geri kalanı Batını bu ekonomik politik paradigmasını geriden takip etmişlerdir. Kapital kelimesinden türem ve sermaye anlamına kapitalizm, Batı modernliğinin yarattığı ekonomik sistem olarak tanımlanmaktadır.

Kapitalist ekonomik sistem 19. ve 20. yüzyılları arasında hızla büyümüş; büyüyen kapitalist ekonominin taşıyıcısı olan burjuva sınıfı, girişimcilik kavramı ile tanımlanmıştır. Yenilikçi, yaratıcı olan girişimci, modern ekonominin motor gücü olarak görülmektedir. Girişimcilik kavramında, pazara yönelik üretim anlayışı var ve pazara yönelik üretimde kazancın rasyonel bir biçimde elde etme ve sermayeyi hesaplamayı içermektedir. Girişimci pazara yöneldiğinde riski üstlenmek, yenilikçi ve yaratıcı olmak zorundadır.

Muhafazakarlık kavramı Aydınlanma düşüncesinin toplumsal altüst oluşuna bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. Muhafazakarlara göre, toplumsal aklın insan aklına teslim edilmesi toplumsal istikrarsızlığa denem olacaktır. Muhafazakarlar insanın doğuştan eksik ve günahkar olduğunu bu nedenle insan aklının, toplumu yeniden kurgulayıp tasarlayamayacağı düşünülmektedir. Bireyin akli toplumsal akla öncelenemeyeceğine inanılmaktadır. Muhafazakarlar 19. yüzyıldan itibaren kapitalist ekonomik sisteme dahil

olmuş; muhafazakarlıkla liberalizmin bu yakınlaşması liberal muhafazakarlık olarak tanımlanmıştır. 20. yüzyılda muhafazakarlar, yeni sağ perspektifle kapitalizmin maddi niteliklerinin uygulayıcısı olmuş ve 1980'lerde yeni sağ partilerle dünya genelinde iktidar oldukları görülmüştür. Yeni sağ hükümetlerin ekonomik politikaları ise neoliberalizme dayanmaktadır.

Osmanlı devleti; Batı'nın kültürel ve tarihsel arka planına ulaşmayan ve modernist paradigmayı sonradan deneyimleyen bir ülke olmuştur. Türkiye'de liberalizm düşüncesi, Osmanlı devletinin geri kalmışlığını ortadan kaldırma ve devleti kurtarma çabasının dayanan Osmanlı modernleşme sürecinin bir parçası olarak ortaya çıkmıştır. Osmanlı devletinin güçlü bürokrasisi, ekonomik sistemi Türk modernleşme sürecinin yönünü belirlemiştir. Osmanlı devletinde liberalizmin savunucuları yerli bir girişimci sınıf yaratmak ve Osmanlıda ekonomik alanın canlanması için liberalizmi araç olarak görmüşlerdir.

Osmanlı devleti, Batı kapitalizminin siyasi ve iktisadi mantığına dahil olmak amacıyla attığı adımlar Osmanlı devletinde ticaretin önünü açmış, ticaretin önünün açılması zanaata dayalı toplumsal işbölümünün yok olmasına neden olmuştur. Osmanlı devletinde gelişen ticarete bağlı olarak komprador bir sınıfın oluşmuş, bu komprador sınıf özellikle liman kentlerde yoğunlaşmıştır.

Osmanlı devletinde sanayi ve pazarın azınlıkların elinde olduğu, sanayi ve pazarın dışında kalan Müslüman Türk girişimcilerinin yeterli sermaye birikimi ve pazar deneyimine sahip olmadıkları görülmüş ve Müslüman Türk girişimcisinin bu durumun Cumhuriyet döneminde de devam etmiştir. Bu nedenle Türkiye'de devlet, ekonomik alanda girişimci kimliğiyle ön plana çıkmıştır. Türkiye'de liberalizm ve muhafazakarlık algısını şekillendiren faktörlerin başında devletin Türkiye'de ekonomik alana müdahalesi ve iş

adamı kimliği yer almaktadır. Türk Müslüman girişimcilerin ülkenin kalkınması için gerekli deneyim ve sermayeden yoksun olması devlet girişimciliğini zorunlu kılmıştır. Devlet ekonomik alana müdahale ederek yerli girişimci sınıfı yetiştirmeye ve yerli girişimcinin gerekli sermayeyi biriktirmesine katkıda bulunmuştur. Bu nedenle Türkiye'de girişimci sınıfın devlete göbekten bağlı olduğu söylenmiştir. Devlet merkezli bu girişimci sınıfının dışında Anadolu merkezli bir girişimci sınıf daha ekonomik alanda var olmaya çalışıyordu.

Türkiye'de liberaller gibi muhafazakarlar da devlet merkezli olup modernleşme sürecini desteklemişlerdir. Türk muhafazakarlığının temelleri, Kemalizm ile Türkiye'nin modernleşme hızının eleştirisine dayanmaktadır. Türk muhafazakarları Türk liberalleri gibi Cumhuriyet ilkelerinin vazgeçilmez olduğunu kabul etmişleridir. Türk muhafazakarları Kemalizm'i içselleştirmiş ve Kemalizm'i içselleştiren bu kesim milliyetçi muhafazakar olarak tanımlanmıştır. Milli muhafazakar kesime karşı İslami muhafazakarlar yer almaktadır. İslami muhafazakarlar merkezin dışında kaldığı, toplumda yatay hareket ettiği ve cemaat bağları ile bireyin toplumsal değerlerle bütünleştirme çabasında olduğu görülmüştür. Anadolu girişimcileri olarak tanımlanan girişimci sınıf İslami muhafazakar değerleri benimsediği belirtilmiştir. MÜSİAD, İslami muhafazakar girişimcilerin örgütlendiği sivil toplum kuruluşu olarak tanımlanmaktadır.

Bu çalışmanın amacı Anadolu girişimcilerinin örgütlendiği bir sivil toplum kuruluşu olan MÜSİAD'ın tutum ve davranışlarını liberal muhafazakar ekseninde çözümlemektir. Bu amaçla Kayseri MÜSİAD şubesine üye toplam 60 girişimci ile bir alan araştırması yapılmıştır. Çalışmada MÜSİAD üyelerinin örgütlülük eğilimleri, MÜSİAD girişimciliğinin liberal muhafazakar ekseninde çözümlenmesi ve MÜSİAD üyelerinin Türk modernleşmesine bakış açıları açıklanmaya çalışılmıştır.

MÜSİAD'a genellikle erkek girişimcilerin üye olduğu, üye olan erkeklerin orta yaş grubunda bulunduğu ve üyelerin büyük çoğunluğunun üniversite mezunu olduğu görülmüştür. Girişimcilerin yüksek eğitim düzeyi profesyonelliğin bir göstergesidir.

Çalışmada elde edilen verilere göre Kayseri MÜSİAD şubesine üye girişimcilerin ticari amaçla örgütlendikleri, ticari çıkarlarını koruma eğiliminde oldukları anlaşılmıştır. Çalışmada yer alan MÜSİAD üyelerinin, kazancı rasyonel bir biçimde elde etme yönelimli oldukları, üyelerin yaş dağılımına bakıldığında üretimde ve pazarda yeterli deneyime sahip oldukları belirlenmiştir. Girişimcilerin yeni pazar arayışları, pazarda örgütlü hareket etme, sınıf çıkarlarını koruma eğilimidir.

Katılımcıların bireyin görev ve sorumluluğunu; cemaat bağları çerçevesinde ele aldıkları, bireyin ilk ve en önemli görevi aile bağlarını korumak olduğu, Türk toplumunda bireyin sadece kendisinden sorumlu olmasının Türk aile geleneğinde yeri olmadığı ve bu nedenle bireyin sadece kendisinden sorumlu olmasını tasvip edilmediği görülmüştür. Bireyin diğer görev ve sorumlulukları arasında milli birliği ve bütünlüğü sağlanması, cemaat bağlarını güçlü tutması, gelenek ve göreneklerimize göre davranması olarak sıralanmıştır.

Katılımcılar inovasyon konusunda oldukça olumlu tutum sergilemişlerdir. Katılımcılar teknolojik ilerleme, bilimsel gelişme ile ekonomik büyüme arasında pozitif ilişki kurmuşlardır. Girişimciler, inovasyonun girişimcinin pazardaki payını artırdığını düşünmektedirler. MÜSİAD kayseri şubesine üye girişimciler ticari ilişkiler olduğunda liberal tutum sergilemektedirler.

Çalışmanın sonucunda elde edilen verilere göre MÜSİAD Kayseri şubesine üye girişimcilerin muhafazakar değerleri benimsedikleri, özellikle aile, din, gelenek, milli birlik konularında muhafazakar düşünceye sahip oldukları, devlet tanımında da

muhafazakar tutum sergiledikleri görülmüştür. Katılımcıların büyük çoğunlu devleti, baba olarak algılanmaktadır. Vatandaşın, devleti baba olarak görmesi gerektiği vurgulanmış, devlet ve vatandaş karşılıklı görev ve sorumluluğu olduğu belirtilmiştir.

Katılımcılar, dini değerlerin dokunulmaz olduğunu ifade etmişlerdir. Görüşmelerde dini alanda değişimin hoş karşılanmaması gerektiği düşüncesi ağır basmıştır. Kitle iletişim araçları, lüks tüketim maddeleri, modern toplumlara ait yaşam tarzının dini değerlere zarar verdiği ve bu zararların önüne geçilmesi gerektiği ısrarla vurgulanmıştır. Girişimcilerin taşıdığı kaygıların başında aile kurumunun olumsuz dış etkenlerden korunamaması geldiği görülmüştür. Ailenin korunması ile toplumsal bütünlük, milli birlik arasında ilişki kurulmuştur.

Girişimciler muhafazakar kavramını tanımlarken, muhafazakar düşünceyle paralel ifadeler kullanmışlardır. Bu ifadelerin içinde en sık vurgulanan kavramalar aile, din gelenek, vatanın ve milletin birlik ve bütünlüğü olmuştur. Aile ve toplumsal bütünlük arasında pozitif yönde ilişki kurulmuş, geleneksel ilişkilerin devamı açısından bireyin aile eğitimi almasının girişimciler açısından önem arz ettiği belirlenmiştir.

Görüşmelerde modern toplumlarda din olgusunun önemini yitirdiği kanısı ağır basmıştır. Katılımcılar modernleşmenin Batı toplumlarında toplumsal, bireysel bağları zayıflattığı görüşünü taşımaktalar. Modernleşmekte olan toplumlarda Batı kültürü, başta giyim kuşamı olmak üzere toplumun kültürel yapısına zarar verdiği, özellikle kitle iletişim araçlarının gelişmekte olan toplumun ahlaki değerlerini aşındırdığı ifade edilmiştir.

Görüşmelerde modern toplumlarda toplumsal ilişkilerin rekabete dayandığı, rekabetin de modern toplumlarda insani ilişkileri bitirdiği dile getirilmiştir.

Katılımcılar teknolojik alandaki değişimin üretim ve pazara yansımalarını olumlamakta, fakat toplumsal değerlerde değişime karşı negatif tutum sergilemektedir.

Toplumsal alanda meydana gelecek değişim toplumda huzursuzluk ve kargaşa nedeni olarak görölmektedir.

Katılımcılar ticaretin ve paranın evrensel değerle sahip olduğunu, ticaretin milleti, dini olmadığını vurgulamıştır. Modern toplumların teknoloji, bilim açısından Müslüman ölkelerden daha ileri olduğu ve bu nedenle serbest piyasada var olmak için daha çok üretim ve ihracatın yapılması gerektiği belirtilmiştir.

Girişimciler, serbest piyasada varolmak için yoğun çaba sarf etmelerine rağmen zenginliği Allah'ın takdiri olarak görmekteler. İnsanın emeği, çabası Allah tarafından kabul görmediği müddetçe insanın zengin olamayacağına inanılmaktadır.

Türk modernleşmesi katılımcılar tarafından toplumun kılık kıyafetini değiştirme çabası olarak görölmektedir. Görüşmelerde Türkiye'de modernleşme süreci toplumsal, kültürel, dini değerlere yöneldiği görüşü ağır basmaktadır. Çalışmada elde edilen verilere göre MÜSİAD üyeleri Türkiye'de modernleşme sürecinin demokratik değerlerle hareket etmediğini, modernleşme sürecinde toplumsal değerlerin yasaklaması toplumdaki mevcut demokratik değerlere zarar verdiğini düşünmektedir. Türk modernleşmesi toplumsal değerlere zarar verdiği için evrensel değerleri bünyesinde taşımadı görüşü hakimdir.

Kayseri MÜSİAD şubesine üye girişimciler üretimde, pazarda, yeniliğe karşı pozitif tutum sergilemekte, özellikle uluslararası ticari ilişkilere önem vermektedir. Pazara yönelik liberal tutum sergileyen katılımcılar, devlet piyasa ilişkisi söz konusu olduğunda muhafazakarlaşarak devletin özel mülkiyet ve piyasaya müdahalesini olumlu görmektedir.

Modernleşme kuramcıları, girişimcilik kavramını tanımlarken, modern geleneksel toplum ayrımına gitmektedir. Modern toplumlarda bireysel çıkar ön plandayken geleneksel toplumlarda kolektif çıkarlar ön plandadır. Modernliği sonradan deneyimleyen

toplumlarda girişimcilik anlayışı, modern toplum girişimcilik anlayışından farklı bir gelişim izlendiği belirtilmiştir. Türkiye modernliği sonradan deneyimleyen bir ülke olduğundan, Türkiye'de girişimcilik anlayışı da Batı toplumlarının girişimcilik anlayışında farklıdır. Özellikle kolektif çıkarların bireysel çıkarlara öncelenmesi noktasında MÜSİAD girişimciliği muhafazakar geleneksel olduğu söylenebilir. Muhafazakar düşüncenin savunduğu devlet, mülkiyet, bireysel görev ve sorumluluklar açısından MÜSİAD girişimcilerinin muhafazakar olduğu belirlenmiştir. Katılımcılar ticarete, teknolojiye ve inovasyonda liberal tutum sergilemektedirler. Bu noktada Max Weber'in kapitalist kazancın rasyonel bir biçimde elde etme eylemine yakın durduğu söylenebilir.

KAYNAKÇA

- Acar, Y. (1989). *Ülkemizde devlet girişimciliği ve KİT'ler*. Uludağ: Uludağ Üniversitesi Basım Evi, No: 36.
- Adda, J. (2003). *Ekonominin küreselleşmesi*. (Çev. Sevgi İnce) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Adaş, E.B. (2006). The making of entrepreneurial Islam and the islamic spirit of capitalism. *Journey For Cultural reserch*. 2, 113-137.
- Akdemir, F. (2009). John Locke'un liberal siyaset felsefesinin metafizik arka planı. *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 19, 83-200.
- Akarçay, E. (2009). Türkiye'de İslam ahlakı ve kapitalizmin ruhu (olabilir mi?). *Toplumsal dönüşümler ve sosyolojik yaklaşımlar* içinde (ss. 180-199). VI Ulusal Sosyoloji Kongresi Aydın.
- Akıncı, M. (2008). *Türk muhafazakar düşüncesinde ana temalar: 1946-1980 dönemi*. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı Siyaset Bilimi Dalı. Yayımlanmamış Doktora Tezi.
- Akpolat, Y. (2007) Devrimcilikten muhafazakarlığa, ütopyadan ideolojiye. *Muhafazakar Düşünce Dergisi*. 12, 85-115.
- Aktan, C. (1995). Klasik liberaliz, neo-liberaliz ve libertarianizm. *Amme İdaresi Dergisi*. 28, 3-31.
- Aktar, A (1990). *Kapitalizm, az gelişmişlik ve Türkiye'de küçük sanayi*. İstanbul: Afa Yayınları.
- Aktaşlı, H. (20011). Türk muhafazakârlığı ve Kemalizm: diyalektik bir ilişki. *Doğu Batı Dergisi*. 58, 147-162.
- Akyol, T. (2005). Değişimde inisiyatif girişimcilerde. *Çerçeve Dergisi*. 35, 24-25.

- Albettini, J.M. (1990). *Ekonomik sistemler*. (Çev. Cafer Umay) Bursa: Uludağ Üniversitesi Yayınları.
- Alkan, H. (2005). Türk işadamları ve liberal düşünce. *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Dergisi*. 7, 356-388.
- Altunışık, R. ve diğerleri. (2010). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri SPSS uygulamalı*. Sakarya: Sakarya yayıncılık.
- Aron, R. (2004). *Sosyolojik düşüncenin evreleri*. (Çev. Korkmaz Alemdar) Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Aron, R. (1997). *Sanayi toplumu*. (çev. Erol Gürsoy) İstanbul: Dergah Yayınları.
- Arslan, Z. (2005). Türkiye’de anayasacılık hareketi ve liberalizm. *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Dergisi*. 7, 272-306.
- Aydın, K. (1999). Ulusal kalkınmacılıktan küreselleşmeye. *Sakarya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 1, 1-28.
- Aysoy, M. (2005). Sosyolojinin geleneği konu edinmesi ya da geleneğin sosyolojik paradigmaya indirgenmesi. *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*.3, 89-104.
- Aytaç, Ö. (2006). Girişimcilik: sosyo-kültürel bir perspektif. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*. 15, 139-159.
- Bakırgezer, G.(2005). Türkiye’de sosyal liberalizm (1908-1945). *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Dergisi*. 7, 139-163.
- Baltacı, C. (2004). Yeni sağ üzerine bir eleştiri. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 9, 359-373.
- Beaund, M. (2003). *Kapitalizmin tarihi*. (Çev. Fikret Başkaya) Ankara: Dost yayınları.
- Bedir, S. (2009). *Türkiye’de seçkin Sınıflar ve siyasal yapı*. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Bölümü Sosyoloji Ana Bilim Dalı. Yayımlanmamış

Yüksek Lisans Tezi.

- Berger, P. (2005). *Kutsal şemsiye: dinin sosyolojik teorisinin ana unsurları*. (Çev. Ali Coşkun) İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Beriş, H. E. (2005). Türk sağ ve liberalizm. *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Dergisi* 7, 389-419.
- Beriş, E. (2008). Türkiye’de 1980 sonrası devlet sermaye ilişkileri ve “parçalı burjuvazi”nin oluşumu. *Ekonomik Yaklaşım Dergisi*. 19, 33-45.
- Berzeg, K. (1996). *Liberalizm ve Türkiye*. Ankara: Liberal Düşünce Topluluğu Yayınları.
- Beteon, P. (1991). *Muhafazakârlık*. (Çev. Cüneyt Akalın) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bolat, Ö. (2005). Anadolu’ya dönüş muhteşem olabilir. *Çerçeve Dergisi*. 35, 6-7.
- Buğra, A. (2005). Türk işadamları ve liberalizm. *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Dergisi*. 7, 385-388
- Buğra. A. (1995). *Devlet ve işadamları*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ceylan, A. Y. (2007). Edmund Burke’un muhafazakar düşüncesinde “iyi devrim” “kötü devrim” ayrımı. *Muhafazakar Düşünce Dergisi*. 11. 23-44.
- Ceylan, A. ve Demircan N. (2002). *Girişimcilerin başarı, güç ve yakın ilişki ihtiyaçlarının kişilik özellikleriyle ilişkisi üzerine düzce bölgesi’ndeki KOBİ’lerde bir araştırma, 21. yüzyılda KOBİ’ler: sorunlar, fırsatlar ve çözüm önerileri*. Doğu Akdeniz Üniversitesi Yayınları.
- Çetin; H. (2005). Ezelden ebede: kadim bilgenin kutsal yolculuğu: gelenek. *Muhafazakar Düşünce Dergisi*. 3, 153-171.
- Çetin;H. (2004). Muhafazakarlık: kaosa karşı kosmos . *Muhafazakar Düşünce Dergisi*. 1, 95-119.

- Çetin, H. (2002). Liberalizmin tarihsel kökenleri. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 3, 79-95.
- Çetin, H. (2001). Liberalizmin temel ilkeleri. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1, 217-235.
- Çınar, M (1994). İslami ekonomi ve refah'ın adil ekonomik düzeni. *Birikim Dergisi*. 59, 21-32.
- Çiğdem, A. (2004). *Sunuş. Modern Türkiye 'de Siyasi Düşünce Dergisi*. 5, 13-19.
- Çoban, (T. (1993). Devlet teorisi üzerine. *Eğitimim Ve Toplum Dosyası*. 5-12.
- Çolak, Y.(2007). Türk devrimi, devlet ve kültür. *Muhafazakar Düşünce Dergisi*. 12, 11-28.
- Çonkar, K. (2995). Anadolu girişimciliği ve geleceği. *Çerçeve Dergisi*. 35, 174-178.
- Demir, Ö. (2005). “Anadolu sermayesi” ya da “İslami sermaye”. *Modern Türkiye 'de Siyasi Düşünce Dergisi*. 6, 870-886.
- Demirel, T. (2005). Demokrat Parti. *Siyasi Düşünce Dergisi*. 7, 480-529.
- Dolgun, U. (2006). Schumpeter'e göre ekonomik gelişmede girişimciliğin dinamik rolü. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*. 1, 145-148.
- Dolu, Ş. (2005). Teknik temelli girişimciliği geliştirmeliyiz. *Çerçeve Dergisi*. 35, 81-88.
- Dolu, Ş. (2005). Geçmiş tahlili. *Çerçeve Dergisi*. 35, 68
- Dolu, Ş. (2005). Dünün özlemi bugünün geçeceği ortadirek girişimcilik. *Çerçeve Dergisi*. 35, 14-21.
- Döm, S. (2006). *Girişimcilik ve işletme yöneticiliği*. Ankara Detay Yayıncılık.
- Duman, F. (2007). *Aydınlanma eleştirisinden devrim karşıtlığına: liberalizm-muhafazakar bir düşünür olarak Edmund Burke*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi (Siyaset Bilimi) Ana Bilim Dalı. Yayımlanmamış Doktora Tezi.

- Dural, A.B. (2005). Muhafazakarlığın tarihsel gelişimi ve muhafazakar söylem. *Muhafazakar Düşünce Dergisi*. 11, 121-133.
- Durukan, T. (2007). Düünden bugüne girişimcilik ve 21. yüzyılda girişimciliğin önemi. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 2, 25-37.
- Ekinci, M. (2005). KOBİ girişimciliği ve örgütlenmesi. *Çerçeve Dergisi*, 35. 55- 60.
- Ercan, F. (2009). Sermayeyi haritalandırmaya yönelik kavramsal düzenekler. *Praksis Dergisi*. 19, 19-53.
- Ercan, S ve Gökdeniz, İ. (2009). Girişimciliğin gelişim süreci ve girişimcilik açısından Kazakistan. *Kırıkkale Üniversitesi İktisat ve İdari Bilimler Bölümler Fakültesi dergisi*. 49, 59-82.
- Erdoğan, Y. (2005). Liberalizm ve Türkiye'deki serüveni. *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Dergisi*. 7, 23-40.
- Gambetti, Z. (2009). İktidarın dönüşen çehresi: neoliberalizm, şiddet ve kurumsal siyasetin tasfiyesi. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi*. 40, 143-175.
- Genç, M. (2005). Yerli girişimciliği koruma ve geliştirme politikaları Hayriye Tüccarlarıyla başlıyor. *Çerçeve dergisi*, 35, 22-23.
- Geray, H. (2004). *Toplumsal araştırmalarda nicel ve nitel yöntemlere girişi*. Ankara: Siyasal Kitap Evi.
- Girişimcinin yol haritası. (2008, Nisan, 8) Erişim tarihi 09 Nisan 2012, <http://www.MÜSİAD.org.tr>.
- Gölbaşı, Ş. (2007). *TÜSİAD'ın söylemleri aracılığıyla toplumu inşa girişimlerinin 24 Ocak kararları ve izleyen süreç bağlamında eleştirel bir inceleme*. Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi ve Sosyoloji Ana Bilim Dalı. Yayınlanmamış Doktora Tezi.

- Gökalp, Z. (2006). *Türkçülüğün esasları*. İstanbul: Bordo- Siyah Yayınları.
- Göle, N. (2004). *Mühendisler ve ideoloji, öncü devrimlerden yenilikçi seçkinlere*. İstanbul Metis Yayınları.
- Güler, K.B. (2008). *Sosyal girişimciliği etkileyen faktörlerin analizi*. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Ana Bilim Dalı. Yayımlanmamış Doktora Tezi.
- Gülalp, H. (1993). *Kapitalizm, sınıflar ve devlet*. İstanbul: Belge Yayınları.
- Gündoğdu, İ. (2009). Semayenin bölgesel kalkınma eğilim(ler)i: kalkınma ajanları yasası Üzerine tarihsel-coğrafi materyalist bir inceleme *Praksis Dergisi 19*, 267-302.
- Güngörmez, B. (2004). Muhafazakar paradigma: doğma ve önyargı. *Muhafazakar Düşünce Dergisi. 1*, 11-30.
- Günlü, R. (2008). *Devlet ve sermayenin yeni biçimleri*. Ankara: Dipnot Yayınları.
- İnsel, A. (2005). Türkiye’de liberalizmin soyçizgisi. *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Dergisi. 7*, 41-74.
- İrem, N. (2008). Cumhuriyet modernleşmesinin sınırları ve bir sınır dili olarak muhafazakar modernite. *Muhafazakar Düşünce Dergisi. 18*, 11-32.
- İslam’da çalışma ilişkileri. (1994, Aralık) Erişim tarihi 09 Nisan 2012, <http://www.MÜSİAD.org.tr>.
- İslami bir Firmanın Davranış Modeli. (1994, Aralık). Erişim tarihi: 09 Nisan 2012, <http://www.MÜSİAD.org.tr>.
- İslami firmalarda örgütsel davranış. . (1994, Aralık) Erişim tarihi 09 Nisan 2012, <http://www.MÜSİAD.org.tr>.
- İslam iktisadında işçi-işveren münasebetleri. (1994, Aralık) Erişim tarihi 09 Nisan 2012, <http://www.MÜSİAD.org.tr>.

İslami kalvinizmin merkezi kayser mi? (2006, Ocak). Erişim tarihi: 5 Mayıs 2011.

Hptt:// www.kalvinist.kayseri.com

İslami Kalvinistler. (2006, Ocak). Erişim tarihi: 5 Mayıs 2011 www.hürriyet.com

Kahraman, K. (2005). Cumhuriyet'in ilk yıllarından günümüze özel teşebbüs ve şirketler.

Çerçeve Dergisi, 35, 43-47.

Kahraman, H. (2005). Dr. Mustafa Özel ile MÜSİAD ve Türkiye'de girişimcilik üzerine.

Çerçeve Dergisi, 35,94-98.

Kapu, H. (2001). *Orta ve Güneydoğu Anadolu'da yaşayan girişimci /yöneticilerin yaşamı ve girişimcilik değerleri*. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Ana Bilim Dalı Yönetim ve Organizasyon Bilim Dalı. Yayınlanmamış Doktora Tezi.

Karakaş, A ve Alp, S. (2006). F.A. Hayek'in yaklaşımıyla piyasa mekanizması ve

özgürlük *.Liberal Düşünce Dergisi*. 43, 6-28.

Kargı, B. (2010). *Sermaye birikimi ve sermaye fraksiyonları sentezinde kamu kesimi*

etkiliğindeki değişim: 1980 sonrası dönemde Türkiye'de özelleştirme. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilin Dalı Kalkınma İktisadı ve İktisadi Büyüme Bilim Dalı. Yayınlanmamış Doktora Tezi.

Kargı, V ve Özüğurlu, Y. (2007). Türkiye'de küreselleşmenin vergi politikaları üzerine

etkileri: 1980-2005 dönemi. *Celal Bayar Üniversite İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Kamu ve Yönetim Dergisi*. 14, 225-289.

Neden Kayseri. (2012) Erişim tarihi: Eylül 2012.Kayseri Sanayi Odası. www.KSO.org

Keyder, Ç. (2004a). *Türkiye'de devlet ve sınıflar*. İstanbul: İletişim Yayınları

Keyder, Ç. (2004b). *Ulusal Kalkınmacılığın iflası*. İstanbul: Metis Yayınlar.

Keyman, F. (2010). *Kentler: Anadolu'nun dönüşümü, Türkiye'nin geleceği*. İstanbul:

Doğan Egment Yayıncılık.

- Koltürk, M ve Çetin, C. (2005). Türkiye’de liberal iktisadi düşünce. *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Dergisi*. 7, 316-355.
- Koyuncu, B. (2002). Küreselleşme ve MÜSİAD: eklemleme mi, çatışma mı? (içinde), *Liberalizm, Devlet, Hegemonya*. İstanbul: Everest Yayınlar.
- Küçükaltan, D. (2009). Genel bir yaklaşımla girişimcilik. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*,1, 21-28.
- Köker, L. (2004). Liberal muhafazakârlık ve Türkiye. *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Dergisi*. 5, 274-313.
- Kuvan, H. (2007). *Türk girişimcilerinin yaşam ve çalışma değerleri Malatyalı girişimciler üzerine araştırma*. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Ana Bilim Dalı. Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Landes, D. (1995). *Kapitalizmin doğuşu*. (Çev. Süleyman Gündüz) İstanbul: İnsan yayınları.
- Mardin, Ş. (2002). *Din ve ideoloji*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Marshall, G.(2005). *Sosyoloji sözlüğü*. (Çev. Osman Akınhay, Derya Kömürçğ) Ankara: Bilim Sanat Yayınları.
- Marx, K ve Engels, F. (1997). *Komünist manifesto*. (Çev. Erdoğan Berktaşı ve diğ.) Ankara: bilim ve Sosyalizm Yayınları.
- Marx, K ve Engels, F. (1990). *Alman ideolojisi*. (Çev. Hamdullah erbil) İstanbul: Melsa Yayıncılık.
- Modern bilimsel düşünce üzerine. (1994, Aralık) Erişim tarihi 09 Nisan 2012, <http://www.MÜSİAD.org.tr>.
- Mollaer, F. (2011) Klasik muhafazakarlıktan tekno-muhafazakarlığa: tanım sorunları, temeller ve değişimler. *Doğu Batı Dergisi*. 58, 59-71.

- Moore, B. (2003). *Diktatörlüğün ve demokrasinin kökenleri, çağdaş dünyanın yaratılmasında soylunun ve köylünün rolü*. (Çev: Alaeddin Şenel) Ankara: İmge kitapevi.
- Okutan, Ç. (2006). Adalet ve Kalkınma Partisi: muhafazakar demokrat mı, Hristiyan demokrasinin Müslüman versiyonu mu? *Dokuz Eylül üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8, 307-324.
- Öğün, S.F. (2004). Türk muhafazakârlığının kültürel politik kökleri. *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Dergisi*. 5, 539-589.
- Özalp, A. (2011). Homo politicus versus homo economicus: yurttaş/birey ikililiğini aşmak. *Hitit Üniversitesi İktisadi İdari ve Bilimler Fakültesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi Dergisi*. 3, 23-35.
- Özcan, A. (2009). Toplumsal vatandaşlık ve neo-liberalizmin sonu. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*. 1, 247-273.
- Özdemir, Ş. (2005). MÜSİAD ve Hak İş’i birlikte anlamak. *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Dergisi*. 6, 837-869.
- Özdemir, Ş. (2006). MÜSİAD: *Anadolu sermayesi ve Türkiye modernleşmesinin derinleşmesi*. Ankara: Vadi Yayınları.
- Özer, A. (2001). Girişimcilik sınıf, iktisadi hayat ve siyaset. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*. 3, 165-206.
- Özgen , N. (1996). İşadamları/işverenler. *Cumhuriyet dönemi Türkiye ansiklopedisi içinde* (Cilt 13, 2)
- Özgen , N. (1992). Ege bölgesi ‘girişimci’ profili ön çalışması. *Sosyoloji Dergisi*, 3, 217-245.
- Özgen, H.N. (1992). *Ege Bölgesinin kalkınmasında imalat sanayinde müteşebbis tiplerinin*

- rolü. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Ana Bilim Dalı. Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Özipek, B.B. (2004). Muhafazakârlık, devrim ve Türkiye. *Modern Türkiye 'de Siyasi Düşünce Dergisi*. 5, 66-91.
- Özgüden, M. (2007). *Türkiye 'de sivil toplum ideolojisi: yeni sağ, sol liberalizm ve siyasal İslamcılık*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Anabilin Dalı. Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Öztürk, A. (Tarihsiz) Ekim devriminden 90. yılında sosyalizmin yeni tarihsel dönem tartışmaları-1: liberalizm ve yeni liberalizm. *Yeniden liberalizm*, 6, 95-105
www.yenidendeirim.org/resimler/ekler/0a7cdd970fe135c_ek.pdf. Erişim tarihi: 13. 03. 2010.
- Özsoy, O. (2005). Girişimcilerin yeni gündemi. *Çerçeve Dergisi*. 35, 5
- Pennington, M. (2007). Hayekçi siyasal iktisat ve müzakereci demokrasinin sınırları. *Liberal Düşünce Dergisi*. 12, 177-196.
- Punh, K. (2005). *Sosyal araştırmalara giriş: nitel ve nicel yaklaşımlar*. (Çev. Dursun Bayrak) Ankara: Siyasal Kitap Evi.
- Schumpeter, J. (2007). *Kapitalizm, sosyalizm ve demokrasi*. (Çev. Hasan İlhan) Ankara: Alter Yayınları.
- Slattey, M. (2007). *Sosyolojide temel fikirler*. (Çev. Ümit tatlıcan) Bursa: Sentez Yayıncılık.
- Sombart, W. (2008). *Burjuva: Modern ekonomi dönemine ait insanın ahlaki ve entelektüel tarihine katkı*. (Çev. Oğuz Adanır) Ankara: Doğu-Batı Yayınları.
- Sinan, M. (2009). *Gizli sınıf analizi ve Türkiye 'de muhafazakarlık üzerine bir uygulama*. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ekonometri Ana Bilim Dalı İstatistik

- Ana Bilim Dalı. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Söğütü, İ. (2011). Tarihsel ve toplumsal bağlamı içinde Kemalizm, aydınlanma, ilişkisi üzerine bir derkenar. *Doğu Batı Dergisi*. 58, 163-188.
- Şen, B. (2008). *Türkiye’de küreselleşme tartışmaları*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi ve Sosyoloji Ana Bilim Dalı. Yayımlanmamış Doktora Tezi.
- Şenol, E. (2005). Anadolu sermayesinin mihmandarı. *Çerçeve Dergisi*, 35, 100-101.
- Şimşek, (2000). Devlet kavramının gelişimi ve küreselleşmedeki anlam. *KAMU-İŞ, İş Hukuku ve İktisat Dergisi*. 3, 1-16.
- Timur, T. (2001). *Osmanlı toplum düzeni*. Ankara: İmge Yayıncılık.
- Toker, N. (2005). Türkiye’de liberalizm ve birey. *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Dergisi*. 7, 113-118.
- Turner, B. (2001). *Marx ve oryantalizmin sonu*. (Çev. Çağatay Keskinoglu) İstanbul: Kaynak yayınlar.
- Türkdoğan, O. (2005). Girişimcinin ahlaklısını yetiştirmeliyiz. *Çerçeve Dergisi*, 35, 17.
- Uygun, R. (2006). *Türkiye’de girişimcilik kültürünü yönlendiren öncü girişimciler ve İbrahim Bodur örneği*. Çanakkale On Sekiz Mart üniversitesi Sosyal Bilimler enstitüsü İşletme Ana Bilim Dalı. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Ülsever, C. (2005). Türkiye'nin yeni dinamiği muhafazakar değişimciler. *Çerçeve Dergisi* 35, 26-28.
- Wallerstein, I. (1991). *Tarihsel kapitalizm*. (Çev. Necmiye Alpay) İstanbul: Metis Yayınları.
- Wallerstein, I. (1998). *Liberalizmden sonra*. (Çev. Erol Öz) İstanbul: Metis Yayınları.
- Weber, M. (1997). *Protestan ahlakı ve kapitalizmin ruhu*. (Çev. Zeynep Aruoba) İstanbul:

Hil yayınları.

- Yetim, N ve Azman, A. (2006). Türk burjuvazisinde “milli”lik sorunu ve kültürel miras. *Doğu-Batı Dergisi*. 38, 203-222.
- Yetim, N. (2003). *Post-fordist ekonomik örgütlenmenin sosyal ve kültürel belirlenimleri: KOBİ örneği*. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Ana Bilim Dalı. Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Yivlioğlu, C. (2002). Geri kalmışlık ve ekonomistik kalkınma teorileri. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 2, 49-70.
- Yıldırım, A ve Şimşek, H. (2006). *Sosyal bilimlerde nicel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yılmaz, A.(2005). Neo-liberal dönüşüm sürecinde Türkiye’de devlet toplum ilişkileri, toplumsal sınıf merkezli bir yaklaşım. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 1, 107- 140.
- Yılmaz, F. (2005). Türkiye’de çağdaş İslamcı (iktisadi) düşünce ve (iktisadi) liberalizm. *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Dergisi*. 7, 420-432.
- Yılmaz, Z. (2009). John Dewey’in liberalizmi: bireycilik-toplumculuk ve özgürlük. *Uludağ Üniversitesi Felsefe Dergisi*. 12, 79-92.
- Yılmaz, M. (2005). Sunuş. *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Dergisi*. 7, 13-22.
- Yılmaz, M. (2005). Tek Parti, CHP, Kemalizm ve liberalizm. *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Dergisi*. 7, 189-194.
- Ekonomik hayatta Müslüman insanın tutum ve Davranışları. (1994, Aralık) Erişim tarihi: 09 Nisan 2012, <http://www.MÜSİAD.org.tr>.
- MÜSİAD Vizyonu. (2012). Erişim tarihi: 09 Nisan 2012, <http://www.MÜSİAD.org.tr>.
- MÜSİAD misyonu. (2012). Erişim tarihi: 09 Nisan 2012, <http://www.MÜSİAD.org.tr>.

15. Yılda MÜSİAD: 1990-2005. (2005, Haziran). Erişim tarihi: 09 Nisan 2012,

<http://www.MÜSİAD.org.tr>.